

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

Gustav Edmund Pazaurek

(1865-1935)

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Tvrzníková

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Milan Togner

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 8. 5. 2011

.....

Velmi děkuji prof. PhDr. Milanu Tognerovi za odborné vedení diplomové práce a jeho shovívavost. Práce by nemohla vzniknout bez všestranné podpory Württemberského zemského muzea ve Stuttgartu, jmenovitě děkuji vedoucímu oddělení Uměleckých a kulturních dějin, dr. Fritzi Fischerovi, který mou tamější stáž umožnil, a zejména kurátorce sbírky uměleckého řemesla a designu od 19. století po současnost, dr. Katharině Küster-Heise i její předchůdkyni, dr. Heike Schröder, které mi poskytly neocenitelnou podporu při mém výzkumu. Díkem jsem zavázána také pracovníkům muzeí a archivů na českém i německém území, kteří mi pomohli zorientovat se zejména v pramenném materiálu a zprostředkovali mi mnoho cenných podnětů: především PhDr. Janu Mohrovi ze Severočeského muzea v Liberci, PhDr. Lucii Zadražilové z pražského Uměleckoprůmyslového musea, Mgr. Kristině Uhlíkové, Ph.D. z Ústavu dějin umění AV ČR, Mgr. Janě Ratajové, Ph.D. z Ústavu dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy a správci knížecího rodového archivu rodiny Waldburg-Zeil na zámku Zeil, panu Rudolfovi Beckovi.

OBSAH:

1 Úvod	6
2 Přehled dosavadního bádání	9
2.2 Základní práce.....	9
2.2 Slovníková a encyklopedická hesla	19
2.3 Archivní prameny	23
3 Praha (1865-1892)	28
3.1 České země 2. poloviny 19. století v ohni národnostních sporů.....	28
3.2 Praha 2. poloviny 19. století v hospodářském, společenském a kulturním kontextu.....	34
3.3 Rodinné zázemí a dětství G. E. Pazaurka	38
Exkurs: Gustav Edmund vs. Gustav Eduard.....	41
3.4 Středoškolská studia	43
3.5 Univerzitní studia.....	44
3.5.1 Disertační práce.....	53
3.6 První zapojení do veřejného života.....	59
4 Liberec (1892-1905)	72
4.1 Liberec jako přirozené centrum českých Němců.....	72
4.2 G. E. Pazaurek jako kustod Severočeského průmyslového muzea.....	76
4.2.1 Předchozí vývoj instituce	78
4.2.2 Působení G. E. Pazaurka	83
4.2.2.1 Stavba nové muzejní budovy	85
4.2.2.2 Péče o sbírky, akviziční politika	90
4.2.2.3 Výstavní a přednášková činnost	100
4.2.2.4 Publikační činnost	114
4.3 Události osobního života	123
4.4 Odchod do Stuttgartu	125
5 Stuttgart (1905-1935)	127
5.1 Stuttgart jako centrum Württemberska	127

5.2 Královské Württemberské zemské průmyslové muzeum.....	130
5.2.1 Historie muzea jako součást podpory domácí průmyslové výroby	131
5.2.2 G. E. Pazaurek v čele Zemského průmyslového muzea ve Stuttgartu.....	145
5.2.2.1 Reorganizace instituce pod Pazaurokovým vedením.....	152
5.2.2.2 Správa sbírek a akviziční činnost	156
5.2.2.3 Veřejné služby muzea, přednášky, výstavy.....	168
5.2.2.4 Publikační činnost	177
5.2.3 Zahraniční cesty	179
5.2.4 Členství v oborových organizacích.....	181
5.2.5 Pazaurek jako sběratel.....	182
5.2.6 Odchod G. E. Pazaureka ze Zemského průmyslového muzea ve Stuttgartu	184
6 Závěr.....	190
7 Seznam zkratk.....	194
8 Seznamy použitých pramenů a literatury	195
8.1 Prameny	195
8.2 Použitá literatura	196
8.3 Internetové zdroje	202
9 Summary.....	203
10 Přílohy	205
10.1 Bibliografie Gustava Edmunda Pazaureka	205
10.2 Seznam vyobrazení.....	263
10.3 Obrazová příloha.....	266
11 Anotace.....	284

1 Úvod

Historik umění Gustav Edmund Pazaurek (1865-1935) [1, 2] byl vsutku obdivuhodnou osobností. Jeho výjimečnost spočívá nejen v jeho neutuchající pílí, nadšení a nasazení, s nimiž se věnoval badatelské práci, či ohromující odborné erudici, která ho vynesla mezi přední odborníky na umělecké řemeslo v Evropě, ale zejména ve „všestrannosti jeho reformátorského ducha a nezávislosti na dobových ohraničeních“.¹ Právě touto všestranností a rozmanitostí jeho schopností a vědomostí lze vysvětlit mj. skutečnost, že dokázal svůj odborný pohled zaměřit jak na historické, tak na soudobé sklo secesní. Pazaurokovu multidisciplinaritu je stejně tak dobře možné demonstrovat také na bohatém rozptýlu témat a oblastí uměleckého řemesla, kterým se během svého bohatého života věnoval – vedle stěžejních oborů skla a keramiky lze jmenovat plakát a reklamní grafiku obecně, práce uměleckého kovářství i řezbářství, textilie a výšivky, práce zdobené perletí či knižní vazby.

Jak se lze přesvědčit v Pazaurokově bibliografii,² je jeho záběr mnohem širší než vybrané disciplíny uměleckého řemesla. Již v prvních letech své badatelské činnosti se zabýval „vysokým uměním“, jak dokládá jeho doktorská práce o Karlu Škrétovi³ nebo tématem šlechtického mecenátu v podobě monografie o hraběti Šporkovi.⁴ Ve stejném životním období se jeho mladická bouřlivá duše, podnícená společenskou atmosférou Prahy závěru 19. století hojně realizovala v psaní lyrických básní⁵ a divadelních her,⁶ vášeň pro divadlo Pazaureka ovšem provázela po celý jeho život. Pohled do jeho bibliografie nám však vedle bezpočtu recenzí odhaluje i témata, která bychom zřejmě

¹ „(...) die Vielseitigkeit dieses reformerischen Geistes (...) auch dessen Unabhängigkeit von epochalen Begrenzungen.“, Dietrich Schneider-Henn, *Gustav E. Pazaurek. Die Seele des Zahnstochers. Eine Bibliographie zum Kunstgewerbe*, München – Paris 1986, s. 5.

² Viz Příloha 1.

³ Gustav Edmund Pazaurek, *Carl Scretta (1610-1674). Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des XVII. Jahrhunderts*, Praha 1889.

⁴ Gustav Edmund Pazaurek, *Franz Anton Reichsgraf von Sporck. Ein Mäcen der Barockzeit und seine Lieblingsschöpfung Kukulus*, Leipzig 1901.

⁵ Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Grüße aus Prag*, 2. vyd., Praha 1888.

⁶ Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Die Liebeserklärung. Eine Dichtung mit lebenden Bildern*, Praha 1891.

tak samozřejmě nečekali: příspěvky k dějinám hudby v Čechách,⁷ články upozorňující na cestovatelské zajímavosti,⁸ nekrology,⁹ medailony uměleckých památek,¹⁰ stati k vývoji módy¹¹ apod. Věnuje se také architektuře či muzeologickým a estetickým otázkám. Vedle obsáhlejších monografií k stěžejním tématům Pazaurova odborného zájmu charakterizují jeho význam také tyto drobné novinové stati, zprávy, eseje a postřehy, kterými usiloval upozornit na aktuální problémy a témata, podat o nich zprávu a případně vyvolat potřebnou diskuzi. I tento aspekt neúnavného zpravodajce společnosti s výchovnými aspiracemi je pro pochopení Pazaurova přínosu nezbytný.

G. E. Pazaurok je třeba v rámci jeho celoživotního úsilí vnímat vedle badatele a znalce v oblasti uměleckého řemesla především také jako vlivného a jedinečného muzejního pracovníka, přičemž je nutné zdůraznit v první řadě přínos v oblasti vymezení činnosti umělecko-průmyslového muzea, kdy se zasadil o to, aby se tyto typy institucí staly živou součástí a hnacím motorem soudobého uměleckého vývoje, nikoli pouze mrtvým skladištěm předmětů. Otisk Pazaurova působení zůstane už navždy vryt do podoby dnešního *Severočeského muzea* v Liberci stejně jako *Württembergského zemského muzea* ve Stuttgartu – otisk v oblasti výstavní, publikační, organizační, ale především sbírkotvorné.

Související rovinou je také Pazaurova činnost pedagogická, a to absolutně v rámci jeho celoživotního odborného působení, nikoli pouze v roli kustoda a ředitele umělecko-průmyslových muzeí. Myšlen je zde Pazaurok jako vychovatel,¹² který se aktivně účastnil převratných změn v umění na přelomu 19. a 20. stol. a jejich přijetí širším publikem. Dokladem budiž jeho prohlášení v úvodu jedné z jeho nejvlivnějších

⁷ Gustav Edmund Pazaurok, *Beiträge zu einer Geschichte der Musik in Böhmen* (aus dem 31. und 32. Jahrgang der Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen besonders abgedruckt), Praha 1893.

⁸ Gustav Edmund Pazaurok, Ein Tag in Freiberg, *Freiberger Anzeiger*, 1888, Nr. 213, 12. 9.

⁹ G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurok], Anton Springer als Kunsthistoriker, *Beilage zur Bohemia* LXIV, 1891, Nr. 161, 14. 6., s. 1-3.

¹⁰ Gustav Edmund Pazaurok, Nordböhmisches Kunstdenkmäler I. Die St. Laurentiuskirche in Gabel, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 3, s. 57-63. - Idem, Nordböhmisches Kunstdenkmäler II., *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 1, s. 1-12.

¹¹ [Gustav Edmund Pazaurok], Die Modewandlungen in der Kleidertracht, *Reichenberger Zeitung*, 1897, 24. 5.

¹² Podrobněji k tématu „Pazaurok jako pedagog“ viz Dietrich Schneider-Henn, Pazaurok als Erzieher, in: idem, *Gustav E. Pazaurok. Die Seele des Zahnstochers. Eine Bibliographie zum Kunstgewerbe*, München – Paris 1986, s. 5-6.

publikací *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, kde se vyznává, že následující text „napsal jako soukromá osoba a nikoli jako veřejný úředník“.¹³ Právě otázka zušlechťování vkusu jak řemeslníků a jiných výrobců, tak i kupců a spotřebitelů, již plně zapadá do vývoje uměleckoprůmyslových trendů konce 19. stol., patří v Pazaurkově díle k těm stěžejním.

Další, neopomenutelnou součástí Pazaurkovy osoby a jeho působení je aspekt sběratelský. Jeho sbírky už dnes není možné vidět a zkoumat v jejich autentické skladbě a podobě, jejich původní rozsah je rekonstruovatelný snad jen v obrysech, přesto se Česká republika může pyšnit významnou částí Pazaurkovy sbírky skla, která byla samotným sběratelem v roce 1932 darována *Uměleckoprůmyslovému museu* v Praze a ještě dnes tvoří naprosto zásadní část jeho fondů.

Předkládaná práce se zabývá životními osudy i profesním vývojem a zásluhami historika umění G. E. Pazaurka, jehož životní dráha se začíná roku 1865 v pražské rodině českého Němce a pokračuje přes severočeský Liberec do württemberského *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu. Při bádání na toto téma je z metodologického hlediska nutné zohlednit vedle dalších aspektů také složitou národnostní situaci a pod jejím vlivem Pazaurkovu pozici nejen v Praze na konci 19. stol., ale také v převážně německém Liberci, a neopomenout přitom skutečnost, že složitě národnostní pozadí formovalo Pazaurkovy postoje a názory i během jeho závěrečné stuttgartské etapy.

Veškeré tyto aspekty a roviny vnímání působení G. E. Pazaurka se tato práce vynasnaží zahrnout do svého pokusu sestavit ze sesbíraných úloмок a zpráv i autentických textů a nepřilíš bohatého dochovaného archivního materiálu co nejkomplexnější obraz tohoto badatele a literáta, odborníka a znalce, vyrůstajícího ze soudobých podmínek a událostí a s nimi zároveň do úmoru bojujícího a hájícího svou čest i přesvědčení a skutky, výjimečného vědce, na něhož se v průběhu minulých desetiletí neprávem pozapomnělo...

¹³ „Ich habe dieses Buch als Privatmann geschrieben und nicht als öffentlicher Beamter.“, Gustav Edmund Pazaurka, *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, Stuttgart – Berlin 1912, nečíslovaná předmluva.

2 Přehled dosavadního bádání

Studium osudů G. E. Pazaureka a jeho odborného přínosu není snadným úkolem už z toho důvodu, že na toto téma dosud nevznikla rozsáhlejší studie, která by se pokusila Pazaurovo působení sumarizovat. Snažíme-li se tedy uchopit písemné prameny související s G. E. Pazaurem, budeme se potýkat s faktem, že množství samotných autorových textů značně převyšuje počet titulů sekundární literatury, která se Pazaurovou osobností a jeho dílem zabývá. Zdá se, jako by Pazaurek i přes své nezpochybnitelné zásluhy na poli uměleckého řemesla velmi záhy vymizel z odborného světa a paměti...

2.2 Základní práce

Stěžejním rozcestníkem při bádání na téma „Pazaurek“ je jistě bibliografie¹ z roku 1986, sestavená Dietrichem Schneider-Hennem v rámci edice *Dokumenta 7* časopisu *Antiquitäten Zeitung*, vydaná autorovým nakladatelstvím v podobě unikátních 260 číslovaných exemplářů. Tento soupis Pazaurových publikací si svůj název vypůjčil ze stejnojmenného Pazaurova článku *Die Seele des Zahnstochers. Eine elegisch-pädagogische Betrachtung (Duše párátko. Elegicko-pedagogické pojednání)*,² uveřejněného v roce 1922. Snad si ho autor vybral proto, že by se dal nahlížet jako jistá forma esence Pazaurova literárního stylu, jedná se totiž o kratší, úderný článek pranýřující vybraný nešvar své doby, zde konkrétně vyprázdňené fráze a nabubřelé výroky, zprofanování ambiciózních hesel a zrazení velkých snah a úsilí, které celá generace zasvětila boji za povznesení kvality v moderním estetickém hnutí posledního dvacetiletí, neboť ono proklamované a požadované „produchovnění“ zde vyústilo jen

¹ Dietrich Schneider-Henn, *Gustav E. Pazaurek. Die Seele des Zahnstochers. Eine Bibliographie zum Kunstgewerbe*, München – Paris 1986.

² Gustav Edmund Pazaurek, *Die Seele des – Zahnstochers. Eine elegisch – pädagogische Betrachtung*, *Frankfurter Zeitung*, 1922, Nr. 642, 11. 9.

ve vyprázdněná hesla... Právě toto estetické téma kvality a vkusu patří u Pazaurka k těm zásadním, ale signifikantní je na tomto článku také styl a slovní zásoba; Pazaurek zde totiž, jak je pro něj typické, srší neobvyklými výrazy a spojeními, která jítí čtenářovu obrazotvornost, a vyvolávají tak v jeho mysli celé obrazy, které ho unášejí z šedivého světa obyčejného, každodenního žití. Také útočný, ironií podbarvený tón burcující ke spoluúčasti a bojovné aktivitě je s Pazaurkovým písemným projevem v denním tisku již neodmyslitelně spjat.

Hlavním cílem Schneider-Hennovy publikace bylo jistě přinést dosud chybějící bibliografii plodného autora z oboru uměleckého řemesla, tento základní úkol je tradičně doplněn také stručným medailonem společně s jednou z nemnoha Pazaurkových fotografií a dvěma drobnými statěmi. První z nich na téma „Pazaurek jako pedagog“ poměrně novátorsky upozorňuje na výchovný zřetel veškerých Pazaurkových aktivit a jeho celoživotní snahu zušlechtit vkus producentů i konzumentů v oblasti uměleckého průmyslu a řemesla. Druhý text je věnován projektu, který Pazaurkovi v očích jeho současníků i dalšího umělecko-historického a společenského vývoje vysloužil zřejmě nejmarkantnější pozornost – *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, zahrnující nejen stejnojmennou publikaci, ale také rozsáhlou výstavní a přednáškovou činnost na téma vkusu v oblasti uměleckého řemesla. Právě z tohoto důvodu je vybraný text, tvořený výňatkem z Pazaurkovy knihy o dobrém a špatném vkusu v uměleckém průmyslu, pro přiblížení Pazaurkovy práce a jejího dosahu charakteristický. Úvodní teze pojednávají Pazaurkovu metodu spočívající v přesvědčení (sdíleného také dalšími estetiky a teoretiky kultury), že aby mohla být formulována a nastolena pravidla dobrého vkusu, je nejprve třeba odstranit projevy nevkusu. S poklesky v oblasti vkusu a kýči se setkáváme ve všech oblastech života, přesto se tyto debaty omezily pouze na sféru uměleckou, a to v první řadě na umělecké řemeslo či průmysl, na němž lze potřebné skutečnosti zřejmě nejzřetelněji demonstrovat. Pazaurek se zabývá také obsahovou náplní pojmu „Kunstgewerbe“ a terminologickými pokusy, které ho usilují nahradit, a dochází k závěru, že zde „nemáme co do činění ani s uměním redukováným na řemeslo, ani s řemeslem cele přecházejícím do umění, ale s oblastí, kde jsou si

*estetické a praktické požadavky rovnocenně podřízeny.*³, analogicky k tomu vyjadřují vzájemnou provázanost obou nedělitelných aspektů také obě složky slova „Kunstgewerbe“. Proto také nelze na tuto sféru aplikovat zákony uplatňované v oblasti „vysokého umění“. Pazaurek zdůrazňuje, že tuto podstatu uměleckého průmyslu je třeba mít stále na paměti, aby nedošlo k strašlivým pohromám a invazi výroby z náhražkových surovin. Předešli bychom mnohým zbytečným sporům, kdybychom respektovali nedělitelnost a rovnocennost obou požadavků (jak materiálově-technických, tak estetických), zušlechtní uměleckého řemesla pak předchází pozvednutí obecného vkusu.

Schneider-Hennův chronologicky sestavený seznam Pazaurekových textů pak doplňuje obrazová příloha poskytující představu o typografickém zpracování a celkové úpravě publikací, na jejichž koncepci Pazaurek jistě alespoň částečným podílem participoval. Zahrnuty jsou práce počínaje libereckým obdobím až po posmrtně vydanou publikaci *Perlmutter*⁴ z roku 1937, čtenář tak sleduje stylové proměny od barvitě a tvarově bohaté secese až po střízlivou úpravu 30. let 20. stol.

Co se týče samotné Schneider-Hennovy bibliografie, má četné mezery zejména v úplnosti výčtu drobnějších novinových článků, na druhou stranu však neopomíná výčet opakovaných zveřejnění stejného textu a vydání časopiseckých studií v podobě zvláštního výtisku. Při tak bohaté publikační činnosti, jakou je ta Pazaurekova, zůstává zřejmě otázka zachycení všech publikovaných textů nevyřešena, zvláště vezmeme-li v úvahu, že Pazaurek s oblibou publikoval totožné texty současně v několika periodikách. Jako pramen stěžejního významu je proto potřeba vnímat dvě desítky alb s výstřižky Pazaurekových článků, které byly použity také při kompletování bibliografie uveřejněné v této práci.⁵ Jedná se o dvacet alb chronologicky mapujících Pazaurekovy texty včetně několika strojopisů s autorovými rukopisnými poznámkami.

³ „Wir haben es weder mit einer zum Handwerk degradierten Kunst noch mit einem in Kunst restlos aufgehenden Handwerk zu tun, sondern mit einem Gebiet, das ästhetischen und praktischen Forderungen gleichmäßig untertan ist.“, [Gustav Edmund Pazaurek], *Geschmack im Kunstgewerbe*, in: Schneider-Henn (pozn. 1), s. 9.

⁴ Gustav Edmund Pazaurek, *Perlmutter* (mit einem Geleitwort von O. v. Falke), Berlin 1937.

⁵ 20 alb s novinovými a časopiseckými výstřižky, uložených ve Württembergische Landesbibliothek ve Stuttgartu pod označením „Gustav E. Pazaurek, *Kleine Abhandlungen. Sonderabdrucke aus verschiedenen Zeitschriften 1-20*“, signatura A 14 a/120.

Tyto drobné stati a články umožňují sledovat diferencovanost Pazaurova písemného projevu; na rozdíl od knižně vydaných Pazaurových textů se totiž tyto komornější stati vyznačují velkou tematickou rozmanitostí a už ze své podstaty umožňují reagovat na aktuální problémy a podněty (autor se jejich prostřednictvím vyjadřuje jak k umění, tak k literatuře a divadlu; reaguje na dění v německém Werkbundu, jehož byl po jistou dobu aktivním členem, když pak z organizace vystoupil, nepřestal sledovat (a připomínkovat) její aktivity a postoje, atp.). Dále lze na tomto druhu textové produkce např. sledovat, v jak širokém spektru německých i zahraničních periodik a po jak dlouhé období Pazaurek publikoval. Velmi bohatá je také jeho činnost jako recenzenta. Uvažujeme-li tedy o původu a účelu výše zmíněných článkových alb, lze usuzovat, že je sestavoval zřejmě pro vlastní archiv sám Pazaurek a po jeho smrti se pak materiály dostaly do Württemberské zemské knihovny ve Stuttgartu, kde jsou uloženy dodnes. Zde předkládaná, nově zpracovaná bibliografie, která z těchto autentických archivních materiálů vychází, je tedy zatím nejkompletnějším známým soupisem prací G. E. Pazaureka, a jako taková je jedním z hlavních přínosů této diplomové práce.

Uvažujeme-li o Pazaurovi jako badatelském tématu, jedním z přirozených kritérií pro členění dosud publikovaných poznatků by mohlo být územní, národnostní a jazykové rozčlenění na příspěvky české a německé. Jak bylo řečeno výše, bádání k tématu G. E. Pazaureka zatím není nikterak rozsáhlé, spíše naopak. V obou jazykových a kulturních oblastech se pro období Pazaurova života jedná především o stručné sumarizace Pazaurova působení v podobě encyklopedických hesel, medailonů u příležitosti životních či služebních jubileí a (ve zřejmě nejvýraznějším početním zastoupení) také nekrologů. K nemnohým obsáhlejšími reflexím pak jak na české, tak i na německé půdě dochází až s odstupem dlouhých desítek let. V německy psané odborné literatuře k nim patří zejména výše zmíněná Schneider-Hennova bibliografie z poloviny 80. let, jako další skupinu takovýchto recentních textů je třeba jmenovat nahlížení na Pazaurovo působení očima *Württembergského zemského muzea* ve Stuttgartu, tedy nepřímého pokračovatele instituce, jíž Pazaurek zasvětil více než třetinu svého života.

Jednu z těchto takřka nedávných reflexí nabízí studie⁶ o historii *Württembergského zemského muzea*, uveřejněná v publikaci *Kunst im Alten Schloß* z roku 1998. Její autor a tehdejší ředitel ústavu Volker Himmelein přiznává Pazaurovi jeho neoddiskutovatelnou a zásadní zásluhu na přeměně instituce z depotu všemožných předmětů a průmyslových vzorů na uměleckoprůmyslové muzeum s plnohodnotnými sbírkami a bohatou veřejnou činností. Za Pazaurova působení získalo muzeum bohaté uměleckořemeslné fondy nejrůznějších odvětví a epoch, byly vytvořeny samostatné sbírky klávesových hudebních nástrojů, hodin a textilií. Vyzdvižena je Himmeleinem také Pazaurova sbírka a expozice k tématu proměn vkusu. Omezený prostor, věnovaný v tomto textu Pazaurovi přínosu, je završen konstatováním postupného uvádění slávy velkých uměleckoprůmyslových muzeí po první světové válce a snah začlenit jejich sbírky do fondů historických muzeí. Následují úvodní texty k jednotlivým oddělením tohoto muzejního průvodce, které už význam Pazaurovy akviziční činnosti nezmiňují vůbec. Ucelenější a rozsáhlejší syntéza z pozice dnešního stuttgartského zemského muzea však zatím chybí. Pazaurek si jistě zaslouží hlavní pozornost jako stěžejní osobnost v rámci vývoje württemberského *Zemského průmyslového muzea*, dnešní *Württembergské zemské muzeum* je však přímým nástupcem „*Státní sbírky vlasteneckých starožitností*“ (*Staatssammlung vaterländischer Altertümer*), která od svého založení roku 1862 prošla samostatným historickým vývojem a k níž byly sbírky württemberského *Zemského průmyslového muzea* přičleněny teprve roku 1968, to je zřejmě klíčem k otázce, proč zatím nebylo Pazaurovu působení ze strany současného zemského muzea věnováno tolik prostoru, kolik by si zasloužilo.

Mnohem bohatší a celkově nejširší základnu na poli německého bádání o G. E. Pazaurovi tvoří jistě texty reflektující Pazaurovy snahy a výsledky v oblasti zkoumání vkusu a kýče. V tomto tématu je třeba shledávat jednoznačně nejpůsobivější a nejreflektovanější odkaz G. E. Pazaureka. Stěžejním titulem je v tomto ohledu jistě

⁶ Volker Himmelein, Die Geschichte des Museums, in: Heike Schröder (ed.), *Kunst im Alten Schloß*, Württembergisches Landesmuseum Stuttgart, Stuttgart 1998, s. 7-16.

diplomová práce Gudrun Kainzové⁷ z roku 1986. Vznikla jako výsledný produkt katalogizace a věcného zpracování Pazaurkovy sbírky kýchů z fondů *Württembergského zemského muzea*, na základě náležitého odborného výzkumu včetně probádání teoretického pozadí. Práce je členěna na textovou část a vlastní katalog, který v podobě inventárních karet slouží k evidenci této kolekce v rámci agendy *Württembergského zemského muzea* dodnes. Tradiční postup zpracování vede přes charakterizování obecných podmínek a výchozí situace uměleckého řemesla v 19. stol. a uvozující informace o vzniku a charakteru stuttgartského průmyslového muzea přes nezbytné údaje o G. E. Pazaurkovi a jeho projektu až k rozboru samotné sbírky kýchů (tedy pojednání její historie a výsledků bádání k samotným objektům), vyvrcholením teoretické části práce je analýza vlivu Pazaurkových myšlenek a aktivit. Autorka již v úvodu práce předznamenává, že účelem textu je „dokumentovat zatím bohužel zapomenutou, bývalou stuttgartskou pozoruhodnost.“⁸ I to je důkazem pro tvrzení, že Pazaurkem a jeho dílem se po dlouhá desetiletí nikdo systematictěji nezabýval a že i na jeho nejslavnější a návštěvnicky nejvděčnější počiny se již zapomnělo. Kainzová pojednává celou genezi projektu od záměru a jeho prosazení, rozebírá také Pazaurkův systém vkusových kritérií, přičemž jsou jí ale v zásadní míře nápomocny autorovy vlastní texty – průvodce expozicí⁹ z roku 1909 a zejména o tři roky mladší rozsáhlá publikace *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*.¹⁰

Trojici nejvýznamnějších prací publikovaných k dílu a odbornému přínosu G. E. Pazaurka ze strany německých badatelů doplňuje stat' Waltera Fugera pod názvem „Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart“, publikovaná roku 1992 v *Ročence pro sudetoněmecká muzea a archivy*.¹¹ Autor poměrně zešíroka pojednává okolnosti založení (včetně všeobecných kulturních

⁷ Gudrun Kainz, „*Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe*“. *Die Sammlung von Gustav E. Pazaurek im Württembergischen Landesgewerbemuseum Stuttgart* (diplomní práce), Universität Stuttgart, Institut für Kunstgeschichte, Stuttgart 1986.

⁸ „(...) eine inzwischen leider vergessene, einstige Stuttgarter Sehenswürdigkeit zu dokumentieren.“, ibidem, s. 1.

⁹ Gustav Edmund Pazaurek, *Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe. Führer für die neue Abteilung im Kgl. Landesgewerbemuseum*, 1. Aufl., Stuttgart 1909.

¹⁰ Gustav Edmund Pazaurek, *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, Stuttgart – Berlin 1912.

¹¹ Walter Fuger, *Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart*, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive 1991*, [s. 1.] 1992, s. 21-55.

souvislostí) a ranou historii *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci, aby mohl zevrubně vylíčit finanční podmínky, na jejichž pozadí instituce fungovala a které svým způsobem podmiňovaly také možnosti Pazaurovy práce jako kustoda. Vedle snahy sumarizovat a porovnat dvě zásadní etapy Pazaurova života je text novátorský také zpřístupněním dosud jinde nezveřejněných údajů z Pazaurova osobního života, což je přes některé nepřesnosti počín stěžejní, neboť seznamuje se základními osobními daty, které bylo do té doby možné zjistit pouze důkladným archivním průzkumem pramenů.¹² Důvěrné obeznámení se s ranou fází Pazaurova života dokazuje zmínka o vztahu k pražské zpěvačce a herečce Saroltě von Rettich-Pirk (zde poprvé publikováno) i o Pazaurově literárních pokusech, zveřejňovaných pod pseudonymem Gustav Edmund.¹³ Navzdory velkorysému titulu stati se z ní však, až na stručné konstatování, že všechny tyto činnosti se za Pazaurova působení všestranně rozvíjely, nedozvídáme téměř nic o Pazaurově akvizičním programu, práci se sbírkami, výstavách a pořadech pro veřejnost. Pouze publikační činnost je zde načrtnuta v celé své obdivuhodné tématické šíři i početní mnohosti, v rámci omezeného prostoru jsou zmíněny nejvýznamnější výstavní projekty stuttgartského období a upozorněno je také na cenné odborné kontakty s historiky umění, muzejními pracovníky, výrobci, nakladateli, návrháři, umělci...

Jak je tedy z výše uvedeného patrné, zájem německých badatelů o Pazaurka se kumuluje především do druhé poloviny 80. a počátku 90. let, kdy ve stejném roce 1986 vzniká diplomová práce Gudrun Kainzové i bibliografie Dietricha Schneider-Henna a v roce 1992 je vydána obsáhlá studie Waltera Fugera o Pazaurově liberecké a stuttgartské životní etapě. Česká odborná literatura reflektuje Pazaurka už více než šest desetiletí v publikacích libereckého *Severočeského muzea*, kde nelze bez zhodnocení jeho přínosu vydat takřka žádného seriózního průvodce expozicí či

¹² W. Fuger vytěžil tyto cenné informace z dopisu Pazaurova syna, dr. Gustava Marii Pazaurka z 23. června 1953 získaného od spolku *Heimatkreis Reichenberg* z Augšpurku; ibidem, s. 38. – Chybný je údaj už v první větě tohoto stručného přehledu, který uvádí, že se Pazaurek narodil v Praze v Husově ulici č. 23, jak bude pojednáno níže, údaje pražské policejní konskripce informují o tom, že se tak stalo v Řeznické 13, viz kapitola 3.3 *Rodinné zázemí a dětství G. E. Pazaurka*. Chybný je rovněž údaj „1899“ uvedený jako rok Pazaurovy promoce na doktora filosofie namísto správného letopočtu 1888, viz kapitola 3.5 *Univerzitní studia*.

¹³ Viz níže kapitola 3.6 *První zapojení do veřejného života*.

pojednání o historii muzea, neboť období Pazaurkova vedení bylo pro instituci skutečně směřodonné. Hlavními znalci Pazaurkova libereckého působení jsou vedoucí Oddělení užitého umění a výtvarné fotografie *Severočeského muzea* Oldřich Palata společně s historikem umění Janem Mohrem, působícím tamtéž. Právě tito dva badatelé jsou autory převážné většiny textů o historii a struktuře sbírkových fondů muzea, které v tomto smyslu nutně reflektují také zásadní Pazaurkův podíl.¹⁴ Ten je stručně zmíněn obvykle v rámci katalogového pojednání vývoje vybrané části muzejních sbírek, příp. v souvislosti s pořádáním výstavy na konkrétní téma, s výjimkou rozsáhlejšího pojednání v rámci publikace *Z pokladů Severočeského muzea v Liberci* však samostatná syntéza Pazaurkovy liberecké éry bohužel zatím nevznikla.

Soudobá česká historiografie reflektuje Pazaurka zejména obsáhlým nekrologem Karla Heraina v *UMĚNÍ*.¹⁵ Ten při srovnání s dalšími přehledovými texty zaujme především upozorněním na skutečnost, že Pazaurkovi vděčíme „nemálo za to, že český materiál včleňoval soustavně a s podrobnou znalostí do přehledů evropských a upravoval jim tak cestu do světa.“¹⁶ Článek je strukturován pomocí chronologického

¹⁴ Vladimír Pávek, *Sedmdesát pět let Severočeského muzea v Liberci* (zvláštní otisk z časopisu „Beseda“), Železný Brod 1949. – Bohumil Nuska, *Dějiny Severočeského muzea, Sborník Severočeského muzea. Společenské vědy. Historia II*, Liberec 1959, s. 3-28. – František Stehlík, *Výstava „Z pokladů Severočeského muzea III – secese“ v roce 1964, Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia V*, Liberec 1966, s. 265-267. – Josef Václav Scheybal, *Katalog uměleckých plakátů z období 1890-1915 ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci*, Liberec 1966. – Jarmila Blažková, *Nástěnné koberce Severočeského muzea v Liberci*, edice Poklady Severočeského muzea v Liberci, Liberec [1975]. – Jan Mohr, *Sto let periodických publikací Severočeského muzea, Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia VII*, Liberec 1984, s. 5-24. – Oldřich Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea v Liberci*, Severočeské muzeum v Liberci, 1988. – Idem, *Porcelánové variace. Počátky historie německého porcelánu (1710-1880)* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 1992. – Idem, *Severočeské muzeum v Liberci jako tradiční a novodobé centrum dokumentace textilních sbírek, Museum-Bulletin-Muzeum*, 1996, Nr./č. 5, s. 7-14. – Idem, *Historie japonské sbírky Severočeského muzea v Liberci*, in: Filip Suchomel – Oldřich Palata, *Japonská sbírka Severočeského muzea v Liberci. The Japanese Collection of the North Bohemian Museum in Liberec*, Národní galerie v Praze – Sběrka mimoevropského umění, Praha 2000, s. 7-19. – Jan Mohr, *Umělečtí kováři a zámečníci při stavbě budovy Severočeského průmyslového muzea v Liberci, Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia XIII*, Liberec 2004, s. 76-94. – Oldřich Palata, *Poznámky k výstavě sbírky skla z produkce firmy Moser v Severočeském muzeu v Liberci*, ibidem, s. 95-101. – Jan Mohr, *Zbraně a zbroj ze sbírek Heinricha von Liebieg* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 2005. – Markéta Lhotová, *Zlatá epocha libereckých pohlednic, Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia XIV*, Liberec 2006, s. 34-61. – *Tradice. Krása. Elegance.* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 2008.

¹⁵ Karel Herain, Ředitel Dr. Gustav Pazaurek zemřel, *Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci VIII*, 1935, s. 273-274.

¹⁶ *Ibidem*, s. 273.

přehledu témat, jimž se Pazaurek v průběhu života věnoval, doplněných vždy konkrétním titulem, a později z něj hned v několika bodech vycházeli autoři hesla v *Nové encyklopedii českého výtvarného umění*.¹⁷

České přehledové příručky zpravidla Pazaurka zmiňují jen okrajově. Příkladem budiž publikace z pera Rostislava Šváchy *Vývoj dějepisu umění*,¹⁸ kde je Pazaurek v rámci dokladování obecného vývoje ve věci vzniku uměleckoprůmyslových muzeí a jeho doložení konkrétními příklady pouze stroze zmíněn v kapitole „*Historikové kultury*“. Základní kompendium pro studium vývoje české historiografie, *Kapitoly z českého dějepisu umění*,¹⁹ ho jmenuje pouze v kapitole věnované F. X. Jiříkovi a F. X. Harlasovi v souvislosti s Jiříkovým zpracováním Pazaurkova odkazu *Uměleckoprůmyslovému museu*.

Právě František Xaver Jiřík, v letech 1915-1933 ředitel pražského „*Uměleckoprůmyslového musea Obchodní a živnostenské komory*“, se pak Pazaurkem v české uměnovědné literatuře podrobněji zabývá v sepletí s jeho cennou sbírkou skla. Jiřík je však s Pazaurkem spjat nejen přes odborné zpracovávání a správu jeho sbírky darované muzeu, ale zřejmě už od dob studií na pražské německé univerzitě, kde oba navštěvovali v 80. letech 19. stol. kurzy Alwina Schulze.²⁰ Práce na uspořádání Pazaurkovy sbírky patřila k jeho posledním úkolům, který ještě vyústil ve vydání *Knihy o skle*.²¹ Ve svém průvodci²² výstavou skla z Pazaurkových sbírek přináší Jiřík podle očekávání stručný medailon věnovaný štědrému dárci, který je pochvalným shrnutím Pazaurkova působení, nepřináší však žádné nové informace ani nový pohled na toto téma a s ohledem na zaměření příručky zůstává stěžejním rozbor samotné sbírky a její struktury. Jiříkova *Kniha o skle* vychází z celku sbírky skla spravované pražským *Uměleckoprůmyslovým museem*, jak tedy odpovídá významu Pazaurkovy

¹⁷ OP-DS [Oldřich Palata – Dana Stehlíková], heslo „Pazaurek, Gustav Edmont“, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, Praha: Academia, 2006, s. 585-586.

¹⁸ Rostislav Švácha, *Vývoj dějepisu umění*, č. 1, roč. 1980, vydal Český fond výtvarných umění jako přílohu členského věstníku Klubu přátel výtvarných umění PANORAMA, s. 9.

¹⁹ Rudolf Chadraba – Josef Krása – Rostislav Švácha – et al., *Kapitoly z českého dějepisu umění I. Předchůdci a zakladatelé*, Praha: Odeon, 1986, s. 189, 194.

²⁰ *Ibidem*, s. 186.

²¹ František Xaver Jiřík, *Kniha o skle*, Praha: Jan Štenc, 1934.

²² František Xaver Jiřík, *Pazaurkova sbírka skla. Průvodce výstavou*, Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 1932. - *Idem*, *Glassammlung Pazaurek. Führer durch die Ausstellung*, Prag: Kuntsgewerbliches Museum, 1932.

studijní sbírky v tomto celém komplexu, je na její hodnotu důrazně upozorněno i v rámci tohoto Jiříkova odborného textu. Protože se však kniha zabývá technologií skla a vývojem jeho uměleckých forem, dostává se ke slovu mnohokrát i Pazaurek sám prostřednictvím výsledků své odborné práce, zejména co se týče osobností jako Felix Gondelach, Samuel Mohn a dalších řezačů a brusičů skla nebo v kapitole věnované skleněným perlám a výrobkům z nich. Na tomto příkladu je jasně patrné, jak cenné a mnohdy neopomenutelné výsledky přinesla Pazaurova práce v oblasti uměleckého řemesla a skla obzvláště. Nedocenitelný význam Pazaurova mecenášského počínu dále připomíná i poválečný průvodce sbírkami *Uměleckoprůmyslového muzea* z redakce Emanuela Pocheho, označujíc ho za „největší přínos do musejní sbírky skla“.²³

Zaměříme-li se na reflexe Pazaurových aktivit a jeho osobnosti v dobovém tisku, lze na těchto drobnějších novinových reakcích obzvláště názorně sledovat Pazaurovův význam i nejrůznějším způsobem deformované pohledy na něj. Největší vlna zájmu o Pazaurovu osobnost a činnost přichází v době jeho dobrovolného odchodu do penze v roce 1932 a po jeho úmrtí roku 1935 v podobě bezpočtu nekrologů jak v německém, tak českém tisku. Příspěvky, které shrnují Pazaurovo celoživotní působení se v německém tisku z jeho českého období zpravidla omezují na to, že pocházel z Prahy (u místy propagandisticky laděného článku v regionálním literárním orgánu národně-socialistické strany *Stuttgarter NS-Kurier* je vykreslen jako „český Němec již záhy průkopník německví své vlasti“²⁴) a osvědčil se ve vedení muzea už za svého pobytu v Liberci. Ze stuttgartské éry jsou zpravidla nejvřeleji vzpomínány jeho zásluhy v oblasti výchovy k dobrému vkusu a věhlas Pazaurem sestavené sbírky kýčů, která Stuttgartu přinesla mezinárodní slávu a četné následovníky (viz např. zpráva o chystaném muzeu kýče v Budapešti²⁵), získala si popularitu mezi širokým obecnstvem a platila za proslulou stuttgartskou kuriozitu.²⁶ Velmi pozitivně je pak reflektováno celé Pazaurovo 25-leté vedení muzea, přičemž jsou připomínány jeho

²³ Emanuel Poche, *Uměleckoprůmyslové museum v Praze. K 70. výročí založení ústavu*, Praha 1955, nečíslováno.

²⁴ Professor a. D. Dr. Pazaurek †, *Stuttgarter NS-Kurier. Abendausgabe*, 1935, Nr. 46, 28. 1.

²⁵ Lob des Kitschmuseums, *Deutsches Volksblatt*, 1933, Nr. 25, 31. 1.

²⁶ Prof. Pazaurek trat in den Ruhestand, *Deutsches Volksblatt*, 1932, Nr. 79, 7. 4.

zásluhy odborné i organizační; Pazaurek byl v tisku všeobecně vnímán jako někdo, kdo ze stuttgartské sbírky vzorů vlastně vytvořil uměleckoprůmyslové muzeum se vším všudy a zasloužil se tak o jeho dobrou pověst přesahující hranice Německa. Velkou odezvu si v medailonech vycházejících k příležitosti Pazaureka penzionování vysloužila také jeho cenná sbírka skla, kterou získalo pražské *Uměleckoprůmyslové museum*. Stuttgartský tisk si velmi dobře uvědomoval tragiku této skutečnosti a mnohokrát si postesknul²⁷ nad touto vážnou a bolestivou ztrátou, jejíž předmět mohl důstojně připomínat význam svého původce přímo ve Stuttgartu. Oslavována bývá v novinových článcích²⁸ často také Pazaureka všestrannost, která je při pouhém pohledu na jím vydané odborné práce neoddiskutovatelná.

Naprosto odlišný tón však prosvítá mezi řádky útočného článku z 26. 11. 1931 otištěného v *Neckar-Rundschau*,²⁹ který Pazaureka obviňuje ze zpátečnictví a selhání v roli poskytovatele služeb veřejnosti, které by měl zprostředkovávat aktuální trendy. Diskuze se v následujících vydáních zúčastňují další zainteresovaní představitelé stuttgartského veřejného života, a nejedná se o jedinou, na veřejnosti vyostřenou kauzu, v níž Pazaurek figuroval, jak bude pojednáno níže.

2.2 Slovníková a encyklopedická hesla

Hledáme-li biografické heslo *Pazaurek* v soudobé i recentní slovníkové a encyklopedické literatuře, můžeme být leckdy překvapeni jeho opomenutím. Jestliže ve vydání encyklopedie *Der grosse Brockhaus* ze 30. let 20. stol. nalezneme k Pazaurovi plnohodnotné heslo³⁰ se základními údaji a vyzdvižením jeho zásluh na poli estetické výchovy včetně výčtu základních odborných prací, zatím poslední,

²⁷ Das Landesgewerbemuseum in den Jahren 1930 und 1931, *Schwäbischer Merkur*, 1932, Nr. 89, 7. 4. - Zum Abgang von Professor Dr. Pazaurek, *Stuttgarter Neue Tagblatt*, 1932, Nr. 158, 6. 4., s. 5.

²⁸ Professor Pazaurek, *Staatsanzeiger für Württemberg*, 1932, Nr. 79, 6. 4., s. 4.

²⁹ Sinn und Aufgabe des Landesgewerbemuseums. Gedanken zum Fall Pazaurek, *Neckar-Rudschau. Heilbronner Blätter für Kunst und Wissen. Beilage zu Neckarzeitung XI*, 1931, Nr. 46, 26. 11., s. 1-2.

³⁰ Heslo „Pazaurek, Gustav Edmund“, in: *Der Große Brockhaus. Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden. Band 14 Osu – Por*, Leipzig 1933, s. 268.

v pořadí už 21. vydání stejné příručky³¹ z roku 2006 i přes poloviční navýšení počtu svazků už žádné heslo „Pazaurek“ neobsahuje. Odlišná je pak situace v lexikonech frankofonních (např. v základní, desetisvazkové encyklopedii z řady Larousse)³² a anglofonních,³³ kde Pazaurek zpravidla není reflektován vůbec, což potvrzuje skutečnost, že jeho práce byla vnímána hlavně v německy mluvících oblastech, přestože své články publikoval mj. i v amerických,³⁴ ruských,³⁵ dánských³⁶ či švédských³⁷ periodikách. Jinou ukázkou nedostatků takových hesel je stručný medailon v *Bio-bibliografickém lexikonu literatury Rakouska*,³⁸ který chybuje už v samotném Pazaurekově jméně, když chybně uvádí „Gustav Eduard“ namísto správného „Gustav Edmund“,³⁹ jinak nepřináší nic nového, pouze v souladu s tématickým zaměřením encyklopedie zdůrazňuje Pazaurekovu literární činnost a vyjmenovává některé jeho básnické sbírky a divadelní hry. Příkladem novodobé, precizně zpracované biografické příručky, která neopomíná Pazaurekův význam pro dějiny umění a muzejnictví, je *Deutsche biographische Enzyklopädie* z mnichovského nakladatelství K. G. Saur, která předkládá evidentně nově zpracovaný medailon,⁴⁰

³¹ *Brockhaus-Enzyklopädie in 30 Bänden. Band 21 Paral – Pos*, 21., völlig neu bearb. Aufl., Leipzig – Mannheim 2006.

³² *Grand dictionnaire encyclopédique Larousse. Tome 8 Paladin à Relâcher*, Paris: Librairie Larousse, 1984.

³³ *The New Encyclopaedia Britannica. Volume 9. Otter – Rethimnon*, 15. ed., Chicago: Encyclopaedia Britannica, 2002.

³⁴ Gustav Edmund Pazaurek, *Museum Buildings, Communications to the trustees regarding the new building*, Boston (Museum of fine arts), März 1904, s. 54 ff. – Idem, Anton Wilhelm Mauerl. A German Glass Engraver in London. Part I, *The Magazine Antiques*, Vol. XXIV, Nr. 2, August 1933, s. 44-47. – Idem, Anton Wilhelm Mauerl. A German Glass Engraver in London. Part II, *The Magazine Antiques*, Vol. XXIV, Nr. 3, September 1933, s. 102-105.

³⁵ [Gustav Edmund Pazaurek], *Niderlandskija chudožestvennyja remesla v Severno-Bogemskom muzee*, *Keramičeskoe Obozrenie* III, 1903, Nr. 7, 1. 11., s. 111-113. – [Idem], *Niderlandskija chudožestvennyja remesla v Severno-Bogemskom muzee (Okončanie)*, *Keramičeskoe Obozrenie* III, 1903, Nr. 8, 15. 11., s. 131-133. – Idem, *O keramičeskoj vystavke v Rejchenberge (Bogemija)*, *Keramičeskoe Obozrenie* II, 1903, Nr. 23, 1. 7., s. 577-579. – Idem, *O keramičeskoj vystavke v Rejchenberge (Bogemija) (Okončanie)*, *Keramičeskoe Obozrenie* II, 1903, Nr. 24, 15. 7., s. 597-603.

³⁶ Gustav Edmund Pazaurek, *Wedgwood*, *Tidsskrift for Industri* VI, Nr. 5, Maj 1905, s. 101-112.

³⁷ Gustav Edmund Pazaurek, *Schweden und Coburg-Gotha. Beziehungen auf dem Gebiete der Glasveredlung*, *Nationalmusei Årsbok*, 1933, Årg. 3, s. 49-69.

³⁸ Heslo „Pazaurek, Gustav Eduard“, in: Hans Giebisch – Gustav Gugitz, *Bio-Bibliographisches Literaturlexikon Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Verlag Brüder Hollinek, Wien 1964, s. 293.

³⁹ K problematice chybování v Pazaurekově křestním jméně podrobněji viz níže (*Exkurs: Gustav Edmund vs. Gustav Eduard*).

⁴⁰ Heslo „Pazaurek, Gustav Edmund“, in: Rudolf Vierhaus (ed.), *Deutsche biographische Enzyklopädie. Band 7 Menghin – Pötel*, 2., überarbeitete und erweiterte Aufl., München 2007, s. 712.

rovnoměrně přehlížející celé Pazaurkovo působení včetně pražských univerzitních studií a nově akcentuje také Pazaurkův význam jako sběratele.

Zatím nejobsáhlejší soupis sekundární literatury k Pazaurkově životě a dílu v rámci biografického slovníkového hesla přináší rakouské kompendium *Österreichisches biographisches Lexikon*,⁴¹ vzhledem k výše zmíněnému sporadickému odbornému zájmu o Pazaurkův přínos se jedná zejména o dobové novinové články k příležitosti jeho životních jubileí, odchodu do penze či nekrology, a dále pak zastoupení v publikacích encyklopedického charakteru.

Výjimečným projektem je publikace *Vědci, umělci a spisovatelé Německa, Rakouska-Uherska a Švýcarska slovem a obrazem*.⁴² Byla vydána v roce 1910, tedy v době Pazaurkovy nejintenzivnější a nejplodnější činnosti, kterou reflektuje, a může tak posloužit jako doklad toho, že ve své době se Pazaurek těšil nezpochybnitelné pozornosti, zatímco s přibývajícími desetiletími po jeho smrti se postupně vytrácelo vědomí jeho odborného přínosu, jak dokládají lexikony z posledních desetiletí, která jeho osobnost nezřídka kdy zcela opomíjejí.⁴³

Co se týče českých biografických slovníků a encyklopedických publikací, Pazaurkův medailon je obsažen v *Ottově slovníku naučném nové doby*,⁴⁴ představujícím doplnění původní příručky o výsledky bádání a historického vývoje za dobu uplynulou od prvního vydání z let 1888-1909. Příslušný díl první řady,⁴⁵ vydaný roku 1902, zřejmě ještě nebyl schopen reflektovat činnost kustoda libereckého průmyslového muzea, úspěšně se rozvíjející kariéra po odchodu do Stuttgartu však už vydavatele dodatků nenechá zaváhat, že svým významem si Pazaurek zařazení do publikace jistě zaslouží. Na tomto hesle zaujme rozšíření informace o Pazaurkových

⁴¹ J. Butzke, heslo „Pazaurek Gustav Edmund“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. 34. Lieferung. Paget – Pechmann von Massen*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977, s. 378.

⁴² Heslo „Pazaurek, Gustav Edmund“, in: *Deutschlands, Österreich-Ungarns und der Schweiz Gelehrte, Künstler und Schriftsteller in Wort und Bild*, 2. Ausgabe, Hannover 1910, s. 531-532.

⁴³ Hans Günter Hockerts (ed.), *Neue deutsche Biographie. Zwanzigster Band. Pagenstecher – Püterich*, Berlin: Duncker & Humblot, 2001 aj.

⁴⁴ Hs., heslo „Pazaurek Gustav Edmund“, in: Bohumil Němec (ed.), *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, dílu čtvrtého, svazek druhý*, Praha: Novina, 1937, s. 946.

⁴⁵ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Devatenáctý díl. P – Pohoř*, Praha: J. Otto, 1902.

pražských studiích o jméno historika umění a pedagoga Alwina Schultze (jak v roce 1935 publikoval už Karel Herain)⁴⁶ a zejména reflexe, a tedy uvědomění si významu Pazaurova daru pražskému *Uměleckoprůmyslovému museu*; heslo už navíc uvádí i dva tituly sekundární literatury. Ze stejné doby pochází také *Masarykův slovník naučný*,⁴⁷ na jehož příkladě lze sledovat, jak různé příručky zohledňují odlišné Pazaurovy texty, když v tomto případě autoři např. zcela opomíjejí nepochybně jednu z nejzásadnějších Pazaurových prací *Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe*.

Ve srovnání s výše zmíněnými lexikony přináší jistě nejobsáhlejší a zcela nově a kriticky zpracovaný medailon Gustava E. Pazaurova právě česká *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*,⁴⁸ ač až ve svazku *Dodatky*. Autoři hesla, Dana Stehlíková a Oldřich Palata přinášejí v rámci daných možností vyčerpávající portrét, pomineme-li ovšem takovou maličkost, jakou je opět chyba v Pazaurově křestním jméně: „*Gustav Edmont*“ namísto Gustav Edmund. Heslo snad poprvé vůbec osvětluje blíže Pazaurovův pražský původ i jeho rodinné zázemí, ale také počátky jeho odborné práce ještě před vstupem do libereckého průmyslového muzea. Také tuto kapitolu neodbyvá pouhým konstatováním, ale specifikuje ji výčtem konkrétních počinů a projektů, podrobněji se věnuje také Pazaurově sbírce skla odkázané *Uměleckoprůmyslovému museu* v Praze včetně jejích pohnutých poválečných osudů, dále přináší nově také soupis vybraných výstav, připravených Pazaurovem. Medailon je cenný především svou sumarizací Pazaurova významu v rámci evropského dějepisu umění a muzejnictví s vysvětlujícím komentářem k liberecké i stuttgartské etapě jeho působení a vyzdvihnutím přínosu jeho knih a statí, „*kteří mají dodnes v mnoha ohledech základní význam*“. Pro tuto hlubokou a poučenou sondu a obsáhnutí celé škály rysů Pazaurovy činnosti včetně konkrétních příkladů je heslo obsažené v *Nové encyklopedii českého výtvarného umění* zatím jistě nejpokročilejším slovníkovým heslem, které k osobnosti G. E. Pazaurova bylo publikováno.

⁴⁶ Viz Herain (pozn. 13), s. 273-274.

⁴⁷ Heslo „Pazaurek, Gustav“, in: *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl V. N - Q*, Praha: Československý kompas, 1931, s. 576.

⁴⁸ Viz [Palata – Stehlíková] (pozn. 15), s. 585-586.

2.3 Archivní prameny

Aby mohla být kapitola o dostupných informačních zdrojích k tématu „G. E. Pazaurek“ úplná, zbývá ještě pojednat existenci a dostupnost souvisejících archivních pramenů. Při procházení českých i německých archivů se bohužel nepodařilo vypátrat žádný ucelený soubor Pazaurovy pozůstalosti, naopak se jeví jako pravděpodobné, že předměty a písemnosti z Pazaurova osobního vlastnictví se postupně rozptýlily. Podle informací správce knížecího archivu rodu Waldburg-Zeil na zámku Zeil, pana Rudolfa Becka,⁴⁹ prodali pozůstalí rodinní příslušníci v roce 1946 Pazaurovu knihovnu a část jeho pozůstalosti knížeti Erichovi von Waldburg-Zeil, tyto dva soubory se dodnes nacházejí na zámku Zeil při švábském městečku Leutkirch im Allgäu v jižním Německu, který leží 5 km jižně od zámku Altmannshofen, jenž Pazaurovi a jeho rodině sloužil jako rezidence po penzionování. O míře kompletnosti pozůstalosti lze polemizovat,⁵⁰ zřejmě se však jedná pouze o menší část dnes již nenávratně rozptýleného souboru, s jistotou lze jen konstatovat, že se na zámek Zeil nedostaly žádné umělecké předměty z Pazaurových sbírek, sklo nevyjímaje. Dosud nezpracovaný soubor materiálů, který se zde nachází, obsahuje početnou složku strojopisné korespondence pracovního charakteru z přelomu 20.-30. let, seříděnou abecedně ještě samotným Pazaurem,⁵¹ dále pak skupinu materiálů vázících se k Pazaurovu odbornému výzkumu, zahrnující strojopisnou, avšak převážně rukopisnou korespondenci, poznámky, fotografie, novinové výstřižky, dokumentaci výzdobných motivů broušeného uměleckého skla metodou frotáže apod.

Co se týče pramenné základny k tématu G. E. Pazaurek na německém území, vedle fondu na zámku Zeil existuje dále svazek materiálů dokumentujících Pazaurovu profesní dráhu ve vedení stuttgartského *Zemského průmyslového muzea*,

⁴⁹ Podle písemného sdělení vedoucího archivu knížecího rodu Waldburg-Zeil na zámku Zeil, pana Rudolfa Becka z 11. 10. 2009.

⁵⁰ Poznámka o uložení Pazaurovy pozůstalosti na zámku Wolfegg, patřícímu šlechtické rodině Waldburg-Wolfegg, uvedená ve složce G. E. Pazaurek v kartotéce osobností sekce Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti *Württembergského zemského muzea* ve Stuttgartu, se ukázala jako mylná na základě písemného sdělení pana dr. Berndta Mayera z 9. 11. 2009, vedoucího knížecích uměleckých sbírek na zámku Wolfegg, a potvrzení této skutečnosti 10. 11. 2009 panem Rudolfem Beckem, který spravuje rodový archiv umístěný na zámku Wolfegg.

⁵¹ WZGA, fond G. E. Pazaurek, složka pod názvem „Wissenschaftliche Korrespondenz 1928-1932“.

uložený v *Zemském archivu Bádenska-Württemberska* tamtéž,⁵² který zachycuje období od příchodu do Stuttgartu v roce 1905 až po rok úmrtí 1935 včetně nekrologů uveřejněných v dobovém tisku. Vedle novinových výstřížků obsahují tato Pazaurkova osobní akta zejména spisovou agendu týkající se služebních záležitostí. Stuttgartský státní archiv dále k tématu uchovává několik dalších celků archiválií vztahujících se k dílčím otázkám a kauzám.⁵³ Ve Stuttgartu je dále dostupný soubor osobní korespondence G. E. Pazaurka s umělcem, sklářským výtvarníkem a pedagogem, zakladatelem speciální školy rytého skla a glyptiky na stuttgartské uměleckoprůmyslové škole, Wilhelmem von Eiffem, uchovávaný v celku Eiffovi pozůstalosti v městském archivu.⁵⁴ Převážná část těchto dopisů mezi Eiffem, příp. jeho žákyní Norou Ortliebovou a G. E. Pazaurkem z let 1914-1939, zahrnující rovněž písemnou komunikaci týkající se vyřizování Pazaurkovy pozůstalosti, je v kopiích uložena v archivu *Württembergského zemského muzea*.⁵⁵ Tatáž instituce uchovává v rámci své kartotéky osobností při oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti složku s omezeným množstvím materiálů vážících se k působení G. E. Pazaurka a obsahující dokumentaci výzkumu provedeného k této osobnosti (komunikace s badateli apod.), několik málo článků publikovaných Pazaurkem i o

⁵² LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935).

⁵³ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 130 b, Bü 1545: Museen und Kunstsammlungen: Beschwerde des Professors Dr. Pazaurek gegen die Raumverteilung im Landesgewerbemuseum, 1931. - LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand Q ½, Bü 75 und 79: Stellungnahmen Pazaureks zur Gestaltung des württembergischen Wappens (Wappenfrage), 1919-1921. – LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand J 150/509 Nr. 36: Pazaurek, Gustav E.: Patriotismus, Kunst und Kunsthandwerk, Stuttgart; Berlin, Dt. Verl.-Anst., 1914, 32 S. (Druck). – LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 14 Bü 1130: Zentralstelle für Handel und Gewerbe: Errichtung eines neuen Landesgewerbemuseums, 1885-1903. – LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 151/01, Bü 3038: Ausstellungen in Stuttgart: Ausstellungen im Landesgewerbemuseum und in der Kunstgewerbeschule in Stuttgart 1924 – 1937. – K organizační struktura a provozu württembergského *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu obecně viz fond *Centrály pro průmysl a obchod (Zentralstelle für Gewerbe und Handel)*, která byla zřizovatelem této instituce: LAB-W, pobočka Staatsarchiv Ludwigsburg, Bestand E 170: Zentralstelle für Gewerbe und Handel: 2. Zentralstelle für Gewerbe und Handel: 2.6 Sammlungen des Landesgewerbemuseums (früher Musterlager). – Za pomoc při rešerších ve Státním archivu Stuttgart děkuji jeho zaměstnanci, dr. Albrechtu Ernstovi.

⁵⁴ Stadtarchiv Stuttgart: Nichtamtliche Unterlagen: 02. 01. Nachlässe: 02. 01. 02 Nachlässe C-F: Bestand 2014 – Nachlass Wilhelm von Eiff, 1902-1980.

⁵⁵ LGWM, archiv oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, Kopien des Briefwechsels Eiff/Pazaurek 1914-1939.

Pazaurkovi, skupinku fotografií, několik služebně-úředních dopisů a v neposlední řadě např. Pazaurkovo svatební oznámení z února 1925.

Archivy na území ČR nabízí ke studiu G. E. Pazaurka několik rozptýlených celků archiválií spíše skromného rozsahu. Archiv *Severočeského muzea* v Liberci bohužel nedisponuje uceleným osobním fondem k osobnosti svého bývalého kustoda, k dispozici jsou pouze kopie rukopisné úřední korespondence z doby Pazaurkova působení v Liberci.⁵⁶

Fond „Severočeské muzeum Liberec“ uložený ve *Státním okresním archivu v Liberci* nenabízí podle prozatímního inventáře,⁵⁷ zpracovaného V. Rudou, konkrétnější informační základnu pro studium Pazaurkova libereckého působení.

Jako cenný zdroj informací se naopak ukázaly fondy *Archivu hlavního města Prahy*, které vedle církevní matrik zpravujících o Pazaurkově narození, ukrývají také informace k jeho gymnaziálním studiím v rámci skupiny třídních výkazů⁵⁸ a záznamů v maturitních protokolech⁵⁹ *Německého státního gymnázia na Starém Městě*. Ve stejném archivu je rovněž uložen zatím nezpracovaný osobní fond „Pazaurk Gustav JUDr.“,⁶⁰ vztahující se k otci G. E. Pazaurka. Podle archivního popisu by měl obsahovat advokátní spisy a doklady, tedy materiály převážně pracovního charakteru vzešlé z činnosti Pazaurkovy advokátní praxe, ve skutečnosti je obsahem fondu v převážné míře rodinná korespondence, a to mezi rodiči G. E. Pazaurka z 50. let 19. století, ve větší míře však mezi sestrou G. E. Pazaurka, Annou, provdanou Pleschnerovou, a samotným G. E. Pazaurkem či jeho chotí Marií, popřípadě dalším ze sourozenců, bratrem Fritzem. Tento neuspořádaný fond se tak stává významným zdrojem informací o životě rodiny G. E. Pazaurka po odchodu z Liberce do Stuttgartu a kronikou vzájemných rodinných vztahů Pazaurkových.

⁵⁶ Archiv *Severočeského muzea* v Liberci, Copir-Buch Nr. 9 ff., 1893-1905.

⁵⁷ SOKA Lbc, V. Ruda, *Severočeské museum Liberec 1750-1945. Prozatímní inventární seznam*, 1964, s. 11, ev. č. 127.

⁵⁸ AHMP, fond Německé státní gymnasium Praha I. - Staré Město, Staroměstské náměstí 16, třídní výkazy z let 1879-1883.

⁵⁹ AHMP, fond Německé státní gymnasium Praha I. - Staré Město, Staroměstské náměstí 16, Protokol k maturitní zkoušce ve školním roce 1882-1883.

⁶⁰ AHMP, fond Pazaurk Gustav JUDr.

Archiv Univerzity Karlovy⁶¹ pak uchovává písemné materiály dokumentující Pazaurkovo studium na německé Karlo-Ferdinandově univerzitě v letech 1883-1888, jež je možné studovat v katalozích posluchačů,⁶² v zachovaném výpisu absolvovaných předmětů,⁶³ v posudku Pazaurkovy disertační práce o Karlu Škrétovi⁶⁴ či v rigorózním protokolu.⁶⁵

Archiv *Akademie věd ČR* uchovává složku s dokumentací k G. E. Pazaurkovi v rámci fondu *Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách*.⁶⁶ Existence složky „G. E. Pazaurek“ se váže ke skutečnosti, že Pazaurek od 5. července 1899 s tímto sdružením, které se v roce 1941 transformovalo do *Německé akademie věd* v Praze, spolupracoval jako jeho dopisující člen. Složka obsahuje novinové výstřižky, rukopisnou a strojopisnou korespondenci z let 1899-1935 z agendy společnosti, oznámení rodiny o úmrtí G. E. Pazaurka a počátek následné výměny korespondence v otázce Pazaurkovy pozůstalosti mezi vedením *Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách* a E. W. Braunem, ředitelem *Slezského muzea* v Opavě a Pazaurkovým dlouholetým přítelem.

Archiválie vážící se k osobnosti G. E. Pazaurka jsou konečně zastoupeny také v archivu *Uměleckoprůmyslového muzea* v Praze.⁶⁷ Největší část fondu tvoří materiály týkající se JUDr. Gustava Pazaurka seniora (od lékařského potvrzení o absolvovaném očkovaní až po jeho vysokoškolský index, korespondenci, účetní spisy a dokumenty úřední povahy) společně s vyřizováním odložení odsunu první manželky G. E. Pazaurka, Marie a její 92leté matky z Kouřimi v roce 1945. Tyto materiály, na první

⁶¹ Za provedenou rešerši děkuji Mgr. Janě Ratajové, Ph.D. z Ústavu dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy.

⁶² AUK, Katalogy posluchačů Karlo-Ferdinandovy univerzity, Hauptkatalog der Philosophen im Winter-Semester 1885/6, Hauptkatalog der Philosophen im Sommer-Semester 1886, Hauptkatalog der Philosophen im Sommer-Semester 1887, Katalog der ordtl. Hörer der philosophischen Facultaet im Winter-Semester 1887-88, Philosophen im Sommer-Semester 1888.

⁶³ AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, Výpis absolvovaných předmětů (Abgangs-Zeugnis) č. 69 Gustava Edmunda Pazaurka.

⁶⁴ AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, posudek disertační práce G. E. Pazaurka, 1888.

⁶⁵ AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Rigorosní protokol Filozofické fakulty Německé univerzity 24. III. 1877-18. XII. 1913, sv. I, č. 104.

⁶⁶ MÚ AV ČR, fond Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, složka Pazaurek G. E., karta 37. - Za upozornění na tyto archiválie děkuji Mgr. Kristině Uhlíkové, Ph.D. z Ústavu dějin umění AV ČR.

⁶⁷ AUPM, fond G. E. Pazaurek.

pohled spíše marginálního významu, mohou pomoci hlouběji se zorientovat v rodinných poměrech a Pazaurkově zázemí. Materiály přímo s Pazaurkem související tvoří několik dopisů z úplného sklonku jeho života, které jsou z tohoto pohledu významným autentickým svědectvím, novinové výstřižky článků věnujících se Pazaurkovi a několik málo fotografií.

Jak o tom svědčí Pazaurkova bibliografie, vykazoval Pazaurek po celý svůj život neobvykle bohatou publikační činnost, od nejdrobnějších recenzí a stručnějších článků reagujících na aktuální témata až po plnohodnotné rozsáhlé monografie pojednávající vybrané badatelské téma z oboru dějin umění a uměleckého řemesla. Přes tuto neobyčejně hojnou publikační činnost se autentických dokladů a zpráv o jeho osobním životě i ke konkrétním tématům z jeho profesního působení zachovalo poskrovnu. Některé otázky proto musí z pozice nedokonalosti dnešního stavu poznání zůstat nerozřešeny, máme zde na mysli konkrétní mezery a otazníky v Pazaurkově soukromí, jednotlivé konkrétní nejistoty v síti přátelských a profesních vztahů, jeho politického smýšlení a vlivu, itineráři řady zahraničních cest či jazykové vybavenosti, ale také kontextuální otázky týkající se Pazaurkových badatelských metod, dosaženého stupně řešení vybraných problémů a jeho úspěšnost, platnost a přínos pro další vědecké generace, stejně jako Pazaurkovo postavení v souvislostech českého i německého dějepisu umění. Mnohé z okruhu těchto otázek zde lze pouze načrtnout. Z tohoto důvodu se jeví jako nejvhodnější zvolit metodu vyzvednutí pouze určitých témat, jakýchsi epizod z Pazaurkova života, které nám snad ve svém konečném souhrnu mohou poskytnout sice neúplný, ale ve svých obrysech mnohé vypovídající obraz života a díla tohoto významného historika umění.

3 Praha (1865-1892)

Posuzujeme-li smýšlení a intelektuální orientaci G. E. Pazaurka, je nutné jako výchozí proměnné akceptovat podmínky, které utvářely jeho osobnost a názory už od útlého dětství, tzn. zejména politická a společenská východiska, která mladému Pazaurkovi nabídla česko-německá Praha poslední třetiny 19. stol. Nelze pominout zejména národnostní česko-německé třenice a konflikty a vůbec způsob soužití německé menšiny s českou majoritou, neboť svým pražským rodištěm, německou národností a životními daty patří G. E. Pazaurek cele do tzv. „nacionalistického století“ (1848-1948),¹ které je výbušnou atmosférou v rámci vztahů obou národností na půdě českých zemí a Moravy, a Prahy zejména, a boji o vymezení vlastní identity a vydobytí nejen politických, jazykových a územních nároků do jisté míry charakteristické...

3.1 České země 2. poloviny 19. století v ohni národnostních sporů

Druhá polovina 19. století přináší gradaci českého národního uvědomění už nejen v původním smyslu jazykovém a kulturním, ale také ve smyslu politickém, vyvrcholivší nakonec ve vzniku samostatného československého státu 28. října 1918. Tato tendence je provázena postupným vyhrocováním vztahů mezi Čechy a českými Němci, které pak dochází apokalyptických rozměrů v tragických událostech druhé světové války. V širší perspektivě se však jedná o dlouhodobý proces soužití a vývoje vzájemných vztahů Čechů a Němců, počínaje vrcholně-středověkou kolonizací českých pohraničních oblastí. Víceméně fungující obývání společného prostoru začalo dostávat závažné trhliny právě kolem poloviny 19. století, kdy se vlivem touhy po národní seberealizaci začínají rozcházet do té doby víceméně společné zájmy a cíle,

¹ Iva Weidenhofferová (ed.), *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století*, Praha 1996, s. 35.

kteří se postupně na poli národní politiky obou skupin stávají neslučitelnými. V 60. letech 19. stol. se pak zásluhou českého národního hnutí začíná v rámci habsburské monarchie formovat také úsilí o právo na politické sebeurčení, poté co navenek byly tyto snahy deklarovány již gestem Františka Palackého, který se v roce 1848 odmítl účastnit dubnových voleb do Německého národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem.² Tímto rozhodnutím nepodpojit tzv. velkoněmeckou koncepci sjednocení manifestoval národní svébytnost Čechů, pro jejichž politickou reprezentaci se na příští desetiletí stává určující Palackého idea austroslavismu, charakterizovaná požadavkem jazykového a národnostního zrovnoprávnění českého etnika při federativním uspořádání habsburské monarchie, poskytujícím tak politickou ochranu vůči případné expanzi ze strany Německa či Ruska všem národnostním složkám.

V době Bachova absolutismu (1849-1859) byly aktivity českého národního hnutí silně potlačeny a těchto 10 let přísného státního dohledu, cenzury a nemilosrdné vlády byrokracie se začínalo projevovat i rostoucí antipatií Čechů vůči německé národnosti obecně. Po Bachově pádu dochází k obnově českého společenského života, který se začíná intenzivně rozvíjet v podobě čilého spolkového života, vydávání českých tiskovin apod. Postupně se začínají objevovat také první politické úspěchy - do českých rukou se pomalu dostává místní samospráva a většina měst ztrácí svůj německý charakter ve prospěch české tvářnosti, němčina přestává být jazykem vyšších společenských vrstev a inteligence a začíná fungovat jako etnické měřítko - mluví jí už převážně pouze občané německé národnosti.³ Češi dále usilovali o včasnou reorganizaci českého vzdělávacího systému a také o zrovnoprávnění obou národů ve sféře finanční, daňové a hospodářské vůbec. České Němce na druhé straně vzdaloval od českých politických snah jejich program rozčlenění území Čech na národnostní kraje, kterým reagovali na požadavky českých politiků již v roce 1848 na sjezdu důvěrníků z měst severozápadního pohraničí v Teplicích. V severozápadním pohraničí

² Ibidem, s. 9.

³ Jaroslav Toms, *Přehled vývoje česko-německých vztahů na území České republiky od 12. století do roku 1947*, Plzeň 2002, s. 38.

Čech se měly zcela vyčlenit 2 či 3 německé kraje, které by již nepodléhaly českým zemským úřadům, ale přímo centrální rakouské vládě.⁴

V roce 1867 dochází k rakousko-uherskému vyrovnání, které ve své podstatě pohřbilo naděje české politické reprezentace na zrovnoprávnění. Rakousko tak vyšlo vstříc státoprávním nárokům Maďarska, avšak na úkor nadějí ostatních národů monarchie. Situace se podobným přístupem vedení státu dále komplikovala; „*vídeňská vláda se k vzájemným nárokům národností stavěla jako k určité záruce politické loyality, uspokojovala je jen částečně, a tím mezi národnostmi rozdmýchávala vzájemné spory; neprojevovala ani ochotu k zásadním reformám a prokazovala rovněž čím dál menší schopnost dospět k pokojnému vyrovnání mezi národy a upravit v konstitučně demokratickém duchu ústavu Předlitavska...*“⁵

Němci sledovali české požadavky v obavách, že nezůstane pouze u zrovnoprávnění jazykového, ale že emancipace Čechů a jejich ambice budou neustále růst, a to na úkor privilegií Němců a němčiny. Tyto obavy napomohly ztroskotání tzv. fundamentálních článků, které měly plnit roli určitého vyrovnání rakousko-českého. V reakci na tento neúspěch česká politika na počátku 70. let zvolila strategii pasivní rezistence. Ta se však ukázala jako bezvýsledná, takže na konci desetiletí Češi opět aktivně vstupují do činnosti zemského sněmu a podílejí se i na jednáních říšské rady. Tato tzv. drobečková politika záhy začala nést první ovoce, zejména v podobě tzv. Stremayrova jazykového nařízení z roku 1880, zrovnoprávňujícího češtinu s němčinou na úrovni vnějšího úředního styku na půdě politických úřadů, soudů a státní prokuratury. Tento ústupek neslo nelibě německé obyvatelstvo monarchie, které pocíťovalo posilující sféru českých úřadů a zvyšující se počet českých úředníků.⁶

Dalším úspěchem české politiky bylo rozdělení pražské univerzity na část německou a českou včetně samostatných rektorátů roku 1882, čímž český národ docílil dokončení vlastního vzdělávacího systému počínaje nejnižším stupněm a konče univerzitním vzděláním. 80. léta 19. století přála také rozkvětu české národní kultury, připomeňme alespoň výstavbu a otevření Národního divadla roku 1883. Tento vývoj

⁴ Ibidem, s. 35-36.

⁵ Viz Weidenhofferová (pozn. 1), s. 9.

⁶ Viz Toms (pozn. 3), s. 42-44.

značil, že čeští Němci ztrácejí své dominantní postavení v zemi, důsledná germanizace českých zemí již není reálná a oni postupně přestávají být výhradními představiteli těch nejbohatších a nejlidnatějších oblastí Rakouska-Uherska. Význam českých Němců v řízení zemských záležitostí postupně klesá, což nesou přirozeně dosti nelibě a moment neustálé vzájemné konfrontace se stává základním principem jejich vystupování, což je zároveň izoluje od ostatních Němců na území monarchie. Reprezentace českých Němců volí v 80. letech program autonomie, „*uzavřeného německého jazykového území*“, ⁷ dochází k častějším vzájemným střetům a až nevybíravému přehlíživému pohledu na českou kulturu, výpady vůči Čechům začínají nabývat rasistických rysů. Charakteristické pro tuto fázi vzájemných vztahů je také zakládání organizací k ochraně německé národnosti (např. *Schulverein* podporující německé národní školství), které dále rozdmýchávaly národní netoleranci a přenášely ji do všech možných úrovní života, včetně venkovského prostředí. „*Rozhořela se drobná národnostní válka. Naše země byly dějištěm každodenního zápasu o skutečnou či zdánlivou národní pozici, o orientační tabulky v obcích, o místo ve státní službě, o získání žáka do německé či české školy. Při nacionálních demonstracích se začaly množit šarvátky. Obě soupeřící strany se začaly považovat za národní menšiny – Češi v Rakousku a Němci v Čechách.*“ ⁸

Národnostní situace v Čechách začala být natolik vážnou, že se v roce 1890 do celé věci vložila rakouská vláda ve snaze řešit v první řadě bojkot německých poslanců, kteří se v rámci politiky pasivní opozice odmítli účastnit jednání českého zemského sněmu. Výsledkem těchto snah o národnostní smíření Čechů a Němců mělo být 11 konkrétních článků, tzv. punktací, které by v maximální možné míře odloučily německé a smíšené česko-německé oblasti. To se však podařilo jen ve dvou konkrétních bodech, další jednání ztroskotala na odporu mladočechů a velké části české veřejnosti. Tento vývoj vymazal z jeviště české politiky skupinu staročechů, aby se mohla plně rozvinout aktivní politika strany mladočechů a zejména skupiny tzv. realistů kolem Josefa Kaizla, která svou práci stavěla na postupném získávání reálných

⁷ Ibidem, s. 45.

⁸ Ibidem, s. 46.

pozic a výsledků. K nim patřila zejména nová Badeniho jazyková nařízení z roku 1897, která potvrdila platnost Stremayrových nařízení a nadto zaváděla češtinu také jako vnitřní úřední jazyk, tedy jako jazyk pro komunikaci mezi úřady a jednotlivými odděleními, ovšem s výjimkou armády, četnictva a části finanční správy. Toto opatření vyžadovalo od úředníků dokonalou znalost obou jazyků, kterou měli doložit do roku 1901. Tato nařízení zvedla prudkou vlnu protestů německých poslanců i valné části veřejnosti českých Němců a měla za následek další vyhrocení již doutnajících vztahů obou národností na území českých zemí. Situace dospěla nakonec k tomu, že Badeniho jazyková opatření byla roku 1899 odvolána a v platnosti ponechána pouze Stremayrova nařízení.⁹

Jediným velkým úspěchem na poli česko-německých vztahů a vzájemného národnostního vyrovnání se tak stal tzv. moravský pakt z roku 1905. Němci na Moravě jím ustoupili z privilegovaných pozic na zemském sněmu ve prospěch českých zástupců, kterým vzhledem k početní převaze českých voličů právem náležely. V důsledku této dohody dále došlo k rozdělení zemské školní rady na českou a německou část a ustavení dvojjazyčnosti na úřadech samosprávy. Národnostní spory mezi Čechy a Němci na území Moravy tak došly pokojného vyrovnání a smířlivého konce ještě před první světovou válkou.¹⁰

Na konci 19. století zaujímali čeští Němci 37% obyvatelstva českých zemí. Přestože stále ještě drželi v rukou otěže hospodářské síly a pokroku českých zemí, ztráceli pomalu své pozice, Češi neustále zvyšovali svou průmyslovou zdatnost, města se počešťovala, v šíření pokroku byl hlavní oporou rozvinutý a kvalitní český vzdělávací systém a rozkvět se přenášel i do vědecké a kulturní oblasti českého veřejného života a oprošťoval se od závislosti na německé kultuře a jazyku. „*Místo někdejšího bezprostředního kulturního a společenského souručenství obou národností, jehož základem byl od 80. let značně rozšířený bilingvismus (dokonalá znalost němčiny na české straně), vytvářejí se dvě paralelní národní kultury.*“¹¹ Česká kultura se postupně distancuje od jednostranné orientace na německou a soustředí se na

⁹ Ibidem, s. 47-48.

¹⁰ Ibidem, s. 50.

¹¹ Ibidem, s. 48.

kontakty s ostatními evropskými kulturními centry. Čeští Němci naopak o českou kulturu v naprosté většině nejevili sebemenší zájem a své předsudky vůči češtině ostentativně prezentovali při každé příležitosti.

Shrneme-li vývoj vzájemných česko-německých vztahů na území českých zemí v 2. polovině 19. století, lze říci, že obě kultury se v tomto období oddělily a staly se autonomními. Období těchto několika desítek let je však provázeno vzájemnými předsudky, zejména v kulturní, společenské a jazykové sféře, zatímco na vzájemné hospodářské kontakty neměl tento proces destruktivní vliv.

Z výše uvedeného je patrné, že v otázce Pazaurkovy pražské životní etapy je nutné vyjít právě z uvědomění si všech těchto souvislostí a mít je na zřeteli po celou dobu zabývání se tímto tématem, neboť vzájemné česko-německé vztahy a mnohdy vypjatá atmosféra Prahy tohoto období vždy určitým způsobem do jeho života vstupují. Česká historiografie přitom vykazuje ještě mnohá bílá místa ve zpracování životních osudů významných vědeckých osobností českých Němců a je jejím velkým úkolem se postupně snažit vyrovnat s odkazem starých křivd pramenících z minulých česko-německých konfliktů, který se vynořuje při každém pokusu uchopit podobné téma. Neboť bez vyrovnání se s touto kapitolou národní minulosti nelze bez předsudků a zkreslení pojmout nejen současné vztahy obou zemí a národů, ale také moderní nahlížení vlastní identity, jak to v jednom ze svých projevů v roce 1995 výstižně formuloval Václav Havel: *„Vztah k Německu a Němcům je pro nás víc než jen jedním z mnoha témat naší diplomacie. Je to součást našeho osudu, ba přímo naší identity. Německo je naše inspirace i naše bolest; zdroj pochopitelných traumat i mnoha předsudků a bludů, jakož i měřítek, k nimž se vztahujeme; někdo vnímá Německo jako naši hlavní naději, jiný jako naše hlavní nebezpečí. Lze říct, že postojem k Německu a Němcům se Češi nejen politicky, ale i filozoficky definují a že typem tohoto postoje vymezují nejen svůj vztah k vlastní historii, ale také sám typ svého národního a státního sebepochopení.“*¹²

¹² Cit. dle Jan Křen, Úvod, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 10.

Tímto souvstažením se téma G. E. Pazaurek dostává do širších souvislostí a otevírá otázku dluhů české historiografie vůči podobným velikánům německé národnosti žijících a tvořících na území českých zemí a zároveň všeobecně komplikovaných vztahů obou národů, které se táhnou v jistých rovinách ještě přes hranice 21. století.

3.2 Praha 2. poloviny 19. století v hospodářském, společenském a kulturním kontextu

Národnostní situace v českých zemích, pojednaná v předchozí podkapitole, platila samozřejmě a především také pro dění a atmosféru v Praze, kde se jakožto v přirozeném politickém i kulturním centru českých zemí také odehrávaly stěžejní události, které celý vývoj charakterizují. Pro vytvoření představy o charakteru města a života v něm je však třeba uplatnit mnohem širší pohled zahrnující vedle politických také aspekty ekonomické a kulturní, neboť Praha se během pěti desetiletí proměnila v jedno z předních středoevropských průmyslových středisek.

V druhé polovině 19. století pokračuje technický i společenský pokrok zahájený v rámci průmyslové revoluce na konci 18. století a české země, Prahu nevyjímaje, zažívají nevídaný hospodářský rozmach, kdy se postupně dostávají do role hospodářského tahouna celé rakousko-uherské monarchie. Příznačný pro tento vývoj je i nárůst počtu obyvatel, kdy se 157 000 Pražanů z doby kolem poloviny 19. století rozrostlo na více než 600 000 před první světovou válkou.¹³ Tato hospodářská konjunktura, na jistou dobu přerušena úderem hospodářské krize v roce 1873, s sebou však nese jisté politické a společenské důsledky, připomeňme zejména postupné formování dělnického hnutí, jehož milníkem se stává rok 1878, kdy byla založena sociálně demokratická strana.¹⁴

¹³ Zdeněk Míka (ed.), *Dějiny Prahy v datech*, Praha 1988, s. 182.

¹⁴ *Ibidem*, s. 181.

Dříve nejvýznamněji zastoupená textilní produkce je postupně vytlačována strojírenským průmyslem. Do české metropole jsou zaváděny četné technické novinky a výtobytky nejnovějšího vývoje. 20. srpna 1845 přivítala Praha první vlak tažený parní lokomotivou; železnice byla vedena z Olomouce přes Pardubice a znamenala realizaci první části rakouské strategie obchodního propojení nejvýznamnějších částí monarchie, na kterou měla být posléze napojena trať mířící na sever do saských Drážďan.¹⁵ Druhá polovina století pak byla ve znamení výrazného rozvoje železniční infrastruktury, kdy se Praha postupně stávala centrem této sítě. Tyto tendence přirozeně doprovází výstavba reprezentativní nádražní architektury (zejména budova *Nádraží císaře Františka Josefa I.* z roku 1871, nahrazená o 30 let později secesní architekturou podle návrhu Josefa Fanty). Technické inovace zlepšují také každodenní život Pražanů. Roku 1847 zahájila Praha postupný přechod z olejového na plynové pouliční osvětlení, které začala využívat také velká část domácností, podniků a institucí.¹⁶ Mimořádně rychlý vývoj a uplatnění na všech úrovních života postupně zaznamenává také fotografie, objevená ještě před polovinou 19. století.¹⁷

V roce 1875 se v Praze v prostoru Poříčské brány, Příkopů a Národní třídy a dále přes řetězový most do Karlína objevují první tramvaje, prozatím s koňským potahem. Stavbu a následný provoz koněspřežné pouliční dráhy v Praze zahájili Bernard Kollmann a hrabě Zdeněk Kinský.¹⁸ V srpnu 1882 se Praha dočkala zahájením veřejného telefonního provozu vymoženosti většiny evropských velkoměst, a to zejména díky intervenci pražských podnikatelů a obchodníků. Od roku 1889 pak fungovalo meziměstské telefonní spojení mezi Prahou a Vídní.¹⁹ Závěr 19. století je také obdobím čilé elektrifikace, ve stejném roce jako veřejná telefonní síť byla totiž uvedena do provozu první veřejná elektrárna v českých zemích. O dva roky později byla otevřena první linka elektrické tramvajové dráhy, dopravující návštěvníky *Zemské jubilejní výstavy* z Ovenecké ulice na výstaviště. Ještě tentýž měsíc byla do

¹⁵ Pavel Bělina – Zdeněk Dragoun – Jan Gebhart et al., *Praha. Kronika metropole*, Praha 2006, s. 166, 174.

¹⁶ *Ibidem*, s. 167.

¹⁷ Bližší např. viz Pavel Scheufler, *Praha 1848-1914. Čtení nad dobovými fotografiemi*, Praha 1984.

¹⁸ Viz Bělina – Dragoun – Gebhart (pozn. 15), s. 176, 179.

¹⁹ *Ibidem*, s. 183.

provozu uvedena také lanová dráha na Petřín a zpřístupněna petřínská rozhledna, navazující svou formou na symbol pařížské moderní architektury a pokroku ve stavitelství – Eiffelovu věž.²⁰

Stavební tvář města poznamenalo silně císařské nařízení Františka Josefa o Praze jako otevřeném městu, které ve svém důsledku stálo za postupným bouráním městských hradeb, započatým roku 1874 u Poříčské brány.²¹ Od 60. let přibývají k dosavadním dvěma kamenným mostům přes Vltavu další včetně železničních a rozvíjí se také lodní přeprava. Praha se rozrůstala nevídaným tempem, vznikaly nové čtvrti průmyslové i obytné.

V rámci architektonického vývoje pražského panoramatu, ale zejména z pohledu národního emancipačního úsilí Čechů hrálo zásadní roli hnutí za dostavbu českého metropolitního chrámu, které se oficiálně započíná založením *Jednoty pro dostavení chrámu sv. Víta* roku 1859. Vedením dostavby byl nejprve pověřen architekt Josef Kranner, kterého na počátku 70. let nahradil nestor české historizující architektury Josef Mocker. Projektem, který asi nejvýrazněji změnil historickou tvář Prahy, byla bezpochyby asanace Josefova a části Starého a Nového Města pražského, zahájená v roce 1893 uveřejněním asanačního zákona.

Dalším významným architektonickým počinem a zároveň milníkem vývoje českého národního hnutí se stalo otevření *Královského zemského prozatímního divadla* v roli předchůdce *divadla Národního* v roce 1862, tato dočasná scéna však byla určená jak pro česká, tak i pro německá dramata. 16. května 1868 byla slavnostním, takřka manifestačním položením základního kamene spuštěna výstavba *Národního divadla* podle projektu Josefa Zítka, aby tak národ konečně získal důstojnou tribunu pro pravidelná divadelní představení v českém jazyce. Ta byla otevřena slavnostním představením Smetanovy *Libuše* 11. června 1881, po tragickém požáru a následné obnově potom definitivně 18. listopadu 1883. Vedle budovy *Národního divadla* vyrůstají také stavby *Rudolfína*, *Národního muzea* a dalších institucí, které nově spoluutvářejí vzezření Prahy.

²⁰ Ibidem, s. 184.

²¹ Viz Míka (pozn. 13), s. 194, 202-203.

Jedním z výrazných ukazatelů společenských změn, který je příznačný svým národnostně emancipačním rozměrem, bylo založení první české tělovýchovné organizace - *Tělocvičné jednoty pražské* – z iniciativy Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera roku 1862, od 1864 pak vystupující pod označením *Sokol pražský*. Tato organizace měla plnit roli „kulturně osvětovou, branně vzdělávací a nakonec i politickou“ a pěstovat ve společnosti „ideál občanské rovnosti a bratrství“.²² První jednotné vystoupení *Sokola* před českou veřejností, tzv. sokolský slet, se uskutečnilo na Střeleckém ostrově v Praze 18. června 1882 ku příležitosti oslav 20. výročí založení organizace a účastnili se ho členové ze všech koutů českých zemí včetně zástupců z ostatních slovanských zemí a amerických krajanů.²³

Vedle tělovýchovných a sportovních aktivit (1868 *Lední klub* bruslařů, 1887 lyžařský kroužek apod.)²⁴ se v pražském prostředí rozvíjí celá řada dalších zájmových činností sdružovaných do množství spolků (např. pěvecké sdružení *Hlahol*), v jejichž programu byla vedle zvolené aktivity často také osvětová a vlastenecká činnost. Rokem 1863 je zahájeno působení *Umělecké besedy*, vyvíjející činnost hudební, literární i výtvarnou, o 24 let později je založen *Spolek výtvarných umělců Mánes*. Pro institucionalizaci české vědy je významným datem 23. leden 1890, kdy císař schválil návrh na zřízení *České akademie věd a umění* v Praze.²⁵

Dosavadní strmý rozvoj průmyslu, řemesel, umění, kultury i vědy shrnula v období 15. května – 18. října 1891 *Zemská jubilejní výstava* na výstavišti v Královské oboře, která přivítala téměř 2,5 mil. návštěvníků. V roce 1895 se potom konala *Národopisná výstava*, prezentující hmotnou i duchovní českou národní kulturu, na níž měli Pražané zároveň první příležitost zhlédnout filmovou projekci.²⁶

Tento jednostranně česky zaměřený výčet událostí, aplikací technických vynálezů a technologií i pojednání o úspěších architektury a umění a kultury vůbec plně odrážejí stav české historiografie, který se (s výjimkou národnostních třenic v oblasti politické a jazykové) v přehledových kompendiích záměrně a úspěšně vyhýbá reflexi německé

²² Viz Bělina – Dragoun – Gebhart (pozn. 15), s. 175.

²³ Ibidem, s. 181.

²⁴ Viz Míka (pozn. 13), s. 195, 212-213.

²⁵ Ibidem, s. 192, 212.

²⁶ Viz Scheufler (pozn. 17), s. 168.

kultury v Čechách druhé poloviny 19. století, proto i výše podaný přehled nemůže být z hlediska dostupné literatury jako sekundární shrnutí situace jiný, dílčí oblasti kultury českých Němců (zejména divadlo) však budou pojednány v následujícím textu.

Na závěr připojme data ze statistických zjištění mapujících národnostní skladbu pražského osídlení, která je pro naše téma otázkou stěžejní. Podíl Pražanů hlásících se k německé národnosti se během poslední čtvrtiny století výrazně ztenčil. Zatímco v roce 1880 je v Praze vedeno 15,8% německých obyvatel, během následujících deseti let klesne jejich podíl na 12,6% a v roce 1910 se zmenší až na 7,6%.²⁷

3.3 Rodinné zázemí a dětství G. E. Pazaurka

G. E. Pazaurek pocházel z tradiční právnické rodiny Gustava Pazaurka sen., do níž se narodil 21. května 1865 v půl páté ráno²⁸ jako Gustav Edmund Jan Nepomuk Pazaurek, jak o tom svědčí kniha narozených kostela sv. Štěpána na Novém Městě v Praze.²⁹

Rodina byla původem z Plzně, otec Gustav Pazaurek (1832-1900) přišel do Prahy v roce 1848³⁰ zřejmě nejprve za studii práva na Karlo-Ferdinandově univerzitě (zahájenými nejprve dvouletou akademickou přípravou na Filozofické fakultě), jejíž právnická fakulta se honosila velkou prestiží a vlivem a v padesátých a šedesátých letech sehrála významnou roli pro celý vývoj rakouské právní vědy, z řad jejích profesorů se mj. rekrutovali významní ministři rakouské vlády. Po ukončení Pazaurových studií roku 1857³¹ a svatbě s Franziskou Kalser v červnu 1858

²⁷ Josef Janáček, *Malé dějiny Prahy*, Praha 1983, s. 273-275.

²⁸ Vzpomínka na G. E. Pazaurka sepsaná po jeho zesnutí 30. ledna 1935 a věnovaná jeho sestře Anně Pleschnerové Wilhelmem von Eiffem (nepublikovaný strojopis, přístupný v AUPM, fond G. E. Pazaurek), s. 1.

²⁹ AHMP, Sběrka matrik, Kniha narozených fary kostela sv. Štěpána – Nové Město 1863-1867, sign. ŠT N28, s. 160.

³⁰ AUPM, fond G. E. Pazaurek, Pazaurovův imatrikulační arch potvrzující zápis do studia na Karlo-Ferdinandově univerzitě z 8. ledna 1848.

³¹ AHMP, fond Pazaurek Gustav JUDr., Pozvánka na veřejnou promoci Gustava Pazaurka na doktora práva 2. dubna 1857 v aule Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze.

v Horním Slavkově³² se mladí manželé 21. července téhož roku přihlašují k pobytu v Praze,³³ jak je patrné z pobytových přihlášek pražského policejního ředitelství. Gustav Pazaurek byl jedním ze čtyř dětí Martina Pazaurka († 1833),³⁴ zemského advokáta v Plzni, a Anny, rozené Pamperle. Matka Gustava Edmunda Františka Kalsarová (1830-1870) pocházela z rodiny plzeňského lékárníka Františka Kalsera a Amálie Rohrerové z „Wimberka“.³⁵

Gustav Pazaurek sen. požíval zřejmě jako příslušník vážené právní rodiny nemalé úcty. Ještě před složením doktorské zkoušky působil jako praktikant při C. k. zemském soudu v Praze, při Okresním městském delegovaném soudu Starého a Nového Města pražského a posléze při C. k. zemském trestním soudu.³⁶ Po absolvování doktorského studia vykonával funkci advokátního koncipienta v kanceláři JUDr. Kuenzera v Praze. Svou právní praxí si nepochybně vydobyl respekt a uznání, což dokládá mj. i skutečnost, že jako kmotr jeho syna figuruje na matričním záznamu šlechtic a c. k. místodržitelství rada Edmund rytíř z Merклу. Zlomový okamžik v kariéře JUDr. Pazaurka přichází v dubnu roku 1865, kdy mu na základě předchozí výtečné spolupráce nabídne místo svého právního zástupce s ročním platem 600 zlatých sám hrabě Eduard Clam-Gallas (1805-1891).³⁷ Hrabě byl se službami svého nového právního zástupce natolik spokojen, že mu nabídl dokonce funkci hlavního pokladníka,³⁸ kterou G. Pazaurek vykonával od roku 1882 pravděpodobně až do své smrti. S tak významným postem, spojujícím funkci správce hlavní pokladny a zároveň hraběcího právního zástupce se patrně pojí i přesídlení rodiny do bezprostřední

³² AHMP, Sběrka matrik, Kniha narozených fary kostela sv. Štěpána – Nové Město 1863-1867, sign. ŠT N28, s. 160.

³³ NA ČR, Policejní ředitelství I, konskripce, Pazourek Gustav (*1832).

³⁴ Úmrtní oznámení Martina Pazaurka, právního zástupce několika vrchností a soudního advokáta, oznamuje, že zemřel náhle 25. listopadu 1833 na následky úrazu hlavy; AUPM, fond G. E. Pazaurek.

³⁵ AHMP, Sběrka matrik, Kniha narozených fary kostela sv. Štěpána – Nové Město 1863-1867, sign. ŠT N28, s. 160.

³⁶ AUPM, fond G. E. Pazaurek, Svolení C. k. ministerstva spravedlnosti (č. 4789) ze 14. srpna 1856 k tomu, aby kandidát práv JUC. Gustav Pazaurek vykonával svou praxi při c. k. soudech v Čechách. – Schválení Prezidia Pražského C. k. zemského soudu ve věci žádosti praktikanta práv Gustava Pazaurka o přeřazení pod C. k. okresní městský delegovaný soud pro Staré a Nové Město pražské ze 4. září 1856 (č. listiny 1670). – Rozhodnutí Prezidia C. k. zemského soudu v Praze č. 385 z 5. března 1857 o přeřazení praktikanta JUC. Gustava Pazaurka pod Zemský trestní soud v Praze.

³⁷ AUPM, fond G. E. Pazaurek, dopis Eduarda hraběte Clam-Gallase Gustavu Pazaurkovi z 28. dubna 1865.

³⁸ AUPM, fond G. E. Pazaurek, dopis hraběte Eduarda Clam-Gallase JUDr. Gustavu Pazaurkovi z 2. února 1882.

blízkosti pražského Clam-Gallasova paláce – do Husovy ulice 160/I (čp. 23; dům v majetku hraběte Clam-Gallase), provedené podle svědectví pražské policejní konškrípce 11. května 1882.³⁹

Konškrípční arch pražského policejního ředitelství poskytuje další cenné informace o pohybu rodiny a rodinných příslušnících. Do rodiny mladého úspěšného advokáta se postupně narodili čtyři potomci. Nejstarším dítětem manželů Pazaurových byla dcera Amalie (*1859), která přišla na svět bezprostředně po přestěhování rodiny do Prahy.⁴⁰ V roce 1862 porodila Františka syna Franze (1862-1864),⁴¹ který však záhy umírá. V roce 1865 se pak rodina rozrůstá o Gustava Edmunda, který zdědil po otci nejen jeho jméno, ale má jít rovněž v otcových stopách coby doktor práv. O dva roky později se narodí nejmladší dcera Anna (*1867).⁴² Co se týče nejuťlejšího dětství, nevyrůstaly děti nejspíš v idylických podmínkách, uvědomíme-li si, že přicházejí o matku už v roce 1870, kdy jsou nejmladší Anně teprve 3 roky. Teprve v roce 1883 pak Gustav Pazaurek sen. vstupuje do druhého sňatku s Emmou (Emanuelou) Merklovou (*1843), pocházející ze šlechtické rodiny rytířů z Merklu.

Materiální poměry rodiny na druhou stranu jistě nebyly špatné vzhledem ke skutečnosti, že JUDr. Gustav Pazaurek vykonával funkci právního zástupce a hlavního pokladníka hraběte Clam-Gallase. Z okruhu lidí pracujících pro hraběte Clam-Gallase v oblasti financí, správy majetku a právních záležitostí se později rekrutovali také manželé obou Pazaurových dcer; Amalie se stala ženou hraběcího „důchodního“

³⁹ NA ČR, Policejní ředitelství 1, konškrípce, Pazaurek Gustav (*1832).

⁴⁰ Matka Františky Kalserové-Pazaurové, Amalia Kalser, roz. Rohrer je v matričním záznamu G. E. Pazaurova v roli kmotry vedena jako „*Apothekerßgattin in Smichow*“, není proto vyloučeno, že se z Plzně nepřesunuli do metropole také rodiče mladé Františky Pazaurové; AHMP, Sběrka matrik, Kniha narozených fary kostela sv. Štěpána – Nové Město 1863-1867, sign. ŠT N28, s. 160.

⁴¹ Informace o narození Franze Pazaurova v roce 1862, pocházející z konškrípčních archů (NA ČR, Policejní ředitelství 1, konškrípce, Pazaurek Gustav (*1832), se rozchází s údajem ve Franzově křestním listu, vydaným páterem Aloisem Stodolou při farnosti sv. Štěpána v Praze, který udává jako datum narození 11. června 1863; viz AUPM, fond G. E. Pazaurek, křestní list Franze Pazaurova.

⁴² V konškrípčním archu nefiguruje v seznamu dětí syn Fritz Pazaurek, který je však jako poslední ze čtyř dětí Gustava Pazaurova sen. doložen v seznamu pozůstalých na úmrtním oznámení Gustava Pazaurova sen., ve fondech Muzea hlavního města Prahy je dále uloženo několik jeho dopisů ze vzájemné korespondence se sourozenci; AHMP, fond Pazaurek Gustav JUDr. – Fritz Pazaurek nastoupil vojenskou kariéru a pravděpodobně na něj se vztahuje poznámka v konškrípčním archu, že „syn ... (nečit.) *bydlí od 1913 ve Vídni / ... (nečit.) Wiener Neustadt*“; NA ČR, Policejní ředitelství 1, konškrípce, Pazaurek Gustav (*1832).

Albina Karaska,⁴³ Anna se provdala za doktora práv Wilhelma Pleschnera,⁴⁴ s nímž zůstala bydlet v rodinném domě v Husově ulici č. 23.

Pozoruhodná je četnost stěhování rodiny JUDr. Pazaurka, v konskripci pražského policejního ředitelství zaznamenáváme hned 6 různých pražských adres, které rodina vystřídalala od svého příchodu z Plzně, než natrvalo zakotvila naprosto přirozeně v Husově ulici č. 23 naproti Clam-Gallasovu paláci. Pazaurkovi bydleli nejprve na Novém Městě pražském, a sice na nároží ulice Žitné a Školské (21. 7. 1858 – 31. 5. 1864), posléze v Řeznické ulici č. 13, kde se narodil G. E. Pazaurek (31. 5. 1864 – 25. 11. 1867), a nakonec v Purkyňově ul. č. 5 (do 4. 9. 1870). Pak se rodina stěhuje na území Starého Města – do domu na nároží ulic Husovy a Jilské (4. 9. 1870 – 26. 6. 1873), posléze do Poštovské 11 (dnes ul. Karoliny Světlé) a od 11. května 1882 je jejím oficiálním bydlištěm Husova čp. 23. Zde bydlela rodina JUDr. Pazaurka v nárožním, původem gotickém domě „*U zlaté ovce*“ [3] se čtyřmi trakty, který byl výrazně přestavěn v období pozdní renesance a na konci 18. století a jenž vítal příchozí impozantním raně barokním portálem s letopočtem 1634 na hlavním klenáku.⁴⁵ Lze se tedy oprávněně domnívat, že mladý Pazaurek byl s ohledem na toto prostředí kultivován a veden k zájmu o umělecké otázky nejen obecným duchem opanujícím památkami prodchnutou Prahu, ale snad i každodenním pohledem na jednu z vrcholných památek české barokní architektury i její mimořádně kvalitní sochařskou výzdobu – budovu Clam-Gallasova paláce – výsledek práce dvou géníů své doby – Johanna Bernharda Fischera z Erlachu a Matyáše Bernarda Brauna.

Exkurs: Gustav Edmund vs. Gustav Eduard

Gustav Edmund Pazaurek se prezentoval oběma svými křestními jmény, zpočátku zřejmě proto, aby odlišil svou osobu od činnosti otce, zavedeného pražského advokáta.

⁴³ AUPM, fond G. E. Pazaurek, satební oznámení Amalie Pazaurkové a Albina Karaska, revizního účetního clam-gallasovského panství Frýdlant, s datem 1. června 1887.

⁴⁴ AHMP, fond Patzaurek Gustav JUDr., úmrtní oznámení Gustava Pazaurka.

⁴⁵ DB [Dobroslav Líbal], heslo „čp. 160/I“, in: Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov*, Praha 1996, s. 188-189.

Ve svém pozdějším odborném vystupování proto používal své jméno zpravidla v podobě iniciál obou křestních jmen (zejména v novinových článcích) nebo zkracoval do podoby počátečního písmene alespoň druhé křestní jméno Edmund (především u knižně vydaných prací), takže se s jeho jménem veřejnost setkávala zejména v podobě „G. E. Pazaurek“ či „Gustav E. Pazaurek“. Tato na první pohled okrajová skutečnost se projevila v pozdějších nejasnostech o podobě druhého křestního jména ředitele dvou významných uměleckoprůmyslových institucí, neboť běžný zájemce o jeho dílo měl u běžně publikované produkce málokdy příležitost setkat s jeho plnou podobou. Tyto nejasnosti se odrazily i při zpracovávání tak seriózních a velkorysých projektů, jakým je např. rakouský *Bio-bibliografisches Literaturlexikon Österreichs von den Anfängen bis zur Gegenwart*,⁴⁶ kde se tento omyl přirozeně přelévá do dalšího chybného tvrzení, že G. E. Pazaurek používal pseudonym „Gustav Eduard“. Nahlédneme-li však do oněch zde citovaných titulů, ať už jde o *Ergo bibamus* (1886) i *Liebesgeschosse* (1889), nebo do dalších raných Pazaurekových prací, mezi nimiž jmenujme ještě *Grüsse aus Prag* (1888) či *Liebeserklärung* (1891), lze se na titulním listu velmi rychle přesvědčit, že ve skutečnosti Pazaurek tato díla publikoval pod pseudonymem „Gustav Edmund“. Stejně chyby se dopouští rovněž nejzásadnější příručka české historiografie *Kapitoly z českého dějepisu umění I*,⁴⁷ jíž se „Pazaurek Gustav Eduard“ vloudil do závěrečného jmenného rejstříku. Tato svého druhu kolektivní mystifikace, objevující se zejména v novější literatuře, která se už nesetkává s Pazaurekem tak často a tak bezprostředně, zasahuje i do nejaktuálnějšího odborného smýšlení; důkazem toho budiž nejen spíše drobná nepřesnost pazaurekovského hesla v *Nové encyklopedii českého výtvarného umění*⁴⁸ z roku 2006, ale také nedávná recenze knihy Jiřího Šerých *Michael Rentz fecit*,⁴⁹ v níž recenzent

⁴⁶ Heslo „Pazaurek, Gustav Eduard“, in: Hans Giebisch – Gustav Gugitz, *Bio-Bibliografisches Literaturlexikon Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Verlag Brüder Hollinek, Wien 1964, s. 293.

⁴⁷ Rudolf Chadraba – Josef Krása – Rostislav Švácha – Anděla Horová, *Kapitoly z českého dějepisu umění I. Předchůdci a zakladatelé*, Praha: Odeon, 1986, s. 403.

⁴⁸ OP-DS [Oldřich Palata – Dana Stehlíková], heslo „Pazaurek, Gustav Edmont“, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, Praha: Academia, 2006, s. 585-586.

⁴⁹ Radim Vondráček (rec.), Jiří Šerých, *Michael Rentz fecit*, *Umění* LVII, 2009, č. 1, s. 94-97.

Radim Vondráček mezi dalšími autory starší šporkovské literatury jmenuje „*Gustava Eduarda Pazaureka*“.

3.4 Středoškolská studia⁵⁰

Gymnaziální studia zahájil G. E. Pazaurek roku 1875 na C. k. státním gymnáziu na Novém Městě,⁵¹ odkud po čtyřech letech ve školním roce 1879/80 přestoupil na Německé státní gymnázium na Starém Městě, jehož studium zakončil v roce 1883 úspěšným složením maturitní zkoušky. Po svém přestupu studoval 5. ročník gymnázia s ostatními 43 žáky, 30 z nich přitom stejně jako G. E. Pazaurek na staroměstské německé gymnázium přestoupilo z jiné střední školy. Třídní kolektiv byl velmi rozmanitý, vedle řady židovských spolužáků studoval na německém gymnáziu také potomek šlechtického rodu Daublebských ze Sternecku, Robert, či student s nepopíratelně českým jménem Břetislav Bouček či Alexander Klepetař, Straka i Veselý. V ročníku se spolu sešli bohatí synové notářů, advokátů a c. k. finančních radů, ale také prostších obchodníků, chlapani z Prahy i např. z dalekého Ústí nad Labem.

Náplní výuky byly tradiční předměty jako náboženství, latinský, řecký a německý jazyk, zeměpis a historie, matematika či přírodověda a od vyšších ročníků také fyzika a filozofická propedeutika, studenti si však mohli volit také dobrovolné hodiny češtiny, francouzštiny, stenografie, zpěvu či tělocviku.

Mladý Pazaurek zřejmě nepatřil k premiantům, studia absolvoval za „chvalitebného“ chování a „uspokojivé“, v závěrečném ročníku dokonce „nerovnoměrné“ píle. Jediné hodnocení na výbornou bychom poněkud překvapivě našli v nauce přírodních věd (konkrétně mineralogie a botaniky, jeho znalost zoologie už byla však pouze uspokojivá), uspokojivé až dostatečné byly rovněž

⁵⁰ AHMP, Třídní výkazy z let 1879-1883 a maturitní protokoly školního roku 1882/1883 Německého státního gymnázia na Starém Městě v Praze.

⁵¹ Třídní katalogy Německého státního gymnázia Praha II. – Nové Město pro léta 1875-1879 se v AHMP bohužel nezachovaly.

matematické znalosti a dovednosti, geografie spojená s historií kolísají mezi stupněm výborně až dostatečně, ve filozofických disciplínách i fyzice byl Pazaurek hodnocen uspokojivě. Nijak ohromující nebyly zřejmě ani jazykové znalosti mladého studenta – chvalitebnou až uspokojivou znalost německého jazyka doplňovalo pouze dostatečné hodnocení klasických jazyků, u řečtiny dokonce s poznámkou o slabším písemném projevu. Z volitelných předmětů si Pazaurek vybral kurz těsnopisu, v dalších ročnících potom zpěv a tělocvik. Vnější forma Pazaurova písemného projevu byla hodnocena jako „řádná“ či „líbivá“.

Protokol o maturitní zkoušce z 10. července 1883 svědčí o tom, že mladý Pazaurek absolvoval s celkovým studijním průměrem „dobře“, přesněji „uspokojivě“. Záhy nato se vstupem na pražskou německou Karlo-Ferdinandovu univerzitu otevírá další životní etapa budoucího historika umění a muzejního pracovníka.

3.5 Univerzitní studia

Gustav Edmund Pazaurek měl zřejmě nastoupit profesní dráhu svého otce, neboť po složení maturitní zkoušky na staroměstském německém gymnáziu 10. července 1883 se na podzim téhož roku zapisuje na právnickou fakultu pražské německé Karlo-Ferdinandovy univerzity. Pražská univerzita v té době procházela obdobím bouřlivých změn v souvislosti se snahami o česko-německé vyrovnání a obecnými středoevropskými tendencemi, kterým se od 60. let pozvolna dařilo prosazovat přechod k výuce v národních jazycích na úkor dříve privilegované němčiny.⁵² Během třetí čtvrtiny 19. století se také proměňovala tvář studentstva pražské univerzity, když nejen narůstal jeho počet (v roce 1880 přesáhl číslo 2000), ale měnila se i jeho národnostní a sociální struktura, když se zvyšoval podíl českých studentů, kteří od šedesátých představovali většinu na filozofické a postupně i dalších fakultách, a nad syny rodin úřednictva a svobodných povolání začali převažovat potomci české i

⁵² Jan Havránek (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990. III. 1802-1918*, Praha 1997, s. 108-110.

německé buržoazie spolu se syny převážně českých rolníků.⁵³ Nejzávažnější změnou, která se navíc odehrála bezprostředně před Pazaurkovým nástupem na univerzitu, bylo její rozdělení na českou a německou část v roce 1882. Stalo se tak v reakci na požadavky postupně se emancipujícího českého národa, který se v memorandu z roku 1879, předloženým českou politickou reprezentací v čele s F. L. Riegrem, dožadoval zrovnoprávnění češtiny jako úřední řeči a vyučovacího jazyka pražské univerzity i státních škol, možnost habilitování soukromých docentů pojednáními v českém jazyce, svolení skládat státní a doktorské zkoušky rovněž v češtině a jmenování dostatečného počtu českých profesorů. Odmítavá reakce německých profesorů pražské univerzity, kteří namísto jakýchkoli ústupků připouštěli realizaci národně rovnocenného univerzitního vzdělávání pouze v podobě dvou samostatných univerzit, nakonec přinesla své ovoce v císařském nařízení z 11. dubna 1881, které rozhodlo o rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity na dvě instituce s rozdílným vyučovacím jazykem, přičemž obě mohly nadále užívat původního jména univerzity. Příslušný zákon o členění univerzity pak byl ve sněmovně schválen 28. února roku následujícího.⁵⁴

Po rozdělení se německá univerzita stala jediným zaštiťujícím centrem německy mluvící inteligence na území českých zemí a „*rázem (se tak) ocitla v postavení intelektuálního a v řadě ohledů i politického reprezentanta bohatého a vlivného, nicméně relativně i absolutně se zmenšujícího německého ostrova obklopeného stále sebevědomější českou většinou pražské aglomerace.*“⁵⁵ Jako hlavní problém v otázce soužití obou národů se začala ukazovat vědomá a do velké míry záměrná sebeizolace pražských Němců, demonstrována např. otevřeně proklamovanou nechtí učít se česky (na rozdíl od české inteligence, která byla obvykle plně bilingvní). Obě vědecké komunity se navzájem vůbec nestýkaly, k takřka žádné vzájemné komunikaci nedocházelo ani na bázi kulturní.

⁵³ Ibidem, s. 110.

⁵⁴ K různým aspektům a důsledkům rozdělení pražské univerzity blíže viz Ferdinand Seibt (ed.), *Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern*, München 1984. – Hans Lemberg (ed.), *Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert*, München 2003.

⁵⁵ Viz Havránek (pozn. 52), s. 305.

Při rozdělení univerzity dostali pedagogové možnost zvolit si své nové působiště, přičemž každá z obou voleb znamenala svého druhu manifestaci politických a národnostních stanovisek svého nositele. Většina dosavadního sboru přešla na německou univerzitu a podle souvisejících nařízení byly s těmito vedoucími univerzitě přiřčeny také jejich ústavy, semináře, kliniky, sbírky a knihovny (to se týká také studijní sbírky dějin umění), takže zatímco německé univerzitě zůstala většina původního vybavení, prostor i studijního materiálu a disponovala i dobrým finančním zabezpečením ze strany státu, česká univerzita musela svou činnost započít téměř od nuly. Problémem německé univerzity byla však ve srovnání s českým protějškem personální nestabilita jejího pedagogického sboru, neboť Praha byla pro německé vědce a akademiky jen přestupní stanicí před slibnější kariérou na vídeňské univerzitě či vysokoškolských ústavech v Německu (to je např. případ i Ernsta Macha či Alberta Einsteina).⁵⁶

Svá univerzitní studia tedy G. E. Pazaurek zahájil na Právnické fakultě německé univerzity, na jejíž čtyři fakulty tehdy bylo zapsáno celkem 1368 posluchačů.⁵⁷ Zde navštěvoval v souladu s Thunovou reformou právnického studia⁵⁸ v prvním ročníku historické disciplíny a předměty římského práva - konkrétně přednášky z dějin a institucí římského práva, z dějin německé říše a jejího právního systému, kurzy praktické filosofie či rakouských dějin i nauku o pramenech římského práva; v letním semestru 1884 potom další část německých říšských a právních dějin, dále předměty vázící se ke sborníku římského práva (např. k tématu římského zástavního práva) nebo nejnovějším evropským dějinám.⁵⁹ Kurzy vedli přední advokáti a zároveň pedagogové právnické fakulty, např. prof. doc. JUDr. Karl von Czyhlarz (1833-1914),⁶⁰ trojnásobný děkan a roku 1876 dokonce rektor univerzity, člen C. k. říšského soudu,

⁵⁶ Ibidem, s. 305-310.

⁵⁷ Ibidem, s. 186.

⁵⁸ Zásadní reforma studia provedená ministrem kultu a vyučování, hrabětem Lvem Thun-Hohensteinem v akademickém roce 1849/50; ibidem, s. 130.

⁵⁹ AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, Výpis absolvovaných předmětů (Abgangs-Zeugnis) č. 69 Gustava Edmunda Pazaurka na Filozofické fakultě C. k. německé Karlo-Ferdinandovy univerzity.

⁶⁰ Heslo „Czyhlarz Karl von“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. I. Band (A-Glä)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 165.

zemský poslanec a později člen rakouské panské sněmovny, člen komise pro volební reformu roku 1906 a v neposlední řadě první prezident (1891-1892) *Společnosti pro povznesení německé vědy, umění a literatury v Čechách*,⁶¹ jejímž dopisujícím členem se Pazaurek stal 5. července 1899,⁶² už v pozici kustoda *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci.

Od letního semestru 1883/1884 už však jde G. E. Pazaurek nezlomně za svým odborným zájmem a přestupuje na fakultu filozofickou,⁶³ která od dob Thunovy reformy (1849/50) už nepředstavovala propedeutickou přípravku pro studium ostatních oborů univerzitního studia, nýbrž plnila roli vědeckého centra rovnocenného ostatním fakultám, které svým studentům poskytovalo průpravu k získání filozofického doktorátu (PhDr.) a vychovávalo středoškolské profesory.⁶⁴ Pazaurek si však jako jeden z nemnoha svých kolegů zvolil odlišnou profesní kariéru, když se rozhodl věnovat se vědecké práci.

Studijní programy Filozofické fakulty pražské univerzity prošly od Thunovské reformy v pol. 19. stol. dlouhou a ne zcela jednoduchou transformací, kdy bylo nutné zajistit dostatečně kvalitní vědecké kapacity a nově strukturovat systém studia a výuky. Např. právě obor estetiky, výtvarných umění a dějin estetiky se vydělil z původně velmi široce založené katedry klasických spisovatelů starověku, estetiky, řečnictví, pedagogiky, dějin věd, umění a filozofie.⁶⁵ Teprve od 70. let tak s dříve nebývalým nárůstem a zkvalitněním pedagogického sboru byly zajištěny předpoklady pro kvalitní moderní univerzitní výuku a systematickou přípravu mladých odborníků s větším důrazem na samostatnou vědeckou práci, jíž zaručovala především rozšířená

⁶¹ AHMP, fond Společnost pro povznesení německé vědy, umění a literatury v Čechách, Členská matrika *Společnosti pro povznesení německé vědy, umění a literatury v Čechách* (Ordentliche Mitglieder), inv. č. 48, s. 1, č. záznamu 5.

⁶² AHMP, fond Společnost pro povznesení německé vědy, umění a literatury v Čechách, Členská matrika *Společnosti pro povznesení německé vědy, umění a literatury v Čechách* (Correspondirende Mitglieder), inv. č. 49, s. 22, č. záznamu 127.

⁶³ Pazaurekův výpis absolvovaných předmětů uvádí, že byl i nadále zapsán na právnické fakultě, tento dokument je však vydán rektorem a děkanem kolegia profesorů filozofické fakulty a v samotné hlavičce potvrzuje, že Pazaurek podle všech požadavků dokončil studia fakulty filozofické; AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, Výpis absolvovaných předmětů (Abgangs-Zeugnis) č. 69 Gustava Edmunda Pazaurka na Filozofické fakultě C. k. německé Karlo-Ferdinandovy univerzity.

⁶⁴ Viz Havránek (pozn. 52), s. 155.

⁶⁵ Ibidem, s. 157.

nabídka odborných seminářů a všeobecné zavádění seminářů a různých druhů cvičení do výuky.⁶⁶ Zaužívání tohoto systému pak připravilo cestu pro nový rigorózní řád z roku 1872, který dovršil přeměnu započatou vysokoškolskými reformami z poloviny století.⁶⁷

Po rozdělení univerzity na českou a německou zůstala Filozofická fakulta počtem studentů sice nejmenší, avšak nejpestřejší a personálně nejlépe vybavenou složkou nové univerzity.⁶⁸ Studium dějin umění bylo zařazeno do sekce historických oborů společně s obecnými a rakouskými dějinami, geografii, pomocnými vědami historickými, archeologií a dějinami a teorií hudby, přičemž dějiny umění byly stejně jako archeologie tehdy ze strany rakouského Ministerstva vyučování a kultu vnímány jako jedna z pomocných věd historických.⁶⁹

Studiem dějin umění na Filozofické fakultě pražské univerzity, která v akademickém roce 1885/1886 čítala 83 posluchačů,⁷⁰ se Pazaurekovi dostalo výborného vzdělání v kurzech významných historiků umění, estetiků a teoretiků umění.⁷¹ U Alwina Schultze začíná v zimním semestru 1885/1886⁷² přednáškami z dějin německého umění a kultury a z historie německého malířství, v létě 1886 u něj navštěvuje předměty věnované stavebnímu umění od časů Bramanteho a životu Rafaela Santiho. Následuje Schultzův úvod do studia dějin umění a výklad o nizozemském malířství, v letním semestru 1887 pak u něj Pazaurek absolvuje kurzy zabývající se dějinami křesťanské plastiky a církevními starožitnostmi, na podzim pak dějiny italského malířství a latinskou paleografii. V závěrečném ročníku byly

⁶⁶ Ibidem, s. 168.

⁶⁷ Ibidem, s. 176.

⁶⁸ Ibidem, s. 316.

⁶⁹ Ibidem, s. 171-172.

⁷⁰ Ibidem, s. 313.

⁷¹ AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, Výpis absolvovaných předmětů (Abgangs-Zeugnis) č. 69 Gustava Edmunda Pazaureka na Filozofické fakultě C. k. německé Karlo-Ferdinandovy univerzity. – AUK, Katalogy posluchačů Karlo-Ferdinandovy univerzity, Hauptkatalog der Philosophen im Winter-Semester 1885/6, Hauptkatalog der Philosophen im Sommer-Semester 1886, Hauptkatalog der Philosophen im Sommer-Semester 1887, Katalog der ordtl. Hörer der philosophischen Facultaet im Winter-Semester 1887-88, Philosophen im Sommer-Semester 1888.

⁷² Údaje o ročníku 1884/1885 v Pazaurekově výpisu absolvovaných předmětů i v katalogích posluchačů Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity chybí, nabízí se vysvětlení, že studium bylo přerušeno z důvodu jednoleté vojenské služby, o níž svědčí údaje v Pazaurekově průvodním listu, uloženém v Zemském archivu Baden-Württemberska ve Stuttgartu; LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), 1a - Stammliste.

přednášky A. Schultze zaměřeny na dějiny architektury a dějiny umění 18. století. V každém semestru byly navíc odborné znalosti a schopnosti studentů upevňovány v umělecko-historickém semináři, jenž byl veden rovněž prof. Schultzem.

Historik umění a kulturní historik Alwin Schultz (1838-1909),⁷³ absolvent vratislavské univerzity, a v letech 1885/1886 děkan filozofické fakulty pražské německé univerzity se oproti rané vratislavské etapě, zaměřené spíše na historii umění, po příchodu do Prahy obrátil na pole kulturních dějin, pro které se snažil zavést nový pojem „*Sittengeschichte*“ (dějiny kultury jako dějiny zvyklostí a obyčejů). Ten figuroval také v názvu semestrálního cyklu přednášek *Deutsche Kunst- und Sittengeschichte*, jenž u něj v zimě 1885 navštěvoval mj. i G. E. Pazaurek.

Kurzy věnované období vrcholné renesance v Itálii a v Německu, italskému i německému malířství, umění v Čechách či uměleckým památkám Prahy, dějinám knižní malby a německé církevní architektury středověku absolvoval Pazaurek u Josefa Neuwirtha (1855-1934).⁷⁴ Tento významný historik umění⁷⁵ byl o pouhých deset let starší než samotný Pazaurek a na pražské německé univerzitě se habilitoval teprve roku 1885, tedy v době začátku Pazaurových studií. Na přelomu století pak Neuwirth přenesl své působení jakožto profesor pro obecné dějiny umění se zvláštním zřetelem na architekturu na vídeňskou *Technische Hochschule*, jejímž byl po dva roky rektorem a posléze se stal děkanem fakulty architektury tamtéž. Ve Vídni Neuwirth také po dlouhá léta působil jako hlavní konzervátor *Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek*. Neuwirthovou významnou zásluhou je především vytvoření vlastního výukového systému pro předmět *dějiny umění* na vídeňské vysoké škole technické a podnět k vytvoření nového vyučovacího předmětu *památkové péče*, který byl tamtéž zaveden roku 1908. Co se týká činnosti J. Neuwirtha jako historika umění, jeho největším přínosem jsou patrně práce z dějin architektury a

⁷³ Ch. Gruber – E. Lebensaft – J. Seidl, heslo „Schultz Alwin“, in: Peter Csendes (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. XI. Band. Schoblik Friedrich – [Schwarz] Ludwig Franz*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1999, s. 341-342.

⁷⁴ R. Schachel, heslo „Neuwirth Josef“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. VII. Band. Musić August – Petra-Petrescu Nicolae*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978, s. 107-108.

⁷⁵ V současné době vzniká k životu a dílu Josefa Neuwirtha na Katedře dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci samostatná diplomová práce.

jejich celkové pojetí, v němž odmítl čistě estetický přístup a zaměřil se na samotné příčiny jevů. Zamýšlíme-li se nad způsobem, jakým mohl Josef Neuwirth ovlivnit odbornou cestu mladého Pazaurka, napadne nás zřejmě spojení Neuwirthovy orientace na české (ve smyslu územním) umělecké prostředí a české památky s výběrem tématu Pazaurkovy disertační práce věnované přednímu z českých barokních malířů, Karlu Škrétovi.

Desítku univerzitních pedagogů, jejichž přednášky a semináře Pazaurek během svých pražských studií navštěvoval, dále doplňují méně věhlasná, i když rovněž zajímavá jména: klasický archeolog, který poprvé postavil do popředí zkoumání řeckého vázového malířství jeho uměleckou svébytnost a stylově-vývojové hledisko, a zároveň zakládající člen *Společnosti pro povznesení německé vědy, umění a literatury v Čechách* Wilhelm Klein (1850-1924)⁷⁶ (vyučoval „encyklopedii archeologie“, archeologický seminář, řecké vázové malířství i kurz k roli mytologie v řeckém umění); dále germanista a zakladatel vědecké výuky německé filologie na území Rakouska-Uherska Johann von Kelle (1828-1909)⁷⁷ (předměty věnující se středohorno- a starohornoněmecké gramatice, literatuře 14. a 15. století, postavě německého lyrického básníka a minnesängra Walthera von der Vogelweide nebo také obsahu pojmu Germania u antického historika Tacita); germanista a literární historik Hans Lambel (1842-1921)⁷⁸ („O Lessingovi a jeho době“); mnichovský rodák a absolvent tamní univerzity filosof Friedrich Jodl (1849-1914)⁷⁹ (jednosemestrální kurz psychologie). Filozofické disciplíny (konkrétně úvod do filosofie, Aristotelovu filozofii, praktickou filosofii, psychologii a logiku) však přednášel především Anton

⁷⁶ Heslo „Klein Wilhelm“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. III. Band. (Hüb - Knoll)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 385-386.

⁷⁷ Heslo „Kelle Johann von“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. III. Band. (Hüb - Knoll)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 286.

⁷⁸ Valerie Hanus, heslo „Lambel Hans“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. IV. Band. (Knolz - Lan)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 410-411.

⁷⁹ Heslo „Jodl Friedrich“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. III. Band. (Hüb - Knoll)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 120-121.

Marty (1847-1914),⁸⁰ původem švýcarský filosof jazyka a zakladatel tzv. *teorie řečových aktů/řečového jednání* (jazykový výraz jakožto promyšlená výpověď s určitým konkrétním záměrem), který svou činností ovlivnil pražskou německou literaturu, jmenovitě Franze Werfela, Franze Kafku i Maxe Broda; výsledky Martyho bádání měly zásadní význam nejen pro sféru lingvistiky, ale rovněž v oblasti kritiky jazyka, teorie poznání a logiky. V době svého působení na pražské německé univerzitě spolupracoval Marty úzce s katolickým filozofem a pedagogem Otto Willmannem (1839-1920),⁸¹ s nímž ho pojila dohromady především úcta k filozofii Aristotelově a Bolzanově. U Willmanna, řádného profesora a vedoucího pedagogického semináře pražské německé univerzity, navštěvoval Pazaurek semestrální cykly přednášek pod názvem „Základní psychologické pojmy didaktiky“ a „O soustředěnosti výuky“, v nichž se jistě odrazila snaha o filozofickou opodstatněnost pedagogiky, prosazovaná tímto z nejvýznamnějších pedagogů starého Rakouska. V předmětech pomocných věd historických – diplomatice a paleografii – vzdělával mladé historiky umění docent pražské německé univerzity, historik Emil Werunsky (1851-1930),⁸² zatímco kurzy k dějinám německé literatury společně se specializovanými předměty „Život a dílo Grillparzera“ a „Mladé Německo“ vedl germanista a v akademickém roce 1907/08 dokonce rektor univerzity August Sauer (1855-1926),⁸³ významný zejména pro svou editorskou (především vydání souborného díla Franze Grillparzera), literárně historickou a kulturně politickou činnost.

G. E. Pazaurek tedy během univerzitních studií pražské filozofické fakulty získal vzdělání v základních filozofických disciplínách, psychologii a estetice, ale také didaktice, byly mu vštípeny filologické znalosti z oblasti německé jazykovědy a literatury i základy pomocných věd historických, obsáhl penzum vědomostí

⁸⁰ Eduard Winter, heslo „Marty Anton“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. VI. Band. [Maier] Stefan – Musger August*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, s. 119-120.

⁸¹ Heslo „Willmann, Otto“, in: Kol. aut., *Meyers Konversationslexikon. 18. Band: Jahres Supplement 1890-1891*, Leipzig – Wien, 1885-1892, s. 987-988.

⁸² Heslo „Werunsky, Emil“, in: Kol. aut., *Brockhaus' Konversationslexikon. 16. Band: Turkestan – Zz*, Leipzig – Berlin – Wien, 1894-1896, s. 649.

⁸³ R. Pichl, heslo „Sauer August“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. IX. Band. Rázus Martin – Savić Žarko*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988, s. 438-439.

z archeologie a dějin antického umění. Během studia byl poučen o charakteru a dějinách církevního (křesťanského) umění, zejména architektury a plastice. Prostřednictvím několika cyklů přednášek se seznámil s vývojem italského a německého umění ve středověku a v období renesance a nahlédl přitažlivost nizozemského malířství. Pod vlivem Josefa Neuwirtha poznal základní rysy vývoje umění na českém území a rovněž rozsáhlý soubor pražských památek. Dá se také předpokládat, že v rámci cílené, několikaleté výuky umělecko-historického semináře prof. Schultze si osvojil metodu stylově-kritické analýzy uměleckých děl a práci s umělecko-historickým materiálem obecně.

Jak je tedy z profilu absolventa umělecko-historických studií pražské univerzity patrné, nenabízelo studium prostor pro orientaci na obory užitého umění či uměleckého řemesla a drželo se, podobně jako dnešní příprava mladých historiků umění, poměrně nekompromisně tzv. vysokého umění a s dějinami umění spřízněných disciplín (filosofie, archeologie, historie, pomocné vědy historické), nezbytných pro alespoň základní rozhled mladého odborníka. Mladý Pazaurek se tak zřejmě opravdu až svým pobytem v severočeském Liberci a prací v čistě technicky a průmyslově založeném tamějším muzeu seznámil blíže s umělecko-řemeslným materiálem a především sklem a jeho krásami a až tehdy si jej zvolil za svou celoživotní lásku a předmět odborného zájmu.

Z hlediska vlivu osobností, s nimiž se Pazaurek setkal během svých studií, se tak pro jeho odborné směřování v dané chvíli jeví jako nejzásadnější role jednak Josefa Neuwirtha, který svým zájmem o české (ve smyslu územním, nikoli národnostním) umění, přelévajícím se do témat jeho přednášek, mohl Pazaureka inspirovat ke zvolení si života a díla Karla Škréty jako tématu disertační práce, a jednak Alwina Schultze (mj. hodnotitele Pazaurekovy disertace), u něhož Pazaurek v závěrečném letním semestru 1888 navštěvoval přednášky k tématu dějin umění 18. století, přičemž je třeba uvědomit si význam tohoto záslužného počínu vzhledem k době a jejím souvislostem, kdy teprve v osmdesátých letech dochází k rehabilitaci baroka jako plnohodnotného a významného uměleckého slohu; je tedy nasnadě domnívat se, že

Schultz tímto moderním smýšlením mohl podnít Pazaurekův zájem o barokní umění, které se tak v podobě Škrétova díla stalo předmětem jeho disertační práce.

3.5.1 Disertační práce

Doktorátem z filozofie završil G. E. Pazaurek svá studia podle rigorózního protokolu německé univerzity⁸⁴ v průběhu roku 1888. V souladu s novým rigorózním řádem, platným od roku 1872, představovala už doktorská zkouška oborově pevně a konkrétně zakotvené a o odborných schopnostech a znalostech plně vypovídající přezkoušení absolventa (na rozdíl od dřívějšího pojetí filozofického doktorátu jako kompendia veškerého filozofického vzdělání) a sestávala z dvoudílné rigorózní zkoušky a obhájení písemné práce, kterým kandidát prokázal metodickou způsobilost ve vybraném oboru a schopnost samostatného odborného uvažování.⁸⁵ Jako téma písemného vědeckého pojednání (disertace) si Pazaurek zvolil představitele raně barokního malířství Karla Škréty a práci nazval „*Carl Scretta. Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des 17. Jahrhunderts*“. Tato písemná rozprava se zařadila do skupiny 30 disertačních prací v oboru dějin umění obhájených na pražské německé univerzitě od jejího rozdělení roku 1882 do konce první světové války, dějiny umění se přitom společně s anglistikou staly pátým nejčastěji voleným humanitním předmětem doktorského studia německé filozofické fakulty.⁸⁶ Hodnotiteli Pazaurekovy kandidátské práce byli děkanem fakulty určení Alwin Schultz a Wilhelm Klein, po jejichž příznivém posudku mohl Pazaurek přistoupit k vykonání dvou rigorózních zkoušek. Dvouhodinovou zkoušku z oboru své specializace společně s příbuzným oborem, jehož přednášky během studia navštěvoval, zde tedy konkrétně dějin umění, starých dějin a klasické (latinské) filologie, složil Pazaurek 10. října 1888, přičemž pod výborným hodnocením byli vedle Schultze podepsáni další členové hodnotící komise

⁸⁴ AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Rigorosní protokol Filozofické fakulty Německé univerzity 24. III. 1877-18. XII. 1913, sv. I, č. 104.

⁸⁵ Viz Havránek (pozn. 52), s. 176.

⁸⁶ Ibidem, s. 316.

z pedagogického sboru Filozofické fakulty a jednomyslné schválení úspěšného složení zkoušky bylo stvrzeno podpisem současného děkana fakulty Antona Martyho. Hodinovou zkoušku z filosofie absolvoval Pazaurek opět s výborným hodnocením Willmanna, Martyho ad. už 4. července téhož roku, jak svým zápisem do rigorózního protokolu potvrdil tehdejší děkan Filozofické fakulty pro rok 1887/88 Gustav Karl Laube. Slavnostní promoce mladého doktora filozofie, PhDr. Gustava Edmunda Pazaurka, se konala hned několik dní po složení oborové části rigorózní zkoušky, tedy 13. října, a podle zavedených zvyklostí jí byli přítomni rektor univerzity prof. dr. Dominik Ullmann, děkan Filozofické fakulty prof. dr. Anton Marty a v roli promotora prof. dr. Alwin Schultz.

Text disertace se bohužel v *Archivu Univerzity Karlovy* v původní podobě nezachoval, máme však k dispozici jeho knižní vydání,⁸⁷ které, vzhledem k tomu, že vyšlo hned v následujícím roce, nepředpokládá razantnější změny oproti původní verzi (doplnění informací, které se Pazaurovi podařilo vypátrat během tisku knihy, připojuje autor v závěrečných dodatcích, k nejvýznamnějším z těchto zjištění patří bezesporu rok Škrétova narození). V textu Pazaurovy škrétovské monografie lze sledovat ukázněnou, erudovanou a důslednou práci mladého historika umění. Naprosto přirozenou součástí jeho práce je důkladné poznání a využití archivních pramenů a podrobně zpracovaný poznámkový aparát, svým rozsahem často přesahující text samotné studie.

Pazaurek předsazuje práci krátký úvod, po němž následuje ústřední text přehledně členěný do 10 kapitol. Členění logicky sleduje Škrétovy životní a tvůrčí peripetie, takže první kapitola představuje jeho bezprostřední předky a rodinné zázemí, druhá se zabývá malířovým mládím, třetí už se věnuje Škrétově italské cestě. Další část se zaobírá následujícím pražským obdobím, 5. kapitola čtenáře obeznámí s rodinou malíře a jeho synem Karlem Škrétou ml. Krátký vstup k otázce Škrétových jmenovců střídá kapitola o jeho žácích. Závěrečné 3 kapitoly jsou vlastně pokusem o katalog Škrétových prací dělený tematicky. Na úplný závěr práce jsou připojeny závěrečné

⁸⁷ Gustav Edmund Pazaurek, *Carl Scretta (1610-1674). Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des XVII. Jahrhunderts*, Praha 1889.

poznámky, vysvětlující autorovy postoje a pohnutky k sepsání studie, a dodatky, doplňující výsledky bádání o informace objevené studiem archivních záznamů ještě těsně před vytištěním knihy.

Jako velmi cenný je třeba při posuzování práce vyzvednout důkladný průzkum archivů a církevních matrik, který přináší řadu nových autentických údajů k Pazaurovu životu a rodinnému zázemí a vyvrací mnoho mýtů a polopравd, které o Škrétovi panovaly. V oddílu hodnotícím malířovo dílo uvádí Pazaurek 177 děl členěných podle tematiky na biblické, obrazy světců, podobizny, obrazy skupinové, mytologické a alegorické a obrazy jiné. Také zde dominuje přísné pozitivistické hledisko, kdy je každé dílo prozkoumáno z hlediska historických svědectví a zachovaných archivních materiálů. 11 z těchto obrazů přitom Pazaurek na základě svých zjištění Škrétovi odepsal.

V oddíle „závěrečné poznámky“ se Pazaurek hájí vůči nabízející se námitce, proč se rozhodl věnovat tolik prostoru umělci, „o jehož absolutní hodnotě jsem se vyjádřil tak odmítavě“ a hned navazuje vysvětlením: „V době, kdy se nikde v celé svaté říši římské národa německého uměleckým snahám nedařilo, kdy i v Praze už byly tradice umělecky významné rudolfínské epochy ztraceny – v tomto období musíme malíře, který své současné krajany vždy o dobrý kus převyšoval, přivítat, vnímaje ho také jako pomocníka v nouzi, který je určen k tomu, aby vyplnil alespoň malou část velké trhliny v dějinách německého umění.“⁸⁸ Žádoucí je však ocitovat také zde pojednané důvody, které autora vedly k vytvoření této monografie, neboť je z nich patrný nejen jeho vztah k malíři, ale především postoj k soudobému národnostnímu napětí vládnoucímu v českých zemích a dle jeho vnímání nekritické vzývání Škrétova umění. „Budu spokojen, pokud se mi podařilo přinést skromný příspěvek k poznání tohoto období a přivést zpět na pravou míru jednostranné nadhodnocení tohoto malíře, podmíněné z největší části národním fanatismem.

⁸⁸ „...über dessen absoluten Wert ich mich so abfällig geäußert habe.“... „In einer Zeit, in welcher überall im heiligen römischen Reiche deutscher Nation die Kunstbestrebungen darniederlagen, in welcher auch in Prag die Traditionen der künstlerisch bedeutsamen Rudolphinischen Epoche verloren gegangen waren – in dieser Periode müssen wir einen Maler, der doch immer seine Landsleute um ein gutes Stück überragt, willkommen heissen, sei es auch als Lückenbüsser, der wenigstens einen kleinen Theil der grossen Kluft in der deutschen Kunstgeschichte auszufüllen bestimmt ist.“, ibidem, s. 108.

V těchto dnech se v Čechách stalo běžným vtahovat národní otázky také do vědeckých prací. – Chci ponechat nezodpovězeno, zdali muž, následující jezuita a šlechtu, kteří po třicetileté válce český živel jistě nepodporovali, který nenávistně vystupoval proti stoupencům těch tradic, jež byly jeho českými předky urputně obhajovány – zdali tento muž byl zaníceným Čechem, jak naši zemští bratři o svém 'českém Raffaelovi' neustále rádi tvrdí.

Byl to právě tento malíř, který neměl rád zděděné příjmení 'Sfkreta', které – hraje si na Itala – pozměnil na 'Screta' a dokonce se nezřídka, a to ještě později ve své vlasti, podepisoval 'Carlo Screta'. – Opomenu zde přirozeně snahu ho teď z důvodu jeho pramalých sympatií pro Čechy požadovat pro německou stranu.⁸⁹

Posudek disertační práce, vyhotovený dr. Alwinem Schulzem, ocenil Pazaurkovu důkladnou obeznámenost a práci s rukopisným pramenným materiálem i úsilí o kritické posouzení malířova díla. Vyzdvížena byla také jasnost členění a obratnost, s jakou bylo téma pojednáno. Jedinou výtku směřoval dr. Schultz k literárnímu stylu předkládané práce: *„mohla by být označena jako absolutně vydařená, kdyby se autor vyvaroval jistého, pro práce tohoto druhu nevhodného tónu, připomínajícího fejetonistický styl.“⁹⁰*

Pazaurkova monografie vyvolala mnoho reakcí českých badatelů,⁹¹ kteří jí vyčítali mj. nezralost, nedostatečnou vědeckost a nacionalisticky zabarvenou tendenčnost. Za

⁸⁹ „Ich will zufrieden sein, einen bescheidenen Beitrag zur Kenntnis dieser Periode beigetragen und eine, grösstentheils vom nationalen Fanatismus bedingte, einseitige Ueberschätzung dieses Malers auf das richtige Mass zurückgeführt zu haben. Es ist in unseren Tagen in Böhmen üblich geworden, die Nationalitätenfrage auch in wissenschaftliche Werke hereinzuziehen. – Ich will es unbeantwortet lassen, ob ein Mann, der sich der Jesuiten- und Adelspartei angeschlossen, die nach dem dreissigjährigen Kriege das czechische Element gewiss nicht förderte, der gegen Anhänger jener Traditionen, die von seinen czechischen Vorfahren hartnäckig verfochten worden sind, feindselig auftrat – ob dieser Mann ein begeisterter Czeche war, wie unsere Landesbrüder jederzeit von ihrem 'czechischen Raffael' gerne behaupten. War es doch dieser Maler, der seinen überkommenen Familiennamen 'Sfkreta' nicht liebte, diesen – sich auf einen Italiener hinausspielend – in 'Screta' umänderte und sich sogar nicht selten, und zwar noch spät in seiner Heimat, 'Carlo Screta' unterschrieb. – Ihn wegen seiner geringen Sympathien für die Czechen nun etwa für die deutsche Partei reclamiren zu wollen, werde ich selbstverständlich unterlassen.“, ibidem, s. 108-110.

⁹⁰ „(...) würde durchaus als gelungen bezeichnet werden können, wenn der Verfasser eines gewissen, für derartige Arbeiten unschicklichen (...) Ton, der an den Feuilletonstil erinnert, vermieden hätte.“; AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, posudek disertační práce G. E. Pazaurka, 21. 5. 1888.

⁹¹ V první řadě kritický článek K. B. Mádl: Karel B. Mádl, K historii české malby (rubrika Literární hlídka), *Příloha Národních listů*, 1889, č. 246, 6. 9. – V. J. Nováček (rec.), Dr. Gustav E. Pazaurka, Carl Screta (1610-1674). Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des XVII. Jahrhunderts, *Časopis Musea král. českého* LXIII, 1889, s. 289-291.

všechny citujme postoj Jaromíra Neumanna, který Pazaurkovo dílo po 85 letech posuzoval neméně kriticky: „Deset let po Arbesově novele vyšla o Škrétovi monografická práce z ruky německého badatele G. E. Pazaurka (1889), která se pokusila odbornými nástroji zcela znevážit hodnotu i samostatnost umělcova díla a současně diskreditovat jeho lidskou osobnost. Pazaurkova práce byla ve své době unikátním případem, kdy byl proveden namáhavý archivní a literární průzkum z nenávislné antipatie vůči umělci vzdálené minulosti. (...) Na úkol kritického výkladu umělcova díla Pazaurek nestačil a po rodopisných a životopisných kapitolách, které jsou přínosem jeho knihy, se spokojil plytkými a povrchními frázemi o obrazech, které nebyl schopen autorsky ověřit, datovat a tím méně seřadit ve vývojovou řadu.“⁹² Ač je mnoha těmto výtkám potřeba dát za pravdu, zůstává Pazaurkovo dílo svým způsobem průkopnické, neboť vyšlo (s výjimkou Rybičkovy monografie)⁹³ jako první souhrnná obsáhlá publikace věnující se osobnosti a dílu Karla Škréty – knižní vydání disertace se navíc uskutečnilo celých 21 let před uspořádání první samostatné Škrétovy výstavy v roce 1910. Vedle vyvolání zájmu o Škrétovo dílo spočívá význam Pazaurkova počínu především v heuristickém archivním výzkumu, který přinesl zásadní informace ze života Karla Škréty a jeho rodiny, a to počínaje dědem Janem až po vnuka Václava Jana Škréty, jakkoli nedokonalá a diskutabilní je jeho část věnovaná Škrétovu malířskému dílu a provedené atribuce, neboť s dynamickým a nepřetržitým vývojem těchto znalostí se badatelé potýkají dodnes, jak nejnověji ukázal také výzkumný projekt Národní galerie „Karel Škréta 1610-1674. Doba a dílo“, doprovázený rozsáhlou retrospektivní výstavou.⁹⁴

Jak již bylo uvedeno, Pazaurkova disertační práce vyšla vzápětí po obhájení tiskem. V roce 1889 ji vydalo Ehrlichovo nakladatelství v Praze v podobě nepřiliš výpravné brožury v měkké šité vazbě o rozsahu 112 stran. Co do obrazového materiálu obsahuje publikace 4 černobílé reprodukce Škrétových děl a dále zachycení podoby pamětní mince malířova děda Johanna Škréty, vyražené ku příležitosti jeho

⁹² Jaromír Neumann, *Karel Škréta 1610-1674* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 1974, s. 11.

⁹³ Antonín Rybička, *Karel Škréta Šotnovský ze Závohic*, Praha 1869.

⁹⁴ Lenka Stolárová – Vít Vlcnas (edd.), *Karel Škréta 1610-1674. Doba a dílo* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2010.

povýšení do šlechtického stavu; obálku a titulní list skromně zdobí znak pražského malířského cechu, pro frontispis byla vybrána portrétní kresba Matthäuse Meriana, zachycující Karla Škrétu v polopostavě. Další vydání tohoto titulu se už neuskutečnila, škrétovské bádání se totiž postupně mezi českými badateli stávalo atraktivním tématem, takže nové výzkumy přinášely korekci a doplnění těchto prvotních zjištění; z dalšího Pazaurova odborného vývoje je navíc patrné, že téma pro něj samotného ztratilo na významu ve prospěch odlišných oblastí odborného zájmu.

V souvislosti s prací na škrétovské tematice přichází zřejmě nejintenzivněji na mysl otázka Pazaurovy znalosti češtiny. Už samotný archivní výzkum by vzhledem k tématu a prostředí mohl tuto otázku nastolit, ještě více však domněnky o možné Pazaurově znalosti českého jazyka vyvstávají při zkoumání konkrétních odkazů disertace na související českou literaturu, mezi níž se objevuje článek K. J. Erbena v *Památkách archeologických a místopisných* (a to při dodržení veškeré diakritiky). Toto periodikum navíc podle uvedeného poukazu na jeho další ročníky studoval Pazaurek důkladněji. Následují připomínky dalších českých titulů, bez jejichž znalosti by seriózní badatel nemohl zahájit práci na monografii o Karlu Škrétovi, a to zejména první Rybičkovy monografie *Karel Škreta Šotnovský ze Závoric*. Z českých textů jsou dále v Pazaurově disertaci citovány Bílkovy *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Peřinův článek otištěný ve *Slavínu* či škrétovské encyklopedické heslo Riegrova *Slovníku naučného*.⁹⁵

V dalším Pazaurově – po výtce jazykově i kulturně německém – životě se indicie k otázce po jeho vztahu k českému jazyku hledají velmi obtížně. Jisté svědectví – i když pravděpodobně poněkud účelově poupravené - o tom mohou podat materiály k výběrovému řízení na místo předsedy *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, na jejichž základě byl Pazaurek württemberskému Ministerstvu vnitra představen jako vhodný kandidát i co do jeho vřelého vztahu k německu: „navzdory svému českému jménu pochází z již několik generací staré německé právnícké rodiny a smýšlí zcela německy.“⁹⁶

⁹⁵ Pazaurek, *Carl Scretta* (pozn. 87), s. 6-7.

⁹⁶ „(...) trotz seines tschechischen Namens entstammt er einer seit mehreren Generationen deutschen Juristenfamilie und ist durchaus deutsch gesinnt.“; LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart,

Další informace, tentokrát už v podobě jednoznačného a sebevědomého tvrzení, se pak zájemcům o tuto otázku naskýtá až bezprostředně po smrti G. E. Pazaurka z pera jeho přítele, ředitele *Zemského muzea v Opavě* E. W. Brauna, který ve svém dopise vedení *Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách*, jejímž byl dr. Pazarek dopisujícím členem, sděluje následující: „*V době svého mládí, když studoval na německé univerzitě v Praze, zhotovil neobyčejně obsáhlá archivní excerpta k dějinám pražského umění, přičemž mu posloužily především jeho vynikající znalosti češtiny.*“⁹⁷ Otázku Pazaurkovy případné znalosti češtiny tak zatím nelze spolehlivě a definitivně rozřešit, proto prozatím nezbývá než si přát, aby budoucí potvrzení této domněnky pomohlo objasnit Pazaurkův vztah k české kultuře.

3.6 První zapojení do veřejného života

Během univerzitních studií se G. E. Pazarek věnuje nejen studijním záležitostem, ale účastní se s nadšením také bohatého kulturního a společenského života, který v Praze jako prosperujícím hospodářským centru závěru 19. století vzkvétá. Tento čile tepající kulturní a umělecký ruch inspiruje mladého intelektuála s myslí jitřenou intenzivním tvůrčím nutkáním k prvním samostatným literárním pokusům a připoutá ho velmi silným vztahem k divadlu, který bude G. E. Pazaurka provázet až do konce jeho dní.

Vedle prvních básnických a dramatických pokusů, vydaných tiskem a zveřejňovaných pouze pod křestními jmény „Gustav Edmund“ publikuje Pazarek také první novinové články. Už první doložený text tohoto druhu, podepsaný pouhými iniciálami „G. P.“, jak je pak příznačné pro většinu těchto textů určených pro denní

Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazarek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 9, Die Besetzung der Stelle des Vorstands des Landesgewerbemuseums (9. 11. 1905), s. 6.

⁹⁷ „*In seiner Jugend als er an der deutschen Universität in Prag studierte, hat er überaus umfassende Aktenexzerpte zur Geschichte der Prager Kunst angefertigt, wobei ihm vor allem seine ausgezeichneten Kenntnisse der tschechischen Sprache zustatten kamen.*“; MÚ AV ČR, fond Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, složka Pazarek G. E., karton 37, dopis Edmunda Wilhelma Brauna (22. 11. 1935), s. 1.

tisk, se věnuje budově *Nového německého divadla* (*Neues deutsches Theater*) v Praze.⁹⁸ Byl uveřejněn ve vídeňském deníku evropského významu *Neue Freie Presse*, orientovaném buržoazně-liberálním směrem, na podzim roku 1887, tedy ještě v době Pazaurových studií.

Pazaurek v tomto textu dává průchod zjitřeným nacionálním emocím, když stavbu označuje za „*pomník národního smyslu pro společnost, který naplňuje německý národ v Čechách a úzce ho spojuje s celým lidem německo-rakouským*“.⁹⁹ Autor si je vědom skutečnosti, že se nejedná o žádné velkolepé umělecké dílo vynikající svou mimořádností, což připisuje na vrub skromným finančním prostředkům a omezenému času, během něhož byla budova divadla realizována, národní hrdost však chápe tento počín jako jeden z nejvýznamnějších úspěchů německé kultury v Čechách své doby a v souladu s tím se také odehrává související veřejná diskuze. Pazaurek zde připomíná formální blízkost s budovou brněnského (dnes Mahenova) divadla a vynášší především pokročilost uspořádání vnitřního prostoru a technického vybavení, které pražskému německému publiku i samotnému ansámblu konečně bude moci poskytnout standardní vybavenost a pohodlí hodné kulturní instituce takovýchto rozměrů.

Budova pražského *Nového německého divadla* (dnes budova *Státní opery Praha*) byla vybudována v letech 1886-1887 podle projektu uznávané dvojice vídeňských architektů vystupujících pod značkou *Fellner & Helmer*. Její realizaci do jisté míry iniciovala stavba okázalého českého *Národního divadla* v roce 1883 a protože sto let staré *Královské zemské německé divadlo* (dnes *Stavovské divadlo*) už tehdy svým zázemím nevyhovovalo aktuálním požadavkům, zatoužili také pražští Němci po reprezentativním divadelním svatostánku. Prostřednictvím *Německého divadelního spolku*, ustaveného roku 1883, byly nashromážděny potřebné finanční prostředky, a to zejména díky německé šlechtě, bohatým průmyslníkům a bankéřům, ale i zásluhou

⁹⁸ G. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Das neue deutsche Theater in Prag, *Neue Freie Presse*, 1887, Nr. 8268, Samstag 3. 9., s. 5-6.

⁹⁹ „...ein Denkmal des nationalen Gemeinsinns, welcher den deutschen Stamm in Böhmen erfüllt und mit dem gesammten deutsch-österreichischen Volke eng verbindet“..., ibidem, s. 5.

veřejných sbírek. Provoz nového divadla mohl být slavnostně zahájen 5. ledna 1888 premiérou Wagnerových *Mistrů pěvců norimberkých*.¹⁰⁰

Pazaurek ve svém prvním známém novinovém článku seznamuje čtenáře napříč Rakouskem-Uherskem s touto stavbou poměrně detailně. Popisuje její příjemnou, vyvýšenou polohu v blízkosti městského parku a prostřednictvím poučeného architektonického rozboru vysvětluje její jednotlivé složky a vlivy konkrétních historických slohů, které se do jejího vzhledu promítly. Demonstruje přitom svou znalost berlínské architektury Karla Friedricha Schinkela. Náležitý prostor pak věnuje rovněž analýze plastické výzdoby, jejímž autorem byl Johann Josef Friedl, a neopomene přitom pro rozptýlení čtenáře přidat k dobru i informaci o tom, jak zlomenina nohy přinutila sochaře svěřit na čas práci svým dvěma pomocníkům. Následuje popis interiéru divadla včetně exaktních údajů o rozměrech a počtu míst, východů, balkonů, loží apod. Pro zachování vědomí souvislostí Pazaurek přitom údaje prokládá srovnáním s jinými evropskými scénami. V rámci tohoto článku nechá také vyniknout svému smyslu pro technicko-bezpečnostní požadavky veřejných prostor, který později (už jako ředitel muzejní instituce, který by se podle moderních zásad měl těmito ryze praktickými záležitostmi také zabývat) rozvine ve stati *Nebezpečí požáru v muzeích*.¹⁰¹ Nemalý prostor je věnován popisu a výkladu nástrojných malby stejně jako provedení opony a chvále umění jejich autora, malíře Eduarda Veitha.

Závěr textu už nechává zaznít Pazaurekovo umění bohatého, až básnického, obrazotvorného vyjadřování, jehož síly a podmanivosti je naplno využito v jiných literárních útvarech tohoto Pazaurekova mladického tvůrčího období: „*Divadlo však ještě není zcela dokončené; ještě je slyšet skříp poty v prostorách, v nichž by měly zaznívat milostné písně Dona Juana či bitevní pokřiky valkýr; pravidelné údery kladiva zámečnicka ještě nelze oddělit od rytmické kadence veršů.*“¹⁰²

¹⁰⁰ 120 let budovy Státní opery Praha [I.], *OPERA: čtvrtletník Státní opery Praha*, Zima 2007, č. 2 (75), s. 6. – Blíže viz Tomáš Vrbka, *Státní opera Praha. Opera 1888-2003. Historie divadla v obrazech a datech*, Praha 2004.

¹⁰¹ Gustav Edmund Pazaurek, *Feuersgefahr in Museen* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band I, Heft 2, s. 97-104), Berlin 1905.

¹⁰² „*Noch ist das Theater nicht ganz fertig; noch hört man das Kreischen der Säge in den Räumen, in denen Don Juan's Liebeslieder oder die Schlachtrufe der Walküren ertönen sollen; noch kann der*

Pazaurek byl spojen s novou německou scénou nejen jako autor tohoto článku, který široké veřejnosti v Rakousku-Uhersku i Německu tuto stavbu představil, ale jistě také jako vděčný divák a především autor představení *Die Liebeserklärung (Vyznání lásky)* s podtitulem „báseň s živými obrazy“. O jeho textové podobě nás informuje knižní vydání tohoto veršovaného dramatu, které vyšlo pod pseudonymem Gustav Edmund v pražském Ehrlichově nakladatelství v roce 1891.¹⁰³ Titulní list uvádí, že hra zinscenovaná na základě tohoto textu byla poprvé uvedena 3. března 1891 v *Novém německém divadle v Praze pro Německý školský spolek (Deutscher Schulverein)*.

Drama pojednává o mladém intelektuálovi, vědci, který si bezradně láme hlavu nad tím, jak by vyznal lásku svému děvčeti, a vyzývá na pomoc všechny vědecké disciplíny, aby mu pomohly najít vhodný způsob vyjádření jeho citů. Inspirace se však nedostavuje, a tak přichází na spásný nápad, že jediné obory, které mu v této vzrušené situaci mohou být nápomocny, jsou kulturní dějiny a poezie. Na příkladech literárních a mytologických milostných příběhů se tedy učí, jak učinit milostné vyznání. Komunikace na jevišti probíhá symbolicky mezi mladíkem a knihami, přičemž muž vždy vyzve knihy, aby ho seznámily s tím, v jaké formě se v daném období odehrávala milostná komunikace, a z pozadí scény se mu ozývá „hlas knih“, který připomíná slavné dvojice milenců a jejich příběhy, ty jsou přitom v podobě vybraných živých obrazů doplněných typickým dobovým komparesem prezentovány na scéně. Mladík se tak symbolicky přenesl od antického příběhu lásky Hero a Leandra, přes vztah Tristana a Isoldy situovaný původně do severského, keltského prostředí, přes orientální kulisy lásky Jussufa a Sulejky dále do období středověké dvorské kultury minnesängu a přirozenou cestou časem potom do renesanční Verony k příběhu Romea a Julie. Následně se ohnisko zájmu přesune do doby reformace k tématu Fausta a Markétky, dále skrze třicetiletou válku v podobě příběhu Maxe a Thekly ze Schillerovy valdštejnské trilogie až k rokokovým kavalírům a dámám reprezentovaným příběhem Dafnise a Chloé podle Watteauových maleb. Přes všechny

gleichmässige Hammerschlag des Schlossers von dem rhythmischen Tonfalle der Verse nicht abgelöst werden.“, viz Pazaurek, *Das neue* (pozn. 98), s. 6.

¹⁰³ Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Die Liebeserklärung. Eine Dichtung mit lebenden Bildern*, Praha 1891.

tyto zastávky v dějinách milostné literatury se mladík dostává k hrdinům Goethova eposu Hermannovi a Dorothee a na konci této literární pouti zjišťuje, že jen málo z jeho excerpt, které si během cesty vytvořil, mu v jeho současné situaci může být k užítku. Proto se rozhoduje obrátit se pro inspiraci k současnému životu a láskám prožívaným jeho současníky. Naturalistický obraz alpské vesnice s obhroublým dvořením se Hanse jeho milé Liesl se však mladému vědci také nezamlouvá. Na konci tohoto dlouhého putování tedy nakonec leží osvícené poznání, že nezáleží na zvolené formě a konkrétních slovech, pakliže je láska upřímná a čistá, a že každý národ i každá epocha má svého milostného ducha. Mladík se radostně rozběhne za svou milou a na jevišti se v oblačných kulisách rozevře závěrečná scéna, v níž se kolem proslulé sochy bohyně lásky, krásy, plodnosti a erotiky, Afrodité z Mélu, seskupí všechny předchozí zamilované dvojice včetně hlavního hrdiny s jeho vyvolenou.

Verše jsou prokládány scénickými poznámkami, které reprodukuje autorovy představy a podávají instrukce ke způsobu provedení textu. Při jejich pročitání si nelze nevšimnout ještě stále živého a intenzivního vlivu studia pražské německé univerzity, z jejíhož prostředí vychází jednak hlavní postava hry, jednak akademické reálie prostupující v pozadí celým textem, ale nalezneme zde i konkrétní odkazy na vybrané osobnosti, s nimiž se Pazaurek seznámil blíže díky kurzům absolvovaným na půdě filozofické fakulty - zejména středověkého básníka a trubadúra Walthera von der Vogelweide známého z přednášek Johanna von Kelleho a dílo Franze Grillparzera, jehož hlubší znalost zprostředkoval Pazaurkovi germanista August Sauer.

Unikátní součástí publikace s textem hry *Die Liebeserklärung* jsou fotografie jednotlivých živých obrazů ilustrujících děj [5], nad nimiž si lze udělat představu o náročnosti výpravy celého představení, zejména co se kostýmů, ale také kulis týče. Závěrečný list pak poskytuje údaje o doprovodné hudbě, která využila rozličných motivů v souladu s prostředím a časovým zařazením daného obrazu. Jejím autorem byl kapelník *Nového německého divadla* Carl Muck (1859-1940), který se v Praze ocitl v roce 1886 nejprve jako kapelník německé scény na prknech dnešního *Stavovského divadla*, a to po svém předchozím působení v Curychu, Salcburku, Brně a Grazu. Mezi léty 1888 a 1892 pak vykonával funkci prvního dirigenta v nové budově

pražského německého divadla (mj. nastudoval zahajovací premiéru Wagnerovy opery), aby pak jako přední odborník na Wagnerovo dílo pokračoval ve své kariéře na scénách v Berlíně, Bostonu a Bayreuthu.¹⁰⁴

Scéna *Nového německého divadla* přinášela pražskému německému publiku skutečně vynikající umělecké zážitky. Za vedení prvního ředitele divadla, Angelo Neumanna (1838-1910), který stál v čele instituce až do své smrti, leželo těžiště repertoáru v interpretaci díla Richarda Wagnera. Bývalý úspěšný barytonista Neumann byl totiž autentickým svědkem vlastních Wagnerových nastudování *Tannhäusera* a *Lohengrina* ve Vídni a stal se také Mistrovým osobním přítelem. Neumann byl „po čtvrt století (...) autoritativní vůdčí osobností pražského německého divadelnictví a díky neochvějné vůli, pracovitosti i vrozenému divadelnímu instinktu se mu podařilo povýšit pražskou německou scénu na evropskou úroveň.“¹⁰⁵

V jak podnětném prostředí se mladý G. E. Pazaurek jako jistě vděčný divák pražského německého divadla pohyboval, je patrné také na věhlasu Gustava Mahlera (1860-1911), kterému se Praha stala na sezónu 1885/1886 jednou ze zastávek v jeho dráze kapelníků různých evropských souborů.¹⁰⁶

Jak se lze přesvědčit už na příkladu spolupráce s Carlem Muckem, byl Pazaurek na soubor *Nového německého divadla* nepochybně napojen i osobními kontakty. To dokazuje i přátelství s pěveckou hvězdou této scény – Saroltou von Rettich-Pirk (1863-1948) [4]. Tato umělkyně, vlastním jménem Karoline Krippel, a Pazaurova generační vrstevnice, zastávala roli jedné z nejvytíženějších zpěvaček *Nového německého divadla*, vystupovala v operách i operetách, příležitostně však také v baletních a činoherních představeních. Do Prahy přišla roku 1885 nejprve jako zpěvačka v *Königliches deutsches Landestheater* (dnešní *Stavovské divadlo*), kam nastoupila po absolvování vídeňské konzervatoře a krátkém angažmá v tamější dvorní opeře. Publiku *Nového německého divadla* se tato zpěvačka a herečka, od roku 1886 manželka ministerského úředníka Benno Retticha von Wildehorsta, představila hned

¹⁰⁴ Vrbka, *Státní opera Praha* (pozn. 100), s. 41.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 40.

¹⁰⁶ Tomáš Vrbka, V hlavní roli Maestro (1). Vynikající dirigenti minulosti za pultem Státní opery Praha, *OPERA: čtvrtletník Státní opery Praha*, Podzim 2005, č. 1 (66), s. 30.

v zahajovací premiéře Wagnerových *Mistrů pěvců norimberských*. V literatuře se o jejím repertoáru lze dočíst, že „pohotově plnila úkoly v soudobých novinkách,“¹⁰⁷ nabízí se tedy otázka, zda nemohla figurovat i v některé z rolí Pazaurkova dramatického kusu, i přesto, že vlastně nenabízel žádné pěvecké příležitosti a jeho obsazení zůstává zatím neznámé. Vztah těchto dvou mladých intelektuálů, spojených zájmem o divadelní umění, zůstává zatím blíže neobjasněn, jediným důkazem je věnování básnické sbírky *Grüße aus Prag (Pozdravy z Prahy)*, podruhé vydané v Praze roku 1888,¹⁰⁸ směřované Saroltě von Rettich-Pirk vydavatelem, který je zde opět uveden pouze křestními jmény jako „Gustav Edmund“. Potvrzením těchto kontaktů jsou pak dva dopisy Sarolty von Rettich-Pirk Pazaurkově sestře Anně Pleschnerové, uchované v *Archivu hlavního města Prahy*.¹⁰⁹ Z této ukázky očividně kontinuální přátelské korespondence vyplývá, že vztahy mezi rodinou Pazaurkových a zpěvačkou byly udržovány i mnoho let poté, co v roce 1896 odešla z Prahy do angažmá ve vídeňském *Kaiserjubiläumstheater* a posléze do *Theater an der Wien*, aby se po skončení aktivní pěvecké kariéry od roku 1909 věnovala pedagogické činnosti.¹¹⁰

Vrátíme-li se ke sbírce *Grüße aus Prag*, můžeme opět alespoň částečně podkrýt síť kontaktů a vztahů provázejících Pazaurkova léta strávená v rodné Praze. Publikace představuje rozsáhlejší soubor básní o více než 100 stránkách, který je antologií celé řady autorů (včetně ženských básnířek). Od každého z 22 zúčastněných tvůrců, řazených abecedně, je otištěno po jedné až čtyřech básních bez konkrétnějšího, předem avizovaného dramaturgického cíle, který by předurčoval téma či básnickou formu. Mezi básněmi se tak ocitlo i několik prozaických textů – drobných črt či humoresek. Mnohem zajímavější je však autorská skladba této sbírky, která dokazuje,

¹⁰⁷ Tomáš Vrbka, Im Chambre séparée (3). Opereta na pražské německé scéně 1883-1945, *OPERA: čtvrtletník Státní opery Praha*, Jaro 2008, č. 3 (76), s. 30.

¹⁰⁸ Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Grüße aus Prag*, 2. vyd., Praha 1888; otázka data prvního vydání zatím zůstává nezodpovězena, její rozřešení nepřinesla ani bibliografie Schneider-Hennova; viz Dietrich Schneider-Henn, *Gustav E. Pazaurek. Die Seele des Zahnstochers. Eine Bibliographie zum Kunstgewerbe*, München – Paris 1986, s. 11.

¹⁰⁹ AHMP, fond Patzaurek Gustav JUDr., dopisy Sarolty von Rettich-Pirk Anně Pleschner z 12. 8. 1911 a 20. 12. 1913.

¹¹⁰ C. Höslinger, heslo „Rettich Pirk Sarolta von“, in: Kol. aut., *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. Bd. 9 (Lfg. 41). Ráz – Sav*, Wien 1988, s. 94.

že Pazaurek se setkal se skutečnou uměleckou špičkou soudobé pražské německé literatury a ocitl se jako básník mezi jejími představiteli, přinejmenším v této knize. K nejvýznamnějším jménům zainteresovaným na tomto díle patří spisovatelé řazení do tzv. „Pražské školy“, konkrétně první generační skupina těchto autorů: Alfred Klaar (*1848), Josef Willomitzer (*1849), Heinrich Teweles (1856-1927), Friedrich Adler (1857-1938), Hugo Salus (1866-1929). Max Brod zavedl pro tyto autory označení „Pražský kruh“, do něhož v širším pojetí zahrnul „*všechny z Prahy pocházející, tam podstatně působící nebo alespoň s tímto městem úzce spjaté tvůrčí literáty s německou mateřštinou z rakouského kulturního okruhu, kteří se narodili přibližně v letech 1850 až 1910 a od konce 19. století až do nacistické okupace alespoň po nějakou dobu působili v Praze.*“¹¹¹ Nejvýznamnějším představitelem Pražského kruhu se tak přirozeně stal Franz Kafka. Úzkou propojenost všech sfér pražské německé kultury, izolované mezi českou většinou, a pomyslný kruh návratem k divadlu uzavřeme, připomene-li, že jeden ze spoluautorů sbírky *Grüße aus Prag*, Heinrich Teweles se po smrti Angelo Neumanna od sezóny 1911/1912 ujímá vedení *Nového německého divadla* a ve funkci setrvává až do roku 1918.¹¹²

Vedle spisovatelů Pražského kruhu vyberme ze sbírky ještě jméno právníka, skladatele a spisovatele Rudolpha von Procházky (1864-1936) či dvou ženských básnířek – Nory von Görner (*1832)¹¹³ a Juliane Glaser (*1806). Posledně jmenovaná byla sestrou básníka Karla Egona Eberta (1801-1882), jehož báseň *Dichter und Gedichte (Básník a básně)* je jako jakýsi prolog vsunuta na počátek sbírky s poznámkou, že jde o dílo otisknuté z autorovy pozůstalosti, snad za úmyslem vzdát jeho autorovi posmrtný hold. Tomu by nasvědčoval i třetí z Pazaurekových textů vybraných pro tuto antologii – óda *Am Grabe K. E. Ebert's (U hrobu K. E. Eberta)*. Vedle této básně je ve sborníku otištěn z Pazaurekovy tvorby ještě veršovaný epický text *Der Vogt im Kloster (Místodržitel v klášteře)* a prozaická humoreska *Festspiel (Slavnostní představení)*.

¹¹¹ H. G. Adler, Literární tvorba Pražské školy, *Revue Politika*, <http://www.virtually.cz/clanky2/3142.html>, vyhledáno 26. 3. 2011.

¹¹² 120 let budovy Státní opery Praha [I.] (pozn. 100), s. 6.

¹¹³ Sophie Pataky, heslo „Görner, Frau Anna Nora v.“, in: idem, *Lexikon deutscher Frauen der Feder*, Bd. 1., Berlin 1898, S. 273.

Pazaurek se tímto počinem vedle prezentace vlastní literární tvorby vložil i do editorské činnosti, takže rozpon jeho aktivit se opět poněkud rozšířil. Pazaurova editorská role vystupuje do popředí především v úvodní dedikaci sbírky, kterou tvoří báseň působící jako svého druhu manifest, i když vyúsťující s jistou dávkou ironie. Nářek nad ztrátou německých pozic v Čechách, vzývání heroických předků a volání po nových „*Titánech*“ stvořených „*německým Diem*“ v básni střídá pozvání do závětrí všech bojů o národní pozice, kde čtenáře pobaví veselou i vážnou formou přátelské postavy soudobé německé kulturní scény. Opět zde tedy zaznívá ozvěna složité národnostní situace a je velkoryse zaplašena upnutím se k odlišným, vyšším kulturním cílům.

V silách této práce bohužel není provést kompletní a zevrubnou analýzu všech textů G. E. Pazaureka, proto už se dalších prací autora vzniklých za pražské etapy dotkneme pouze okrajově.

Skutečně první publikovanou literární prací G. E. Pazaureka by měla být sbírka básní s pijáckou tematikou *Ergo bibamus*, nesoucí podtitul *Nové písně pro žíznivá hrdla*.¹¹⁴ Svědčí o tom však pouze katalogizační údaje *Württembergské zemské knihovny* ve Stuttgartu, které udávají rok vydání 1886, samotná kniha však tento údaj nenese, proto tato otázka zůstává otevřená pro další badání. Kniha byla opět vydána pod pseudonymem Gustav Edmund a obsahuje přípis členům pražského mužského pěveckého spolku a jejich druhům v Lipsku a akademickým zpěváckým spolkům ve Vídni, Innsbrucku a Štýrském Hradci, což potvrzuje další oblast zájmu a vybízí k ocenění rovněž pěveckých schopností mladého G. E. Pazaureka.

Pazaurova básnická a dramatická činnost, zřejmě fakticky silně stimulována podnětným pražským prostředím a zájmy mladého historika umění, zažívá do roku 1892 skutečně svůj vrchol. Vedle sbírek *Ergo bibamus* a *Grüße aus Prag* a divadelní hry *Die Liebeserklärung* vychází v roce 1889 ještě básnický soubor *Liebesgeschosse. Reglementwidriges Einzelfeuer eines Artilleristen (Střely lásky. Samostatná střelba*

¹¹⁴ Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Ergo bibamus! Neue Lieder für durstige Kehlen*, Leipzig [s. d.].

dělostřelce proti předpisům),¹¹⁵ opět pod pseudonymem „Gustav Edmund“. Tentokrát je pro autora stále centrální téma lásky propojeno s tematikou vojenskou [6].

Toto tématické zaměření je třeba vysvětlit Pazaurovými osobními zkušenostmi s vojenskou službou. Mezi léty 1884 a 1885 absolvoval jako dobrovolník jednoletou vojenskou službu u 1. polního dělostřeleckého pluku císaře Františka Josefa v Praze,¹¹⁶ která pravděpodobně zapříčinila přerušení univerzitních studií; lze se dokonce domnívat, že vzhledem k tomu, že vojenská služba tvoří roční předěl mezi započatými studii práv a následným přestupem na filosofii, mohla být oním časem na rozmyšlenou, kam se budou cesty mladého G. E. Pazaureka ubírat dále, když se studia na právnické fakultě neukázala jako správná volba. Od 1. ledna 1886 byl Pazaurek povýšen do hodnosti poručíka a po absolvování tří předepsaných čtyřtýdenních vojenských cvičení a po uplynutí zákonem dané služební doby u vojska a domobrany dobrovolně z armády vystoupil.

Zaměříme se nyní však už na odborné texty G. E. Pazaureka, které publikoval v období svého pražského pobytu, abychom zjistili, jakými tématy se v počátcích své odborné kariéry zabýval. Po vydání prvního novinového článku věnovaného budově *Nového německého divadla* v Praze publikuje Pazaurek v periodickém tisku už článek z oblasti dějin umění, a sice *Ueber christliche Kunst in Böhmen (O křesťanském umění v Čechách)*.¹¹⁷ Text uveřejněný roku 1888 v *Allgemeine Kunst-Chronik* pojednávající o památkách středověkého umění na území Čech je vlastně recenzí na knihu Josefa Neuwirtha *Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Přemysliden*,¹¹⁸ a odráží tak ještě vliv jeho přednášek na mladého posluchače filozofické fakulty G. E. Pazaureka. Článek je spíše skromnějšího rozsahu, je však doprovázen množstvím ilustračních kreseb vybraných památek, převzatých z Neuwirthovy publikace, které přesahují i do následujících stran. Hned v úvodu je

¹¹⁵ Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Liebesgeschosse. Reglementwidriges Einzelfeuer eines Artilleristen*, Praha 1889.

¹¹⁶ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), 1a – Stammliste.

¹¹⁷ G. P. [Gustav Edmund Pazaurek], *Ueber christliche Kunst in Böhmen*, *Allgemeine Kunst-Chronik*, 1888, 12. Bd., Nr. 12, 24. 3., s. 312-313.

¹¹⁸ Josef Neuwirth, *Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Přemysliden*, Praha 1888.

kritizován nešvar jednostranného, nacionálně podmíněného přístupu jistých badatelů věnujících se uměleckohistorickým otázkám, jimž je jako protiváha postavena Neuwirthova „zevrubně a vědecky, a tedy z objektivního stanoviska pojednaná“ práce. Tato Pazaurkova první známá recenze se vyznačuje pro něj typickou literární zvládnutostí a čtivostí, stejnou měrou však respektuje odborné požadavky tohoto žánru – mj. jmenuje autorova předchůdce a následným srovnáním ukazuje pokroky, které výsledky nového bádání přinesly. Rozporuplné reakce však budí výše zmíněná výtka směřovaná zaslepeným nacionalistům v kombinaci s Pazaurkovým nadšeným přijetím Neuwirthova tvrzení, že „rozvoj křesťanského umění v Čechách zůstal od prvního proniknutí křesťanství až po vymření národní dynastie (Přemyslovců) v základní linii plně závislý na Německu.“¹¹⁹ Tato teze je podpořena poukazem na údajné soudobé zásahy do starých německých, francouzských a italských rukopisů, uchovávaných v Praze, které měly zanesením českých jmen vytvořit dojem o českém původu miniatur a nárokovat tak tato díla českému umění. Snad se zde odrazila ještě živost debaty o pravosti rukopisů, které jsou právě od roku 1888 vydáním Gebauerova *Poučení o padělaných rukopisích Královédvorském a Zelenohorském* považovány za falza.

Do odborné publikační činnosti pak spadají další články jako *Dr. Albert Ilg*, který při příležitosti anoncování pražské přednášky tohoto významného historika umění a Eitelbergerova spolupracovníka seznamuje čtenáře s jeho zásluhami na poli bádání o umění rudolfínské Prahy. To, že se mladý Pazaurek ve své rané odborné práci zabývá rovněž tzv. vysokým umění, a to napříč všemi jeho druhy, dokazuje monografický článek¹²⁰ o jedné z nejvýznamnějších osobností česko-německého sochařství Emanuelu Maxovi ku příležitosti oslavy jeho 80. narozenin. K významným pojednáním uměleckohistorického charakteru otištěným v denním tisku pak jistě patří rozbor archeologické sbírky sádrových odlitků v pražském Klementinu,¹²¹ recenze

¹¹⁹ „Die Entwicklung der christlichen Kunst in Böhmen blieb von dem ersten Eindringen des Christenthums bis zum Aussterben der nationalen Dynastie (der Přemysliden) im Mannesstamme vollständig von Deutschland abhängig.“; viz Pazaurek, Ueber christliche (pozn. 117), s. 313.

¹²⁰ gp. [Gustav Edmund Pazaurek], Emanuel Ritter von Max, *Montags-Revue (a. B.)*, 1890, Nr. 42, 20. 10., s. 6.

¹²¹ Dr. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die archäologische Gipssammlung in Prag, *Beilage zur Bohemia* LXI, 1888, Nr. 345, 12. 12., s. 1-2.

nového katalogu galerie Rudolfinum z pera jejího inspektora Viktora Barvitia¹²² či uměleckohistorický rozbor hraběcí zahrady Clam-Gallasů v pražských Košířích.¹²³

Tématický rozpon textů publikovaných do roku 1892 je společně s recenzemi dále rozšířen žánrem nekrologu (*Anton Springer als Kunsthistoriker/Anton Springer jako historik umění*)¹²⁴ či formou cestopisu (*Ein Tag in Freiberg/Den ve Freibergu*),¹²⁵ který však je opět bedekrem po uměleckých památkách, k jehož autorství je Pazaurek jako historik umění vybaven požadovanou erudicí. Perličkou nechávající zazářit Pazaurekům ostrovtip a schopnost upozornit s ironickým nadhledem na vybrané nešvary je článek *Auch ein Prager Sehenswürdigkeit (Jedna z pražských pozoruhodností)*,¹²⁶ který kritizuje neutěšené poměry v pražském místodržitelství.

Léta 1888-1892 jsou v pomyslné Pazaurekově biografii zahalena tajemstvím, vedle publikační činnosti, pojednané podrobně v příložené bibliografii, a bohatých kontaktů se světem pražského německého divadla, doložených výše, se lze pouze domnívat o jejich náplni. Zatím jedinou indicií k tomuto období jsou údaje vyplněné Pazaurekem do průvodního listu¹²⁷ pro potřeby evidence Ministerstva hospodářství, do jehož kompetencí jako ředitel württemberského *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu spadal. Tento dokument vypovídá o tom, že po ukončení univerzitních studií v roce 1888 se Pazaurek věnoval „*cestám a samostudiu*“, v oddílu o předchozích zaměstnáních pak dotazovaný bez dalších bližších údajů uvedl, že v období 1888-1892 působil jako soukromý učenec. Zatím jediné přímé informace k Pazaurekovým cestovatelským cílům podává cestopisná zpráva z výpravy do saského města Freiberg, uveřejněná v místním *Freiberger Anzeiger* 12. 9. 1888.¹²⁸ Publikace *Reichenberg in*

¹²² g. p. [Gustav Edmund Pazaurek], Der neue Katalog der Rudolphinum-Galerie, *Bohemia* LXIII, 1890, Nr. 95, 6. 4., s. 21.

¹²³ G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Der gräflich Clam'sche Garten in Koschitz, *Bohemia* LXIII, 1890, Nr. 299, 2. 11., s. 17-18.

¹²⁴ G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Anton Springer als Kunsthistoriker, *Beilage zur Bohemia* LXIV, 1891, Nr. 161, 14. 6., s. 1-3.

¹²⁵ Gustav Edmund Pazaurek, Ein Tag in Freiberg, *Freiberger Anzeiger*, 1888, Nr. 213, 12. 9.

¹²⁶ G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Auch eine Prager Sehenswürdigkeit, *Beilage zur Bohemia* LXIV, 1891, Nr. 310, 11. 11., s. 1.

¹²⁷ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), 1a – Stammliste.

¹²⁸ Pazaurek, Ein Tag (pozn. 125).

der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 bis 1900: Ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht, vydaná městskou samosprávou pro reprezentační účely, nás v Pazaurově stručném medailonu informuje o tom, že „po dosažení doktorátu (1888) se věnoval především archivním studiím v oblasti dějin umění, později také na poli historie našeho sklářského průmyslu.“¹²⁹ Pokud se tyto informace vskutku vztahují na období před závěrem roku 1892, lze je pokládat za jednu z možných spojnic pražské a liberecké etapy životní dráhy G. E. Pazauryka...

¹²⁹ „Nach erlangtem Doctorat (1888) widmete er sich hauptsächlich archivalischen Studien auf dem Gebiete der Kunstgeschichte, später auch solchen auf dem Gebiete der Geschichte unserer Glasindustrie.“, *Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 bis 1900: Ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht*, Reichenberg 1902, s. 271.

4 Liberec (1892-1905)

Od počátku roku 1892 se místem prvního zaměstnání a novým působištěm G. E. Pazaurka stává severočeský Liberec. Bližší okolnosti této volby zůstávají zatím nejasné, je však možné předpokládat i spojitost se zdejšími rodovými državami rodu Clam-Gallasů, v jejichž službách působil Pazaurkův otec i manželé obou jeho sester (švagr Albin Karasek vykonával svůj úřad dokonce v nedalekém Frýdlantu). Zcela jistě byl však Liberec přitažlivý jako největší a také hospodářsky nejvýznamnější enkláva českých Němců, kam svého času dokonce měla být přesunuta pražská německá univerzita a celé německé vysoké školství.¹ Neuvěřitelným tempem rostoucí význam před nedávnem ještě malého provinčního městečka potvrdila mj. i návštěva císaře Františka Josefa I. v roce 1891.

4.1 Liberec jako přirozené centrum českých Němců

Liberec zaujímal v polovině 19. století hned po Praze druhé místo mezi nejlidnatějšími městy v Čechách (v roce 1857 zde žilo 18 854 obyvatel).² Tento fakt byl důsledkem překotného průmyslového vývoje města, které se stalo jedním z nejvýznamnějších center textilní výroby v rámci celého Rakouska-Uherska. V roce 1850 se Liberci dostalo zvláštního obecního zřízení poskytujícího městu samosprávný statut, tato privilegia stavěla město na roveň okresu a vedle Liberce jich na území Čech požívala už pouze Praha. Od téhož roku byl Liberec také sídlem okresního a krajského soudu.³

¹ Jan Havránek (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990. III. 1802-1918*, Praha 1997, s. 315.

² Hana Chocholoušková – Markéta Lhotová, *Liberec*, edice Zmizelé Čechy, Praha – Litomyšl 2010, s. 12. – Během poslední čtvrtiny 19. století se před Liberec postupně dostalo Brno, Plzeň, České Budějovice a Ústí nad Labem, Liberec začínal ztrácet dech v překotném vývoji a růstu a z původní deváté příčky v žebříčku nejlidnatějších měst celého Rakouska-Uherska se nakonec propadl až na šestnáctou v roce 1900, kdy jeho obyvatelstvo čítalo 34 099 občanů; Kol. aut., *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg für das Jahr 1905*, Reichenberg 1904, s. 9 (oddíl III – Städtische Angelegenheiten).

³ Viz Chocholoušková – Lhotová (pozn. 2), s. 12-13.

Liberec se honosil výjimečnou pozicí mezi českými městy i ve sféře školství a vzdělávání. Od roku 1837 zde působila reálka (na rozdíl od gymnázií zaměřená především na výuku odborných předmětů směřující k dalšímu studiu na technikách), která byla po obdobném ústavu v Rakovníku druhou nejstarší v Čechách. Od roku 1852 se pak Liberec mohl chlubit prvním odborným vzdělávacím ústavem zaměřeným na textilní výrobu v celé rakouské monarchii. Liberecká průmyslová škola, po brněnské druhá nejstarší na našem území, fungovala v Liberci od roku 1876 a hostila jako studenty osobnosti takových jmen jako Adolf Loos či Ferdinand Porsche.⁴ Právě s libereckou průmyslovou školou je skrze pracovní i osobní kontakty spjata i Pazaurovo zdejší působení v letech 1892-1905.

K dalším specifickým a chloubám města patřila také botanická a zoologická zahrada, které svým významem výrazně přesahovaly oblast zdejšího regionu. Botanická zahrada, založená *Spolkem přátel přírody* už v roce 1876, sídlila původně na místě dnešní budovy libereckého muzea a měla generovat sazenice pro městské okrašlovací snahy. Po rozhodnutí o umístění budovy muzea do dnešní Masarykovy ulice přemístil spolek osázené plochy k tehdejší vojenské nemocnici. Počátky zoologické zahrady jsou o něco mladší. U jejího zrodu stál původně ptačí koutek v oblasti dnešního Perštýna, založený roku 1895 místním *Ornitologickým spolkem*. Když se k pozdější voliére v městském parku připojili další živočichové na jezírku za voliérou a v přilehlé oboře, lze už hovořit o nejstarší zoologické zahradě na území České republiky.⁵

Zajímavou kapitolou je také liberecké lázeňství. Impozantní secesní budova městských lázní, zbudovaná roku 1902 podle projektu vídeňského architekta Petra Paula Branga, totiž nejen výrazně spoluutvářela tvář města a demonstrovala úspěchy a výdobytky českých Němců, když splňovala nejmodernější hygienické normy i nároky návštěvníků, ale vytvořila svou reprezentativní architekturou působivý pendant k protilehlé budově *Severočeského průmyslového muzea*, působišti G. E. Pazaureka. Během svého libereckého pobytu byl Pazaurek také svědkem další výrazné proměny

⁴ Ibidem, s. 22-23.

⁵ Ibidem, s. 33.

vzezření města – totiž budování přehrad na Harcově, která byla součástí celé sítě přehrad založených po ničivých povodních z roku 1897 v oblasti Liberecka a Jizerských hor jako prevence následků příštích podobných přírodních katastrof.⁶

G. E. Pazaurek skutečně přichází do dynamicky se rozvíjejícího centra, 80. a 90. léta 19. století jsou totiž pro Liberec léty největšího stavebního rozvoje, nově je utvářena především horní část města, kde vyrůstá nové divadlo, nová budova radnice a vzniká zcela nová čtvrť, jejíž páteří je reprezentativní třída Císaře Josefa (dnes Masarykova ulice), na níž vyrůstá opulentní stavba nových městských lázní, muzeum, sídlo *Obchodní a živnostenské komory* a další výstavní budovy.

Co se týče liberecké kulturní nabídky, mohl mladý milovník divadla zavítat do nové budovy městského divadla, postavené mezi léty 1881-1883 podle projektu známého vídeňského ateliéru Fellner & Helmer, s jehož dílem se mladý Pazaurek důvěrně seznámil už díky budově pražského *Nového německého divadla*. Stavba nabízela vedle divadelních také zážitky výtvarné, a to zejména v podobě opony, jejíž návrh vytvořili mladí studenti uměleckoprůmyslové školy ve Vídni – Franz Matsch a Gustav Klimt.⁷ Nedlouho po Pazaurkově příchodu do Liberce zde bylo také možné zhlédnout projekci kočovného kinematografu, jehož první představení se ve městě odehrálo v roce 1896 v prostorách hostince *U Dubu* (v dnešní Moskevské ulici) a další promítání pak následovala v různých městských sálech.⁸

Charakter Liberce byl však určován nejen úlohou průmyslového giganta či moderního tepajícího centra společenského života, ale také polohou a složením jeho osídlení a z něho vyplývajícími problémy, které ve svých důsledcích ovlivňovaly město po dlouhá desetiletí a svým způsobem jsou v atmosféře města citelné dodnes.

„Česko-německé vztahy patří na Liberecku k problematice, která se historií této oblasti vine jako červená nit. Dá se říci, že jsou to vztahy trvající několik staletí.“⁹

Údaje ze sčítání lidu hovoří o národnostní skladbě jasně a nekompromisně – 95% obyvatel Liberce se na konci 19. století hlásilo k německé národnosti.¹⁰ Liberec se

⁶ Ibidem, s. 34-35.

⁷ Ibidem, s. 30.

⁸ Ibidem, s. 31.

⁹ Mária Karpašová, Češi, Němci, Liberecko 1848-1918, *Kalmanach*, 2003, s. 2.

jako centrum českých Němců stal přirozeně také střediskem nacionálně orientované německé politické reprezentace a lůňní prvních separačních úvah a strategií. Už v roce 1884 vychází tiskem návrh libereckého advokáta a člena městského zastupitelstva Josef Turnvalda na nové administrativní členění Čech podle národnosti a na reformu zemského sněmu, která počítala s přizpůsobením dosavadních správních obvodů etnickým hranicím (nově měly vzniknout okresy české, německé a smíšené), přičemž němčina by jako úřední řeč monarchie zaštiťovala úřední styk na celém území země.¹¹

Ve stejné době se radikalizuje také liberecká komunální politika, když hlavní slovo uvnitř *Německého nacionálního spolku (Deutschnationaler Verband)* získává radikální nacionální proud, který postupně vytlačuje zastánce liberálních pozic i na úrovni voleb do říšské rady a zemského sněmu a nakonec také městské rady, aby v roce 1886 už definitivně ovládl vedení města. Liberec se stal jedním z ohnisek německého odporu vůči Badeniho reformám,¹² které nakonec vedly až k odstoupení celého vládního kabinetu v roce 1897. V návaznosti na tyto události byl právě v severočeském centru formulován poprvé požadavek na vytvoření samostatné německé provincie *Deutschböhmen*, jejímž střediskem měl být Liberec, přičemž tento program podpořilo na svém zasedání dokonce zastupitelstvo města. Další gradace poměrů přinesla následující rok do Liberce první sněm německých měst (*deutschböhmischer Städtetag*) za účelem vytvoření celozemského německého sdružení, které by usilovalo o realizaci projektu samostatné provincie. Tento záměr však znemožnila nedostatečná účast zástupců německých měst i nesouhlas místodržitelství a dalších státních orgánů.¹³

V roce 1899 zveřejňují představitelé většiny německých politických stran společný tzv. *Svatodušní program*, v němž se shodují na konkrétních požadavcích, jejichž hlavním jmenovatelem je uznání přednostního postavení Němců v západní části monarchie. Stupňující se napětí postupně znemožňuje úspěch jakéhokoli z mnoha pokusů o řešení národnostních konfliktů nabídnutých ze strany rakouské vlády.

¹⁰ Reálný podíl Čechů byl ve skutečnosti zřejmě o něco vyšší, neboť při sčítání se nenahlašovala národnost, ale obcovací jazyk; Miloslava Melanová, Liberec na cestě k projektu samostatné provincie, in: idem (ed.), *Česko-slovenské vztahy. - Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997*, Liberec 1998, s. 83.

¹¹ Ibidem, s. 84-85.

¹² Podrobněji viz výše, podkapitola 3.1 *České země 2. poloviny 19. století v ohni národnostních sporů*.

¹³ Viz Melanová (pozn. 10), s. 85-86.

Dva roky po *Svatodušním programu* přichází s dalším požadavkem národnostního dělení země, tzv. *Zweiteilung Böhmens*, liberecký politik (člen nacionalistické strany *Volkspartei*) a poslanec říšské rady a zemského sněmu Heinrich Prade. Realizace tohoto programu měla zabránit dalšímu ohrožování německví a zamezit údajnému postupujícímu útisku Němců na území Čech, reforma opět předpokládala němčinu jako úřední jazyk v německých, smíšených i českých krajích.¹⁴

V roce 1906 byla v Liberci uspořádána velkolepá výstava českých Němců, která se stala velkou manifestací národních úspěchů v oblasti hospodářství i kultury. Myšlenky na její realizaci se přitom objevovaly už od roku 1891 jako odpověď na zemskou jubilejní výstavu v Praze, které se Němci po boku Čechů odmítli zúčastnit. Čtyři měsíce trvající velkolepá výstava byla provázena národnostními a politickými shromážděními a odehrávala se v atmosféře ostrých protičeských výpadů.¹⁵

Národnostní situace se nadále vyhrcovala a jednání o řešení česko-německých sporů pokračovala bezúspěšně dál. Pozice Liberce jako přirozeného centra českých Němců se pak potvrdila zejména v reakci na vyhlášení samostatného Československa, kdy hned 29. října 1918 byla v pohraničních územích proklamována provincie *Deutschböhmen*, jejímž hlavním městem a sídlem zemské vlády se měl stát Liberec. Územní roztříštění mladé republiky bylo díky včasnému zásahu vojenských složek prozatím zažehnáno, Liberec však po dobu První republiky zůstal centrem německy mluvících obyvatel celého pohraničí.¹⁶

4.2 G. E. Pazaurek jako kustod Severočeského průmyslového muzea

V severočeském Liberci se G. E. Pazaurek podle zápisu v evidenčním listu¹⁷ usazuje 22. listopadu 1892, a to nejprve ve Wiener StraÙe 24/4 (dnešní Moskevská

¹⁴ Ibidem, s. 86-87.

¹⁵ Blíže viz např. Miloslava Melanová, *Liberecká výstava 1906*, Liberec 1996.

¹⁶ Viz Chocholoušková – Lhotová (pozn. 2), s. 13.

¹⁷ SOkA Lbc, Archiv Města Liberce 1820-1938, Nová evidence obyvatelstva, IV. díl, karton 301, Pazaurek Gustav.

ulice 189/IV), tedy v samém centru města a též nedaleko od zámeckého sídla hraběte Františka Clam-Gallase (1854-1930). Ten v předešlém roce převzal po zemřelém otci do své péče rodová panství Liberec, Frýdlant, Grabštejn a Lemberk, přičemž Gustav Pazaurek senior pro něj (stejně jako předtím pro jeho otce) vykonával v Praze správu hlavní hraběcí pokladny a poskytoval mu služby právního zástupce. Již po několika málo měsících přesídluje G. E. Pazaurek z domu ve vlastnictví řemenáře Martina Rezníčka, v němž bydlel ještě společně s prokuristou Franzem Schienem, vdovou po obchodníku s plátnem Marií Schienovou a vedoucím obchodu Eduardem Höringem,¹⁸ na nově budovanou, výstavní městskou třídu Císaře Josefa (dnešní Masarykovu ulici), kde v domě č. 501/1 strávil další rok svého libereckého pobytu (22. 2. 1893 – 19. 2. 1894). Tentokrát se mladý kustod *Severočeského průmyslového muzea* dostal do lepší společnosti a zřejmě se zvedla i úroveň bydlení, neboť se jednalo o dům velkopřemyslníka Wilhelma Riedla, který Pazaurek sdílel s lesním úředníkem, doktorem práv, středoškolským profesorem, magistrátním úředníkem a vojenským důstojníkem. Delší období téměř pěti let (19. 2. 1894 – 11. 11. 1899) až do sňatku s dcerou profesora zdejší průmyslové školy Marií Janovskou žil mladý kustod *Severočeského průmyslového muzea* na adrese Lindenplatz 31/5 (dnes náměstí Českých bratří), v sousedství evangelického kostela zbouraného v roce 1976. Mladí manželé pak obývali až do 27. 4. 1903 podnájem v Schützengasse 3/I (dnes ulice 5. května). Teprve roku 1903 získal Gustav E. Pazaurek jako hlava rodiny domovské právo v Liberci. Pro mladou rodinu rozrostlou se mezitím o syna Gustava se stal posledním libereckým bydlištěm dům ve Schloßgasse 1/V (dnes Felberova ulice), který přináležel k areálu libereckého zámku a jenž Pazaurekovi sdíleli s více než desítkou hraběcích úředníků. Toto poslední bydliště opustila rodina podle úředních dokumentů 28. 12. 1905, aby na dlouhá desetiletí zakotvila v jihoněmeckém Stuttgartu. Přes relativně časté změny bydliště tak G. E. Pazaurek zůstával neustále ve vlastním centru města, odkud se mohl pohodlně účastnit veřejného života.

Do role kustoda *Severočeského průmyslového muzea* vstupuje G. E. Pazaurek v dosti odlišné situaci, než v níž potom instituci v roce 1905 opouští. Je proto nezbytné

¹⁸ Ferdinand Sagasser, *Buch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg*, Reichenberg 1895.

připomenout si náležitosti vzniku a vývoje této instituce, aby bylo možné jeho přínos posoudit. Okolnosti vzniku, úlohy a cíle i hmotné podmínky fungování muzejních institucí 19. století byly v porovnání s dnešní praxí přirozeně zcela odlišné, proto je třeba ke všem těmto skutečnostem přistupovat specificky a uvědomovat si dané podmínky i při hodnocení práce G. E. Pazaurka.

4.2.1 Předchozí vývoj instituce

Severočeské průmyslové muzeum v Liberci (Nordböhmisches Gewerbemuseum) bylo založeno roku 1873 *Živnostenským spolkem města Liberce (Gewerbeverein der Stadt Reichenberg)*.¹⁹ Už od roku 1841, kdy byl živnostenský spolek založen, však ve městě probíhaly pravidelné kurzy kreslení, pořádané právě sekci pro stavebnictví a kreslení při živnostenském spolku. Úspěch první putovní výstavy zapůjčené z c. k. rakouského muzea ve Vídni, předvedené Liberečanům roku 1868, pak zažehnul myšlenku založení vlastní muzejní instituce,²⁰ která by byla „*střediskem živnostníků celého obvodu komory*“ (tj. *Obchodní a živnostenské komory*).²¹

Hned v počátku se však tyto úvahy rozštěpily do dvou poněkud odlišných vizí – jedna větev (zastoupená sekretářem živnostenského spolku Eduardem Tobischem) zamýšlela muzeum jako sbírku průmyslových vzorů, druhé pojetí, reprezentované profesorem kreslení místní reálky Rudolfem Müllerem, požadovalo „*muzeum věnované z hlediska místně historického i z širšího hlediska umělecko-historického především 'vysokému umění'*“.²² Nakonec zvítězila koncepce Tobischova, i když výsledný projekt byl obrazem jistého kompromisu obou návrhů.

¹⁹ Ibidem, s. 90.

²⁰ Vladimír Pávek, *Sedmdesát pět let Severočeského muzea v Liberci*, (zvláštní otisk z časopisu „Beseda“), Železný Brod 1949, s. 4.

²¹ „(...) einen Centralpunkt für die Gewerbetreibenden des ganzen Kammerbezirkes zu bilden hätte.“, viz Friedrich Leitschuh – Gustav Edmund Pazaurek, *Führer durch die kunstgewerblichen Sammlungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, Reichenberg 1893, s. 1.

²² Kol. aut., *100 let Severočeského muzea v Liberci*, Liberec 1973, s. 12.

Muzeum bylo založeno 9. května 1873, kdy došlo k ustavení muzejního komitétu (*Provisorischer Museuskomitét*) jakožto pracovního výboru kuratoria. Komitét měl původně sedm, sloučením se školským výborem kreslířské školy se rozrostl na deset členů. Vedle Tobische, Müllera a libereckého stavitele Gustava Sacherse se ve výboru angažovali silně také místní průmyslníci, zejména Ferdinand Liebieg, jejichž finanční dary patřily ke klíčovým zdrojům financování instituce.²³ Roční finanční podporu 3000 zlatých přislíbilo výboru také rakouské ministerstvo obchodu pod podmínkou, že muzeum bude svou činností podporovat vzdělání pracovníků průmyslových odvětví v libereckém regionu, zejména textilní produkce. Tento požadavek vedl k založení školy uměleckoprůmyslového kreslení působící při muzeu, v jejímž čele stanul učitel kreslení Emanuel Drahan. Ještě než bylo muzeum na konci roku 1873 otevřeno veřejnosti, pracoval komitét pilně na shromažďování uměleckých předmětů (mj. díla Kandlera, Führicha či bratrů Maxových), které představovaly dary podnikatelů i nákupy ze světové výstavy ve Vídni dotované ze státní podpory.²⁴

Liberecké průmyslové muzeum vzniklo jako součást široce založené sítě vzdělávání veřejnosti a především řemeslníků pracujících v průmyslové produkci i samotných výrobců²⁵ a společně s nabídkou četných nadstavbových kurzů doplňovalo koncepci rozmanité hierarchie odborného školství. Tento několikaúrovňový systém vzdělávání měl zajistit gramotnost široké veřejnosti a hlavně co nejkvalitnější odbornou způsobilost zaměstnanců průmyslových podniků, řemeslníků a živnostníků,

²³ Chod muzea a jeho aktivity byly financovány z celé řady zdrojů, vedle státních, zemských a městských subvencí či prostředků okresní samosprávy patřila ke klíčovým podporovatelům také *Obchodní a živnostenská komora*, spořitelny, *Živnostenský spolek města Liberce* a další přispěvatelé; viz *Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 bis 1900: Ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht*, Liberec 1902, s. 170.

²⁴ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 13.

²⁵ Vznik muzea navázal na všeobecné tendence zakládání uměleckoprůmyslových muzeí za účelem pozvednutí úrovně uměleckořemeslné produkce, započaté v Londýně zřízením *South-Kensington-Museum* roku 1851, jehož založení bylo iniciováno v souvislosti se světovou výstavou v Londýně. Na kontinentu ho pak roku 1864 následovalo vídeňské *Rakouské muzeum umění a průmyslu*. Liberec velmi záhy navázal na tento vývoj a tamější muzeum tak patří k nejstarším institucím tohoto druhu na našem území. Bezprostředním podnětem k založení *Severočeského průmyslového muzea* byla světová výstava ve Vídni z roku 1873, přímým vzorem v oblasti muzejních institucí pak *Germanisches Museum* v Norimberku; viz mnoho úvodů k pojednání o genezi uměleckoprůmyslových muzeí, v souvislosti s libereckým muzeem např. Oldřich Palata, *Historie japonské sbírky Severočeského muzea v Liberci*, in: Filip Suchomel – Oldřich Palata, *Japonská sbírka Severočeského muzea v Liberci. The Japanese Collection of the North Bohemian Museum in Liberec*, Národní galerie v Praze – Sběrka mimoevropského umění, Praha 2000, s. 7.

neboť vlivem industrializace postupně docházelo k poklesu umělecké kvality průmyslových i řemeslných výrobků. Vedle odborných znalostí proto bylo nutné stimulovat i umělecké schopnosti producentů, k čemuž měla vedle různých kurzů kreslení apod. dopomáhat zejména systematicky vyvíjená činnost průmyslového muzea. Společně s těmito zájmy mělo muzeum přirozeně plnit také roli ochránce toho nejlepšího z uměleckého odkazu minulosti a současnosti pro budoucí generace. Založením muzea však Liberec sledoval také jisté politické cíle – chtěl vytvořením protipólu k pražskému *Náprstkovu muzeu* (původně mělo uměleckoprůmyslový charakter) z roku 1862 vůči Praze potvrdit roli druhého nejprůmyslovějšího a zároveň největšího německého města v zemi.²⁶

Muzeum bylo zpřístupněno veřejnosti 2. prosince 1873 v půdních prostorách školy „Na čtvrti“ (Viertelschule; dnes Orlí ulice), které výboru poskytl liberecký magistrát. Tyto prostory se záhy ukázaly jako nevyhovující, hlavně pro svou nedostatečnou prostorovou kapacitu, proto bylo muzeum v letech 1877-1880 přeneseno do podnájmu v domu „U červeného orla“, poskytnutého pro tyto účely majitelem, knihkupcem A. Schöpferem. Rychlým tempem se rozrůstající sbírky muzea si roku 1881 vyžádaly další stěhování do domu dr. Görlacha (Klothildenstrasse č. 6).²⁷

V roce 1879 se pozměnil charakter muzea, když se po odchodu E. Tobische z Liberce profesoru Müllerovi podařilo prosadit zaměření muzea na „vysoké umění“. V návaznosti na to byla založena sbírka děl severočeských umělců s důrazem na liberecké rodáky. Zdálo se tedy, že nakonec přece jen zvítězila koncepce „*hlásající odvozenost průmyslového návrhářství na vysokém umění a snažící se tedy o všeobecnou kultivaci uměleckého cítění návštěvníka*“²⁸ oproti sbírce předloh pro průmyslovou výrobu. Toto pojetí bylo navíc v dalších úvahách rozšířeno o literaturu, hudbu, přírodní vědy a národopis, tato idea se však v průběhu dalšího vývoje ukázala jako příliš velkolepá a nezvládnutelná.²⁹

²⁶ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 9.

²⁷ Viz Pávek, (pozn. 20), s. 6-7.

²⁸ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 14.

²⁹ Profesor Müller se pro své snahy přetvořit instituci na uměleckoprůmyslové muzeum podle rakouských a německých vzorů dostával stále častěji do konfliktu s muzejním kurátorem, až roku 1880 ukončil natrvalo své působení v muzeu; *ibidem*, s. 15.

Muzeum prošlo také složitým vývojem organizačním. V důsledku úpravy muzejních stanov se roku 1879 komitét transformoval do muzejního kuratoria, které na svých setkáních projednávalo další program muzejní činnosti. Běžný provoz a aktivity muzea - stejně jako doposud - zajišťovali dobrovolníci.

Šest let po založení muzea čítaly jeho sbírky na 400 položek. Sbírkové předměty byly dále získávány nákupy (mj. i z probíhajících světových výstav) a dary. Postupně se oblast zájmu rozšířila též na sbírání textilních výrobků a od roku 1881 i do sféry skla. Kolem poloviny 80. let už jsou muzejní sbírky natolik rozsáhlé a činnost muzea natolik náročná, že se začíná prosazovat myšlenka stálé, placené odborné síly.

Roku 1882 vstupuje muzeum do nové etapy své existence. Teprve tehdy se totiž podařilo muzeum oddělit od živnostenského spolku a jeho provoz osamostatnit. Činnost muzea a především jeho financování zaštiťoval od té doby nově ustavený muzejní spolek (*Verein des Nordböhmisches Gewerbemuseums*),³⁰ který od mateřské organizace oficiálně převzal také všechny muzejní fondy. Od roku 1882 také muzeum nese definitivní název *Severočeské průmyslové muzeum (Nordböhmisches Gewerbemuseum)*. Počínaje schválením nových stanov muzea místodržitelským výnosem z 25. července 1883 se také rozšiřuje odborná orientace muzea, které již není pouze místní institucí, ale rozšiřuje svůj zájem na celé evropské umění.³¹ Muzeum zažívá velmi šťastné období, kdy roste počet dárců i finanční podpora úřadů a spolků a rozrůstá se množství příznivců i členů muzejního spolku.

V roce 1883 je vypsán konkurz na obsazení místa kustoda muzea. Od počátku následujícího roku se pak role honorovaného odborného správce sbírek poprvé ujímá architekt W. D. Vivié z Hamburku. Vivié přináší muzeu skutečný rozkvět – naplno se věnuje odbornému zpracování sbírek, přičemž sporné otázky a nejasnosti konzultuje s předními evropskými odborníky, ze sbírek vyčleňuje bezvýznamné objekty a doplňuje sbírky množstvím nových, hodnotných artefaktů, zakládá však také nově zaměřené dílčí sbírky (např. sbírku textilií). Vedle toho Vivié nově utřídil také knihovnu a velmi rozšířil a pozvedl přednáškovou a výstavní činnost, která se během

³⁰ Viz Sagasser (pozn. 18), s. 90.

³¹ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 16.

jeho působení rozrostla na celé území spadající do kompetence liberecké *Obchodní a živnostenské komory*, tedy až do prostoru za Hradec Králové a Chrudim.³²

Od ledna 1884 také začal vycházet muzejní časopis *Zprávy Severočeského průmyslového muzea (Mitteilungen der Nordböhmischen Gewerbemuseums)* informující odbornou i laickou veřejnost o dění v muzeu, zprvu jako příloha deníku *Reichenberger Zeitung*.³³

W. D. Viviého vystřídal na pozici kustoda v dubnu 1887 architekt Albert Hofmann z Kolína nad Rýnem, který ve funkci setrval po čtyři roky. Svůj zájem soustředil především na knihovnu muzea, jeho hlavní zásluhou je pak především zviditelnění instituce mezi zahraničními odborníky díky mimořádně intenzivní publikační činnosti. Pod Hofmannovým vedením vydalo muzeum první tištěný katalog knihovny (1888) a rozšířilo personál o pozici asistenta, který měl mj. na starosti kurzy kreslení a provoz kreslířského sálu (Erbena vystřídal na sklonku roku 1890 Carl Lederle, který svým kreslířským uměním výrazně pozvedl dokumentační i prezentační možnosti muzea, zanedlouho se druhým asistentem stal Wilhelm Augst).

Mezi léty 1890-1892 bylo muzeum uvrženo do složité situace, když mu byla Zemským výborem odeprána dosavadní státní subvence. Peněžitá podpora libereckých průmyslníků totiž nestačila na plné zajištění provozu muzea, proto byla jeho činnost dotována státními prostředky, přidělovanými právě prostřednictvím Zemského výboru v Praze. Ten si však vymínil udělovat podporu jen za splnění určitých podmínek, k nimž patřil člen muzejního kuratoria české národnosti, vydání průvodců i katalogů knihovny také v češtině a poskytování vzdělání bez rozdílu oběma národnostem, německé i české.³⁴ Kuratorium podmínky schválilo na svém zasedání v červenci 1892 a upravilo podle nich své dosavadní stanovy. V roli českého zástupce pak v kuratoriu začal působit architekt Jan Koula, kterého v roce 1896 nahradil turnovský malíř Jan Prousek, setrvavší v kuratoriu až do roku 1905.³⁵

³² Viz Pávek (pozn. 20), s. 10-11.

³³ Ke vzniku a vývoji muzejního časopisu podrobněji níže v kapitole 4.2.2.4 *Publikační činnost*.

³⁴ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 9. – Podrobné rozpracování problematiky financování muzea počínaje jeho založením přináší na základě studia dobových pramenů ve své stati W. Fuger; Walter Fuger, *Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart*, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive 1991*, [s. l.] 1992, s. 21-55.

³⁵ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 17.

V roce 1891 nahradil odcházejícího Alberta Hofmanna na postu kustoda soukromý docent štrasburské univerzity dr. Franz Friedrich Leitschuh, Pazaurkův bezprostřední předchůdce. Ten jako první historik umění na této pozici, který nadto disponoval předchozími bohatými zkušenostmi z norimberského muzea, posunul muzeum v mnohém kupředu. I přes krátké jednoroční působení v Liberci stihl ve zdejším muzeu nově a poprvé v souladu s odbornými požadavky instalovat umělecko-historické sbírky, z velké části připravil k tisku ilustrovaný katalog a nechal zpracovat jeho českou mutaci.³⁶

4.2.2 Působení G. E. Pazaurka

Zasedání muzejního kuratoria z 27. března 1893 přineslo nejen nového prezidenta, významného libereckého průmyslníka Willy Ginzkeyho, ale také jméno nového muzejního kustoda, pražského historika umění, dr. Gustava E. Pazaurka, který už však provoz muzea provizorně řídil od 11. listopadu roku předchozího,³⁷ poté co ho jako dočasného zástupce onemocnělého kustoda Franze Friedricha Leitschuha navrhl právě tehdejší viceprezident muzejního kuratoria Willy Ginzkey.³⁸ G. E. Pazaurek se stal prvním českým (rakouským) Němcem, který stanul jako kustod v čele *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci.

Při posuzování Pazaurkovy role je nutné brát na vědomí reálný rozsah jeho pravomocí. Většinu významných otázek týkajících se organizačních, finančních, akvizičních otázek, tedy správu muzea řešilo v rámci muzejního spolku ustavené kuratorium, které se za tímto účelem scházelo jednou měsíčně. Kustod pak měl na starosti vnitřní záležitosti a praktickou náplň odborných funkcí muzea, řešení otázek

³⁶ Viz Pávek (pozn. 20), s. 11.

³⁷ Gustav E. Pazaurek, *Das Nordböhmisches Gewerbe-Museum 1873-98. Denk-Schrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, Reichenberg 1898, s. 31.

³⁸ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* X, 1892, Nr. 4, s. 60. – Zpráva o činnosti kuratoria za rok 1892 uvádí, že G. E. Pazaurek byl zvolen 34 z celkových 42 hlasů navzdory výzvě truhlářského mistra Gustava Neumanna, že by muzeum měla spravovat výhradně řemeslně (průmyslově, obchodně) vzdělaná osoba; viz *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XI, 1893, Nr. 1, s. 11.

odborné péče o sbírky i praktického každodenního provozu muzea. V době Pazaurkova příchodu vedl kuratorium prezident Willy Ginzkey za spolupráce s viceprezidentem Eduardem F. Schmidtem, vyjma pokladníka pak byl orgán tvořen ještě sedmi kurátory z řad významných průmyslníků z Liberce i Vídně a devíti kurátory z řad představitelů živnostenských a obchodních spolků, profesních sdružení, bankovních ústavů a odborných škol, které nejvýrazněji podporovaly činnost muzea. Vlastními zaměstnanci muzea, řídícími jeho praktický provoz, byl kustod, jemuž byl při ruce asistent, administrativní záležitosti měl na starosti úředník, jako poslední člen muzejního personálu byl k dispozici ještě jeden sloužící.³⁹

O úloze, jakou měl hrát kustod muzea, a úkolech, s jakými kuratorium přijímalo první placenou odbornou sílu do služeb muzea, informuje 1. vydání muzejního zpravodaje: *„Tento je v jednotlivé dny v týdnu a v určitých v našem listu zveřejněných hodinách v muzeu bezpečně přítomen, aby komukoli podal veškeré podrobné informace a nabídl ve veřejném kreslířském sále všechny požadované pomocné služby. Neprodleně přikročí ke zhotovení katalogu, který pojedná celou sbírku předloh a odbornou knihovnu podle oborů. (...) Tento katalog bude ihned předán do tisku a zprostředkován všem členům, spolkům a odborným školám, aby stávající práce co nejvíce putovaly. (...) Povede přípravy naší stálé expozice a krátkodobých a putovních výstav; konečně byl prof. Hacker (první, zatím provizorně ustavený kustod, pozn. aut.) pověřen zabývat se nadále otázkou: jakým způsobem usilovat o spojení mezi muzeem a naší Státní průmyslovou školou, dále mezi muzeem a uměleckoprůmyslovými odbornými školami a nakonec: jaké kroky mají být muzeem podniknuty, abychom čelili velmi citelnému nedostatku kreslířů předloh v různých oblastech severočeského průmyslu?“*⁴⁰

³⁹ Viz Sagasser (pozn. 18), s. 91-92.

⁴⁰ „Derselbe wird an einzelnen Tagen der Woche und zu bestimmten in unserem Blatte zu publicirenden Stunden zuversichtlich im Museum gegenwärtig sein, um Jedermann alle fachlichen Auskünfte zu ertheilen und in dem offenen Zeichensaale alle gewünschten Hilfsleistungen zu bieten. Er wird sofort an die Fertigstellung eines Cataloges herantreten, welcher die ganze Vorbildersammlung und die gewerbliche Bibliothek nach Fachgebieten geordnet, enthalten wird. (...) Dieser Catalog wird sofort in Druck gelegt und allen Mitgliedern, Vereinen und Fachschulen übermittleit werden, damit die vorhandenen Werke in der möglichsten Weise wandern. (...) Die Leitung des Arrangements unserer permanenter Ausstellung und sonstige Ausstellungen und Wanderausstellungen; endlich wurde Prof. Hacker ersucht, fortgesetzt der Frage sein Studium zu leihen: in welcher Weise der Connex zwischen Museum und unserer Staatsgewerbeschule, dann zwischen Museum und den kunstgewerblichen

Publikace vydaná k oslavě stého jubilea *Severočeského muzea* shrnuje Pazaurokovo působení takto: „Působení dr. Gustava E. Pazaureka můžeme právem považovat za dobu rozkvětu *Severočeského muzea*. Plánovitě byly rozšiřovány a zpracovávány muzejní sbírky a velmi pečlivě bylo provedeno ocenění celého muzejního majetku. Velká pozornost byla věnována knihovně, která byla doplněna o mnoho svazků a stala se jednou z nejvýznačnějších umělecko-historických knihoven v Čechách. Byly navázány četné styky se zahraničními ústavy a značně se rozšířila výstavní a přednášková činnost. (...) Bohatá byla i publikační činnost. Muzejní časopis těchto let měl vynikající úroveň typografickou i obsahovou.“⁴¹ Pokusme se však soustředit se na jednotlivé oblasti činnosti poněkud podrobněji.

4.2.2.1 Stavba nové muzejní budovy

Nejvýraznějším vnějším úspěchem, k němuž G. E. Pazaurek *Severočeské průmyslové muzeum* za svého působení dovedl, je jistě stavba nového reprezentativního sídla, i když úvahy o nutnosti jeho zbudování a první kroky k souvisejícím přípravám byly učiněny ještě před jeho příchodem. Neutěšené poměry Görlachova domu [7] jako dočasného sídla muzea už byly zmíněny výše. Aparát muzea z původně pronajatého druhého patra postupně expandoval do celého domu, pro konání výstav byly dokonce pronajímány místnosti clam-gallasovského zámku, na radnici či v Rudolfově škole; bylo tedy nutné hledat řešení neudržitelné situace. Ve chvíli, kdy přízemí budovy zaujal kreslířský sál a půdní prostory byly využity jako depozitáře sbírek i knihovny, přichází do muzea G. E. Pazaurek. Na novostavbu, která se zdála jako jediná vyřešit tento tíživý problém, však bylo nutné nejprve sehnat dostatek finančních prostředků, což se ukázalo jako poměrně zdlouhavé a složité.

Fachschulen anzustreben wäre, und endlich weiter: Welche Schritte sollen seitens des Museum ergriffen werden, um dem sehr fühlbaren Mangel an Musterzeichnern auf den verschiedenen Gebieten nordböhmischer Industrie zu begegnen?“, Sitzung des Executiv-Comité vom 14. Februar 1883, Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums I, 1883, Nr. 1, 1. 3., s. 1.

⁴¹ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 18.

Zcela samozřejmý nebyl ani výběr lokality pro novou budovu. Po delším rozvažování byl v březnu 1895 definitivně zvolen prostor nově vznikající vilové čtvrti při dnešní Masarykově ulici, v jehož blízkosti sídlily největší liberecké školy (tedy jedni z nejdůležitějších potenciálních klientů), a která byla navíc díky nově budované tramvajové trati pohodlně spojená s vlakovým nádražím.⁴²

Ještě téhož roku byla vypsaná architektonická soutěž, v jejíž porotě zasedli tři vídeňští architekti – Otto Wagner, Andreas Streit a Viktor Luntz společně s teplickým poslancem, ing. Adolfem Siegmundem. Přihlášeno bylo 29 projektů, z nichž žádný nebyl vybrán přímo k výsledné realizaci, pouze bylo zakoupeno pět nejlepších návrhů. Vybrané projekty pocházely od architektů zvučných jmen – pražského Friedricha Ohmanna, Josepha M. Olbricha z Vídně, vídeňského Roberta Raschky, štrasburských architektů Kudera a Müllera a konečně Emila Hagberga z Berlína. Jako nejlépe vyhovující se jevil architektonický návrh prof. Friedricha Ohmanna, vyžadoval však jisté úpravy, se kterými autor otálel, a i když je nakonec provedl, pro jeho zaneprázdněnost už byl vypracováním prováděcích plánů pověřen berlínský architektonický ateliér Dinklage & Grisebach (Georg Dinklage - Hans Grisebach).⁴³ Na počátku roku 1897, po schválení projektu i rozpočtu stavby muzejním spolkem i městskou radou, bylo přikročeno ke stavbě, pro jejíž realizaci byla vybrána firma Gustav a Ferdinand Mikschové. Návrhem sochařské výzdoby byl pověřen liberecký sochař Emanuel Gerhart.⁴⁴

Za přispění příznivého počasí probíhala stavba monumentální budovy nebývale rychlým tempem. Dokončena byla už následujícího roku a otevření pak následovalo v prosinci 1898, symbolicky k 25. výročí od založení instituce a zároveň 50. jubileu vlády Františka Josefa I. S otevřením novostavby byla spojena slavnostní zahajovací ceremonie, při které se opět mohl uplatnit Pazaurkův literárně-dramatický talent.

⁴² Podrobná geneze výběru místa stavby i architektonického řešení viz *Das neue Museumsgebäude in Reichenberg (Nordböhmen)*, *Süddeutsche Bauzeitung* IX, 1899, Nr. 25, 24. 6., s. 193-195. – *Das neue Museumsgebäude in Reichenberg (Nordböhmen) (Schluss)*, *Süddeutsche Bauzeitung* IX, 1899, Nr. 26, 1. 7., s. 203-205.

⁴³ Jan Mohr, Umělečtí kováři a zámečníci při stavbě budovy Severočeského průmyslového muzea v Liberci, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia XIII*, Liberec 2004, s. 76-77.

⁴⁴ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 21), s. 20-21.

Vpředvečer slavnostního otevření se totiž v budově libereckého městského divadla konal galavečer, během něhož se za účasti významných hostů „z blízka i daleka“ odehrálo představení veršované veselohry s četnými „uměleckohistorickými narážkami“ pod názvem *Die goldene Eva (Zlatá Eva)*. Představení bylo uvedeno pro tuto zvláštní příležitost speciálně vytvořeným prologem z pera Gustava Edmunda, který přednesl F. Grossmann, završeným působivým alegorickým závěrem za zvuků Beethovenovy přehry k Leonoře. Následující den, 18. prosince, pak proběhlo samotné slavnostní otevření nové budovy muzea, a to za přítomnosti vrcholných představitelů veřejného života – hraběte Františka Clam-Gallase, místopředsedy rady Brosche, libereckého starosty dr. Bayera, poslance panské sněmovny a majitele sychrovského panství knížete Alaina Rohana, ale také Pazaurkových pražských přátel a známých – prof. Josefa Neuwirtha a literátů prof. Alfreda Klaara a Josefa Willomitzera.⁴⁵

Budova muzea [8] vystavěná v romanticko-historizujícím stylu s ozvuky středověkého umění, renesance i baroka uchovala ve svých formách připomínku staré renesanční budovy liberecké radnice, která v roce 1893 musela ustoupit nové tváři centrálního náměstí s reprezentativnější radniční budovou. Nejenže věž muzea parafrázovala starou radniční věž, ale základní kámen pro nové muzeum byl vybrán ze stavebních článků této původní renesanční věže. Dispozice nového muzejního sídla [9, 10] byla tvořena dvěma hlavními křídly, pravouhle na sebe napojenými, přičemž přístup do hlavních prostor byl veden z šestibokého vstupního vestibulu v místě spojení obou hlavních traktů. V architektonickém řešení se uplatnily tradiční principy spojené s historizující představou veřejné reprezentativní budovy, takže centrální část výstavního traktu využívá motivu trojlodní baziliky, jejíž hlavní loď prostupuje celou výškou budovy a je završena prvkem připomínajícím prostor polygonálního kněžiště. Boční lodě jsou tvořeny vždy dvěma poschodími, přičemž jižní se do hlavního prostoru v obou patrech otevírá arkádami, severní loď je pak tvořena dvěma patrovými

⁴⁵ Die Eröffnungsfeier des Neubaus, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 4, s. 75-76; tato obsáhlá reportáž informuje podrobně o průběhu celého zahajovacího programu včetně obsahu slavnostních proslovů, výčtu významných hostů i autorů písemných blahopřání.

výstavními sály nad sebou. Paralelu k monastické architektuře pak přináší malý klášterní dvůr lemovaný uzavřeným ambitem, k tomuto dvoru přiléhá velký výstavní sál v přízemí i v patře. Na tradici místního stavitelství navazuje samostatná budova připojená ke stavbě v koutě rajského dvora, která představuje rekonstrukci typického libereckého měšťanského domu období klasicismu. Nalevo od hexagonálního vstupního prostoru se napojuje druhé křídlo s velkým sálem využívaným v suterénu jako přednáškový prostor, v přízemí pro knihovnu a v patře jako sál výstavní a celou stavbu pak zakončuje navazující kancelářské křídlo. To opět obsahovalo sály pro potřeby muzejního provozu, které byly využívány jako kabinet a kreslárna, v suterénu pak dokonce fungovala slévárna.⁴⁶

Stavba byla hrdě prezentována výpravnou monografickou publikací a mnoha články v tisku.⁴⁷ Ve stati, která vyšla v *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums*,⁴⁸ upozorňuje kustod muzea na výjimečnost architektonického řešení, neboť se zde poprvé u provinciálního muzea „namísto trapně symetrické renesanční stavby podařilo vytvořit bohatě členěný jednotný areál, který už navenek dalece zrcadlí mnohonásobně rozmanitý obsah budovy.“⁴⁹ Budova tak v redukované podobě opakuje principy podobných monumentálnějších staveb v Mnichově či Curychu.

Stěhování sbírek do nové budovy s sebou přirozeně přineslo také nutnost jejich nové instalace, které se kustod zhostil s nevídaným rozhledem a suverenitou. Nové prostory konečně přinesly dostatek vytouženého místa na důstojnou a bohatou prezentaci muzejních pokladů. V přízemí budovy byly umístěny prehistorické nálezy, památky klasického starověku a artefakty starých asijských kultur (především čínských a

⁴⁶ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 21.

⁴⁷ Pazaurek, *Denk-Schrift zur Eröffnung* (pozn. 37). – Das neue Nordböhmische Gewerbe-Museum in Reichenberg, *Gebirgsfreund* XI, 1899, Nr. 6, 15. 3., s. 66-68. – Das neue Museumsgebäude in Reichenberg, *Kärntner Gewerbe-Blatt*, 1899, Bd. 33, Nr. 8, 15. 4., s. 59-60. – Das neue Museumsgebäude in Reichenberg (Nordböhmen), *Süddeutsche Bauzeitung* IX, 1899, Nr. 25, 24. 6., s. 193-195. – Das neue Museumsgebäude in Reichenberg (Nordböhmen) (Schluss), *Süddeutsche Bauzeitung* IX, 1899, Nr. 26, 1. 7., s. 203-205.

⁴⁸ [Gustav Edmund Pazaurek], Das neue Museumsgebäude, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 4, s. 73-75.

⁴⁹ „(...) an Stelle des peinlich symmetrischen Renaissancebaues eine reichgegliederte Gesamtanlage zu schaffen, die den vielfach verschiedenartigen Inhalt des Gebäudes schon nach außen weithin widerspiegelt.“, ibidem, s. 74.

japonský porcelán). Dále zde byl soustředěn historický přehled jednotlivých stylových epoch uměleckého řemesla západního světa od románského umění až po rokoko, přičemž výrazného uplatnění se dostalo především zástupcům sbírky nábytku, která se pro velké rozměry většiny předmětů dosud nemohla dostatečně prezentovat. Dále přízemí muzea nabídlo návštěvníkovi ještě začátek navazující expozice, řazené tentokrát podle technického hlediska materiálového zpracování. Tato část, zahájená keramikou v přízemí, pokračovala v patře ukázkami ze sbírky porcelánu⁵⁰ a vrcholila expozicí skla, uspořádanou opět podle časových a místních kritérií od starořímských příkladů až po výrobky firmy *Tiffany*. V kapli byla instalována sbírka kovů (obecných, ušlechtilých, cínů i galvanoplastických kopií suplujících mezery ve sbírkách),⁵¹ na kterou navázaly ukázky textilního umění společně s historickou knižní vazbou a koženými výrobky v obou velkých sálech severního křídla. S novými velkorysejšími prostory se dostaly ke slovu i čtyři dosud neprezentované části původních sbírek, jmenovitě oddělení kreseb a grafických listů (konkrétně tvorba Josefa Führicha), sbírky sádrových odlitků, skupina předmětů z místní historie (např. exponáty související s tradiční výrobou sukna na Liberecku) a konečně „moderní interiér“, představující nejnovější výrobky uměleckého řemesla.⁵² Náplň posledně jmenované expozice však nevzešla cele z vlastních muzejních fondů, ale byla z převážné části sestavena z ukázek nejmodernější secesní produkce, zapůjčených z *Rakouského muzea pro umění a průmysl* nebo poskytnutých k prezentaci samotnými výrobci, např. textilní formou Ginzkey ve Vratislavicích u Liberce.⁵³

Nově a účelně, s ohledem na požadavky veřejnosti mohla být v nových prostorách uspořádána také knihovna, soubor časopisů i sbírka průmyslových předloh. Podobně uspokojivě byly vyřešeny také nesnesitelné poměry staré otevřené kreslírny, možnost oddělení dámských kurzů od hodin uměleckořemeslných kreslířů totiž vytvořily základní pedagogické předpoklady kvalitní výuky – dobré světlo a přiměřenou volnost

⁵⁰ V rámci této sekce byla představena italská majolika, francouzská a holandská fajáns, německá tvrdá kamenina, fajáns a selská keramika, španělsko-maurské dlaždice, stará česká pórovina či anglická wedgwoodská výroba; viz Oldřich Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea v Liberci*, Liberec: Severočeské muzeum, 1988, s. 6-7.

⁵¹ *Ibidem*, s. 7.

⁵² [Pazaurek], *Das neue Museumsgebäude* (pozn. 48), s. 74-75.

⁵³ Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 7.

pohybu. Konečně muzeum získalo novostavbou prostorný přednáškový sál, určený také pro krátkodobé výstavy. Muzejní fundus byl obnoven jen zčásti, jak s povzdechnutím nad nedostatkem finančních prostředků konstatuje Pazaurek, nové vitríny však byly pořízeny s ohledem na nejnovější trendy v oblasti muzejnictví.⁵⁴

Novostavba muzejní budovy přinesla *Severočeskému průmyslovému muzeu* konečně dostatečně prostornou a reprezentativní budovu pro důstojné nakládání se sbírkami i kvalitní práci s veřejností, která je impozantním sídlem muzea dodnes. Tak velkolepá akce s sebou však bohužel přinesla i negativní důsledky. Původní rozpočet 550 000 korun byl totiž nakonec překročen více než dvojnásobně, v důsledku toho vzniklé zadlužení pak bohužel výrazně zbrzdilo další činnost muzea.⁵⁵

4.2.2.2 Péče o sbírky, akviziční politika

G. E. Pazaurek přebírá odbornou správu sbírek muzea nejprve provizorně na konci roku 1892 a v následujícím roce s definitivní platností po historikovi umění Franzu Friedrichu Leitschuhovi, a to ještě ve starých nevyhovujících prostorách domu v Klothildenstraße č. 6. Muzejní fondy tehdy byly tvořeny sbírkou starších i moderních uměleckoprůmyslových výrobků, které bylo možné vypůjčit si za studijními účely, sbírkou malířství a sochařství, knihovnou a kolekcí předloh.

Sbírky byly přístupné vyjma pondělí každý všední den 9:00-12:00 a 14:00-16:00 za poplatek 10 rakouských korun, o neděli a svátcích potom zdarma. Knihovna s čítárnou navíc nabízela prodlouženou otevírací dobu v úterý a v pátek od 19:00 do 21:00. Roční návštěvnost představovala v roce 1895 cca 12 000 návštěvníků, přičemž v samotném Liberci tehdy žilo více než 30 000 obyvatel.⁵⁶ Služeb knihovny, která

⁵⁴ Ibidem, s. 74-75.

⁵⁵ *100 let Severočeského muzea* (pozn. 22), s. 20.

⁵⁶ *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger* (pozn. 2), s. 9 (oddíl III – Städtische Angelegenheiten).

čítala přes 3 000 svazků a složek, tehdy využívaly průměrně čtyři stovky zájemců měsíčně. Sbírkou vzorů mohla nabídnout okolo 12 000 listů s předlohami.⁵⁷

Umělecko-historické fondy muzea v hodnotě kolem 200 000 zlatých byly v polovině 90. let tvořeny především sbírkou textilní (velmi staré tkaniny, ukázky hedvábné a sametové produkce ze 14. a 15. stol., orientální textilie z Persie, Indie, Japonska a Číny, výšivky, krajky i hotové části oděvu), oddělením dřeva (unikátní nábytkové kusy a řezby počínaje obdobím vrcholného středověku až po rokokové ukázky), keramiky (od antiky přes španělsko-maurské práce, italskou, německou, francouzskou a holandskou majoliku a fajáns, orientální produkci, kameninu a porcelán z různých oblastí až po keramické kachle), kolekcí skla (sklo antických Římanů, benátská a německá produkce, sklo české výroby, moderní práce) a oddělením kovů (mříže, náhrobní kříže, dvevní klepadla a kování, zámky a svítidla počínaje 13. stol., kovové náčiní, orientální práce, zlatnické výrobky a šperky), k nimž se dále družily sbírky intarzií, mozaik, lakovaných prací (nejčastěji orientálního původu), předmětů z kůže, knižních vazeb, proutěných výrobků (k obzvláště cenným patřily exponáty japonské provenience).⁵⁸

Ve statistikách, které přináší pamětní kniha vydaná ku příležitosti novostavby muzea, lze sledovat postupný vývoj akviziční politiky od roku 1882.⁵⁹ Z uvedených údajů je patrné, že velkorysé nákupy umělecko-historických předmětů po vyvázání se z područí Živnostenského spolku v prvních dvou letech (částky 13 201 a 14 265 zlatých) vystřídal poměrně razantní útlum až na méně než polovinu těchto částek (suma 5 924 za sezónu 1886/87). Po velmi úspěšném roce 1887/88 pak přichází propad nákupní činnosti až na pouhých 1 605 zlatých v za období 1889/90. Další vývoj byl akviziční činnosti nakloněn a v prvním roce Pazaurova působení (1893) uvolnilo kuratorium na rozšiřování stávajících fondů dokonce částku 12 973 zlatých. Objem financí na akviziční činnost pak zaznamenával až do roku 1897 pokles, a to až na hodnotu 5 556 zlatých. Křivka peněžitých prostředků vynaložených na rozšiřování

⁵⁷ Viz Sagasser (pozn. 18), s. 91.

⁵⁸ Ibidem, s. 91.

⁵⁹ Pazaurek, *Denk-Schrift zur Eröffnung* (pozn. 37), s. 64.

knihovny o nové publikace a časopisy se vyvíjela podobně, i když ne zcela vždy přesně kopírovala výkyvy přírůstu sbírkových předmětů.

Podobně nestabilní vývoj jako akviziční činnost znamenala také návštěvnost muzea, přičemž přehlednost situace narušuje sledování několika kategorií návštěvníků zároveň.⁶⁰ Obecně se však dá říci, že společně s rozvíjející se činností muzea, rozšiřováním jeho sbírek i knihovního fondu a také nabídky služeb se návštěvnost přes několik znatelných výkyvů zvyšuje od sledovaného roku 1882 (5 240 návštěvníků) až do sezóny předcházející zpřístupnění nového sídla, kdy návštěvnost dosáhla počtu 20 051, přičemž vrcholu bylo součtem 34 173 návštěvníků dosaženo v roce 1895. Návštěvnost knihovny vykazuje plynulejší nárůst zájemců, zatímco zájem o výstavy či přednášky, odvislý od kvality a atraktivity aktuální nabídky, provázejí výrazné poklesy a opětovná zvýšení.

Z přehledů dále vyplývá dalekosáhlá působnost instituce, u níž možnost zapůjčení knih, předloh a uměleckoprůmyslových předmětů využívaly vedle soukromých osob nejen odborné, kulturní a vzdělávací instituce ze všech koutů obvodu liberecké obchodní komory, ale také muzea, spolky a odborné školy z celých Čech, a dokonce z Rakouska, Německa a Slezska.⁶¹

G. E. Pazaurek se akviziční činností „věnoval s obrovskou energií, s rozsáhlou umělecko-historickou erudicí a v případě moderního umění i s obdivuhodnou intuící. Ve své důsledně promyšlené koncepci rozšířil sbírky o stovky předmětů, jejichž estetická, uměleckořemeslná i dokladová hodnota je dodnes neobyčejně významná, a to jak z hlediska slohového vývoje, tak z hlediska uplatnění jednotlivých technik.“⁶²

Při rozšiřování muzejních fondů se dostávala do centra zájmu přirozeně především dvě hlavní odvětví, která měla v regionu severovýchodních Čech dlouhou tradici, a to textilní a sklářská produkce. Odborné zpracování textilní sbírky, o jejíž rozšiřování se velkou měrou zasloužil významný liberecký textilní průmyslník baron Heinrich von Liebig a majitel jedné z nejznámějších evropských firem vyrábějících koberce Willy Ginzkey, započal už první kustod muzea W. D. Vivié, který sbírku výrazně obohatil o

⁶⁰ Ibidem, s. 65.

⁶¹ Ibidem, s. 67-68.

⁶² Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 4.

více než tisíc dalších výjimečných exponátů. Vivié také založil sbírku textilních vzorů pro potřeby odborných škol a místních průmyslových návrhářů, zavedl moderní způsob péče o textilní sbírku a její uložení a vůbec celý systém zacházení s tímto fondem. Oba Viviého nástupci, Hofmann i Leitschuh se textilní sbírce nestihli během svého krátkého působení příliš věnovat, i přesto však byla zásluhou Viviého mimořádného výkonu sbírka textilií při příchodu G. E. Pazaureka nejlépe zpracovanou částí fondu. Díky tomu mohl Pazaurek za nemocného Leitschuha dopsat charakteristiku textilní sbírky pro vznikajícího muzejního průvodce,⁶³ který doplnil i o následující kapitoly.

Textil nepatřil k ústředním oblastem Pazaureka zájmu, přesto sbírku s ohledem na místní tradice a potřeby a v úctě k předním mecenášům muzea (Liebiegové, Ginzkey...) během svého libereckého působení obohatil o výjimečné předměty. „*Dr. Pazaurek byl noblesním historikem umění. Umělecký cit a intuice mu pomáhaly i v oborech, které nebyly jeho specializací, k tomu, aby nezahlcoval sbírkové fondy druhořadými přírůstky.*“⁶⁴ Nakupoval na aukcích a spolupracoval s předními evropskými sběrateli a starožitníky (např. pařížský Fulgence, Pallotta z Florencie, Zatteli z Mnichova či vydavatel časopisu *Antiquitäten-Zeitschrift* a štrasburský sběratel Forrer),⁶⁵ od nichž získával kvalitní ukázky textilního umění k obohacení dosavadní textilní sbírky. Ta se tak jeho akviziční činností rozrostla o unikáty jako koptské tkaniny, gotické výšivky a renesanční liturgická roucha, benátské, valenciennské i bruselské krajky, dámské šaty z období Ludvíka XIV., rokokový pánský oděv zdobený opulentní výšivkou, klasicistní a empírové ubrusy s tištěnými a tkanými vzory, orientální koberce. Vedle historicky cenných akvizicí však Pazaurek projevil i svou schopnost rozpoznat kvalitní současné umění, takže se do libereckých sbírek dostaly i secesní nábytkové tkaniny z ateliéru spoluzakladatele *Wiener Werkstätte* Kolomana Mosera. Sbírkou textilií byla Pazaurekem veřejnosti představena jednak ve

⁶³ Franz Friedrich Leitschuh – Gustav Edmund Pazaurek, *Führer durch die kunstgewerblichen Sammlungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, Reichenberg 1893.

⁶⁴ Oldřich Palata, Severočeské muzeum v Liberci jako tradiční a novodobé centrum dokumentace textilních sbírek, *Museum-Bulletin-Muzeum*, 1996, Nr./č. 5, s. 9.

⁶⁵ S většinou z nich už však byl v kontaktu W. D. Vivié; viz Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 3.

formě stálé expozice v nové muzejní budově a dále dílčími krátkodobými výstavami. První z nich byla přidružena k výstavě obrazů historických kostýmů ze sbírky prof. A. Schultze v roce 1897 a návštěvníkům předvedla ukázky historických oděvů. Další výstava z textilních sbírek muzea, konkrétně krajek, byla uspořádána v roce 1901 a o dva roky později připravil kustod dr. Pazaurek krátkodobou expozici výšivek.⁶⁶ Z dnešní unikátní sbírky tapiserií, kterou liberecké muzeum chová ve svých sbírkách a která je po pražském *Uměleckoprůmyslovém museu* nejrozsáhlejší muzejní kolekcí tohoto druhu u nás, pochází z doby Pazaurova odborného vedení instituce zřejmě jen dva kusy – verdura (tj. tapiserie s krajinným námětem) s griponem a lvem získaná roku 1900 jako teprve druhá tapiserie této sbírky, o dva roky později se do sbírek dostal ještě nástěnný koberec s Tarquiniem.⁶⁷

Sbírka skla společně s oddělením porcelánu a keramiky naopak tvořila centrum Pazaurova odborného zájmu v rovině vědecké, publikační i sbírkotvorné. V oblasti keramiky mohl navázat na kontinuální sbírkotvorný zájem o toto odvětví ze strany všech předchozích kustodů ve spojení s kvalitním základem sbírky položeným mecenášem a čestným kurátorem muzea baronem Heinrichem von Liebiegem.⁶⁸ Výsledkem Pazaurovy akviziční činnosti byly celé významné a vzácné kolekce dokumentující produkci rozhodujících středisek historického vývoje jednotlivých sekcí (oblasti Castel Durante či Urbina pro italskou renesanční majoliku, Delft, Rouen, Nevers či Norimberk pro fajáns, Míšeň, Berlín, Sévres jako přední producenti porcelánu a mnohé další). Přírůstky do oddělení skla, porcelánu a keramiky pokrývaly široké spektrum časové (od nejstarších vzácných dokladů po moderní výrobu) i místní (evropské i orientální ukázky), ale nabízely také výtvořky konkrétních předních umělců, k jakým patřili Francesco Xanto Avelli, Bernard Palissy nebo Andreas Pyjacker. Pazaurek neopomínal ani český vývoj výroby porcelánu a už na počátku svého libereckého působení zakoupil pro muzejní sbírky šálek s hlavou Krista

⁶⁶ Ibidem, s. 7-9.

⁶⁷ Jarmila Blažková, *Nástěnné koberce Severočeského muzea v Liberci*, edice Poklady Severočeského muzea v Liberci, Liberec [1975], s. 5-6.

⁶⁸ Oldřich Palata, *Porcelánové variace. Počátky historie německého porcelánu (1710-1880)* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 1992, nečíslováno.

vyrobený v Březové, který pak doplnily ukázky porcelánu ze západočeských Rybářů, Klášterce nad Ohří či Slavkova.⁶⁹

Jméno G. E. Pazaurka je v odborných kruzích nejčastěji spojováno právě s oborem skla. Jeho zájem přitom náležel mj. křišťálovému sklu s barokní a rokokou výzdobou, řezanému na českých i slezských svazích Krkonoš. Několik desítek takových náročných pohárů přibylo do sbírky muzea v rozmezí pouhých dvou let 1894-1896. Jako náměty jejich výzdoby posloužily veduty měst (Cařihrad, Amsterdam), historické osobnosti (Karel IV.), alegorické scény či heraldické motivy. Specifickou kategorií Pazaurkova zájmu byly číše z dvojstěnného skla, jejichž vznik i rozvoj zasazoval do prostředí františkánských klášterů v Čechách. Pazaurek však usiloval o všestrannou dokumentaci technik práce se sklem i jejich postupného historického vývoje, takže pro oddělení skla získal jak fragmenty skla antického z prostoru Sýrie a Palestiny, tak i benátské nitrované, ledované či emailované sklo, saské poháry i sběratelské lahůdky v podobě prací Kunckelových, Wolfových nebo Mildnerových. Pozoruhodným na druhou stranu zůstává fakt, že v oblasti výzkumu vývoje českého sklářství od klasicismu přes empír po biedermeier, které patřilo k jeho ústředním badatelským tématům, získal pro liberecké muzeum za celou dobu svého zdejšího působení pouze jediný sbírkový předmět.⁷⁰

S výrazným rozšiřováním Pazaurek programově nepočítal u sbírky kovů (obory kujné oceli, barevných a ušlechtilých kovů, cínu...), neboť ji shledal dostatečně kvalitní a typově uzavřenou. Pro tuto kolekci tak byly vybrány jen mimořádně kvalitní přírůstky, jako např. pobíjené gotické dveře původem z Norimberku, renesanční kazeta z leptaného železa nebo mříž světlíku ze 17. století pocházející z Prahy. Skutečně cenným rozšířením kolekce se však v roce 1893 stala soukromá sbírka G. Heringa z Mnichova, tvořená širokou škálou esteticky kvalitních ukázek vývoje zámečnických prací od počátku středověku až po empír. Podobná situace jako pro oddělení sbírky kovů, platila i pro oddíl zpracování kůže a slonovinové řezby. I přes omezené nákupy byly však pro tyto části fondů v rozmezí let 1892-1905 získány

⁶⁹ Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 5.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 5-6.

předměty mimořádné hodnoty, které patří dodnes k nejcenějším exponátům *Severočeského muzea* – pozdně gotická knižní vazba či raně gotický fragment slonovinové schránky z Francie, renesanční benátské bronzové klepadlo s motivem Neptuna nebo cínová konvice k míse s alegorickým vyobrazením střídmosti z dílny proslulého lotrinského umělce Françoise Briota.⁷¹

Akviziční politika v rámci oddělení nábytku a dřevořezbářství byla nutně proměnlivá v závislosti na rozsahu úložných prostor, kterými instituce disponovala, neboť stísněné provozní prostory v prvním čtvrtstoletí existence muzea nedovolovaly rozsáhlejší nákupy masivních nábytkových kusů. Přesto i v této sféře uplatňoval dr. Pazaurek promyšlenou a kvalitní koncepci, takže muzeum bylo v tomto období obohaceno o cenné nábytkové kusy z různých historických epoch, ale především o drobnější, avšak neméně významné exponáty v podobě truhliček a drobných nábytkových doplňků, částí nábytkových kusů a výplní. Tyto předměty byly mimořádnými ukázkami umění intarzie, umělecké dřevořezby a polychromie od období gotiky až po baroko. Vedle různých skříní a truhlic, často zhotovených ze vzácných druhů dřeva, a pocházejících z nejrůznějších koutů Evropy, rozmnožila pod Pazaurovým vedením sbírky např. také jihoněmecká postel s nebesy ze sklonku 17. století.⁷²

Pazaurovým zakladatelským počinem bylo v roce 1897 vytvoření sbírky uměleckých plakátů, zejména secesních forem z přelomu století, která se rozrostla na úctyhodný počet více než 1000 kusů.⁷³ Cílem soustředění této sbírky byla prezentace soudobého dění na poli užité grafiky, přičemž jednotlivé vynikající příklady plakátové tvorby byly po vzoru významných spřízněných institucí muzeem individuálně získávány již v minulých letech, avšak teprve počínaje rokem 1897 byla sbírka budována systematicky.⁷⁴ Plakátová tvorba tehdy teprve usilovala o zrovnoprávnění s ostatními grafickými obory, v čemž jí Pazaurek cílenou propagací a přízní velmi pomohl. V rámci muzejní problematiky se však se stejným zápalem zabýval také

⁷¹ Ibidem, s. 4-5.

⁷² Ibidem, s. 6.

⁷³ Zprávu o založení sbírky plakátů podává muzejní zpravodaj; viz *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 4, s. 76.

⁷⁴ Ibidem, s. 76.

otázkami vhodného uložení, inventarizace a dokumentace tohoto druhu sbírkových předmětů. S Pazaurovými aktivitami v této oblasti souvisí také jeho angažování se v prezídiu *Sdružení pro reklamní umění a vědu* působícího na území Rakouska-Uherska a německých zemí.⁷⁵

Sbíрку plakátů tvořily především práce s reklamní funkcí, prezentující firmy, továrny, obchodní domy, kulturní zařízení, výstavy, časopisy, cirkusy a artistické skupiny, výletní a lázeňská centra, státní dráhy apod. Z hlediska provenience sbírky hrají hlavní roli plakáty ze střední Evropy, především pak z oblastí německých (Berlín, Mnichov, Drážďany) a rakouských (Vídeň), ale také soubor prací významných výtvarníků francouzských. V souladu s orientací libereckého muzea na jazykově německou oblast je ve sbírce z prostoru českých zemí zastoupena jen produkce česko-německých výtvarníků (např. severočeský výtvarník a člen *Vídeňské secese* Wilhelm Franz Jäger). Z konkrétních autorů ve sbírce figurují skutečně zvučná jména evropského secesního umění, jmenujme zakladatele vídeňské secese Gustava Klimta (plakát první výstavy *Wiener Secession*), vídeňského spoluzakladatele uskupení *Vídeňské secese* a *Wiener Werkstätte* Kolomana Mosera, předního švýcarského představitele secese Ferdinanda Hodlera a jeho plakát k 19. výstavě *Vídeňské secese* (1904) nebo pozdější výraznou osobnost německého *Bauhausu* Lyonela Feinigera, ale také několik pařížských prací Alfonse Muchy či plakát *La revue blanche* jednoho z nejslavnějších postimpresionistů a předchůdce secesního umění Henri Toulouse-Lautreca. Takto koncepčně pojatá sběratelská činnost muzea v odvětví plakátové grafiky končí rokem 1915, poté už nikdy nedosáhla takové intenzity a komplexity.⁷⁶

Ve svém celku se Pazaurova akviziční politika vyznačovala vskutku mimořádným záběrem i kvalitou a zároveň hluboce promyšlenou koncepcí, reflektující dosavadní rozsah a skladbu sbírek, místní potřeby regionu i aktuální výrobní trendy. „*Dr. Pazaurek již od počátku svého působení v Liberci kontaktoval mnohá střediska s novodobým výrobním programem a s velkým citem a předstihem*

⁷⁵ Josef Václav Scheybal, *Katalog uměleckých plakátů z období 1890-1915 ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci*, Liberec 1966, s. 3.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 8.

získával pro sbírky doklady nových technik a způsobů ztvárnění tradičních materiálů.⁷⁷ Jeho schopnost sledovat nejaktuálnější vývoj na poli užitého umění a koncepčně ho zapojit do sbírkotvorného programu dokazuje nákup umělecky progresivních a stylově inovativních produktů soudobých českých, slezských, francouzských i dánských skláren, které už směřovaly k secesnímu tvarosloví. Díky akvizici výrobků skláren Friedricha Wilhelma Heckerta ve slezských Piechowicích, prací Ernesta Lévelillého, produktů proslulých jmen jako Tiffany, Gallé, Bigot, Massiér, Charpentier ad. tak Pazaurek libereckému publiku i samotným producentům zprostředkoval nejaktuálnější světový umělecký názor.

Prvních pět let tohoto překotného rozkvětu sbírek však paradoxně skončilo tváří v tvář novostavbě muzejní budovy. Svízelná finanční situace zapříčiněná astronomickým nárůstem nákladů na stavbu nového sídla muzea totiž způsobila razantní zbrzdění až stagnaci systematicky založeného a bohatého akvizičního programu, který Pazaurek po svém nástupu do funkce zahájil. Muzejní pokladna se ocitla v tak žalostném stavu, že nebyly nic platny ani Pazaurovy osobní intervence u kuratoria a dosavadních věrných příznivců. Tato situace nutně vedla ke zpřetrhání kontinuity dosavadního akvizičního programu a znemožnila pružně reagovat na širší umělecké vývojové trendy prezentované v první řadě na mnoha prestižních světových výstavách. Na té, která se roku 1900 uskutečnila v Paříži a nabízela vrchol současného secesního umění, mohlo být ze směšně nízké částky určené na rozšíření sbírek zakoupeno pouze pět v podstatě nevýznamných drobností, z nichž jako nejvýmluvnější budiž uveden nástavec na špičku deštníku. Z turínské 1. mezinárodní výstavy dekorativního užitého umění konané v roce 1902 už pak dokonce nebyl zakoupen předmět ani jeden.⁷⁸ Rostoucí i klesající intenzita rozšiřování uměleckohistorických sbírek i fondu muzejní knihovny v podobě nákupů i darů je mj. velmi přehledně v tříměsíčních intervalech zaznamenána v *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums*. Ty pak v posledním čtvrtletí roku 1903 dokonce

⁷⁷ Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 7.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 7-8.

zpravují o tom, že nákupy pro uměleckohistorickou část sbírek „nemohly být v tomto čtvrtletí učiněny žádné.“⁷⁹

Pazaurkova váženost v odborných kruzích však alespoň částečně pomáhala zmírnit dopady těchto událostí prostřednictvím darů výrobců a sběratelů. K nejvýznamnějším z těchto zisků jistě patří rozsáhlá kolekce několika desítek výrobků vídeňské firmy *J. & L. Lobmeyr* z konce 19. století, téměř dvě desítky secesních váz Maxe von Spauna z produkce proslulé sklárny *Johann Loetz Witwe* v Klášterském Mlýně i tři ukázky secesního skla karlovarské huti *Ludwig Moser*.⁸⁰ Vedle prvotřídních příkladů sklářské produkce však sbírky v tomto období rozšířily např. také barokní Gallasovská číše, polský mosazný lustr ze 17. stol. či kolekce neorenesančních okenních kování vyrobených francouzskou firmou *Bricard*.⁸¹ Zásadním impulsem pro oživení akviziční činnosti se pak stala teprve rozsáhlá keramická výstava z přelomu let 1902-1903, při jejíž příležitosti byly pro muzeum zakoupeny četné ukázky soudobé secesní produkce z Francie, Německa, Holandska, Dánska, Švédska, Skotska, Maďarska, USA, Japonska, ale také severních Čech (zejména z činnosti keramické školy v Teplicích).⁸²

Pro rozšiřování sbírek muzea byl v rámci celé jeho historie stěžejní událostí odkaz předního textilního průmyslníka a zároveň čestného kurátora muzea a významného mecenáše, libereckého barona Heinricha von Liebiega v roce 1904. Jeho zásluhou se v libereckých sbírkách takřka ze dne na den ocitlo nově více než dva a půl tisíce cenných uměleckých a uměleckořemeslných předmětů (1377 položek náleželo oblastí kovů, v níž našel Heinrich von Liebieg největší sběratelské zaujetí). Jejich malířská část se později stala jádrem sbírek *Oblastní galerie v Liberci* a dodnes tvoří jejich nejhodnotnější část v rámci zdejší kolekce umění 19. století. Vedle nadmíru kvalitních malířských děl obsahoval odkaz ukázky téměř všech oborů evropského i orientálního

⁷⁹ „(...) konnten in diesem Quartal keine gemacht werden.“, viz *Ankäufe, Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums XXI*, 1903, Nr. 4, s. 141.

⁸⁰ K akvizicím z Moserových karlovarských skláren počínaje působením G. E. Pazaurka až do současnosti viz Oldřich Palata, *Poznámky k výstavě sbírky skla z produkce firmy Moser v Severočeském muzeu v Liberci, Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia XIII*, Liberec 2004, s. 95-101.

⁸¹ Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 7-8.

⁸² *Ankäufe, Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums XX*, 1902, Nr. 4, s. 119-121.

užitého umění, mezi nimi např. cennou sbírku zbraní⁸³ či kapesních hodinek. Toto mimořádně významné obohacení sbírek už však spadá do další epochy existence *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci, neboť poté, co G. E. Pazaurek vytvořil za pomoci plukovníka ve výslužbě R. H. Jeglingera jeho podrobný inventární soupis, odchází ještě před publikováním jeho výsledků – zřejmě též v důsledku neshod o podobě jeho prezentace veřejnosti - do Stuttgartu na pozici ředitele tamějšího *Zemského průmyslového muzea*. Jeho odchod „znamenal bohužel v mnoha ohledech současně i faktické ukončení vyhraněné koncepce v akviziční politice *Severočeského průmyslového muzea*.“⁸⁴

V rámci akviziční činnosti nelze opomenout také rozšiřování muzejní knihovny, která patřila k nejkvalitnějším svého druhu v českých zemích a pod Pazaurkovým vedením zažila největší rozkvět v celé své dlouhé historii. Mezi léty 1892-1905 byla intenzivně doplňována o nejnovější publikace i všechna významnější periodika v oborech uměleckého řemesla a dějin umění. V 90. letech 19. století muzeum odebíralo na 200 časopiseckých titulů, vysokou úroveň a aktuálnost těchto periodik dokládá např. mnichovský časopis *Jugend*, jenž záhy poskytl své jméno německému pojmenování pro secesi, liberecké muzeum odebíralo toto periodikum už od jeho prvního čísla. Nové přírůstky knihovny byly pravidelně zveřejňovány na stránkách *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums*, v roce 1896 byl dokončen knihovní katalog, který navazoval na první verzi zhotovenou A. Hofmannem roku 1888.

4.2.2.3 Výstavní a přednášková činnost

Po roce 1898 tedy – jak bylo pojednáno výše - sice byly v důsledku nepříznivé finanční situace vzniklé zadlužením při stavbě nové muzejní budovy nákupy nových

⁸³ O konvolutu více jak tří set zbraní a zbrojových součástí ze sbírek Heinricha von Liebiega blíže viz Jan Mohr, *Zbraně a zbroj ze sbírek Heinricha von Liebieg* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 2005.

⁸⁴ Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 8.

exponátů silně omezeny, ostatní činnost muzea se však víceméně nerušeně rozvíjela dál. Probíhaly výstavy vlastní i putovní, organizovaly se přednášky, každoročně byl pořádán Den odborných škol spojený s mimořádnými výstavami a přednáškami, byly vypisovány soutěže uměleckého vkusu v řemeslech a živnostech, v hojné míře se dále rozvíjela publikační činnost a umělecký průmysl byl propagován na všech úrovních.

Účely a charakter stálé expozice i krátkodobých výstav byly muzejním kuratorem poměrně záhy zformulovány a vedle zanesení do statut také hrdě veřejně proklamovány na stránkách prvního čísla muzejního zpravodaje: zamýšleným účelem výstavy je *„předvést nové, pokrokové a příkladné výtvary v uměleckořemeslné oblasti resp. skrze umění přispět k zušlechtění našich řemesel a našeho průmyslu. Připuštěny jsou zahraniční i domácí práce; obzvláště zveme všechny naše dílny a továrny. (...) Tato stálá expozice sleduje v první řadě (...) účel vzdělávací, ale, protože jsou přijímány pouze příkladné výrobky, také přispívá k obecnému formování vkusu; dále má i ten nejchudší řemeslník příležitost proslavit se v širších kruzích.“*⁸⁵

Přehled významnějších výstav od roku 1877⁸⁶ ukazuje, že zprvu se výstavní činnost v souladu s charakterem a cíli muzea věnovala především seznamování s aktuální produkcí uměleckooprůmyslových škol regionu a představení předmětů zapůjčených z jiných muzeí. Působení placeného odborného pracovníka počínaje rokem 1883 se ve výstavní činnosti projevilo např. sebevědomou prezentací nových přírůstků do sbírek. Výstavy se snažily odborné i laické veřejnosti představit takřka všechny složky bohatých fondů muzea, ale také upozorňovat na soudobé umělecké dění, takže ke slovu se dostává plnohodnotně i vysoké umění (např. výstava sochařského díla Gabriela Maxe z roku 1889). Pozornost je však v dostatečné míře věnována i dění v regionu, když jsou např. v roce 1887 v muzeu vystavovány architektonické návrhy přihlášené do soutěže na výstavbu nové liberecké radnice.

⁸⁵ „(...) neue, fortschrittliche und mustergiltige Erzeugnisse auf dem kunstgewerblichen Gebiete vorzuführen resp. zur Veredelung unserer Gewerbe und unserer Industrie durch die Kunst beizutragen. Es sind ausländische und inländische Arbeiten zugelassen; insbesondere laden wir alle unsere Werkstätten und Fabriken ein. (...) In erster Linie verfolgt diese permanente Ausstellung (...) den Zweck des Lernens, aber sie trägt, da nur mustergiltige Erzeugnisse angenommen werden, auch zu allgemeiner Bildung des Geschmacks bei; ferner hat selbst der ärmste Kunsthandwerker Gelegenheit, in weitem Kreise bekannt zu werden.“; Die permanente Ausstellung, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* I, 1883, Nr. 1, 1. 3., s. 1.

⁸⁶ Pazaurek, *Denk-Schrift zur Eröffnung* (pozn. 37), s. 69-70.

Výstavy školních prací zůstávají z hlediska seznamování se s nejnovějšími trendy v uměleckořemeslném světě a snahou kultivovat soudobou uměleckoprůmyslovou produkci v popředí zájmu po celé sledované období; Liberec přitom hostí výtvořů nejen regionálních odborných škol, ale v roce 1890 např. také práce žáků uměleckoprůmyslové školy z dalekého německého Karlsruhe.

Toto zaměření výstavní činnosti se v následujících letech nijak výrazně nemění. Od roku 1893 se na výstavě každoročně představují práce vzniklé při kreslířských kurzech provozovaných muzeem (a to jak ve večerních kurzech pro řemeslníky, tak v kurzech dámských), což dokladuje rostoucí sebevědomí a snahu o zvýšení prestiže představením výsledků vlastní činnosti široké veřejnosti. Nadále byly kustodem průběžně (zpravidla za uplynulý rok) prezentovány přírůstky do muzejních sbírek a muzeum zapůjčovalo části svého bohatého fondu pro nejrůznější výstavní projekty po celé monarchii i mimo ni. Řada výstav byla zapůjčena z jiných institucí podobného zaměření, pro tyto účely byly často využívány zejména kontakty s vídeňským *C. k. rakouským obchodním muzeem*.

Až do přesídlení muzea do nové budovy v roce 1898 se přímo v prostorách muzea mohly z důvodu nedostatku místa vystavovat spíše drobnější jednotliviny nebo bylo nutno pronajmout externí výstavní sály, jako tomu bylo například u výstavy odborných škol v roce 1894, kdy bylo v prostorách liberecké Rudolfovy školy prezentováno několik stovek exponátů. Proto se také prezentační činnost v těchto letech často spoléhala na putovní výstavy, které představovaly fondy libereckého muzea v ostatních oblastech země.⁸⁷ Jak nás podrobně zpravuje muzejní časopis *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums*, během čtvrtletí se zpravidla uskutečnily dvě drobnější krátkodobé výstavy, mimo to bylo obvykle podle prostorových možností vystaveno ještě několik solitérů (a to včetně přírůstků muzejní knihovny), které si svou výjimečností zasloužily prezentaci a zároveň mohly fungovat jako samostatné exponáty. V souladu s úkoly muzea dostávali příležitost předvést

⁸⁷ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 3, s. 53. – Jak nás informuje jiné číslo muzejního zpravodaje, prestiž libereckého muzea byla v tomto ohledu natolik vysoká, že se bez jeho oddělení neobešla žádná tuzemská průmyslová výstava; viz *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 3, s. 76.

svou zručnost a výrobu také místní řemeslníci, kterým muzeum nabídlo vystavení několika ukázek jejich výrobků, anebo také firmy z regionu vyvinuvší nějakou technologickou novinku či nabízející z určitého hlediska zajímavé produkty.⁸⁸

Nemělo by smysl se na této úrovni zevrubně zabývat všemi významnějšími výstavními počiny, proto vyjmeme z celé dlouhé řady výstavních projektů, zorganizovaných G. E. Pazaurem během dlouhých 13 let jeho libereckého působení, jen ty skutečně stěžejní. Co se týče sumarizace jeho práce v této oblasti, je nutné poznamenat, že se jako kustod spravující rozsáhlé a rozmanité uměleckořemeslné sbírky velkého významu snažil představit je veřejnosti v co nejširší míře. Vedle jeho osobních badatelských zájmů, jimiž byla především evropská keramika a sklo, tak v hojné míře prezentoval také orientální umění, a to jak ze sbírek vlastních, tak exponáty zapůjčenými, neboť si při svém širokém rozhledu uvědomoval inspirační roli zejména japonského umění pro soudobou stylovou proměnu a umělecký vývoj. Důkazem budiž hned první výstava, uspořádaná po Pazaurově pověření provizorním výkonem funkce kustoda, která návštěvníkům v prosinci 1892 až lednu 1893 nabídla orientální kovové práce zapůjčené *C. k. rakouským obchodním muzeem*.⁸⁹ Na ní záhy navázala výstava japonských šablon k potiskování textilu, které svou formou inspirovaly evropské umění závěru století podobně podnětně jako japonské dřevořezy.⁹⁰ V nepravidelných intervalech se pak orientální užité umění dostávalo ke slovu v podobě drobnějších výstavek i v rámci větších výstavních projektů, např. při rozsáhlé výstavě keramiky a porcelánu v roce 1902, kam byly mj. zapůjčeny exponáty z tak významných orientálních sbírek, k jakým patřila kolekce hamburského muzea zprostředkovaná dr. J. Brinckmannem.⁹¹ V roce 1902 pak byla vystavena sbírka

⁸⁸ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 1, s. 29. - *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 1, s. 26.

⁸⁹ Vzhledem k tomu, že výstava byla otevřena 27. 11. 1892 a G. E. Pazaurek byl pověřen zastupováním dr. Leitschuha teprve od 11. 11., je možné, že zapůjčení této výstavy inicioval ještě F. F. Leitschuh v roli oficiálního kustoda muzea, při zvážení jeho klesajícího angažmá v muzejním dění v důsledku onemocnění a s tím související absence v Liberci (v listopadu mu byla prodloužena dovolená, mezitím co onemocněl při pobytu v rodném Bamberku), je však pravděpodobnější rychlé zapojení G. E. Pazaureka, který mj. už rediguje poslední číslo X. ročníku *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* na sklonku roku 1892; viz *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* X, 1892, Nr. 4, s. 60.

⁹⁰ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XI, 1893, Nr. 1, s. 13-14.

⁹¹ Palata, Historie japonské sbírky (pozn. 25), s. 12.

japonských dřevorytů ze 17. a 18. století, které - jistě podobně jako v celoevropském měřítku – přinesly i do regionu severních Čech množství specifických inspiračních podnětů.⁹²

Skutečnost, že se muzeum snažilo seznamovat také s regionálním děním nejen uměleckořemeslným, jak dokazují např. výstavy odborných škol, ale také s ukázkami vývoje místního volného umění, dokazuje také řada dílčích výstav umělců pocházejících z regionu severních Čech, např. na sklonku roku 1894 byly v muzeu vystaveny pastelové a akvarelové práce malíře Roberta Stübchen-Kirchnera. Jako o mnoho významnější rodák z nedaleké Chrastavy byl ku příležitosti stého výročí narození v roce 1900 připomenut výstavou *Severočeského průmyslového muzea* Josef Führieh.⁹³ Pazaurek však ve výstavní koncepci muzea neopomíjel ani současný vývoj umění evropského, jak dokládá mimo jiné výstava člena preraphaelitského hnutí, anglického malíře a ilustrátora Waltera Cranea, jehož díla zprostředkovávala myšlenky reformního uměleckého hnutí *Arts & Crafts* vzniklého na Britských ostrovech, jež během druhé poloviny 19. století a na počátku století následujícího ve svém důsledku ovlivnily umělecký vývoj nejen v Evropě, ale i v zámoří.⁹⁴

Z pohledu záměru kultivovat soudobou uměleckořemeslnou produkci zcela přirozené, avšak pro dnešního návštěvníka muzejních expozic poněkud netypické se může jevit např. vystavení interiéru jídelny vytvořeného čtyřmi libereckými řemeslníky jako ukázka moderní produkce místních truhlářů, sochařů, soustružníků a tapetářů.⁹⁵ Podobných výstav kompletních moderních interiérů však proběhla celá řada. Vedle těchto – z dnešního pohledu spíše – marginálních počinů, majících význam zejména pro zušlechtnění výroby a obecného vkusu skutečně spíše v regionálním měřítku, však liberecké muzeum připravilo několik nepochybně zásadních výstav, které svým rozsahem, koncepčním pojetím, ale zejména výjimečnými exponáty skutečně posunuly úroveň místní produkce a přinesly

⁹² *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XX, 1902, Nr. 3, s. 75.

⁹³ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 1, s. 23.

⁹⁴ Výstava se konala 9. – 30. června 1895; viz *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 2, s. 37.

⁹⁵ Výstava byla otevřena 2. listopadu 1895; viz *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 4, s. 94.

bezprostřední kontakt s nejpokročilejším světovým uměním. Jedním z takových podniků (ač rozsahem spíše skromná) byla bezpochyby výstava skleněných výrobků proslulé americké firmy *Tiffany*, jejíž jméno dodnes zůstává synonymem pro secesní design. Liberecká výstava byla navíc evropskou premiérou,⁹⁶ což její význam ještě umocňuje. Exponáty byly zapůjčeny Samuelem Bingem, majitelem slavného uměleckého obchodu v Paříži. Pazaurek ve své zprávě o výstavě konstatoval, že i přesto, že Tiffanyho technické řešení je odlišné od postupů české sklářské produkce, nachází domácí skláři, zejména z novoborské oblasti, inspiraci v barevném a tvarovém pojetí Tiffanyho výrobků.⁹⁷

Dalším významným počinem přinášejícím do regionu severních Čech povědomí o proměně světového uměleckého názoru a revolučním dění v souvislosti s obrodným hnutím *Arts & Crafts* a následně secesí byla výstava moderního francouzského plakátu, anglických látek a nábytku otevřená na sklonku roku 1897, která zároveň záhy po založení prezentovala nové muzejní oddělení uměleckého plakátu. Pro svůj rozsah byla výstava instalována v zahradním křídle libereckého clam-gallasovského zámku (hned po výstavě odborných škol se jednalo o druhou největší výstavu, kterou muzeum v Liberci připravilo). Vedle plakátů ze sbírek *Severočeského průmyslového muzea* a zápůjček z vídeňského *Muzea pro umění a průmysl* byla vystavena také místní produkce v zastoupení nástěnných a podlahových koberců firmy Ginzkey. Návštěvníkům byly předvedeny skutečné skvosty moderního užitého umění: kodaňský porcelán, práce Massierovy i Gallého, vitráže od Tiffanyho a mnohé další. Výstava byla opět premiérou v prostoru českých zemí i celé monarchie. Záměr stojící za její realizací byl jasně formulován ve zpravodaji muzea: podat „*názorný obraz nezávislých tendencí současnosti, obzvláště poučný pro domácí umělecký průmysl*“ a „*zapálit také u nás pochodeň velké revoluce na poli umění*“.⁹⁸

⁹⁶ František Stehlík, Výstava „Z pokladů Severočeského muzea III – secese“ v roce 1964, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia V*, Liberec 1966, s. 266.

⁹⁷ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums XV*, 1897, Nr. 3, s. 76.

⁹⁸ „(...) ein anschauliches Bild der selbständigen Regungen der Gegenwart, besonders lehrreich für das heimische Kunstgewerbe.“ (...) „die Fackel der großen Revolution auf dem Kunstgebiete auch bei uns entzündet.“; *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums XV*, 1897, Nr. 4, s. 98.

Vedle konkrétních hmotných svědků přeměny uměleckého názoru nabídlo liberecké muzeum také seznámení se s ideovými tribunami tohoto dění, totiž např. výstavy originálních výtvarných prací pro mnichovský časopis *Jugend* (od něhož je odvozen německý výraz pro secesi *Jugendstil*) a satirický týdeník *Simplicissimus*.⁹⁹

Nová muzejní budova přinesla konečně dostatek důstojného prostoru k uspořádání první velké liberecké výstavy vysokého umění. Po celý červenec roku 1899 tak muzeum podávalo přehlídku rakouského i mimorakouského výtvarného umění, shromážděnou od *Spolku výtvarných umělců ve Vídni* (*Genossenschaft der bildenden Künstler in Wien*) i předních průmyslníků severních Čech. K vidění bylo na dvě stě uměleckých děl, povětšinou maleb, ale také akvarelů, kvaší či pastelů, rovněž sochařství bylo zastoupeno pracemi v nejrůznějších materiálech. Výstava se setkala s velkým ohlasem veřejnosti – navštívilo ji téměř 3,5 tisíce diváků, kteří zhlédli díla takových umělců, jakými byli vídeňští bratři Charlemontové, Hugo Darnaut, Isidor Kaufmann, Carl Moll, mnichovský malíř Franz von Stuck či v Paříži působící Eugen Jettel, ve výčtu nás však překvapí také osobnost českého malíře Julia Mařáka.¹⁰⁰

Velký úspěch zaznamenala výstava zlatnických prací, otevřená v prosinci roku 1900 v souvislosti s pětistým výročím Benvenuta Celliniho, a to navzdory tomu, že vlastní sbírka výtvorů z drahých kovů svým rozsahem ani zdaleka nemohla konkurovat ostatním sbírkovým oddělením *Severočeského průmyslového muzea*. Aby tak mohly být prezentovány zlatnické poklady v rozsáhlém historickém přehledu od 15. století do současnosti, vypomohli při přípravě liberečtí soukromí sběratelé a vlastníci pozoruhodných zlatnických prací, které veřejnosti dosud nebyly představeny. Nápomocny byly také spřízněné instituce z Vídně, Brna a Prahy společně se známými sběrateli umění (včetně samotného dr. Pazaureka, který zřejmě zapůjčil to nejlepší ze své soukromé sbírky) i několika firmami.¹⁰¹ Další jubileum, tentokrát vážící se k J.

⁹⁹ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 2, s. 51. – *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 1, s. 23.

¹⁰⁰ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 3, s. 68.

¹⁰¹ Gustav Edmund Pazaurek, Reichenberger Goldschmiede-Ausstellung 1900, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 4, s. 93-102.

Gutenbergovi, připomněla výstava knižního umění ze sbírek libereckého muzea i dalších institucí, uspořádaná v tomtéž čtvrtletí.¹⁰²

Jedním z největších Pazaurových výstavních úspěchů však byla bezesporu velkolepá keramická výstava ze sklonku roku 1902 [11], která svým rozsahem a bohatostí předčila všechny předchozí liberecké výstavy.¹⁰³ Úctyhodné množství více než 2 000 historických i současných keramických prací naplnilo téměř celou budovu a vynutilo si adaptaci části stálé expozice i dalších provozních prostor využívaných běžně k jinému účelu. Zápůjčky poskytli nejrenomovanější sběratelé (poklady své soukromé sbírky zpřístupnil také samotný G. E. Pazaurek) i muzejní instituce. Působení samotné expozice bylo podpořeno řadou kustodem vedených veřejných prohlídek a několika tematickými přednáškami, na nichž přislíbili účast přední soudobí odborníci na obor keramiky – vedle G. E. Pazaureka také prof. Karl Berling z Drážďan, dr. Otto von Falke z Kolína nad Rýnem i správce drážďanské královské sbírky porcelánu dr. Ernst Zimmermann (Falke i Zimmermann však nakonec ze zdravotních důvodů museli spolupráci odmítnout). Pro dosažení maximální názornosti byl při přednáškách používán skioptikon – vrchol soudobé reproduční techniky, ale také samotná autentická keramická díla. Tematická skladba přednášek nabídla příspěvky na téma míšeňský porcelán, malíři porcelánu 18. století, česká výroba porcelánu a kameniny a keramické napodobeniny. Výstava, navštívená 7 000 diváky,¹⁰⁴ přinesla také důležité informace pro oblast fungování výrobních a prodejních mechanismů ve vztahu k zákazníkovi, neboť „od rozmarů kupujících může odviset blaho či neštěstí celého průmyslu.“¹⁰⁵ V průběhu výstavy totiž byla zkoumána psychologie publika a na prodaných výrobcích bylo sledováno, jaká technologie, tvarosloví a výzdoba se těší mezi zákazníky největší oblibě.

¹⁰² *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 4, s. 114.

¹⁰³ Gustav Edmund Pazaurek, *Unsere keramische Ausstellung*, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XX, 1902, Nr. 4, s. 85-112.

¹⁰⁴ Pazaurek tento počet nepovažuje za nijak vysoký (zřejmě vzhledem k významu a rozsahu výstavy stejně jako s ohledem na průběžný intenzivní zájem o dění v muzeu), upozorňuje však také na „kvalitu návštěvníků“, když mnozí z nich neváhali za zhlédnutím výstavy vážít dalekou cestu; *ibidem*, s.110.

¹⁰⁵ „(...) von den Launen der Käufer kann das Wohl oder Wehe ganzer Industrien abhängen.“, *ibidem*, s. 111.

Jako doklad skutečnosti, že liberecké muzeum pod Pazaurkovým odborným vedením nejen všemožně podporovalo růst kvality a rozvoj regionální produkce užitého umění, ale přispívalo také nově generovanými odbornými poznatky k vývoji oboru dějin umění, budiž dotčena ještě významná výstava na téma malby portrétních miniatur, uspořádaná v polovině roku 1903. Provedenými komparacemi shromážděných prací bylo totiž rozkryto mnoho autorských zkratk a monogramů, identifikace malířů těchto portrétů přispěla k novým odborným poznatkům. Připomenutí a přehledka tohoto uměleckého druhu nastolila otázky vztahu k velmi intenzivně rostoucí oblíbenosti portrétní fotografie, která však miniaturní malbě podle Pazaurka nemůže v uměleckých kvalitách konkurovat. Toto poselství výstavy doufalo podnítit oživení zájmu o tuto oblast umělecké tvorby. Pazaurkovo jméno na dlouhém seznamu zapůjčitelů navíc ukazuje, že jeho bohaté soukromé sbírky nabízely ke studiu i potěše oka také umělecký materiál tohoto druhu.¹⁰⁶

Zůstává otázkou, nakolik výstavní plány určovalo či do nich zasahovalo kuratorium, a nakolik měl přitom kustod volné ruce. Ve zprávách ze zasedání kuratoria se dočítáme o projednávání bodu „*Ausstellungsvorbereitungen*“, takže je možné předpokládat, že tento správní orgán schvaloval či zamítal návrhy podávané odborným pracovníkem. Výstavní činnost mezi léty 1892-1905 však dokazuje, že už od Pazaurkova nástupu bylo jeho základním požadavkem moderní muzeum s věcně uspořádanou sbírkou. Jeho metody a cíle ho přitom staví do ideového rozporu s druhým kustodem muzea, architektem Albertem Hofmannem, který prosazoval „*malířský princip v expozicích studijních muzeí*“ a zpochybňoval v této souvislosti význam „*vědeckosti na prvním místě a vědeckosti vůbec*“.¹⁰⁷ Pazaurek litoval tohoto otevřeného útoku na zásluhy prvního odborného správce sbírek W. D. Viviého

¹⁰⁶ Gustav Edmund Pazaurek, Miniatur-Porträte, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 2, s. 41-62. – Jméno G. E. Pazaurka figuruje na seznamech zapůjčitelů výstav skutečně mnohého zaměření, což svědčí o překvapující tematické rozmanitosti jeho soukromé sbírky, jmenujme ještě např. velkou výstavu svítidel v roce 1904 nebo navazující výstavu historických i moderních novoročenek, viz Gustav Edmund Pazaurek, Alte und neue Beleuchtungskörper, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 2, s. 39-54; idem, Alte und neue Beleuchtungskörper (Fortsetzung und Schluss), *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 3, s. 79-92.; idem, Neujahrskarten, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 1, s. 1-17.

¹⁰⁷ „(...) *malerische Prinzip in der Aufstellung der Arbeitsmuseen*“; „*Wissenschaftlichkeit an ester Stelle oder gar allein*“; viz Fuger (pozn. 34), s. 36.

v oblasti nové organizace sbírek a jasně se postavil na stranu odborně založené prezentace sbírek: „*Malebný princip necht' bývá následován výhradně v soukromých interiérech, pokud je to na místě, v muzeích není subjektivně malebná instalace žádoucí, neboť by to mohlo podporovat nejasnost a stylové pomýlení.*“¹⁰⁸

Asi nejvýznamnějším výstavním Pazaurovým počinem z hlediska plnění role muzea jako článku v propojeném systému rakouského odborného vzdělávání bylo zavedení tzv. Dne odborných škol, který doplňovaly samostatné i společné výstavy odborných škol z prostoru liberecké *Obchodní a živnostenské komory*.¹⁰⁹ V článku, komentujícím první z těchto velkých společných výstav organizovanou už pod Pazaurovým vedením, vysvětluje kustod její význam a důvody podobných aktivit: „*Hlavní výsledek, který se při výstavě odborných škol stává takřka překvapujícím způsobem zřejmým pro nejširší kruhy, totiž poznání skutečnosti, jak významný vliv má Severočeské průmyslové muzeum na veškeré uměleckoprůmyslové vzdělávací instituce v nejprůmyslovější části rakousko-uherské monarchie, vyjadřuje všeobecné uznání, které tato výstava našla u všech povoláních, právě tak jako mnoho sympatických pojednání novin a časopisů z blízka i daleka. (...) Všude je doložitelný vliv jeho (tzn. muzea, pozn. aut.) nadmíru významných sbírek na odborné školy a skrze to nepřímý vliv na konkurenceschopnost průmyslu, obzvláště patrný v nejdlehlších oblastech obvodu komory díky trvalému zprostředkování nejnovějších, skutečně příkladných předobrazů.*“¹¹⁰ Celkem tři společné obsáhlé výstavy všech škol, uspořádané v letech 1888, 1894 a 1900, prezentovaly činnost jednotlivých ústavů z oborů textilu, kovů,

¹⁰⁸ „*Das malerische Prinzip mag in den Innenräumen von Privaten, wo es am Platze ist, ausschließlich befolgt werden, in den Museen ist die einseitig malerische Aufstellung nicht angezeigt, da sonst Unklarheit und Stilverwirrung (...) nur umso mehr gefördert werden könnten.*“; ibidem, s. 36.

¹⁰⁹ První z nich, organizovaná už G. E. Pazaurovem, proběhla 12. srpna – 2. září 1894 a pojednána byla v jeho článku pro *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums*; [Alfred Klaar - Friedrich Maschek - Gustav Edmund Pazaurek], Die Fachschulenausstellung in Reichenberg, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XII, 1894, Nr. 3, s. 33-41.

¹¹⁰ „*Das Hauptresultat, das bei der Fachschulenausstellung in geradezu überraschender Weise den weitesten Kreisen einleuchtete, nämlich die Erkenntnis der Thatsache, welchen bedeutenden Einfluss das Nordböhmisches Gewerbemuseum auf sämtliche kunstgewerblichen Lehranstalten im industriereichsten Theile der österreichisch-ungarischen Monarchie nimmt, kommt in der allgemeinen Anerkennung zum Ausdruck, die diese Ausstellung bei allen Berufenen gefunden hat, sowie in den vielen sympathischen Besprechungen der Zeitungen und Zeitschriften in nah und fern. (...) Überall ist der Einfluss seiner hochbedeutsamen Sammlungen auf die Fachschulen und dadurch ein indirecter Einfluss auf die Concurrenzfähigkeit der Industrie, selbst in den entlegensten Gebieten des Kammerbezirkes durch die beständige Überweisung der neuesten, wirklich mustergiltigen Vorbilder nachweisbar.*“; ibidem, s. 33.

keramiky ad., a to zejména v podobě uměleckých a uměleckořemeslných děl zhotovených často podle vzorů zapůjčených ze sbírek libereckého muzea. To přitom „obhospodařovalo“ svou nabídkou neuvěřitelný počet 21 odborných škol, které působily v prostoru zdejší *Obchodní a živnostenské komory*, takže jeho aktivita na tomto poli byla skutečně zásadní. Nutné je navíc dodat, že těchto 21 vzdělávacích institucí představovalo téměř polovinu všech odborných škol v Čechách a třetinu na celém území Předlitavska, což poukazuje na nezpochybnitelnou roli *Severočeského průmyslového muzea* v rámci odborného vzdělávání a obrody uměleckého řemesla v prostoru celé rakousko-uherské monarchie, neboť „pomoc muzea umožňovala těmto školám včasnou a důkladnou orientaci v soudobém uměleckořemeslném dění.“¹¹¹

První Den odborných škol se uskutečnil 4. července 1896 a zúčastnilo se ho 15 škol z obvodu liberecké *Obchodní a živnostenské komory*.¹¹² Pro delegace oficiálních zástupců škol (ředitele a pedagogy odborné výuky) byla v tento den připravena prohlídka sbírek muzea s důrazem na nejnovější akvizice za účelem seznámení se se studijním materiálem, který je školám v libereckém muzeu k dispozici k zapůjčení. Během prohlídky expozic a depozitářů se nad mnohými sbírkovými předměty rozhořela podnětná diskuze o jejich technických náležitostech či umělecké kvalitě. Dále byli pedagogové seznámeni s podmínkami zapůjčování předmětů a předloh z muzejních sbírek. Muzeum naopak tuto vzájemnou konfrontaci využilo k sesbírání podnětů pro směřování dalších nákupů, aby byly využitelné pro odborné školní vzdělávání. Setkání přinášela prostor pro vzájemnou komunikaci a projednání mnoha téma a otázek současné i budoucí spolupráce mezi zúčastněnými institucemi. Dohodnuto bylo postoupení nejlepších studentských prací stálým sbírkám muzea, které mělo vyústit v založení samostatného sbírkového oddílu tvořeného výsledky činnosti odborných škol v regionu. Ze vzájemného dialogu vzešla také dohoda o zasílání zpráv o dění na jednotlivých školách, které vytvořily samostatnou občasnou rubriku muzejního zpravodaje. Součástí nabídky byla vedle návštěvy stálých sbírek a

¹¹¹ Jan Mohr, Sto let periodických publikací Severočeského muzea, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia VII*, Liberec 1984, s. 12. – O konkrétních podobách spolupráce mezi libereckým muzeem a odbornými školami viz Idem, Severočeské muzeum v Liberci v létě roku 1896, *Jizerská kóta 0428*, červenec-srpen 1996, č. 4, s. 45-46.

¹¹² *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums XIV*, 1896, Nr. 3, s. 64-65.

knihovny za možnosti jejich plného využití také možnost studia v aktuální expozici, program byl navíc obohacen odbornou přednáškou. Za působení G. E. Pazaurka zorganizovalo liberecké muzeum celkem sedm Dnů odborných škol, které se setkaly s obrovským ohlasem, po Pazaurkově odchodu však bohužel tato tradice zaniká a uspořádáno bylo už pouze jediné setkání tohoto druhu v roce 1906.

Nezastupitelnou roli v zušlechťování místní uměleckořemeslné výroby plnilo muzeum také svou čilou přednáškovou činností, která pod Pazaurkovým vedením instituce rovněž zaznamenala intenzivní rozkvět. Zajímavé příspěvky na nejrůznější uměleckohistorická témata přednášel nejen sám odborný pracovník muzea, a to jak pro místní publikum, tak i v ostatních městech monarchie a v zahraničí, ale pozvání referovat o výsledcích své badatelské práce přijímali také hosté mimoliberečtí. Přednášky externistů se v muzeu nejprve konaly jen příležitostně v dlouhých tříletých intervalech (1877, 1880, 1883), od roku 1883 už se každý rok uskutečnila alespoň jedna, mimořádně úspěšná byla léta 1887, 1889 a 1891, kdy četnost přednášek stoupla na 3-4 ročně. Od Pazaurkova nástupu se však už stává dobrým zvykem pozvat k přednášce ročně alespoň dva, častěji tři přespolní referenty. Do Liberce zavítaly takové osobnosti soudobé muzejní vědy a věhlasní historici umění a architekti, jakými byli dr. Justus Brinckmann z Hamburku, Cornelius Gurlitt nebo vídeňský Camillo Sitte (Brinckmann i Sitte pojednali při svých libereckých návštěvách mj. také témata z dějin orientálního umění, pro něž se Pazaurk necítil odborníkem, proto přizval k přednáškám nejpovolanější badatele v této oblasti své doby). V roce 1896 pak Pazaurk pozval také svého bývalého univerzitního pedagoga Josefa Neuwirtha,¹¹³ aby přednesl příspěvek o středověkém umění v Čechách. Prof. Neuwirth přitom s referátem o dějinách zlatnického umění vystoupil v Liberci už o šest let dříve, zatímco druhý z Pazaurkových univerzitních profesorů, Alwin Schultz, přijel do Liberce přednášet až na Pazaurkovo pozvání roku 1897. Většina těchto i dalších vynikajících hostů se do Liberce po celá léta Pazaurkova působení opakovaně vracela

¹¹³ Kolegiální zájem obou historiků umění jistě nejen ve vztahu bývalého pedagoga a studenta byl nepochybně vzájemný, neboť v jednom z čísel *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* Pazaurk poctěn a s vděčností upozorňuje na hned dva pochvalné články, které prof. Neuwirth věnoval *Severočeskému průmyslovému muzeu* v deníku *Bohemia*; viz *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 1, s. 16.

a obohacovala zdejší publikum novými atraktivními tématy a svou hlubokou znalostí dané problematiky.

Co se týče přednášek kustodů vně budovy muzea, W. D. Vivié a Albert Hofmann uspořádali ročně 1-2 výjezdy, Franz Friedrich Leitschuh pak přes své zdravotní problémy a krátké působení zvládl absolvovat tři přednášky na různých místech severočeského regionu. Pazaurek se snažil na tento trend navázat a s výjimkou let 1894-95, kdy se mu podařilo uspořádat jen jedno odborné vystoupení ročně, se rozjel během roku třikrát do různých koutů monarchie, aby zde prezentoval své odborné vědomosti.¹¹⁴

Hned v dubnu 1893, tedy krátce po svém oficiálním jmenování do funkce, se vydal do Frýdlantu, aby zde na pozvání živnostenského spolku přednesl svůj příspěvek o uměleckořemeslných poměrech za časů Melchiora z Redernu. Na svých vystoupeních připravovaných pro mnoho profesních a zájmových spolků i pro studenty odborných škol se věnoval pestré škále témat jak umělecko-historických (*Venedig und seine Kunstschatze/Benátky a jejich umělecké poklady*, *Rococo und Empire*, *Die Kunstpoche unter Kaiser Rudolph II./Umění doby císaře Rudolfa II.* aj.), tak muzeologických (*Die Aufgaben unserer Museen/Úlohy našich muzeí*, *Ausstellungen der Gegenwart/Současné výstavy*, *Was kann man von alten, was von neuen Museumsobjecten lernen/Co se lze naučit od starých a co od nových muzejních budov*) i obecně kulturně historických (*Wein, Weib und Gesang in der Rudolfinischen Zeit/Vino, ženy a zpěv v rudolfínské době*). Se svými přednáškami navštívil Pazaurek nedaleké okolí Liberce (Machnín, Jablonec nad Nisou, Rumburk, Varnsdorf), ale také vzdálenější průmyslová centra jako Praha, Brno a s referátem *Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft unserer Gläserdecoration (Minulost, současnost a budoucnost naší výzdoby skla)* zavítal dokonce do Berlína, kde vystoupil pro německý *Verein für deutsches Kunstgewerbe*. Jak byl dr. Pazaurek schopný využívat moderní výtvarné techniky ukazuje skutečnost, že většinu svých vystoupení doprovodil pro ilustraci projekcí za využití „skioptikonu“ neboli laterny magiky.

¹¹⁴ Pazaurek, *Denk-Schrift zur Eröffnung* (pozn. 37), s. 71-73.

Až do svého odchodu vyvíjel G. E. Pazaurek v roli kustoda *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci intenzivní přednáškovou činnost, ať už v domácím prostředí či na vystoupeních pro mimoliberecké publikum, přičemž nebylo výjimkou, že stihl absolvovat i dvě přednášky během jediného čtvrtletí. Tematická nabídka byla velmi pestrá a obohacovali ji neméně svými vystoupeními i přizvaní externí odborníci. Ke slovu se pochopitelně často dostalo téma větší aktuální výstavy, jednak během její přípravy kustod téma důkladně prostudoval, jednak tento dnešní terminologií nazvaný „doprovodný program“ podporoval působnost výstavy mezi živnostníky a výrobci i mezi širokou veřejností. Další příspěvky však vznikaly nezávisle na připravených výstavních projektech a zabývaly se jak tradičními uměleckohistorickými tématy (např. památkami italského umění), tak i otázkami současného uměleckého vývoje. Modernost Pazaurekova smýšlení a jeho přilnutí k aktuální secesnímu projevu se tak vedle náplně výstav projevila také v přednáškové činnosti a dala vzniknout referátům, jejichž názvy dnes jistě naši zvědavost – např. *Nepřátelé secese (Feinde der Sezession)*.¹¹⁵

Vedle výstav a přednášek připomeňme ještě činnost v rámci koncepce podpory průmyslu a řemesel a kvality jejich produkce, která byla rovněž zásadní, a sice vyhlašování veřejných soutěží pro výrobce z nejrůznějších odvětví. V roce 1901 např. muzejní zpravodaj uveřejnil výzvu k účasti na soutěži, jejímž zadáním bylo hodnotné uměleckořemeslné ztvárnění čtyř prací – psacího stolu se židlí, nábytkového kování, výmalby jídelny a rytím zdobené křišťálové číše na víno. Hned v následujícím čísle byly pojednány nejzdařilejší výtvořiny v článku bohatě doprovázeném fotografiemi, které ukazují umělecky náročné práce uchvacujících secesních forem.¹¹⁶ Soutěže byly vypisovány v nejrůznějších oborech uměleckořemeslné výroby a přinášely nepostradatelné impulzy pro jejich vývoj.

¹¹⁵ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XXIII, 1905, Nr. 2, s. 78.

¹¹⁶ Preisgekrönte Gegenstände des nordböhmisches Kunstgewerbes, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XIX, 1901, Nr. 4, s. 73-81.

4.2.2.4 Publikační činnost

Bezprostředně po příchodu do Liberce rozvíjí G. E. Pazaurek kvantitativně i kvalitativně úctyhodnou publikační činnost. Tématické rozpětí sahá přes takřka všechny obory užitého umění, klíčovými štitky kovaných zámku¹¹⁷ počínaje a rokokovými kamny¹¹⁸ konče, výsostná pozice však patří oborům skla a keramiky, jimž po celý život věnoval největší pozornost.¹¹⁹ Vedle nejrůznějších oborů uměleckořemeslné tvorby se však věnuje také regionální historii¹²⁰ a místním památkám (ať už umělecky nadmíru významným či spíše řemeslně pozoruhodným),¹²¹ velmi poučeně se však vyjadřuje také k vysokému umění a architektuře různých historických etap.¹²² Esenciální význam mají mezi jeho texty také stati muzeologické¹²³ či uměleckoteoretické a estetické.¹²⁴ Vedle nastíněné úctyhodné tématické šíře je také zřejmé, jak si Pazaurek rychle vydobývá renomé u odborné veřejnosti a jeho články se díky tomu objevují v desítkách novin a významných odborných periodik.

¹¹⁷ Gustav Edmund Pazaurek, Alte und neue Schlüsselschilder, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XII, 1894, Nr. 4, s. 49-52.

¹¹⁸ Gustav Edmund Pazaurek, Rococoöfen, *Zeitschrift für Keramik* IV, 1899, Nr. 7, 1. 4.

¹¹⁹ Na tomto místě je třeba upozornit alespoň na excelentní přehled značek českého porcelánu a póroviny otištěný těsně před Pazaurovým odchodem do Stuttgartu jako příloha *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums: Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XXIII, 1905, Nr. 3. – Podobnou přehledovou pomůcku ve formě názorně uspořádané trojdílné tabulky s nákresy monogramů uveřejnil G. E. Pazaurek ve zpravodaji také k tématu „monogramy moderních německých ilustrátorů“: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XXIII, 1905, Nr. 2.

¹²⁰ Gustav Edmund Pazaurek, Die Schlacht bei Reichenberg 1757, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XX, 1902, Nr. 2, s. 37-47.

¹²¹ Gustav Edmund Pazaurek, Schloß Friedland, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 2, s. 43-60. – G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die alte Reichenberger Stadtwaage, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 4, s. 61-63.

¹²² Gustav Edmund Pazaurek, Eine Kaisergenealogie in Karlstein, *Beilage zur Bohemia* LXIX, 1896, Nr. 307, 7. 11, s. 1-2. – P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Wandgemälde von Emauz, *Beilage zur Bohemia* LXXII, 1899, Nr. 35, 4. 2., s. 1-2. – Idem, Zur Geschichte der Barockarchitektur in Böhmen, *Beilage zur Bohemia* LXXIV, 1901, Nr. 6, 6. 1., s. 2-4.

¹²³ Gustav Edmund Pazaurek, Die Errichtung von Kunstarchiven. Ein Vorschlag von Gustav E. Pazaurek, *Deutsche Arbeit. Monatschrift für das geistige Leben der Deutschen in Böhmen* II, 1902, Heft 1, s. 46-61. – Idem, Museum Buildings, *Communications to the trustees regarding the new building*, Boston (Museum of fine arts), März 1904, s. 54 ff. – Idem, *Feuersgefahr in Museen* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band I, Heft 2, s. 97-104), Berlin 1905.

¹²⁴ Gustav Edmund Pazaurek, Ästhetische Fortschritte, *Zeitschrift für Zeichen- und Kunstunterricht* XXVIII, Nr. 7, Juli 1902, s. 135-142. – Idem, Englische Einflüsse in unserem Kunstgewerbe, *Das Kunstgewerbe in Elsass-Lotringen* I, Heft III, Juli 1900, s. 25-27. – Idem, Die Endosmose der Kunstgedanken, *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900, Nr. 378, 5. 8.

Naprosto stěžejní pramen pro sledované období představuje však jednoznačně muzejní zpravodaj. *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* jsou totiž nejbohatším a nejúplnějším zdrojem informací o aktivitách a odborných zájmech G. E. Pazaurka mezi léty 1892-1905. Nejenže v nich uveřejňoval významné stati, které pak přebírala ostatní odborná periodika, i drobnější články, jež nám podávají chronologický přehled jím uchopených témat, ale podrobné zprávy o dění v kuratoriu a o organizačních záležitostech společně s podrobnými zprávami bilancujícími za podpory statistických dat uplynulý rok činnosti nám podávají přehled o tom, jak se instituce pod jeho vedením vyvíjela. *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* jsou však pro zájemce o postavu G. E. Pazaurka důležité i pro ony zdánlivě nepodstatné údaje a souvislosti, vyčtené téměř mezi řádky, které dokáží podat svědectví o podstatných rysech jeho práce.

Muzejní zpravodaj nás totiž informuje ve svých logicky členěných a z hlediska dění v muzeu a kuratoriu všeobsahujících rubrikách o nejrůznějších skutečnostech. Mj. může být jedním z mála informačních pramenů k otázce Pazaurkem podniknutých studijních cest i jeho profesních kontaktů. Např. v roce 1895 nás totiž zpravuje o kustodově měsíční dovolené, kterou na přání muzejního kuratoria využil k návštěvě a studiu severoněmeckých uměleckoprůmyslových sbírek, přičemž jako nejprínosnější se ukázala prohlídka *Muzea pro umění a řemesla* v Hamburku, kde byl Pazaurkovým hostitelem a povolaným průvodcem ředitel dr. Justus Brinckmann.¹²⁵ Podobně se o dva roky později dozvídáme, že na konci léta podnikl G. E. Pazaurk měsíční výpravu po jižním Německu až po Štrasburk, oblasti německého Švýcarska a části rakouských Alp, a to především za účelem důkladné prohlídky průmyslových muzeí a jejich expozic otevřených v posledních dvou letech.¹²⁶ Poznatky z těchto cest dr. Pazaurk jistě plně využil při přípravě expoziční koncepce pro novou budovu libereckého muzea. V roce 1898 zastihujeme G. E. Pazaurka skrze stránky muzejního zpravodaje na cestách po Amsterdamu, kde se zúčastnil kongresu historiků umění, a Holandsku a Belgii, kde se věnoval studiu významných uměleckých sbírek.¹²⁷ Díky stipendiu

¹²⁵ *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 3, s. 54.

¹²⁶ *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 3, s. 76.

¹²⁷ *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 3, s. 67.

Společnosti pro podporu německého umění, vědy a literatury mohl roku 1902 podniknout čtyřtýdenní studijní cestu, při návratu z ní se zúčastnil kongresu historiků umění v Innsbrucku. Ve službách muzejního kuratoria se pak záhy ještě vypravil na odborné setkání v Kodani a cestou zpět pak navštívil Hamburg a Düsseldorf.¹²⁸

Přibližme si nyní vývoj časopisu *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums*, jehož prostřednictvím si Pazaurek pomáhal budovat renomé evropského odborníka v mnoha oblastech uměleckého řemesla a souvisejících oborů. Zpočátku byl zpravodaj vydáván jako příloha libereckého deníku *Reichenberger Zeitung* (*Liberecké noviny*) v rozsahu 2 (výjimečně 4) stran a jeho první číslo vyšlo 1. března 1883. Pro členy muzejního spolku byl přitom zpravodaj vydáván jako zvláštní otisk.¹²⁹ Tato první čísla měla přirozeně za úkol seznámit veřejnost s existencí muzea, jeho úkoly a službami, takže v nich byla otištěna statuta, stati o koncepci směřování muzea, charakteristika chodu instituce i vysvětlení role kustoda či účelu a pojetí expozic a výstavní činnosti. Pro muzeum byla nezastupitelná také možnost recenzovat na této půdě veškeré aktivity a pořady pro veřejnost.

Až do roku 1890 vycházejí *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* jednou měsíčně jako příloha *Libereckých novin*, od 11. čísla II. ročníku však rozšiřují obsah a atraktivizují svůj vzhled – formát se z velkého novinového mění na velikost A5 a je navíc doplněn obrázky. Tato změna přinesla prostor pro obsáhlejší odborné články s obrazovým doprovodem. Nová podoba zpravodaje co do formátu i členění setrvá až do příchodu G. E. Pazaurka do služeb muzea, přičemž se spontánně rozrůstají jednotlivé rubriky a na doposud nevelkém rozsahu cca 10 stran jsou přiblíženy jednotlivé části muzejních sbírek a pojednány výstavy, přednášky, nové knihy, zveřejněny údaje o návštěvnosti, nových přírůstcích i darech mecenášů a příznivců muzea. Od III. ročníku občasná rubrika „Kleine Mitteilungen“ informuje také o aktuálním dění mimo Liberec, připomíná formou nekrologů osobnosti významné pro vznik a rozvoj muzea i výrazné osobnosti z vědeckých a industriálních kruhů, podává zprávy ze zasedání kuratoria, ale i o událostech živnostenského

¹²⁸ *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XX, 1902, Nr. 3, s. 75.

¹²⁹ Mohr, Sto let (pozn. 111), s. 6.

spolkového života či odborného školství. K vybraným vydáním je také připojena příloha s článkem k reprodukci některého díla, soupisem periodik v muzejní knihovně, informacemi o výstavách či vypsáním některé z odborných soutěží. Počínaje sedmým číslem V. ročníku (červenec 1887) získává titulní strana zpravodaje reprezentativní pojetí – horní polovina stránky upoutá čtenáře zajímavou hlavičkou v podobě historizující alegorie se dvěma ženskými postavami obklopenými bohatým dekorem a vzdávající hold Rakousko-Uherské monarchii, kterou vytvořil kustod muzea Albert Hofmann.

Kustod muzea plní při vzniku každého čísla *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* naprosto nezastupitelnou, vůdčí roli. První čísla jsou v době, kdy ještě muzeum nemělo placeného odborného správce sbírek, vydávána pod obecnou hlavičkou čtyřčlenného *Redactions-Comité des Nordb. Gewerbemuseums*, teprve u nového formátu přílohy¹³⁰ se na závěr výtisku pod textem poslední strany objevuje tiráž se jménem odborného redaktora, kterým se stává kustod muzea, zde tedy konkrétně W. D. Vivié. Vivié díky důležitým kontaktům a širokému rozhledu mohl koncepci zpravodaje pojmout dosti velkoryse a otiskovat v něm stati významných evropských odborníků v oblasti užitého umění. Od května 1887 pak přebírá redakci nový kustod A. Hofmann, který – jak už bylo zmíněno – přepracoval titulní list a dodal mu na atraktivitě svým výtvarným dílem. Úprava se stává i díky ozdobným iniciálám a drobnějšímu písmu kultivovanější, struktura je jednodušší a přehlednější – tvoří ji odborná stať, drobná sdělení z dění v monarchii i v zahraničí, administrativní údaje o výsledcích zasedání kuratoria, návštěvnosti a výpůjčkách i uskutečněných přednáškách. Hofmannovou invencí je také pravidelné zveřejňování přírůstků ve sbírkách i v muzejní knihovně.

Počínaje VIII. ročníkem začínají *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* vycházet samostatně a periodicita se z měsíční mění na čtvrtletní. Aby jednotlivé rubriky pojaly delší časové úseky, narostl jejich rozsah, avšak jejich rozložení zůstává. Kustod a redaktor v jedné osobě je mimo jiné také autor zprávy o

¹³⁰ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* II, 1884, Nr. 11, příloha *Reichenberger Zeitung* č. 236 z 8. 10.

činnosti kuratoria, která vždy v prvním čísle daného ročníku podává obsáhlou bilanci dění za uplynulý rok včetně statistických údajů o finančních poměrech, návštěvnosti, četnosti zápůjček průmyslových vzorů apod., čímž se stává základním pramenem informací k sumarizaci výsledků činnosti kuratoria a muzea.

30. září 1891 končí s vedením zpravodaje odcházející kustod Hofmann a v redigování ho od 4. čísla IX. ročníku nahrazuje jeho nástupce dr. Franz Friedrich Leitschuh. Mezitím se struktura zpravodaje ustálila. Každé vydání o rozsahu cca 20 stran tak přinášelo 1-2 rozsáhlejší odborné studie z pera některého znalce dané problematiky. Leitschuh pojmenoval oddíl referující o veškerém proběhlém dění v muzeu „Chronik des Nordböhmisches Gewerbemuseums“ a zvláště zavedl rubriku „Zuwachs der Sammlungen“ a obě je znatelně rozšířil, takže „kronika“ už jen stroze nevyjmenovává přednesené přednášky, ale seznamuje s jejich obsahem, „přírůstky do sbírek“ pak už nepodávají pouhý výčet, ale v souvislém textu hovoří o charakteru i významu nově získaných předmětů.

V roce 1892 získávají *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* novou formu titulního listu, jíž vévodí alegorická kresba asistenta muzea Carla Lederleho, která je sice pojatá v podobném alegoricko-historizujícím stylu s obligátní rakouskou orlicí, avšak bez těžkopádného bohatě dekorativního podkladu, takže působí mnohem prosvětleněji a odlehčeně [12].

Čtvrté číslo X. ročníku (1892) už rediguje G. E. Pazaurek. Převzal poměrně vyzrálé a kvalitní periodikum, jeho rozsah i typografickou úroveň však nadále rozvíjel a dovedl k obdivuhodné náročnosti, „pod jeho vedením se *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* staly téměř vzorovým muzejním časopisem“.¹³¹ Do té doby nevídaná publikační aktivita kustoda způsobuje, že autorem většiny rozsáhlých odborných článků uveřejněných v muzejním časopise je sám G. E. Pazaurek, pouze výjimečně je ke spolupráci přizván některý zasvěcený externí odborník na dané téma, které nepatří k Pazaurovým nejsilnějším zájmům. Co se dále týče obsahové proměny časopisu, jednou z významných Pazaurových zásluh na formování *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* byla aplikace

¹³¹ Mohr, Sto let (pozn. 111), s. 7.

Hofmannova systému publikování knihovních přírůstků (dělených podle tematiky) také na sbírkové akvizice, jejichž vývoj byl do té doby ve zpravodaji zveřejňován v poněkud nepřehledné podobě.¹³² Pazaurek využíval zpravodaje v první řadě k prezentaci sbírkových fondů muzea, i při obecnějších pojednáních na uměleckohistorické téma však neopomínal hojně využívat k demonstraci daných tezí ukázky sbírkových předmětů, které měl ve fondech muzea k dispozici. Nepřekvapí proto důraz, který byl Pazaurekem kladen na roli a provedení doprovodných ilustrací. Jejich úroveň se systematicky zvyšovala, od XII. ročníku se pak významné sbírkové předměty i nové přírůstky objevovaly na kvalitních světlotiskových přílohách za každým vydáním zpravodaje.¹³³

Vedle prezentace bohatých a rozmanitých sbírek *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci se Pazaurekovy články v muzejním časopise soustředily na podporu aktuálních pokrokových tendencí v oblasti užitého umění, čímž byly *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* povýšeny do role propagátora secesního umění pro region severních Čech.¹³⁴ Přes přibližné dodržení původní struktury se G. E. Pazaurek jako kustod zasloužil také o formální proměnu muzejního zpravodaje, a sice když pod jeho vedením asistent Carl Lederle navrhl jeho novou hlavičku, která se začala uplatňovat od prvního čísla roku 1901. Toto secesně laděné záhlaví už přirozeně využilo k propagaci muzea obrázek nové budovy, zasazený do secesního florálního ornamentu a dodekorovaný typickou elegantní linií kouřové křivky se ženským maskaronem, a stáhlo se z předchozích dvou třetin titulního listu na pouhou horní třetinu [13]. Za Pazaurekovy redakce také výrazně narůstá rozsah muzejního časopisu, který dosahuje vrcholu v posledním ročníku (1905), kdy se závěrečné čtvrté číslo zastavilo na neuvěřitelné 154. straně. Výrazně expandující a svým významem zároveň neopomenutelná byla mj. rubrika s recenzemi nejnovějších publikací, v níž byl každému titulu věnován fundovaný rozbor.

¹³² Ibidem, s. 12.

¹³³ Ibidem, s. 7.

¹³⁴ Ibidem, s. 8.

Poslední, Pazaurkem redigované vydání *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* vyšlo na sklonku roku 1905.¹³⁵ Pazaurkův nástupce, dr. Schwedeler-Meyer, se rozhodl pro nové reprezentativní pojetí a výrazně pozměnil úpravu muzejního časopisu, když zvětšil formát a přejmenoval ho na *Zeitschrift des Nordböhmischen Gewerbemuseums. Neue Folge*, takže byla přerušena kontinuita číselné řady ročníků zpravodaje a bylo započato nové číslování. Nová podoba přinesla také proměnu vnitřního členění, která je nejmarkantněji patrná na rozčlenění výtisku na 2 hlavní části: „I. Aufsätze und Abhandlungen“ a „II. Nachrichten aus dem Nordböhmischen Gewerbemuseum und kleine Mitteilungen“. Od roku 1907 pak vycházela vždy 2 dvojčísla zpravodaje ročně.

Pazaurkem sestavené práce pro muzejní časopis svou úctyhodnou šíří zasahují do téměř všech oblastí – obsáhly nejen umění užité, ale také otázky z dějin volného umění i témata historická, stejně jako vybrané aspekty teorie umění, muzeologickou problematiku i studie důležité pro zmapování historie odborného školství. Neméně významné pro zviditelnění a propagaci *Severočeského průmyslového muzea* a zejména pro co nejplnější využití jeho sbírek a pohodlnou práci s nimi byly však samostatně vydané publikace.

Zpracování reprezentativního a kvalitního průvodce po sbírkách bylo už dlouho před Pazaurkovým příchodem vnímáno jako základní požadavek důstojné a plnohodnotné prezentace muzea. Průvodce uměleckoprůmyslovými sbírkami *Severočeského průmyslového muzea* začal připravovat už dr. Leitschuh, který však kvůli zdravotní indispozici mohl vytvořit jen první dvě kapitoly pojednávající o sbírkách textilu a dřeva.¹³⁶ Práci na této publikaci, souhrnným způsobem - a přesto zevrubně - prezentující sbírky muzea, pak už dokončil G. E. Pazaurek. Katalog bohatě doprovázený fotografiemi (popřípadě nákresy asistenta Carla Lederleho) vybraných ukázek byl stejně jako samotné sbírky členěn podle materiálového hlediska na textil, nábytek a práce ve dřevě, lakované a pletené výrobky, díla vyrobená z kůže, výzdobu knih, slonovinové řezby, historickou i moderní keramiku světové provenience, sklo a

¹³⁵ *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XXIII, 1905, Nr. 3.

¹³⁶ Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 4.

práce z kovu. Sbírkou muzea dále veřejnosti v reprezentativní podobě představoval *Malý průvodce Severočeským průmyslovým muzeem v Liberci*,¹³⁷ průvodce sbírkou skla,¹³⁸ brožura o sbírce kovářských a zámečnických prací¹³⁹ a zejména dvě publikace vybraných sbírkových předmětů.¹⁴⁰ Význam publikace *Das Nordböhmisches Gewerbe-Museum 1873-98: Denk-Schrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*,¹⁴¹ přinášející zevrubné informace o stavbě nového sídla, vzniku a historii instituce i údaje z dosavadní činnosti muzea, není jistě třeba připomínat.

Vedle muzejního zpravodaje, kam směřovala ke zveřejnění naprostá většina Pazaurových prací libereckého období, i když následně pak byly častokrát přetištěny v prestižních domácích i zahraničních odborných periodikách, publikoval Pazaurek se stejným elánem jako v rodné Praze svoje postřehy na různá témata také v denním tisku, zejména v *Reichenberger Zeitung* a pražském deníku *Bohemia* či v tiskovinách různých zájmových sdružení a spolků.¹⁴²

V rámci přehledu Pazaurovy publikační činnosti je třeba upozornit také na ne zcela samozřejmé a očekávané oblasti zájmu. Nad dosud pojednaný rámec Pazaurekem uchopených témat vystupuje např. stať *Kranke Gläser*,¹⁴³ pojednávající o nejrozličnějších vadách a poškození skleněných předmětů. Podnět pro zpracování tohoto tématu vzešel z kodaňského kongresu historiků umění, na němž dr. Julius Lessing z berlínského královského *Uměleckoprůmyslového muzea* navrhl rozdělit práci na otázkách konzervace v uměleckoprůmyslových oborech mezi jednotlivé referenty. Na *Severočeské průmyslové muzeum* – jistě díky Pazaurově odbornému věhlasu v oboru

¹³⁷ Gustav Edmund Pazaurek, *Kleiner Führer durch das Nordböhmisches Gewerbemuseum in Reichenberg*, Liberec 1899.

¹³⁸ Gustav Edmund Pazaurek, *Die Gläserammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, Leipzig 1902.

¹³⁹ Gustav Edmund Pazaurek, *Kunstschmiede- und Schlosserarbeiten aus den Sammlungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museum in Reichenberg*, Leipzig 1895.

¹⁴⁰ Gustav Edmund Pazaurek, *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände*, Nordböhmisches Gewerbe-Museum, Reichenberg 1898. – Idem, *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände*, Nordböhmisches Gewerbemuseum, 2. Folge, Reichenberg 1905.

¹⁴¹ Pazaurek, *Denk-Schrift zur Eröffnung* (pozn. 37).

¹⁴² Gustav Edmund Pazaurek, St. Laurentius in Gabel, *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* XX, 1. Heft, März 1897, s. 46-53.

¹⁴³ Gustav Edmund Pazaurek, Kranke Gläser, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 3, s. 104-117. – Vychází také samostatně, viz idem, *Kranke Gläser. Eine Untersuchung (Dem internationalem Museumskongress zu Berlin 1903 gewidmet vom Nordböhmisches Gewerbemuseum)*, Reichenberg 1903.

skla – připadl výzkum příčin, okolností i prevence destrukce sbírkových předmětů právě tohoto materiálového určení. Výzkumy probíhaly z velké části v chemické laboratoři liberecké *Státní průmyslové školy* za garance Pazaurova tchána, prof. Janovského, přičemž fyzikální institut tamtéž zhotovil pro účely studia těchto jevů mikrofotografické snímky různě zasaženého materiálu. Výsledky těchto zkoumání, na nichž se zápůjčkami studijního materiálu podílely přední evropské instituce, pak byly v roce 1903 prezentovány na mezinárodním kongresu muzeí v Berlíně. Tyto skutečnosti jsou dokladem toho, že G. E. Pazaurek se nejen pohyboval mezi předními evropskými historiky umění a muzeology, ale že svou iniciativou a účastí na výzkumech také významně přispěl k řešení palčivých otázek soudobého muzejnictví a sběratelství, totiž otázkám znečištění, mechanického poškození, chemických vlastností a možných transformací materiálu a s tím související problematiky zacházení, konzervování a uložení těchto předmětů. Pozoruhodný je také článek shrnující výsledky těchto zkoumání, uveřejněný v *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums*, který opět hovoří Pazaurovým košatým alegorickým jazykem, kdy „nemocné sklo“ má být na základě stanovení „diagnózy“ a následného určení vhodné „terapie“ „léčeno“ ve spektru od nasazení „zmírňujících prostředků“ až po „radikální léčbu“, přičemž autor apeluje na „prevenci“.

Lze-li z důvodu prostorových limitů této práce upozornit jen na vybrané tituly z Pazaurovy rozsáhlé bibliografie, zaslouží si to svým zaměřením jistě stať *Beiträge zu einer Geschichte der Musik in Böhmen*,¹⁴⁴ která opět překvapivým způsobem vybočuje z témat, na něž jsou zájemci o Pazaurovo dílo doposud zvyklí.

Mezi samostatnými publikacemi zaslouží jistě zmínit ještě monografie o moderním skle,¹⁴⁵ která je pozoruhodná svým spojením skla jako materiálu patřícího po celý Pazaurov život k prioritním tématům a propagace moderních forem, které se kolem přelomu století výrazně hlásí o slovo a Pazaurek se stává jejich zarputilým zastáncem a obhájcem. Podobný význam má také Pazaurova publikace o

¹⁴⁴ Gustav Edmund Pazaurek, *Beiträge zu einer Geschichte der Musik in Böhmen* (aus dem 31. und 32. Jahrgang der Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen besonders abgedruckt), Praha 1893.

¹⁴⁵ Gustav Edmund Pazaurek, *Moderne Gläser*, Leipzig [1901].

keramice.¹⁴⁶ Ve stejném roce pak vychází výpravná publikace obsáhle pojednávající o hraběti Antonínu Šporkovi a jeho mecenášství,¹⁴⁷ která tak navazuje na zájem o uměleckohistorická témata z česko-německého prostředí, reprezentovaný už Pazaurkovou disertací o Karlu Škrétovi. Řadu Pazaurkových monografických publikací, věnovaných jednotlivým uměleckým osobnostem z dějin keramiky a porcelánu a přinášejících naprosto nové informace o do té doby spíše přehlížených či neznámých umělcích, kterou pak rozvíjel především za svého stuttgartského působení, zahajuje kniha o malíři porcelánu Ignáci Bottengruberovi.¹⁴⁸

Na závěr tohoto oddílu budiž připomenuto, že prestiž G. E. Pazaurka skutečně rostla natolik, že ho dokonce zastihujeme jako spolupracovníka významného projektu německé historiografie - *Allgemeine deutsche Biographie*, jehož aktualizovaná vydání zůstávají dodnes jednou z primárních encyklopedických pomůcek. Pro 37. svazek tohoto kompendia vytvořil dr. Pazaurek heslo o dvorním malíři Karla IV., Mistru Theodorikovi.¹⁴⁹

4.3 Události osobního života

Z událostí Pazaurkova osobního života za pobytu v Liberci toho není příliš známo, neboť se zatím neobjevil žádný konvolut osobní korespondence, který by takové informace zprostředkoval. Několik základních údajů je však možné shromáždit a vdechnout tak kapitole o působení G. E. Pazaurka v *Severočeském průmyslovém muzeu* také určitou osobní, lidskou dimenzi...

¹⁴⁶ Gustav Edmund Pazaurek, *Keramik*, Nordböhmisches Gewerbemuseum, Reichenberg 1905.

¹⁴⁷ Gustav Edmund Pazaurek, *Franz Anton Reichsgraf von Sporck. Ein Mäcen der Barockzeit und seine Lieblingsschöpfung Kukus*, Leipzig 1901.

¹⁴⁸ Gustav Edmund Pazaurek, *Ignaz Bottengruber, einer der ältesten deutschen Porzellanmaler*, Breslau 1902.

¹⁴⁹ Gustav E. Pazaurek, heslo Theoderich (Meister Theodorich oder Dietrich), in: *Allgemeine deutsche Biographie. 37. Band. Sturm (Sturmi) – Thimo*, 1894 [2., nezměněné vydání vyšlo v Berlíně 1971], s. 708-710.

Pravděpodobně v rámci služebních styků se G. E. Pazaurek seznámil blíže s rodinou profesora chemie liberecké průmyslové školy Jaroslava Janovského (1850-1907)¹⁵⁰ a zasnoubil se s jeho dcerou Marií (1879-po 1948).¹⁵¹

Jaroslav Janovský pocházel z poměrně významné pražské rodiny vládního rady Františka Janovského, jeho bratr, prof. MUDr. Vítězslav Janovský (1847-1925) proslul jako lékař v oboru dermatovenerologie a v akademickém roce 1916/1917 dokonce vedl ve funkci rektora Karlovu univerzitu.¹⁵² Jaroslav Janovský, absolvent německé vysoké školy technické v Praze (*Deutsche Technische Hochschule*), který se tamtéž v roce 1875 habilitoval jako soukromý docent pro obecnou a analytickou chemii, působil od roku 1876 jako vyučující na nově otevřené *Státní průmyslové škole* v Liberci, kde se o 14 let později stal odborným představeným jejího chemického oddělení.¹⁵³ Z jeho manželství s Karolinou Walserovou (1855-po 1948) z Čížkova se narodila jediná dcera Maria Štěpánka Františka.¹⁵⁴

Sňatek G. E. Pazaureka s Marií Janovskou se uskutečnil 11. listopadu 1899 v zámecké kapli v Liberci [14] a jeho konání bylo zachyceno v deníku *Reichenberger Zeitung* z 19. listopadu 1899 mezi katolickými svatebními obřady, které se v Liberci konaly v rozmezí 10. a 17. listopadu roku 1899.¹⁵⁵ Z manželství, které bylo nakonec v roce 1916 rozvedeno,¹⁵⁶ vzešel jediný syn Gustav Maria Pazaurek (1901-po 1953).¹⁵⁷

¹⁵⁰ SOkA Lbc, Archiv Města Liberce 1820-1938, Nová evidence obyvatelstva, IV. díl, karton 163, Janovski Jaroslav.

¹⁵¹ Ze souboru dokumentů mapujících poválečné snahy Marie Pazaurek a její matky Karoliny Janovské vyhnout se německému odsunu vyplývá, že obě ženy žily ještě v roce 1949; AUPM, fond G. E. Pazaurek, složka „Janovských“ (č. j. 1482/71).

¹⁵² Heslo „Janovský Vítězslav“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. Bd. 3 (Lfg. 11)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1961, s. 76.

¹⁵³ Heslo „Janovský Jaroslav“, in: ibidem, s. 75-76.

¹⁵⁴ AUPM, fond G. E. Pazaurek, duplikát rodného křestního listu Marie Janovské vydaný Arciděkanským úřadem v Liberci 2. 10. 1946.

¹⁵⁵ Volksbewegung der Katholiken in Reichenberg. Vom 10. bis 17. November. Getraute, *Reichenberger Zeitung*, 1899, 19. 11., s. 5.

¹⁵⁶ Viz Fuger (pozn. 34), s. 38.

¹⁵⁷ Viz zmínka Waltera Fugera o dopise dr. Gustava Marii Pazaureka z 23. června 1953, který Fuger získal do osobního vlastnictví od uskupení *Heimatkreis Reichenberg* v Augšpurku; ibidem, s. 38.

4.4 Odchod do Stuttgartu

Konkrétní okolnosti a důvody odchodu schopného kustoda *Severočeského průmyslového muzea* do německého Stuttgartu zůstávají zatím neobjasněné. Na základě několika indicií čitelných z vývoje situace se však lze domnívat, že Pazaurka jistě dlouhodobě vyčerpávaly nepříznivé (především finanční) podmínky, s nimiž musel při odborném vedení muzea bojovat a odchod na prestižní ředitelský post uměleckoprůmyslového muzea ve významném centru jihozápadního Německa se tak jeví pouze jako přirozený důsledek této vleklé, neutěšené situace. Náhlý Pazaurkův odchod mohl také představovat řešení sporů s kuratoriem v otázce veřejné prezentace daru Heinricha Liebiega.¹⁵⁸

Na podzim roku 1905 nás muzejní časopis bez bližšího vysvětlení informuje o tom, že G. E. Pazaurek rozvázal smlouvu s kuratoriem a opouští svou pozici¹⁵⁹; bydliště v Liberci pak rodina Pazaurkových oficiálně vypovídá 28. 12.¹⁶⁰ Nástupcem dr. Pazaurka na pozici kustoda, resp. nově již v roli ředitele muzea, se stal dr. Ernst Schwedeler-Meyer z berlínské *Královské národní galerie*. Ten bohužel nedisponoval Pazaurkovým širokým rozhledem ani vysokou mírou jeho profesní autority. Akviziční činnost se navíc výrazně ztenčila také v důsledku opadnutí entuziasmu bohatých a

¹⁵⁸ Jan Mohr uvádí, že důvodem Pazaurkova odchodu z libereckého muzea byl jeho zásadní nesouhlas s řešením instalace Liebiegova odkazu, které zvítězilo na sklonku roku 1905, totiž uvolnit pro rozsáhlý konvolut, který měl podle přání sběratele zůstat vystaven jako celek, oktogonální a přednáškový sál, pracovnu asistentů a kreslírnu v prvním patře, tedy celý jižní trakt budovy muzea, který doposud návštěvníkům mimo jiných služeb prezentoval sbírky současného užitého umění; viz Mohr, *Umělečtí kováři* (pozn. 43), s. 76. – S tímto názorem se ztotožňuje také Oldřich Palata, který situaci komentuje tak, že požadavek vystavení velmi rozrůzněné Liebiegovy sbírky pohromadě by zcela jistě narušil Pazaurkovu moderní, koncepční otevřenou instalaci fungující v novostavbě muzea úspěšně od jejího otevření roku 1898; viz Palata, *Historie japonské sbírky* (pozn. 25), s. 12. – Na oprávněnost těchto tvrzení ukazuje zpráva o tom, že když se na jednom z prvních zasedání kuratoria po Pazaurkově odchodu projednával způsob instalace odkazu Heinricha Liebiega, Pazaurkovy návrhy předložené kuratoriu písemnou formou byly jednohlasně zamítnuty a odsouhlasena byla dřívější verze, která počítala s využitím výstavních prostor v prvním patře muzea; *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XXIII, 1905, Nr. 4, s. 150. – Walter Fuger se naopak na základě svědectví z dopisu Pazaurkova syna, dr. Gustava Marii Pazaurka z roku 1953 domnívá, že vztah jeho otce k Liberci nebyl po odchodu do Stuttgartu narušen, neboť při jednom ze stuttgartských stěhování v roce 1916 daroval G. E. Pazaurek vlastním úsilím shromážděnou ukázkou selské jizby z oblasti Jizerských hor s veškerým inventářem, která byla do té doby součástí bytu Pazaurkových, *Severočeskému průmyslovému muzeu* v Liberci, kde byla vystavena; viz Fuger (pozn. 33), s. 42.

¹⁵⁹ *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 120.

¹⁶⁰ SOKA Lbc, Archiv Města Liberce 1820-1938, Nová evidence obyvatelstva, IV. díl, karton 301, Pazaurek Gustav.

mocných dárců a příznivců muzea. Vrcholu své činnosti tak dosáhlo *Severočeské průmyslové muzeum* právě za působení G. E. Pazaurka vystavěním a otevřením nové reprezentativní budovy 1897-98, poté už význam muzea i jeho aktivity začínají pomalu upadat v důsledku nadměrného zadlužení i politických okolností. Jak se blížila první světová válka, průmyslová výroba zažívala stagnaci a příspěvky libereckých průmyslníků stále klesaly, v roce 1913 pak ustal poskytovat státní dotace také Zemský výbor v Praze a na plnohodnotnou činnost muzea tak scházely základní prostředky.¹⁶¹

I přes závěrečné konflikty se zástupci kuratoria tak G. E. Pazaurek zůstává nejvýznamnějším kustodem v celé dlouhé historii muzea, neboť jeho třináctileté působení znamenalo „*zasloužené zvýšení prestiže libereckého ústavu nejenom na území tehdejší rakouské monarchie, ale i daleko za jejími hranicemi.*“¹⁶²

¹⁶¹ 100 let Severočeského muzea (pozn. 21), s. 9.

¹⁶² Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea* (pozn. 50), s. 4.

5 Stuttgart (1905-1935)

Rozhodnutím ze 13. listopadu 1905 byl G. E. Pazaurek oficiálně jmenován představeným královského württemberského *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu s platností od 1. ledna 1906.¹ Na sklonku roku 1905 tak dr. Pazaurek opouští severočeskou průmyslovou metropoli, která pomalu ztrácí schopnost držet krok s jinými, rychleji se rozvíjejícími konkurenty z prostoru rakousko-uherské monarchie, aby pokračoval ve své věhlasné kariéře ve vzkvétajícím centru jihoněmeckého Württemberska.

5.1 Stuttgart jako centrum Württemberska

Stuttgart počátku 20. století byl pulzující metropolí s více než 280 000 obyvateli.² Jeho dynamický rozvoj byl odstartován na počátku 19. století, kdy se městu v důsledku napoleonských válek a vzniku Rýnského spolku, založeného na troskách roku 1806 Napoleonem rozbité Svaté Říše Římské, dostalo vyššího statutu. Z dosavadního rezidenčního sídla württemberského vévodství byl totiž Stuttgart povýšen na hlavní město nově ustaveného Württemberského království, což bylo navíc provázeno územní expanzí v podobě připojení tzv. Nového Württemberska. Poté, co byla existence nového württemberského státního útvaru oficiálně stvrzena Vídeňským kongresem, zažilo město během 19. století nenadálý vzestup od takřka bezvýznamného lokálního střediska až po vlivnou metropoli Württemberska.

Nová státní forma vyžadovala také odpovídající novou reprezentaci ve všech oblastech veřejného života. Hlavní město království tak zažívá intenzivní stavební rozkvět za uplatnění tradičních neoklasicistních forem. Královská rodina nechává

¹ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), 1a - Stammliste.

² Co do počtu obyvatel byl tedy Stuttgart městem 8x větším než Liberec. Udaná hodnota odpovídá stavu v roce 1910; *Das Königreich Württemberg in Zahlen*, http://maja.bsz-bw.de/zollvereinsstatistik/bevoelkerungszahl_start.php, vyhledáno 24. 4. 2011.

zbudovat mnoho majestátních staveb, které se dodnes výrazně uplatňují v celkovém charakteru města. V průběhu 2. třetiny 19. století tak ve Stuttgartu a jeho bezprostředním okolí vyrůstá impozantní silueta zámku Rosenstein, městský palác Viléma I. z Württemberku, budova státní galerie, tzv. Královská stavba (Königsbau) s funkcí nákupní galerie a koncertního a plesového domu, nebo klasicistní hrobka královské rodiny v Rotenbergu. Také oblast školství zaznamenává intenzivní rozkvět, roku 1818 vzniká zemědělská škola, o 11 let později na ni navazuje Sdružená reálná a průmyslová škola a v roce 1857 je založena stuttgartská škola hudby.

V roce 1810 přesídlil z Tübingen do Stuttgartu Goethův a Schillerův nakladatel Johann Friedrich Cotta a učinil z württemberského sídelního města nejdůležitější středisko německého knižního trhu a německy psané literatury. Do Stuttgartu se sjížděli autoři z celého Německa a v roce 1849 zde žilo dokonce 249 spisovatelů.³

Postupně württemberská metropole upevňovala také svůj politický význam. Roku 1849 přesídluje do Stuttgartu až do svého násilného rozpuštění tzv. Frankfurtské národní shromáždění – první svobodně volený celoněmecký parlament. Rostoucí politický význam württemberské metropole potvrdilo také setkání dvou špiček evropského státnictví v září roku 1857, kdy se po skončení Krymské války ve Stuttgartu sešli ke společnému jednání francouzský císař Napoleon III. a ruský car Alexander.⁴

Počet obyvatel v souvislosti s výše pojednaným rozvojem, ale také v důsledku obecných evropských trendů vývoje společnosti a nárůstu populace rostl překotným tempem. Necelých 40 000 obyvatel v roce 1834 se rozrostlo na 91 000 na počátku 70. let 19. století, aby roku 1874 překročilo hranici 100 000 a Stuttgart si tak vydobyl titul „velkoměsto“. Záhy po přelomu století se tento počet ještě zdvojnásobil.⁵

Tento strmý nárůst populace šel samozřejmě ruku v ruce s industrializací země a Stuttgartu samotného, ačkoli ta postupovala nejprve v důsledku nevýhodné dopravní polohy a nedostatku vodní energie i nerostných surovin jen pozvolna. Zlomovým

³ Stadtarchiv Stuttgart, *Stuttgarter Stadtgeschichte im Überblick*, <http://www.stuttgart.de/img/mdb/item/13822/10893.pdf>, vyhledáno 24. 4. 2011.

⁴ Württemberská královská rodina byla sňatkovou politikou rodově spřízněna s vládnoucí ruskou dynastií Romanovců.

⁵ *Stuttgart*, <http://de.wikipedia.org/wiki/Stuttgart>, vyhledáno 24. 4. 2011.

faktorem bylo zbudování železnice, která byla do Stuttgartu přivedena skrze Rosensteinský tunel roku 1846. Během 30 let pak desetinásobně vzrostl počet továren ze 17 (1832) na 173 v roce 1861, tyto podniky zaměstnávaly 600, resp. na počátku 60. let už 4 000 zaměstnanců. Vznikaly firmy textilní a oděvní, chemické a barvířské, strojírenské i potravinářské, rozvíjela se také nakladatelská činnost a knižní výroba i produkce hudebních nástrojů. V roce 1883 vynalezli Gottlieb Daimler a Wilhelm Maybach v Canstattu nedaleko Stuttgartu automobilový motor a Daimler zde následně položil základy pro výrobu prvních automobilů.⁶

Do nové etapy existence pak Württembersko vstupuje po konci 1. světové války, kdy se na základě listopadové revoluce král Vilém II. zřekl koruny a württemberská monarchie se transformovala do demokratické republiky v rámci německého Výmarského soustátí. Toto období se vyznačovalo kontinuitou a stabilitou a ekonomický vývoj württemberské republiky probíhal i navzdory hospodářským krizím příznivěji než v ostatních zemích německého spolku. Ekonomický růst byl založen na odvětvích produkce motorových vozidel, strojírenství, jemné mechaniky a elektrotechniky, hlavními hospodářskými tahouny byly podniky *Daimler* a *Bosch*. Württemberskou chloubou byla také výroba vzducholodí *Zeppelin* ve Friedrichshafenu při Bodamském jezeře.

Samotné hlavní město Stuttgart pak ve dvacátých letech plnilo roli ambiciózního kulturního a hospodářského centra země. Ve 20. letech se totiž zařadilo po bok nejvýznamnějších center německé kultury – Hamburku, Mnichova či Lipska. Významné úspěchy slavilo zejména na poli výtvarného umění,⁷ architektury a divadla. Jestliže se část významných staveb první dekády 20. století ještě nesla v duchu klasicismu (Littmannovo divadlo), Theodor Fischer vnesl do architektonického utváření města nový styl orientovaný na přírodní formy (Dům Gustava Siegleho, chrám Spasitele). Jeho žák Paul Bonatz pak navrhl impozantní budovu hlavního nádraží, postavenou v letech 1914-1927. Proniknutí moderní architektury do města

⁶ *Stuttgarter Stadtgeschichte* (pozn. 3).

⁷ Hans Hildebrandt, *Kunsth Handwerk und Kunstgewerbe in Stuttgart*, *Kultur. Südwestdeutsche Monatschrift für Theater, Kunst, Film, Sport, Mode, Handel und Verkehr* III, 1923, Doppelheft Nr. 29./30., nečíslováno.

značila mj. věž deníku (Tagblatt-Turm) E. O. Oßwalda nebo nákupní dům Schocken E. Mendelsohna.⁸ Pro vývoj evropské architektury měl pak revoluční význam vznik sídliště *Weißenhofsiedlung*, projektovaného slavnými architekty pod vedením Ludwiga Miese van der Rohe, které dodnes patří k perlám moderní architektury a bydlení. Hybatelem výtvarného dění byla především akademie výtvarných umění a uměleckoprůmyslová škola, kterou vedla výrazná osobnost Bernharda Pankoka. Při stuttgartské akademii vyvíjel aktivity ovlivňující evropské avantgardní umění malíř a teoretik umění Adolf Hölzel. V roce 1922 hostilo město první veřejné provedení proslulého triadického baletu Oskara Schlemmera.

Poklidné a příznivé období Výmarské republiky bylo násilně přerušeno nacistickým pučem v roce 1933, kdy se Württembersko stalo součástí *Župy NSDAP Württemberg-Hohenzollern* a vlivem správního usměrnění a decentralizace ztratilo jako zemské hlavní město v podstatě veškerý politický význam.⁹ Vláda národních socialistů s sebou přinesla veškeré tragické důsledky – diktaturu, atmosféru strachu a násilí, útlak na všech úrovních společenského života, likvidaci politických odpůrců i jinak nepohodlných skupin obyvatel...

5.2 Královské württemberské zemské průmyslové muzeum

Stuttgartské průmyslové muzeum se rodilo z podobné myšlenkové atmosféry postupující industrializace jako jeho pozdější liberecký protějšek, avšak z poněkud jiných bezprostředních příčin, geneze jeho založení byla strastiplnější a méně přímočará.

⁸ *Stuttgarter Stadtgeschichte* (pozn. 3).

⁹ *Freier Volkstaat Württemberg*, http://de.wikipedia.org/wiki/Freier_Volksstaat_W%C3%BCrtemberg, vyhledáno 24. 4. 2011.

5.2.1 Historie muzea jako součást podpory domácí průmyslové výroby

Protohistorie *Královského württemberského zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu se začala psát už roku 1831, kdy došlo z iniciativy *Společnosti pro podporu průmyslu ve Württembersku* (*Gesellschaft für Beförderung der Gewerbe in Württemberg*) k založení württemberské vzorkovny, která je dnes svým charakterem a ambicemi nahlížena jako předchůdce zdejšího průmyslového muzea, ačkoli na vytvoření instituce muzejního typu se ještě dlouho poté nepomýšlelo. Mateřská instituce usilovala tímto počinem zlepšit vývoz domácího zboží. Nejprve proto byly od výrobců shromažďovány ukázky domácí produkce a ceníky, které sloužily jako vzory pro zahraniční kupce, teprve o sedm let později k této sběratelské činnosti přistoupilo také shromažďování zahraničních výrobků, které plnily roli inspiračních předobrazů pro místní živnostníky, neboť jejich produkty (s výjimkou těch, které už si svůj odbyt v zahraničí našly samy) se nejevily pro vývoz jako atraktivní. Počátky této kolekce byly položeny roku 1838 vrchním radou pro daňové záležitosti a dosavadním členem výboru *Společnosti pro podporu průmyslu ve Württembersku* Morizem Mohlem, který byl pověřen seskupit během své služební cesty po Francii vzory výrobků tamějších živnostníků a průmyslníků. Vznikla tak sbírka 918 „tableterií“ a vzorů pro koberce, pletené zboží a lakované výrobky ze dřeva v hodnotě více než 3300 franků.¹⁰ Pro její specifčnost bylo však její využití odloženo až do roku 1844, kdy Mohl dodal vysvětlující zprávu ze své studijní cesty po Francii. Na základě tohoto reportu přičkl výbor *Společnosti pro podporu průmyslu ve Württembersku* jednotlivé části sbírky několika veřejným správcům (městská rada, odborné školy, spolky), pro něž měly dané skupiny výrobků v rámci země největší význam a kteří je na základě stanovených pravidel zpřístupňovali konkrétním zájemcům z řad živnostníků, aby „*probouzely sklony a úsilí ke vkusnější a pečlivější práci.*“¹¹

¹⁰ *Das K. Württembergische Landes-Gewerbemuseum in Stuttgart. Festschrift zur Einweihung des neuen Museumsgebäudes*, Stuttgart 1896, s. 1-3.

¹¹ „(...) *den Sinn und Eifer für geschmackvollere und sorgfältigere Arbeit zu wecken geeignet sei.*“, ibidem, s. 4.

Dalším bodem ve snaze *Společnosti pro podporu průmyslu ve Württembersku* stimulovat domácí výrobu byla podpora základního vzdělání a ve spolupráci s celním spolkem vytvoření lepších podmínek pro export domácího zboží. Už ve druhé čtvrtině 19. století probíhaly ve Stuttgartu a dalších výrobních centrech württemberského království živnostenské výstavy (1820, 1824, 1827, 1830, 1833, 1833), které však vzhledem k účasti výhradně domácích výrobců nemohly poskytovat důraznější podněty pro rozvoj těchto oborů.¹²

Neblahá situace domácího hospodářství, vyvolávající stížnosti i prosby živnostenských kruhů – obzvláště *Společnosti pro podporu průmyslu ve Württembersku*, a setkání delegátů živnostenských spolků a provozovatelů živností nakonec vyústilo v roce 1848 v založení samostatného úřadu pro péči o živnostenské a obchodní záležitosti pod názvem *Centrála pro průmysl a obchod (Zentralstelle für Gewerbe und Handel)*. V jejím čele stanul jako předseda vrchní vládní rada von Sautter, v pozici technického referenta vládní rada dr. Steinbeis, vládní soudní čekatel Pfleiderer jakožto administrativní referent a sekretář von Reinhardt, členy centrály se pak stalo ještě 24 volených poradců z řad živnostníků, obchodníků a učitelů.¹³

Jedním z mnoha úkolů nového úřadu bylo také získávání vynikajících vzorů, nástrojů a ukázek pracovních postupů a jejich odpovídající využití pro domácí živnostníky, tedy de facto založení sbírky předloh („Musterlager“). Jako první se do sbírky dostaly vzory tkalcovské výroby, které byly od 4. dubna 1849 zájemcům přístupné k nahlédnutí denně od 10:00 do 12:00 v kanceláři Centrály. Sbírkou předloh se permanentním doplňováním (mj. nákupy na světových výstavách) rozrostla na obsáhlou a cennou kolekci. Ke spolupráci byl povolán také návrhář a kreslíř vzorů Tanner, který byl pro obor průmyslového kreslení vyškolen v Paříži a disponoval navíc odbornými znalostmi z oblasti tkalcovství, takže poskytoval živnostníkům další podporu a poradenství, obohacoval je prostřednictvím vzorů o nové motivy a byl schopen předlohy přizpůsobit osobitosti jednotlivých produktů i vkusu odběratele.¹⁴

¹² Barbara Mundt, *Die deutschen Kunstgewerbemuseen im 19. Jahrhundert*, München 1974, s. 33.

¹³ *Festschrift* (pozn. 10), s. 7.

¹⁴ *Ibidem*, s. 8.

10. října 1849 podalo kolegium *Centrály pro průmysl a obchod* Ministerstvu vnitra žádost o souhlas se zřízením sbírky vynikajících průmyslových výrobků z tuzemska i zahraničí. Na počátku roku 1850 byl v jednom ze sálů budovy Ministerstva zahraničních věcí vystaven soubor předmětů zakoupených v Paříži. Tyto výtvořky soustružnického umění, slonovinové zboží, ozdoby z tlačené kůže, železné zařízení, kartáče a jiné drobnosti pro domácnost, různé druhy látek, oděvních součástí, knoflíků a ukázek přzí vzbudily u obecnstva velký ohlas a pro příští desetiletí ovlivnily tuzemskou produkci. Pod vlivem tak výrazného úspěchu výstavy schválil král Vilém I. při své návštěvě expozice 20. února 1850 s potěšením žádost o zřízení sbírky vzorů o nákladech 10 000 zlatých a ročním příspěvkem 1 800-2 000 zlatých na provoz z prostředků *Fondu pro podporu průmyslu (Gewerbe-Unterstützungsfond)*. Pro sídlo sbírky i administrativního aparátu *Centrály pro průmysl a obchod* bylo zvoleno první poschodí budovy tzv. legionářských kasáren (Königstrasse 74).

Na zasedání kolegia *Centrály* z 20. března 1850 obdržela sbírka předloh oficiální název „Württembergská vzorkovna“ (Württembergisches Musterlager) a také úřední statut, který formuloval účel vzniku sbírky: „*poskytnout úřadům obraz o současném stavu tuzemského a zahraničního průmyslu na základě jejich vzájemných vztahů a dát domácím živnostníkům příležitost poznat a napodobovat příkladné produkty*“ a „*tuzemským a zahraničním obchodníkům poskytnout přehled kvalitních výrobků vyráběných v zemi, a tím opatřit provozovateli dané živnosti další příležitost k odbytu.*“¹⁵ Záhy na to byl správcem vzorkovny jmenován Friedrich Lempp, jemuž přibyli během dvou let k ruce dva asistenti.

Do kolekce zahraničních vzorů byly začleněny předměty zakoupené na světové výstavě v Paříži roku 1849, dále řada produktů dříve rozptýlených ve státním vlastnictví, ale svým charakterem sem patřících, a konečně původní Mohlova sbírka francouzských předloh. Do sbírky domácí produkce byly shromážděny příklady

¹⁵ „(...) den Behörden ein Bild von dem jeweiligen Stand der in- und ausländischen Industrie nach ihren wesentlichen Beziehungen zu gewähren und dem inländischen Gewerbebestande zur Kenntnis und Nachahmung musterhafter Stücke Gelegenheit zu geben“, „dem in- und ausländischen Handelsstande eine Uebersicht über die im Lande fabrizierten tüchtigen Gewerbe-Erzeugnisse zu gewähren und damit den Inhabern der betreffenden Gewerbe eine weitere Gelegenheit zum Absatz zu verschaffen.“, ibidem, s. 11.

z oboru tkalcovství, soustružnictví, zdobené podnosy, pletené práce, dětské hračky, kartáče a hřebeny, zámečnické práce, díla tepaná v mědi, pilníky, brýlové obruby, schwarzwaldské hodiny, matematické nástroje, výrobky vyplétané ze slámy, lakovaná kůže, galoše, papír, knižní vazby, sedlářské výrobky, klobouky, brusné kameny...

Sbírka byla dále obohacována zejména nákupy na velkých světových výstavách a rozrůstala se o keramiku, textil, výrobky z kovu, papíru a ukázky bezpočtu dalších materiálů, ale také o ryze technické exempláře - nástroje, strojírenské novinky či dokonce sbírku střelných zbraní. Už na počátku 50. let čítala vzorkovna na 6 000 předmětů a expandovala postupně do dalších prostor prvního patra kasáren. Byla hojně navštěvována výrobci, kteří si zhotovovali nákresy nebo si předměty vypůjčovali za účelem napodobení (za rok 1852 bylo vypůjčeno 2070 předmětů). Mezitím byla sbírka domácí průmyslové produkce převedena pod nově založenou exportní společnost „*Württembergische Handelsgesellschaft*“, aby mohlo být zajištěno její efektivní využívání, a do budoucna bylo počítáno s tím, že výjimečné a pozoruhodné ukázky tuzemské výroby budou včleňovány do sbírky zahraničních průmyslových vzorů.

Od září 1856 disponovala *Centrála pro průmysl a obchod* novým statutem, který rozšiřoval její úkoly o sestavení sbírky vzorových nebo jiných žádaných výrobků z ostatních zemí. Ve smyslu podpory domácí tkalcovské výroby také Centrála roku 1857 otevřela kurz pro přípravu učitelů tkaní, který mj. také plně využíval vzorkovnu, jež v rámci této podpory sháněla nejnovější nástroje, pomůcky a inovace v oblasti tkalcovství a seznamovala učně, jak s nimi pracovat, navíc disponovala ukázkami nejnovějších druhů látek a vzorů i jejich nákresy. Touto systematickou podporou jednoho z oborů domácího průmyslu tak zároveň bylo plně a na všech úrovních využito seskupených sbírek pro pozvednutí výroby v praxi. V roce 1864 byl tento seminář z nedostatku vhodných prostor a za účelem zefektivnění přípravy mladých řemeslníků sjednocen s tkalcovskou školou v Reutlingen.

V nově adaptovaných prostorách bývalých stájí v přízemí kasárenské budovy byla roku 1858 veřejnosti poprvé zpřístupněna systematicky uspořádaná expozice württemberské vzorkovny. Sbírkou bylo možné navštívit každý pracovní den 10:00-

12:00 a 14:00-16:00, v neděli potom 11:00-13:00, a to oproti zaplacení vstupného v hodnotě 6 krejcarů, přičemž živnostníci a školy byly od vstupného osvobozeni. *Centrála pro průmysl a obchod* už tehdy nenabízela jen kolekci průmyslových vzorů a sbírku nákresů a pomůcek pro výuku, ale také rozrůstající se odbornou knihovnu. Záhy na to byly pro Centrálu získány a upraveny další prostory kasáren, tentokráté využité pro vystavení strojů a náčiní, dále k vytvoření přednáškového sálu a k umístění laboratoře pro chemicko-technické výzkumy. Poté, co vojenská správa kasárny opustila úplně, uvolnily se konečně prostory pro pořádání proměnlivých odborně zaměřených výstav.

Aktivita Centrály se v souladu s jejími cíli nadále rozvíjely, roku 1860 byla např. uspořádána výstava šicích strojů, na niž navázal kurz práce s těmito zařízeními různé konstrukce, o 9 let později byly organizovány semináře práce s prvními pletacími stroji,¹⁶ probíhaly nákupy a demonstrace provozu nejrůznějších typů motorů, které pak živnostníci na základě tohoto seznámení zaváděli do vlastní výroby. V roce 1861 byly položeny základy sbírky modelů strojů a strojních součástí, zhotovovaných polytechnickým institutem J. Schrödera v Darmstadtu.

Rozvíjela se také spolupráce s ostatními subjekty. Roku 1864 byl vytvořen tzv. *Svaz vzorkoven (Musterlager-Verband)*, založený na dohodě o spolupráci mezi württemberskou *Centrálou pro průmysl a obchod*, velkovévodskou *Zemskou průmyslovou halou (Grossh. Landesgewerbehalle)* v Karlsruhe a průmyslovým muzeem v Norimberku, který měl společnými silami podpořit informovanost o dostupných sbírkách předloh a jimi reprezentovaném technickém a uměleckořemeslném pokroku a zároveň zprostředkovat výměnu výstav zahraničních výrobků mezi jednotlivými členy svazku. Podchycena byla také vzájemná pomoc jednotlivých živnostníků, kteří se tak podíleli na fungování systému podpory místního průmyslu – Centrála např. převzala část nákladů na pořízení inovací v oblasti strojního vybavení a nový majitel se na oplátku zavázal ochotně zpřístupnit zařízení ostatním zájemcům a poskytnout jim také související informace o konstrukci a provozu

¹⁶ Ibidem, s. 25.

takového zařízení.¹⁷ Významnou aktivitou podněcující místní výrobu bylo také vypisování soutěží s nejrůznějším zadáním, jejichž výsledky přinášely nová technická i uměleckořemeslná řešení.

V roce 1867 byl vydán první sbírkový katalog o třech částech (sbírka vzorů průmyslových výrobků, umělecká knihovna, učební pomůcky) doplněných katalogem odborné knihovny. O rok později k němu přistoupily ještě díly pojednávající o kolekci sádrových modelů a kresebných předloh.¹⁸ Sbírky se rozšiřovaly vedle nejnovějších technických vynálezů také o hodnotné ukázky orientálního užitého umění z Číny a Japonska¹⁹ a výstavy nabídly např. seznámení s činností anglických uměleckoprůmyslových škol.²⁰ Konaly se výstavy uměleckořemeslných předmětů – např. schwarzwaldské majoliky a skla, leptaných cínových nádob, norimberské sbírky výšivek. Roku 1881 se nejzajímavější produkty domácí výroby představily na württemberské zemské průmyslové výstavě, pořádané *Centrálou pro průmysl a obchod*.²¹

Ruku v ruce s nejaktuálnějším technickým pokrokem zřídila Centrála roku 1883 speciální oddělení elektrotechniky s expozicí elektrotechnických přístrojů, aby nabídla živnostníkům i široké veřejnosti dosud chybějící možnost se rychlým, obsažným a dlouhodobým způsobem bez dalších nákladů osobně seznámit s touto oblastí nových technologií.²²

Tuto mnohostrannou činnost doplňovalo už od počátku existence *Centrály pro průmysl a obchod* vydávané periodikum *Gewerbeblatt aus Württemberg*, přinášející zevrubné informace o dění na poli aktivit Centrály i událostech v domácím průmyslu všeobecně.

¹⁷ Ibidem, s. 22, 25.

¹⁸ Ibidem, s. 23.

¹⁹ Významné obohacení znamenaly především 2 odkazy tajného dvorního rady a svého času profesora medicíny tokijské univerzity, dr. Erwina Bälze, nejprve v roce 1885 kolekce téměř 3 300 starších i moderních děl japonského umění a uměleckého řemesla (porcelán, kamenina, fajáns, bronz a jiné kovy, email cloisonné, práce tauširované zlatem a stříbrem, zbraně a brnění, střenky nožů, lakované práce, kultovní předměty, hračky, tkaniny a výšivky, tiskařské formy...), o dva roky později byla do Stuttgartu darována další Bälzova umělecká sbírka čítající na 4 000 japonských obrazů a kreseb malovaných na papíře a hedvábí; ibidem s. 38-39.

²⁰ Ibidem, s. 27.

²¹ Ibidem, s. 29.

²² Ibidem, s. 30.

V polovině 80. let 19. století se ukázala nutnost revidovat funkčnost a přiměřenost dosavadního statutu vzorkovny a objevily se úvahy, zda sbírku předloh, její dosavadní charakter, provoz a činnost na bázi technologického a uměleckoprůmyslového muzea netransformovat do čistě uměleckoprůmyslového muzea, jak to učinily mnohé sousední země. To by s sebou neslo také rozšíření akviziční činnosti o uměleckořemeslné práce minulosti. Do tohoto rozvažování vstupovalo mnoho faktorů, na jedné straně skutečnost, že zájem ze strany publika o takové sbírky starožitností od světové výstavy v Londýně (1862) mocně stoupal, na druhé straně kolekce tohoto charakteru už ve Stuttgartu v podobě *Sbírky vlasteneckých uměleckých a starověkých památek (Sammlung vaterländischen Kunst- und Altertumsdenkmale)* působila a podléhala odlišné správě včetně jiného zaštiťujícího ministerského úřadu. Kolegium Centrály se tak odklonilo od myšlenky uměleckoprůmyslového muzea shromažďujícího pouze anebo převážně historické předměty, protože by popřela ideu rozvoje soudobé tuzemské výroby a obchodu, s níž byla sbírka původně zakládána a na níž byla vystavěna. „(...) *Centrála pro průmysl a obchod stojí skrze mnohostranné aktivity v živém vztahu k živnostníkům, a má příležitost poznávat tak jejich požadavky.*

*Abychom dostáli těmto požadavkům, nepostačí pouze ukazovat publiku muzejní exponáty za sklem, ale musí být také za daných okolností vydávány, což je nutné nejen pro pouhé kopírování, ale často také pro pečlivé studium. Vypůjčování se však většinou neslučuje s hodnotou a nenahraditelností jedinečných předmětů ze sbírek starožitností, jež tvoří státní klenotnice, neboť ty často vzešly z panovnických klenotnic.*²³ Nový statut proto zakotvil nejen získávání moderních předloh, ale také jejich zapůjčování a základním principem provozu muzea tak zůstalo co možná nejbezprostřednější využití nových přírůstků pro domácí průmysl. Transformace

²³ „(...) *die K. Zentralstelle durch ihre vielseitige Thätigkeit in den regsten Beziehungen zu den Gewerbetreibenden steht und die Bedürfnisse derselben kennen zu lernen Gelegenheit hat. Diesen zu dienen, genügt es aber nicht, wenn die Gegenstände eines Museum dem Publikum nur hinter den Gläsern gezeigt, sie müssen denselben unter Umständen auch ausgefolgt werden, was nicht bloss für ein Kopieren, sondern vielfach auch für ein eingehendes Studieren der Vorbilder notwendig ist. Ein Ausleihen verträgt sich aber meist nicht mit dem Wert und der Unersetzlichkeit der Raritäten in den Altertümer-Sammlungen, welche staatliche Schatzkammern bilden, wie solche denn auch meist aus fürstlichen Schatzkammern hervorgegangen sind.*“, ibidem, s. 33-34. – Přes výše uvedené nebylo přijetí svou hodnotou výjimečných starších ukázek řemeslné výroby vyloučeno, zvláště u sbírky textilií, neboť tento obor *Sbírka vlasteneckých uměleckých a starověkých památek* nereflektovala; ibidem, s. 35.

vyvrcholila na konci prosince 1886, kdy württemberský král Karel I. v zastoupení prince Viléma schválil změnu označení „vzorkovna“ na oficiální název *Zemské průmyslové muzeum (Landes-Gewerbemuseum)* a potvrdil jeho nová statuta.²⁴ Při samotném muzeu byla nadále k dispozici knihovna tvořená pěti odděleními (vědecká knihovna, umělecká knihovna, sbírka učebních pomůcek, kolekce předloh a sbírka periodik), kolekce sádrových odlitků, dílny pro jejich zhotovování a chemická laboratoř.²⁵

Ku příležitosti 25. výročí vlády krále Karla I. z Württemberku byly otevřeny nově reorganizované prostory *Zemského průmyslového muzea* v legionářských kasárnách: v přízemí se nacházel sál s ukázkami strojů, místnost s modely a nástroji, měřicími přístroji a nástroji, prostor s kovovým, dřevěným a koženým zbožím, sál s výrobky z kamene, hlíny a skla, chemickými produkty, uměleckořemeslnými výrobky z Japonska a jiných mimoevropských zemí. V prvním patře pak byly situovány dva sály s moderními tkaninami společně se sbírkou starých koptských textilií, nálezy z egyptských hrobek a kolekce textilních předloh o 450 svazcích rozprostírající se přes období sta let, dále sál se sbírkou starých a nových textilních přístrojů ze všech koutů Evropy, místnost s historickými i moderními výšivkami a jinými ručními pracemi nejrozmanitějších technik a konečně sál, v němž byly přechodně vystavovány nově získané předměty.²⁶

Na počátku roku 1896 už dosáhly sbírky vskutku úctyhodných rozměrů – ukázky surovin, průmyslové a uměleckořemeslné výrobky, nástroje, přístroje, stroje a motory, modely, bezpečnostní zařízení a zbraně čítaly na 24 500 položek, k tomu se družilo 6 100 jednotek textilní sbírky, 282 000 francouzských a anglických textilních vzorů, 10 000 domácích i zahraničních předloh pro tapety a téměř 9 000 položek japonského a čínského oddělení. Nad rámec těchto fondů uchovávalo muzeum ještě sbírku patentových vzorů pocházejících z různých evropských zemí i USA a vytvářenou od

²⁴ *Ibidem*, s. 35.

²⁵ Walter Fuger, *Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart*, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive 1991*, [s. 1.] 1992, s. 43.

²⁶ *Festschrift* (pozn. 10), s. 37.

roku 1856 a dále kolekci ochranných obchodních známek a adresářů (výstavní katalogy, ceníky apod. materiály).²⁷

Z výše zmíněného kontinuálního a intenzivního nárůstu sbírek je patrné, že ani průběžná expanze do všech postupně se uvolňujících prostor kasáren nemohla vyřešit tísnivé prostorové podmínky, začalo se proto uvažovat o stavbě nového sídla muzea. Na tomto místě je obzvláště patrná paralela se *Severočeským průmyslovým muzeem* v Liberci, které otevírá své nově zbudované sídlo o dva roky později – v roce 1898. Ve Stuttgartu se však k expanzi sbírek připojil také nárůst provozního aparátu samotné *Centrály pro průmysl a obchod*, při níž se vymezipily další zájmové skupiny pro jednotlivá odvětví výrobní a obchodní činnosti.

Jako nejvhodnější stavební pozemek bylo zvoleno místo někdejších kasáren vojenské gardy uzavřené čtyřmi ulicemi Kanzlei-, Linden-, Schloss- a Hospitalstrasse, výhodné svou blízkostí k nádraží i centrálnímu náměstí. Nová budova přitom měla poskytnout své prostory také sídlu *Centrály pro zemědělství (K. Zentralstelle für die Landwirtschaft)*. Do soutěže z roku 1888 se přihlásilo 27 architektonických návrhů, z nichž byl po dlouhém projednávání a řadě vyžádaných úprav vybrán jako nejlépe vyhovující projekt dvojice architektů Hartel & Neckelmann z Lipska.²⁸ Samotná stavba byla zahájena na konci listopadu 1890 a trvala 6 let.²⁹

Vzhled nové budovy i její vnitřní funkční členění a nakonec i zvolený způsob instalace expozic je nutné si z hlediska cílů této práce přiblížit, neboť se všemi těmito skutečnostmi bude o 10 let později po svém příchodu pracovat G. E. Pazaurek, pro kterého se stanou výchozí situací.

Budova, známá dnes pod označením *Dům hospodářství (Haus der Wirtschaft)* [19], je atypická svým nesouměrným lichoběžníkovým půdorysem, který vychází z nerovnoměrných dispozic stavebního pozemku. Hlavní část navenek demonstrovanou slavnostním vchodem z Kanzleistrasse a výraznými nárožními kupolemi tvoří impozantní vstupní hala s mohutným schodištěm vedoucím do centrálního reprezentativního prostoru – haly krále Karla (König-Karl-Halle),

²⁷ Ibidem, s. 41-42.

²⁸ Ibidem, s. 72-73.

²⁹ Ibidem, s. 102-103.

prostupující napříč třemi poschodími. Zbylé prostory vyplňující prostor křídel lemujících ostatní tři okolní ulice jsou členěny do jednotlivých výstavních prostor, případně dílen, laboratoří, kanceláří a ostatních provozních prostor. Kanceláře úředníků obou Centrál a *Komise pro průmyslové pokračovací školy (K. Kommission für die gewerblichen Fortbildungsschulen)* zaujímaly prostor druhého poschodí budovy, zatímco pracovny muzejních zaměstnanců byly za účelem pohodlnější dostupnosti pro návštěvníky umístěny v suterénu společně s modelářskými dílnami, skladovacími prostory a částí chemických laboratoří. Hala krále Karla byla ze všech stran lemována galeriemi, za nimiž se k hlavnímu prostoru v přízemí i v patře přimykaly další výstavní sály. Nad vstupní halou se v prvním patře nacházela knihovna s čítárnou. První poschodí pak zaujímaly ještě další výstavní prostory a přednáškový sál.³⁰

Fasáda byla navržena ve stylu italské renesance [15]. Pro přízemí je charakteristická rustika spočívající na hladkém soklu. Dvě horní poschodí se pak obracejí volně stojícími sloupy do Kanzleistrasse, třičtvrtěsloupy zdobí fasádu válcovitých nárožních věží s kopulemi a na zbylých částech stavby jsou pak k dekoraci použity pilastry. Do Schloss- a Kanzleistrasse vystupují čtyři rizality s bohatě ztvárněnými štíty. Impozantnímu vyznění budovy napomáhá také ornamentální dekor, zejména hlavní klenáky oken přízemí s maskarony na různá témata (obory lidské činnosti, antičtí bohové, živly, státní znak Württemberska, historické stavební styly) nebo portrétní medailony slavných občanů Württemberska nad okénky prvního patra Kanzleistrasse a na rizalitech průčelí obracejících se do tří zbylých ulic. Veškerý tento plastický dekor vytvořil sochař Gäckle za spolupráce s autorem architektonického řešení, prof. Skjoldem Neckelmannem. Další sochařský výzdobný aparát z dílny štukatérů Rothe & Hilliger tvoří vázy v nikách, erbovní štíty se znaky jednotlivých řemesel ve štítech rizalitů či hlavice sloupů. Korunní římsu směrem do Kanzleistrasse zdobí 12 alegorií oborů lidské činnosti z heilbronnského pískovce, vytvořených různými stuttgartskými umělci. Opulentní výzdobu nesly také interiéry, a to jak plastickou, tak také malířskou (abstraktní ornamenty i figurální

³⁰ Ibidem, s. 80-84.

alegorická malba s ambiciózním oslavným programem), dojem nakonec umocňoval reprezentativní mobiliář.³¹

Bližší pohled na vnitřní členění interiéru ukazuje zohlednění funkčních aspektů a na základě toho rozložení prostor podle jejich určení do jednotlivých zón. Podívejme se nyní blíže také na způsob rozložení expozic a výstavních prostor. Suterén vedle kanceláří muzejních úředníků ukrýval také sbírky adresářů, patentových vzorů, výstavních katalogů a předmětově řazených ceníků či německých a francouzských módních časopisů. K tomu se přidružovaly prostory pro uskladnění starých průmyslových vzorů, pro vybalování a třídění nově přichozích sbírkových předmětů a sociální zázemí pro zaměstnance i návštěvníky. Menší sály vzniklé v nárožních kupolových stavbách byly využívány k odborným kurzům pořádaným Centrálou i jinými oborovými sdruženími. Dále se v suterénu nacházel sál s malými motory všeho druhu a nástroji pro jejich montáž a obsluhu. Navazující příčný sál uchovával hnací parní stroj, plynový motor a dynamo pro zajištění provozu budovy. Další prostor suterénu byl využit k vystavení kuchyňských předmětů a nástrojů pro domácnost, vytápěcích zařízení, petrolejových a plynových sporáků. Podzemní podlaží také skýtalo útočiště pracovně a skladu dílny sádrových modelů. Díky svažitému terénu nepříliš dobře využitelný zbylý prostor suterénu posloužil jako tavíací, destilační a odpařovací prostor nahoře umístěné chemické laboratoře a dále pro pracovny *Centrálního kalibračního úřadu (Zentralaichungsamt)* a skladovací prostory.³²

Centrální pozici přízemí [16] zaujímalala hala krále Karla, prostupující zbývajícímí třemi poschodímí a vrcholící v prosklené konstrukci přivádějící do prostoru dostatek přirozeného světla [20]. Tento výstavní prostor si v souladu se svým velkolepým utvářením kladl velkorysé cíle, když nebyl zamýšlen pouze pro potřeby *Zemského průmyslového muzea*, ale hodlal vyplnit mezeru v absenci podobného prostoru, který by sloužil všem zájemcům. „*Nová hala je určena pro krátkodobé výstavy muzea, tuzemských škol, württemberského Uměleckořemeslného spolku a jiných sdružení, soukromých osob, jmenovitě živnostníků, nejen z naší země, ale také ze zahraničí, aby*

³¹ Ibidem, s. 84-99.

³² Ibidem, s. 111-112.

skrze představení nového i starého poskytla podněty pro vědeckou, uměleckou, průmyslovou i zemědělskou činnost.³³ Výstavní plochu samotné haly rozšiřovaly postranní sály oddělené sloupovými galeriemi. Téměř celou délku křídla obracejícího se do Schlossgasse pak zabíral sál se stroji, vybavený řemenovým převodem na sloupech, kolejnicovým vedením a systémem potěhů. Na něj navazovaly skříně s modely strojů a jejich částí a modely hasicích přístrojů zejména pro potřeby výuky, dále vědecké přístroje a měřicí nástroje a konečně historická sbírka hodinových systémů. Vystavena byla také sbírka náradí, organizovaná jednak podle oborů, jednak na základě provenience. Spojnici s křídlem obráceným do Lindenstrasse tvořil výtavní sál s elektrotechnickými exponáty. Rozlehlý sál při Lindenstrasse a navazující prostory traktu přiléhajícího k Hospitalstrasse byly poskytnuty technologickým sbírkám *Centrály pro průmysl a obchod* (výrobky ze železa, exponáty z oboru stavebnictví a inženýrské činnosti, ukázky surovin a chemického průmyslu), ale také pro účely muzea *Centrály pro zemědělství* a pro stálou prodejní výstavu uměleckořemeslných produktů pod záštitou württemberského *Uměleckořemeslného spolku*.³⁴

Výraznou část prvního patra budovy [17] zaujímala knihovna a také přednáškový sál, dále zde pak pokračovala muzejní expozice, věnovaná tentokrát oborům uměleckého řemesla, členěným podle materiálového hlediska, celkem 4 sály při nároží Schloss- a Lindenstrasse nadto zaujímala japonská a čínská sbírka. Severozápadní trakt (při Schlossstrasse) obsadila z větší části textilní sbírka, počínaje technologickým kabinetem se surovinami, tkalcovskými stavy a dalšími souvisejícími náležitostmi. Dále byly ke zhlédnutí nejrůznější vzory evropských a indických tkanin, ale také sbírka starých koptských textilií. Následovaly sbírky krajek a výšivek různého stáří i původu. Na stěnách byly rozvěšeny ukázky kolekce orientálních koberců. Charakter expozice textilního fondu byl spoluurčován skutečností, že se zároveň jednalo o místo

³³ „Die neue Halle ist dazu bestimmt, vorübergehende Ausstellungen des Museums, der Schulen des Landes, des württembergischen Kunstgewerbevereins und anderer Vereine, von Privatpersonen, namentlich Gewerbetreibenden, nicht bloss aus dem eigenen Lande, sondern auch von auswärts aufzunehmen, um für wissenschaftliche, künstlerische, gewerbliche und landwirtschaftliche Thätigkeit durch die Vorführung von Neuem und Altem Anregung zu gewähren.“; ibidem, s. 113.

³⁴ Ibidem, s. 113-115.

uložení celé sbírky, protože jinde v budově už pro ni nebyl dostatek vhodného prostoru. Výstavní skříně tak byly zároveň i deponitárními úložišti, v souladu s tím byly vytvořeny speciální, dobře odvětrané nábytkové kusy, které uspokojivě plnily oba požadavky. Zároveň toto řešení usnadňovalo provoz v expozicích, neboť zájemce o studium nevystavených vzorů si mohl sám vyjmout exemplář, o který měl zájem, přičemž uložení i adjustace všech nevystavených vzorů látek zajišťovala jejich ochranu proti světlu, prachu i vlhkosti. Na místnost s čínskou expozicí navazoval dlouhý sál, zaujímající téměř polovinu délky křídla při Lindenstrasse, v němž byla prezentována sbírka skla a keramiky, členěná s ohledem na provenienci exponátů. V následujících prostorách navázaly výrobky z litiny a kovaného železa, dále umělecké odlitky z bronzu, zinku, tepané mědi, galvanoplastické výrobky, kování, orientální bronzky, zbraně, drahé kovy, předměty zdobené emailem. Konečně v traktu přiléhajícím k Hospitalstrasse návštěvník našel exponáty ze dřeva (luxusní zdobené nábytkové kusy různé provenience), řezby, produkty ze slonoviny a rohoviny, kožené zboží, papírové předměty, tapety i knižní vazby. Prohlídku expozic prvního poschodí pak uzavírala sbírka grafiky, cílená především na poznání jednotlivých reprodukčních technik, a to včetně vystavení modelů tiskařských lisů. Její různorodý, účelně vyrobený výstavní fundus opět sloužil jak k vystavení grafik zamýšlených k prezentaci, tak k uložení ostatních částí sbírky.³⁵

Rezervy výstavních prostor spočívaly v respektování přání architektů ponechat volný průhled napříč dlouhými sálami, aby se mohlo náležitě uplatnit použité architektonické řešení. V důsledku pak mohla být jednotlivá oddělení rozlišena pouze nízkými dřevěnými přepážkami, přičemž se autoři expozice museli vypořádat s železnými nosnými sloupy, kterými byly protkány všechny dlouhé sály. Co se týče výstavního fundu, sbírky byly instalovány do nových tmavých dřevěných vitrín, pouze sbírka vědeckých modelů byla uložena do skříní železných.³⁶

Knihovní sál se rozprostíral po celé šířce vstupního průčelí (Kanzleistrasse) a obsáhl svou výškou dvě poschodí. Svou velikostí (čítárna o kapacitě 120 míst) i

³⁵ Ibidem, s. 115-122.

³⁶ Ibidem, s. 115-116.

reprezentativní formou vytvářel po hale krále Karla nejimpozantnější sál celé budovy. Na střední loď sálu, osvětlenou třemi okny prolomenými ve valené klenbě, navazovaly postranní prostory s kanceláři a sbírkou periodik, nad nimiž byla položena galerie obíhající po celém obvodu sálu. Knihovna byla opět zařízena nejmodernějšími úložnými systémy, doplněnými třemi užitkovými výtahy pro přepravu knih. V rohové kupolovité stavbě byla na úrovni prvního patra umístěna kreslárna, na níž navazovala sbírka učebních pomůcek.³⁷

Druhé poschodí budovy skýtalo 63 prostor obsazených jako kancelářské a provozní místnosti nejrůznějších státních subjektů - *Centrála pro průmysl a obchod s Centrálním kalibračním úřadem*, zemská průmyslová inspekce, *Centrála pro zemědělství* s knihovnou a řadou podřízených oddělení a institutů, *Komise pro průmyslové pokračovací školy* a nakonec redakce dvou periodik *Gewerbeblatt aus Württemberg* a *Württemb. Wochenblatt für die Landwirtschaft*. Ke kancelářím náleželo také společenské zázemí v podobě malého a velkého zasedacího sálu. Ve třetím podlaží byla umístěna rozsáhlá sbírka sádrových odlitků, obsahující na 6 700 položek v podobě předloh pro oblast sochařství, architektury a uměleckých řemesel, řazených na základě stylového hlediska.³⁸

Je tedy zřejmé, že G. E. Pazaurek měl ve svém novém působišti k dispozici nepoměrně příznivější prostorové podmínky, než tomu bylo v Liberci. K Neckelmannově architektonickému kolosu však dr. Pazaurek zaujímal velmi kritický postoj, neboť se musel na mnoha úrovních potýkat s jeho nepraktičností a prohřešky vůči moderním muzeologickým standardům a technickým požadavkům, ani samotné architektonické ztvárnění mu však zřejmě nebylo nijak blízké: „*Také Neckelmann vrší ve svém Zemském průmyslovém muzeu (1896) Ossu na Pelion, zveličuje malou ornamentální záležitost do monumentální nabubřelosti v barokním duchu, přičemž účelnost i krása přicházejí stejnou měrou zkrátka.*“³⁹

³⁷ Ibidem, s. 122-123.

³⁸ Ibidem, s. 123-125.

³⁹ „*Noch Neckelmann türmt in seinem Landesgewerbemuseum (1896) den Ossa auf den Pelion, übertreibt ornamentalen Kleinkram zu monumentalem Schwulst in barockem Geiste, worüber Zweckmäßigkeit und Schönheit in gleicher Weise zu kurz kommen.*“; Gustav Edmund Pazaurek, Das schöne Stuttgart, *Kultur. Südwestdeutsche Monatschrift für Theater, Kunst, Film, Sport, Mode, Handel und Verkehr* III, 1923, Doppelheft Nr. 29./30., s. 3.

5.2.2 G. E. Pazaurek v čele *Zemského průmyslového muzea ve Stuttgartu*

Do čela stuttgartského průmyslového muzea byl G. E. Pazaurek jmenován v listopadu 1905 na základě výsledků výběrového řízení vypsaneho *Centrálou pro průmysl a obchod*, resp. württemberským Ministerstvem vnitra, pod které organizačně náležela. Zda-li měl dr. Pazaurek nějaké bližší kontakty v jihozápadním Německu, nelze zatím s jistotou určit. S ohledem na jeho bohatou publikační činnost v nejrůznějších odborných periodikách napříč celou Evropou nepřekvapuje, že jeho články se od roku 1897 příležitostně objevují ve württemberském tisku.⁴⁰ Jako velmi pravděpodobné se dále jeví, že v roce 1897 během své cesty po nově otevřených průmyslových muzeí jižního Německa navštívil také nové sídlo württemberského *Zemského průmyslového muzea ve Stuttgartu*, zpřístupněné veřejnosti na konci předchozího roku.⁴¹ Samotný podnět k ucházení se o místo předsedy stuttgartského muzea pak Pazaurekovi dal předseda *Velkovévodské bádenské uměleckoprůmyslové školy* a uměleckoprůmyslového muzea v Karlsruhe, prof. Hoffacker.⁴²

Zprávy o vytvoření pozice odborného správce *Zemského průmyslového muzea* byly avizovány již na zasedání kolegia *Centrály pro průmysl a obchod* 22. června 1904. Jednalo se o nově vytvořené pracovní místo, jehož úkoly dosud plnil předseda *Centrály pro průmysl a obchod*, vzhledem k rozsahu a významu sbírek se však ukázalo jako nevyhnutelné najmout na správu těchto záležitostí samostatného, speciálně vyškoleného odborného pracovníka. Ten měl vedle organizace a rozšiřování sbírkových fondů uspokojit rostoucí poptávku po výstavách, vypracovat tištěný katalog, pokračovat v označování sbírkových předmětů a převzít správu sbírky sádrových odlitků a modelářských dílen.⁴³

⁴⁰ [Gustav Edmund Pazaurek], Zur Frage der Bucheinbände, *Gewerbeblatt aus Württemberg* XLIX, 1897, Nr. 52, 25. 12., s. 414. – Idem, Miniatur-Porträte, *Antiquitäten Zeitung* XI, 1903, s. 361 ff., 369 ff. – Idem, Gallé und seine Schule, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1903/1904, Hefte 2 u. 3, s. 155-168.

⁴¹ *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 3, s. 76.

⁴² LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 9, Die Besetzung der Stelle des Vorstands des Landesgewerbemuseums (9. 11. 1905), s. 8.

⁴³ Sitzung des Gesamtkollegiums der K. Zentralstelle für Gewerbe und Handel am 22. Juni 1904, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVI, 1904, Nr. 27, 2. 7., s. 210.

Konkurz na obsazení nově vytvořeného místa představeného („Vorstand“) *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu byl vypsán v červenci 1905 a zveřejněn ve württemberském oficiálním státním zpravodaji (*Staatsanzeiger für Württemberg*), zpravodaji *Centrály pro průmysl a obchod* (*Gewerbeblatt aus Württemberg*) a domácích i zahraničních odborných periodikách (*Deutsche Kunst und Dekoration* vycházejícím v Darmstadtu, mnichovském *Die Kunst*, lipském *Zeitschrift für bildende Kunst* a berlínském *Museumskunde*).⁴⁴ Obsazení pozice honorovaného předsedy *Zemského průmyslového muzea* na plný pracovní úvazek „odborníkem odpovídajícího vzdělání“ mělo být realizováno v co nejkratší době, aby mohl být vzhledem k rozsahu a významu sbírek co nejdříve zajištěn „další účelný rozvoj a odborný provoz muzea.“⁴⁵ Na nového vedoucího pracovníka muzea byl kladen celý soubor požadavků vyplývajících z organizační skladby a úkolů instituce: mělo se jednat o muže s vědeckou přípravou, který by neupřednostňoval žádný z historických uměleckých slohů, ale pohyboval by se nad různými stylovými směry a dokázal by poučeně rozpoznat mezery v současných uměleckohistorických sbírkách muzea a vhodným způsobem je vyplnit. Nový předseda měl disponovat zkušenostmi s vedením velkého průmyslového muzea a svou organizační dovednost už osvědčit ve správě některého uměleckoprůmyslového muzea, konkrétně v praktickém zhodnocení fondů muzea pro živnostníky. Měl také mít schopnost šířit význam muzejních sbírek písmem a slovem co nejdál mezi publikum, měl být literárně činný a disponovat řečnickou obratností. Předností uchazeče pak byl vhléd do uměleckých a uměleckoprůmyslových kruhů a kontakty s dalšími vedoucími významných uměleckoprůmyslových muzeí.⁴⁶ Nový předseda měl ve své pozici usilovat o co možná nejdůslednější spojení znalostí a schopností v umělecké, resp. uměleckořemeslné a technologické oblasti s organizačně-

⁴⁴ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 1a, Die Besetzung der Stelle des Vorstands des Landesgewerbemuseums (17. 6. 1905).

⁴⁵ „eines Fachmannes von entsprechender Vorbildung“; „eine zweckentsprechende Weiterentwicklung des Museums und ein sachgemäßer Museumsbetrieb“, LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 9, Die Besetzung der Stelle des Vorstands des Landesgewerbemuseums (9. 11. 1905), s. 1-2.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 5.

obchodním nadáním.⁴⁷ Protože správa a rozvoj technických oddělení byla zajišťována dalším personálem,⁴⁸ jednalo se „u obsazení pozice předsedy muzea v první řadě o to, učinit pro vedení muzea opatření po stránce uměleckořemeslné.“⁴⁹

Do výběrového řízení bylo zasláno celkem 13 přihlášek. Mezi uchazeči se objevili pedagogové vysokých technických škol ze Stuttgartu, Drážďan i Mnichova, uměleckých a uměleckooprůmyslových vzdělávacích ústavů ve Strasburku, Lübecku, Magdeburgu či učitel kreslení na reálném gymnáziu v Dessavě, dále württemberský vládní stavitel Irion, ředitel *Moravského průmyslového muzea* v Brně Julius Leisching, bavorský sochař Karl Rancke či konzervátor norimberského *Germánského národního muzea* dr. Stegmann. Po zvážení všech požadavků postoupili do užšího výběru pouze dva kandidáti – Pazaurek a Leisching, aby byl dodržen zvyk tří nominací, připojila Centrála k uvedené dvojici ještě stuttgartského architekta Iriona. Jasná převaha však stála na Pazaurově straně, protože Leisching se mu nezdál být schopen konkurovat v produktivitě i organizačním talentu a nakonec ani o místo neprojevoval tak živý zájem jako Pazaurek, takže volba jednoznačně padla na libereckého kustoda.

G. E. Pazaurek nastoupil do Stuttgartu jako vedoucí *Zemského průmyslového muzea* s platem 5 800 Marek (tzn., že zájem o něj byl tak velký, že mu byla nabídnuta horní platová hranice vymezená při vyhlášení výběrového řízení) a příspěvkem na bydlení ve výši 300 Marek. Pro srovnání uvedme, že jako kustod *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci byl honorován částkou 5 200 Rakousko-uherských korun, přičemž si svou další činností zajistil měsíčně ještě vedlejší příjem ve výši

⁴⁷ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 2, Die Besetzung der Stelle des Vorstands des Landesgewerbemuseums (14., 23. 10. 1905).

⁴⁸ Stavebně technické oddělení muzea bude napříště spravováno předsedou nedávno založené *Poradny pro veškerý stavební průmysl (Beratungsstelle für das gesamte Baugewerbe)*, architektem prof. Schmohlem. Za pomoci vlastních technických sil reorganizovala *Centrála pro průmysl a obchod* nově také strojnětechnické a nástrojařské oddělení, které tak díky tomu odpovídalo soudobým požadavkům drobných živnostníků a posledním pokrokům techniky. Správa tohoto oddělení bude v nejbližší budoucnosti zajištěna novým zaměstnancem z řad strojních techniků se středním odborným vzděláním. Také pro údržbu textilní sbírky byl k dispozici zvláštní technik; LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 9, Die Besetzung der Stelle des Vorstands des Landesgewerbemuseums (9. 11. 1905), s. 3-4.

⁴⁹ „(...) bei der Besetzung der Stelle des Museumsvorstands in erster Linie darum, für die Leitung des Museums nach der kunstgewerblichen Seite hin Vorsorge zu treffen.“, ibidem, s. 4.

1 000 korun,⁵⁰ v přepočtu si tak Pazaurek přestupem do Stuttgartu finančně polepšil o cca 1 000 korun.⁵¹ Král Vilém II. propůjčil v souvislosti s nástupem do funkce Pazaurovi titul profesora a povýšil ho do VII. stupně státní úřední hierarchie.⁵² V rámci tohoto 10ti úrovněvého systému se tak Pazaurek ocitl ve stejné služební hodnosti jako württemberští dvorní lékaři a dvorní radové, stavební a požární inspektoři, účetní radové, státní zástupci či archiváři.⁵³

Vedle vlastního odborného vedení *Zemského průmyslového muzea* se G. E. Pazaurek už od počátku svého stuttgartského působení angažoval také ve čtyřčlenném správním výboru *Státní sbírky vlasteneckých uměleckých a starověkých památek* (*Staatssammlung vaterländischer Kunst- und Altertumsdenkmale*), do něhož byl jmenován Jeho Veličenstvem Vilémem II. 10. července 1906.⁵⁴

Nejprve je třeba přiblížit si organizační strukturu muzea a hierarchii, pod níž jeho provoz spadal. Z logiky výše popsaného vývoje a z hlediska svých funkcí náležela nejprve württemberská vzorkovna a od roku 1886 *Zemské průmyslové muzeum* pod Ministerstvo vnitra (posléze Ministerstvo hospodářství),⁵⁵ pod nějž spadal také samotný její zakladatel a správce – *Centrála pro průmysl a obchod*. Muzeum bylo jako jedna ze složek rovnocenné ostatním institutům Centrály (zpravodaji *Gewerbeblatt aus Württemberg*, odborné a umělecké knihovně spojené se sbírkou předloh, učebních pomůcek a studovnou časopisů, dále sbírce sádrových odlitků, modelářským dílnám, ústavu pro chemická zkoumání, a institutu putujících

⁵⁰ Ibidem, s. 11.

⁵¹ Podle pevného směnného kurzu měla německá Marka v roce 1912 hodnotu 1, 176 Rakousko-uherských korun; *Österreichische Krone*, http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichische_Krone#cite_ref-0, vyhledáno 28. 4. 2011.

⁵² LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), opis dopisu č. 15855 Ministerstva vnitra *Centrála pro průmysl a obchod* (15. 11. 1905).

⁵³ Rangordnung der königlichen Diener und Beamten, in: *Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1905, s. XVII-XXI.

⁵⁴ *Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1905, s. 357. – Podle údaje v průvodním listu uloženém ve stuttgartském státním archivu byl členem správní komise od 4. července 1906; LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), 1a - Stammliste. – *Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1906*, Stuttgart [1907], s. 60.

⁵⁵ Všechny ostatní instituce muzejního typu v zemi přitom podléhaly Ministerstvu náboženství a školství (Ministerium des Kirchen- und Schulwesen, později Unterrichtsministerium); Gustav Edmund Pazaurek, *Das Landesgewerbemuseum*, in: Felix Schlayer-Stiftung (ed.), *Kunstpflege in Württemberg. Sorgen und Wünsche*, Stuttgart 1928, s. 64.

průmyslových učitelů) a bylo spravováno poměrně skromným personálem. Na jeho provoz dohlíželi v roli inspektorů dvorní rada a vrchní inspektor, dále byl v muzeu zaměstnán jeden úředník, pomocník a šest hlídačů.⁵⁶

V roce 1906 struktura muzea prodělává poměrně významnou transformaci, když byl v předchozím roce vypsán konkurz na honorovaného odborného pracovníka v pozici předsedy muzea, který by i navenek vystupoval jako jeho oficiální představitel. Počínaje rokem 1906 tedy výše popsané struktury vévodí předseda muzea („Museumsvorstand“),⁵⁷ jímž se na dlouhých 26 let stal G. E. Pazaurek. Setkáváme se zde tak s poněkud jinou situací, než jaká panovala v severočeském Liberci – vedoucí muzea nyní stojí v čele pouze jednoho z 8 (v roce 1906 přibyla poradna pro stavební průmysl) podřízených institutů; knihovna, sbírka vzorů i sádrových odlitků nebo dílny a laboratoře, které v Liberci spadaly pod jeho kompetenci, jsou tak samostatnými funkčními jednotkami, víceméně nezávisle spravovanými jinými úředníky a kustody; společným zůstává požadavek vzájemné součinnosti ve smyslu společného cíle – podpory domácí průmyslové a uměleckořemeslné výroby. Ani v sídle muzea není jeho předseda jednoznačným pánem, kompetence správce a provoz budovy se tříští mezi celou řadu institucí a jejich součástí.⁵⁸

Organizační struktura *Centrály pro průmysl a obchod* a jí podřízených institutů se v následujících letech proměňuje jen nepatrně, razantní proměny proto nezaznamenává ani postavení G. E. Pazaurka. V roce 1907 ho např. zastihujeme jako správce modelářských dílen.⁵⁹ V následujícím roce stoupá počet administrativních zaměstnanců muzea ze dvou na tři osoby – na pozici vědeckého asistenta je přijat dr. Albert Brinckmann,⁶⁰ který přebírá část odborných úkolů. Od roku 1913 lze ve struktuře *Zemského průmyslového muzea* zaznamenat dva předsedy – předsedu uměleckoprůmyslového oddělení (G. E. Pazaurek) a předsedu technického oddělení

⁵⁶ *Hof- und Staatshandbuch* (pozn. 54), s. 118-119.

⁵⁷ *Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1906, s. 120.

⁵⁸ Předseda muzea byl svými pravomocemi roven vedoucím ostatních institutů zřizovaných *Centrálou pro průmysl a obchod*, vrchní dohled nad celkovým provozem muzea pak zůstal nadále v rukou prezidenta *Centrály pro průmysl a obchod*; viz *Vorstand des Landesgewerbemuseums, Gewerbeblatt aus Württemberg* LVII, 1905, Nr. 46, 18. 11., s. 368.

⁵⁹ *Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1907, s. 120.

⁶⁰ *Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1908, s. 130.

(stavební rada Hermann Klaiber), což zřejmě znamená oficiální rozdělení kompetencí na dvě v rámci muzea samostatné oblasti, rozhodující slovo má však stále G. E. Pazaurek, za jehož jménem se vždy objeví dodatek „Direktor“.⁶¹

Po první světové válce se *Centrála pro průmysl a obchod* proměnila v *Zemský živnostenský úřad (Landesgewerbeamt)*, který nově příslušel pod Ministerstvo práce⁶² (později pod Ministerstvo hospodářství),⁶³ stejně jako všechny jemu podřízené instituty. Složení těchto institutů zůstalo obdobné, i když se rozšířilo už na 12 oddělení, pouze v *Zemském průmyslovém muzeu* působí namísto dosavadních inspektorů další zaměstnanec dr. Hans Josten, uváděný roku 1928 jako konzervátor muzea.⁶⁴ Také obsahová náplň působení těchto institutů se v nové poválečné době a novém republikánském státním zřízení výrazně nezměnila, neboť potřeba podpory domácí ekonomiky neztrácela na aktuálnosti. *Zemské průmyslové muzeum* se tak svou činností angažuje v plnění úkolů *Zemského živnostenského úřadu*, specifikovaných v jedné z oficiálních, státem vydávaných příruček:

„1. poradenství státním a samosprávným úřadům, živnostníkům a živnostenským spolkům v průmyslovětechnických a obchodně-inspekčních otázkách;

2. pořádání výukových kurzů, výstav, přednášek, soutěží, publikační činnost;

3. pomoc zařízením k podpoře průmyslu a obchodu, obzvláště odborným školám;

4. poradenství a podpora pedagogů a studentů z oblasti průmyslu a obchodu.“⁶⁵

V rámci komplexu těchto činností plnilo uměleckořemeslné oddělení muzea následující funkce: *„sbírka vzorových výrobků uměleckého řemesla nejrůznějších dob a národů s odděleními proměn vkusu a kýchů, proměnlivé výstavy, výpůjčky sbírkových předmětů, soutěže a přednášky, bezplatné poradenství umělcům, uměleckým*

⁶¹ *Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1913, s. 145.

⁶² *Staatshandbuch für Württemberg 1922 I*, Stuttgart 1922, s. 151.

⁶³ *Staatshandbuch für Württemberg 1928 I*, Stuttgart 1928, s. 227.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 151.

⁶⁵ *„1. die Beratung von Staats- und Gemeindebehörden, Gewerbetreibenden und gewerblichen Vereinigungen in gewerbetechnischen und gewerbepolizeilichen Fragen; 2. die Veranstaltung von Unterrichtskursen, Ausstellungen, Vorträgen, Wettbewerben und Veröffentlichungen; 3. die Förderung von Einrichtungen zur Unterstützung von Gewerbe und Handel, insbesondere von Fachschulen; 4. die Beratung und Unterstützung von Lehrern und Lernenden aus Gewerbe und Handel.“; ibidem*, s. 228.

řemeslníkům a zaměstnancům uměleckého průmyslu ve všech technických a uměleckých otázkách“.⁶⁶

Chceme-li si přiblížit stav instituce při Pazaurovově nástupu, je nutné si připomenout akcent na technicistní a soudobý charakter sbírek, který určoval směřování muzea od úpravy stanov a udělení nového statutu v roce 1886. Riziko jednostranného zaměření na pouhé působivé slohové imitace a hrozbu možné stagnace instituce v porovnání s ostatními uměleckoprůmyslovými muzei v zemi si na přelomu století uvědomoval už prezident *Centrály pro průmysl a obchod* Heinrich von Mosthaf a na základě toho inicioval zřízení místa odborného vedoucího *Zemského průmyslového muzea*.⁶⁷

G. E. Pazaurek tak v roli prvního odborného muzejního pracovníka vlastně vstupoval na (pro instituci a její nadřízené) dosud neznámou a nezformovanou půdu, kde mohl v mezích své funkce realizovat své představy, aniž by se musel vyrovnávat se zásahy a nastoleným stylem práce svého předchůdce. Čekaly na něj však jiné skutečnosti, které novou pozici nečinily právě snadnou. Jednalo se zejména o to, že se musel vyrovnat se současným směřováním muzea, které se svou záměrnou distancí od cenných uměleckých děl minulosti a různorodé proveniencí vzdalovalo ostatním uměleckoprůmyslovým muzeím v Německu i ostatních částech Evropy. Jak se později sám vyjádřil v jednom ze svých textů přibližujících proměny stuttgartského muzea, „*obrovsky narostlé množství z části velmi problematických 'vzorů' a 'předloh' zaplnilo veškeré prostory Neckelmannem vystavěné muzejní budovy z roku 1896, které musely zcela ztratit svou hodnotu, když v 2. polovině 19. století minula doba stylových návratů*“.⁶⁸

⁶⁶ „*Sammlung vorbildlicher Erzeugnisse des Kunstgewerbes der verschiedensten Zeiten und Völker mit Abteilungen für Geschmackswandlungen und Geschmacksverirrungen, wechselnde Ausstellungen, Ausleihe von Sammlungsgegenständen, Wettbewerbe und Vorträge, kostenlose Beratung der Künstler, Kunsthandwerker und Kunstindustriellen in allen technischen und ästhetischen Fragen*.“; ibidem, s. 228.

⁶⁷ Pazaurek, *Das Landesgewerbemuseum* (pozn. 55), s. 65.

⁶⁸ „*Die ungeheuer angewachsene Menge von zum Teile sehr problematischen 'Mustern' und 'Vorbildern' füllte alle Räume des von Neckelmann erbauten Museumsgebäudes vom Jahre 1896, die ihren Wert vollständig verlieren mußten, wenn die Zeit der Stilrekapitulationen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts vorbei war*.“; ibidem, s. 65.

Následující dvě dekády Pazaurova působení se proto nesou ve znamení kompletní obnovy sbírkových fondů. Ta byla umožněna Pazaurovou pozicí, která na rozdíl od Liberce byla oproštěna od mnoha navazujících úkolů (např. pořádání vzdělávacích kurzů a podpora odborného školství, vypisování veřejných soutěží, péče o odbornou knihovnu či o sbírku průmyslových vzorů). Jelikož *Centrála pro průmysl a obchod* disponovala celou řadou odborníků na různých úrovních své činnosti, mohl se Pazaurek plně soustředit na tři základní pilíře muzejní práce - sbírkotvornou, výstavní a publikační činnost. Na úrovni sbírkotvorné se díky této systematické a intenzivní činnosti podařilo během jeho působení shromáždit kvalitní uměleckořemeslné sbírky v široké materiálové, časové i provenienční škále, které svou úrovní snesly srovnání s podobně zaměřenými institucemi v zahraničí. Stále však bylo nutné mít na zřeteli primární účel württemberského průmyslového muzea, a sice *„přinést domácí produkci jako podnět a studijní materiál to nejlepší ze všech období a od všech národů.“*⁶⁹

5.2.2.1 Reorganizace instituce pod Pazaurovým vedením

Pazaurova výchozí pozice a směr, kterým se na základě toho ubírala další správa *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, byl naznačen výše. Celý vývoj instituce se tedy v příštích letech nesl v duchu důsledné proměny sbírkotvorné koncepce a celého charakteru sbírek, v nichž dominovaly více či méně podařené současné stylové nápodoby děl bez aktuálně platného sdělení. Nové směřování muzea se proto odklonilo od bezduchých a nekvalitních kopií a rozšířilo svůj zájem na hodnotné produkty historických slohových etap, neboť *„kulturní vývoj mnoha staletí může přirozeně nabídnout více, než by toho bylo s to omezení se na posledních 10 let. (...) Nebezpečí otrockého kopírování je dnes naštěstí ve větší míře odkloněno, neboť naše*

⁶⁹ „Der heimischen Produktion das beste Erreichbare aus allen Zeiten und von allen Völkern als Anregung und Studienmaterial zuzuführen.“; ibidem, s. 66.

*celá uměleckořemeslná a uměleckoprůmyslová výroba dnes jasně ví, (...) že vedlo pouze k myšlenkové zahálčivosti.*⁷⁰

Významným krokem na této cestě byla úprava původních stanov z roku 1886, kterou Pazaurek nepochybně inicioval. V nových stanovách, zveřejněných v *Gewerbeblatt aus Württemberg* 9. listopadu 1907,⁷¹ je již jasně formulováno, že výrobky průmyslu a uměleckého řemesla, shromažďované jako předloha či studijní materiál pro domácí živnostníky, má muzeum opatřovat v originále či v kvalitní kopii. K této úloze přistupují (jak ve starých, tak i v nových stanovách) dva další pilíře: zprostředkovat domácím živnostníkům nejnovější technický pokrok a nabídnout jim co nejbohatší studijní materiál prostřednictvím systematicky budované sbírky surovin, polotovarů a zobrazení a modelů různých stádií výroby. K těmto třem stěžejním úkolům pak nové stanovy přidávají zcela moderní požadavek v podobě seznamování živnostníků s nejnovějšími výtvarnými výrobky na poli bezpečnosti práce a pracovní hygieny. Jako podstatnou změnu lze vnímat vypuštění proklamace, že *„Zemské průmyslové muzeum je dalece vzdáleno tomu, být pouze uměleckoprůmyslovým muzeem; větší část jeho významu pro domácí průmysl je naopak třeba hledat v technické oblasti.*⁷² Toto prohlášení pokračuje konstatováním, že pro živnostníky jsou podněty a poučení vzcházející z technického oddělení muzea mnohem podstatnější než bohatý uměleckořemeslný obsah jeho sbírek. S takovýmto východiskem by se jistě těžko pracovalo každému odbornému správci muzea, jehož těžiště by spočívalo ve správě umělecko-historického oddělení. I přes distancování se od takto omezujícího stanoviska však byla akviziční činnost nadále svázána jistými pravidly, která zaručovala udržet v hlavním zorném poli podporu domácí produkce. Získávána tedy

⁷⁰ „(...) eine Kulturentwicklung von vielen Jahrhunderten naturgemäß mehr bieten kann, als es eine Beschränkung auf die letzten 10 Jahre allein vermöchte. (...) Die Gefahr des sklavischen Kopierens ist ja heute zum Glück in weite Ferne gerückt, da unsere ganze kunstgewerbliche und kunstindustrielle Produktion ganz genau weiß, daß das (...) Kopieren (...) nur zur Denkfaulheit führt,“ Gustav Edmund Pazaurek, *Führer durch die kunstgewerblichen Sammlungen des Kgl. Württembergischen Landes-Gewerbemuseums*, Stuttgart 1913, s. VII.

⁷¹ Bekanntmachungen der K. Zentralstelle. Satzung für das K. Württembergische Landesgewerbemuseum, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 45, 9. 11., s. 353-354.

⁷² „Das Landesgewerbemuseum ist hiernach weit davon entfernt, lediglich ein kunstgewerbliches Museum zu sein; ein großer Teil seiner Bedeutung für die heimische Industrie ist vielmehr auf technischem Gebiete zu suchen.“; Die Gewerbeförderung im Geschäftsbereich der Zentralstelle für Gewerbe und Handel. 2. Das Landesgewerbemuseum in Stuttgart, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVII, 1905, Nr. 2, 14. 1., s. 10.

mohla být díla, která po technické či estetické stránce mohla domácím výrobcům posloužit jako předobraz, čímž byl konečně potlačen dominantní technicistní princip, a význam hledisek technických i estetických byl zrovnoprávněn. Nadále však platilo omezení, které zakazovalo začleňovat do sbírek předměty, u nichž převažovala historická, umělecká nebo kulturněhistorická hodnota. Přijetí darů do muzejních fondů navíc podléhalo schválení předsedy *Centrály pro průmysl a obchod*. I přesto se muzeum touto proměnou a jejími důsledky (v roce 1907 byla ze sbírek vyřazena velká část technických exponátů)⁷³ dostalo do nové etapy své existence. V roce 1909 se v tomto duchu také podařilo muzeum oprostit od institutu patentů a průmyslových vzorů, spojeného s patentovou poradnou a sbírkou katalogů a adresářů.⁷⁴

Tato razantní proměna koncepce, kterou se Pazaurovi podařilo prosadit, souvisela s obecným vývojem uměleckých názorů, jejichž byl Pazaurek aktivním propagátorem už jako kustod *Severočeského průmyslového muzea*. Mohutné estetické hnutí, spojené s významnými změnami v mnoha oblastech technického pokroku, bylo doprovázeno výrazným vzepjetím na poli muzeologie, a to zejména v oblasti uměleckoprůmyslové, podpořeným intenzivní výměnou zkušeností a sdílením úspěchů v mezinárodním měřítku. Ve světle těchto změn a směřování moderního muzejnictví se teprve 10 stará budova muzea ukázala jako nevyhovující, neboť nesplňovala požadavky praktických, bezvadných prostorových a světelných podmínek a architektury, která by svou dominantní výzdobou nepotlačovala samotné vystavené objekty. Vlastní sbírky strádaly zákazem nákupu starých ukázek uměleckého řemesla, nevyrovnanou kvalitou jednotlivých předloh a vzorů a skutečností, že sebelepší kopie nikdy nemůže nahradit originál. V předešlých letech se nevyvíjela jejich úroveň materiální ani estetická, vývoj sbírek stagnoval a původně vymezená pravidla působení se stala pro rozvoj muzea přítěží. Bylo třeba přizpůsobit provoz muzea novým podmínkám, které díky klesajícím nákladům na pořizování reprodukcí přinesly rostoucí dostupnost předloh a vzorů.⁷⁵

⁷³ Viz Mundt, (pozn. 12), s. 251.

⁷⁴ Kgl. *Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1909*, Stuttgart [1910], s. 5.

⁷⁵ *Bericht 1906*, (pozn. 54), s. 3-4.

První kroky k této zásadní reorganizaci byly položeny už na počátku roku 1906, kdy se do dvou samostatných oddělení vyčlenily sbírky uměleckohistorické a technické, jejichž společné řízení se začalo jevit jako nadále neúnosné. Každý z těchto resortů byl nově spravován samostatně odborně vyškoleným specialistou, což mělo zaručit jeho formování v souladu s nejaktuálnějšími požadavky daného oboru. Změny, které se přirozeně týkaly také praktických otázek expozičních, přitom musely být provedeny takřka před zraky návštěvníků za běžného každodenního provozu bez toho, aby ho výrazněji narušily.⁷⁶

Tato výrazná proměna charakteru instituce se projevila už v akvizicích roku 1906, které se však, jak Pazaurek v závěrečné zprávě zdůrazňuje, nestaly samoúčelně jediným výsledkem celoročních snah, ale byly plnohodnotně doprovázeny prací na dalším programu pro veřejnost.⁷⁷ Akviziční politika se po přepracování statut řídila novými, jasně formulovanými pravidly: „*jako hlavní vodítka při nákupech pro uměleckohistorické oddělení platila vzorovost, tzn. ohled na konstrukční a dekorativní přednosti, příkladnost nebo podnětnost v užití materiálů, techniky, druhu a způsobu použití dekoru, dobrého sestavení barev apod.*“⁷⁸ Tato pravidla vylučovala z přírůstků předměty archeologického, pravěkého a etnografického charakteru i nejrůznější kuriozity a rarity, které byly předmětem zájmu jiných institucí, např. *Sbírky vlasteneckých starožitností*. Obě instituce si přitom navzájem nekonkurovaly, neboť *Sbírka vlasteneckých starožitností* soustředila svou pozornost na historické předměty domácího původu, zatímco *Zemské průmyslové muzeum* shromažďovalo zajímavé ukázky zahraniční uměleckořemeslné produkce.⁷⁹ Podobný vztah plný vzájemného respektu pěstovalo muzeum i se stuttgartským národopisným muzeem (*Linden-Museum*). Na této bázi fungovaly také vzájemné přesuny kolekcí, které svým

⁷⁶ Ibidem, s. 5.

⁷⁷ Ibidem, s. 8.

⁷⁸ „(...) galt bei den Ankäufen der kunstgewerblichen Abteilung die Vorbildlichkeit als hauptsächlichste Richtschnur, d. h. die Rücksicht auf konstruktive oder dekorative Vorzüge, auf Mustergültigkeit oder Anregungsfähigkeit in der Verwendung des Materials, der Technik, der Art und Anwendungsweise des Dekors, guter Farbenzusammenstellung u. dergl.“; Jahresbericht des Landesgewerbemuseums, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 30, 27. 7., s. 235-236.

⁷⁹ Bericht 1906, (pozn. 54), s. 8-9.

zaměřením zcela nevyhovovaly úkolům dané instituce, a další vzájemná pomoc na metodické a odborné úrovni.

Novinkou ve vztahu muzea k veřejnosti svědčící o potřebě vlastní sebevědomé prezentace muzejní práce bylo zveřejňování výročních závěrečných zpráv o činnosti muzea.⁸⁰ Výroční zpráva za rok 1906 byla v souladu s novým organizačním uspořádáním muzea členěna na tři samostatné oddíly: obecné informace a zprávy z uměleckořemeslného oddělení, přehled o dění v technickém oddělení a údaje o výstavě *Poradny pro stavební průmysl (Beratungsstelle für das Baugewerbe)*. Pojednání o akvizicích v uměleckořemeslném oddělení bylo přitom bohatě doprovázeno fotografiemi nově získaných sbírkových předmětů, ty nejhodnotnější přírůstky pak byly vyobrazeny na reprezentativně pojatých světlotiskových tabulkách připojených na konci brožury.

Od roku 1907 tak byly každoročně vydávány brožurky shrnující dění ve sbírkové, výstavní a publikační oblasti za uplynulý rok. Zveřejňování závěrečné zprávy v podobě bohatě ilustrované brožury s přílohami v podobě obrazových tabulek se setkalo s tak nadšeným ohlasem, že první vydání o 1 000 výtiscích bylo téměř okamžitě rozebráno.⁸¹ Výroční zprávy si udržely svůj charakter a rozsah až do začátku první světové války, od roku 1914 pak jednotlivá vydání shrnují činnost muzea minimálně za dva roky současně, frekvence jejich vydávání se tedy snižuje společně se zúžením prostoru věnovaného aktivitám v daném roce.

5.2.2.2 Správa sbírek a akviziční činnost

Na základě nového formování sbírek *Zemského průmyslového muzea* se změnil také přístup ke sbírkotvorným aktivitám. Důraz už nespočíval na vzorech soudobé uměleckořemeslné produkce historizujícího charakteru, ale cílem se stalo vytvořit co nejúplnější kolekci originálních historických i současných ukázek uměleckořemeslné

⁸⁰ Jahresbericht (pozn. 78), s. 235.

⁸¹ Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1907, Stuttgart [1908], s. 79.

výroby té nejvyšší kvality, která by představila co nejširší přístup v oblasti materiálu, techniky, dekoru, barevného pojetí apod. Z hlediska řazení sbírek i prezentace nových přírůstků hrálo rozhodující roli stále materiálové hledisko. Nákupy se vedle různých burz, aukcí a starožitnictví rekrutovaly především z průmyslových a uměleckoprůmyslových výstav po celé Evropě, významným zdrojem nových přírůstků byly také dary různých sběratelů a mecenášů.

Už v prvním roce svého působení rozšířil Pazaurek výrazně oddělení nábytku a prací ze dřeva, svůj zájem přitom soustředil zejména na barokní a rokokový nábytek. Zakoupena byla barokní postel pocházející z jižního Německa a zdobená dekorativní řezbou, intarzovaná skříň z první poloviny 18. století, rokokový konzolový stolek, postel z doby Ludvíka XVI. či vyřezávané zrcadlo rokokových forem. Co se týče drobnějších prací ve dřevě, byly sbírky dále obohaceny také o ukázky starších uměleckých slohů, např. gotickou schránku z 15. století zdobenou kružbami nebo italskou truhlu ze stejné doby s bohatým kováním gotických forem. Byly zakoupeny předměty zpracované ve sbírkách dosud nezastoupenými technikami – kabinetní skříňka zdobená vizmutovou malbou, ukázka unikátních chebských reliéfních intarzií, příklad ploché intarzie v podobě šachovnice se sasko-lauenburským znakem. Ačkoli tradiční volné sochařství bylo náplní jiných stuttgartských sbírkotvorných institucí, získávalo průmyslové muzeum některé vynikající ukázky drobné plastiky, které mohly nějakým způsobem motivovat řemeslné tvůrce. V roce 1906 k nim patřila např. drobná vyřezávaná figurka sv. Šebestiána z 18. století. Dále se sbírka nábytku a dřevěných prací rozrostla o drobnější řezby z období baroka a rokoka, ale také o autorské práce soudobých umělců – intarzie alsaského výtvarníka Charlese Spindlera či soustruženou dózu z mnichovského ateliéru Wilhelma von Debschitze.⁸²

Cíleně rozšiřována byla také cenná sbírka hodin s cílem doplnit její typologickou šíři a představit jak její uměleckou, tak i technickou rozmanitost. Nově získány byly např. ryté věžovité hodiny ze 17. století, dvoje staré sluneční hodiny s kompasem či věčný kalendář. Přírůstkem výjimečné hodnoty byly barokní hodiny ve formě atlase nesoucího modrou skleněnou zemskou sféru a rokokové kapesní hodinky s tepaným

⁸² *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 11-12.

zlatem pocházející z Londýna. Vedle dalších hodinových strojů byla však systematicky budována i sbírka související literatury, téhož roku se např. podařilo ji rozšířit o hodinářskou knihu J. G. Hartmanna, vydanou roku 1756 v Halle.⁸³

Sbírka kovů zaznamenala hojné přírůstky zejména v oddělení ušlechtilých kovů (rytá svatební plaketa z Holandska konce 16. století, stříbrná konvice na kávu a sedmidílná příborová souprava z první poloviny 17. století, mešní kalich zdobený tepanou mědí s motivem nástrojů Kristova umučení, rokoková tepaná dóza a rytá lžička z Ansbachu, dvě knižní spony z doby Ludvíka XVI. či bohatě zdobený empírový stojan na ocet a olej z Berlína). Sbírkové byly budovány s ohledem na představení stěžejních vývojových fází uměleckého řemesla, nesoucím ambici podpořit domácí výrobu, ale snažily se také prezentovat styčné body mezi domácí a evropsky významnou produkcí tohoto druhu. Z hlediska vývoje württemberského uměleckého řemesla byl proto důležitý např. zisk kovové vazby modlitební knihy z roku 1711, neboť byl ukázkou bohatého dekorativního stylu využívajícího motivy listoví a stužek, který se z Francie rozšířil do jižního Německa, a navíc byl dílem domácího zlatníka Martina Rotha z Ulmu. Rozrostla se rovněž kolekce šperků (přívěšek zdobený emailem s křišťálovým medailonem a reliéfem Jana Nepomuckého z počátku 18. století, náušnice s almandiny a perlami, dva filigránové přívěšky původem z Württemberska nebo empírový zlatý prsten s vlasem saské princezny Amálie vloženým uvnitř). Z pohledu Pazaurka jako propagátora moderních výtvarných názorů je však mnohem zajímavější akvizice stříbrné mísy s dvojitým dnem a trojdílného příboru z ateliéru předního belgického secesního architekta a návrháře Henryho van de Velde, stříbrné vázy s motivem mřížkování z vídeňské dílny Josefa Hoffmanna, moderních šperků člena darmstadtské umělecké kolonie Patrice Hubera či prací průkopníka secesního šperku Theodora Fahrnera.⁸⁴

Sbírková skupina neušlechtilých kovů se po Pazaurkově příchodu rozrostla zejména v pododdělení bronzů, kde bylo vedle několika cenných ukázek historického uměleckého řemesla zakoupeno také 15 moderních děl (psací inkoustová souprava

⁸³ Ibidem, s. 13-14.

⁸⁴ Ibidem, s. 15-17.

navržená Wilhelmem von Debschitzem, pět misek od Ehrenböcka, váza a miska mnichovské firmy Wienhart & Cie., mosazné součásti interiérového vybavení navržené Richardem Riemerschmidem).⁸⁵ V oblasti uměleckých děl minulosti se akviziční politika v oddělení kovů dále soustředila na originální ukázky slohů, které dosud ve sbírkách nebyly zastoupeny vůbec anebo jen nedostatečně.

Na nejvýraznější disproporci v rozsáhlosti oddělení a hodnotě jeho sbírkových předmětů narazil Pazaurek v kolekci keramiky, na niž byl evropsky uznávaným odborníkem; většinu sbírky tvořily zastaralé a jako předlohy nepřilíš vhodné předměty. Není proto divu, že zkvalitnění této části fondu se přirozeně stalo jedním z jeho prvořadých úkolů v nové funkci. Ještě v roce 1906 byla rozšířena sbírka kameniny (westerwaldský džbán z roku 1688) i porézní keramiky (5 glazovaných hlíněných modelů z Gmündu), byly získány ukázky domácí výroby v podobě odlitku proslulé plakety Caritas od Petera Flötnera, práce hrnčířského mistra Seßlera z roku 1799, polopostavy sv. Ulricha z malované terakoty či kolekce malovaných figurek z počátku 19. století, která se stala předobrazem pro tehdy tolik oblíbené humorné *biedermeierové* postavičky. V oblasti pravého porcelánu vytvářelo muzeum ukázkami domácí produkce porcelánky v Ludwigsburgu jistou konkurenci stuttgartské sbírce starožitností, naproti tomu však nabízelo také ukázky nejrůznějších forem a dekorů z manufaktur ve Vídni či Míšni, jejichž produkce dosud ve Stuttgartu nebyla k vidění, dále byly reflektovány také produkty porcelánek v Berlíně, Nymphenburgu, Fürstenbergu, Frankenthalu či Höchstu. Přírůstky se týkaly také skupiny čínského porcelánu. Rozšíření sbírky keramiky a porcelánu tvoří nejobsáhlejší kapitolu akvizic roku 1906, takže v podobném výčtu by bylo možné pokračovat ještě velmi dlouho, zmiňme však už jen stručně, že pod Pazaurovým vedením utěšeně vzkvétala také pododdělení majoliky a fajánse (zejména italské a německé práce 17. a 18. století), keramických kachlí i wedgwoodského porcelánu a kameniny. Výraznou část nových přírůstků tvořily opět ukázky moderní keramické produkce, které usilovaly odrážet veškeré zvláštnosti tvaru, barvy i výzdoby posledních let. Také v této kategorii lze nalézt nejzvučnější jména soudobého designu – Roberta Riemerschmida, Petra

⁸⁵ Ibidem, s. 18-20.

Behrense, Henryho van de Velde. Oddělení keramiky a porcelánu dostalo s Pazaurovým příchodem nový úkol, s jehož závažností souviselo také naznačené velkolepé obohacování sbírky. Oblast jižního Německa, včetně samotného Württemberska, totiž sehrála v dějinách německé keramické produkce velmi významnou roli, Württembersku se však – na rozdíl od ostatních zemí – na tyto tradice nepodařilo navázat, proto si Pazaurovo rozšiřování stuttgartské sbírky keramiky kladlo za cíl připomenout tuto slavnou minulost a oživit v zemi zájem o tuto oblast užitého umění.⁸⁶

Jiná situace panovala při Pazaurovém příchodu v textilním oddělení muzea. Bylo to způsobeno jednak výjimkou ve zřizovacích statutech, která pro tuto jedinou část fondu umožňovala nakupovat kvalitní historické originály, a jednak napojením na silně rozvinutý a prosperující domácí textilní průmysl. Proto nebylo nutné činit větší akvizice originálů starých textilních prací. Přesto se textilní sbírka rozšířila o několik vzorků historických liturgických textilií, výšivek, gobelínu a pokrývek hlavy, dále byly nakoupeny výrobky moderní, pocházejících např. z drážďanských dílen či zhotovené podle návrhů van de Veldeho. Několik nových sbírkových předmětů historických i novodobých bylo získáno také v oddělení drahých kamenů a slonoviny (intarzované šachovnice) a kůže. Intenzivněji se pracovalo na sbírce knižních vazeb, neboť Württembersko bylo proslulé právě nakladatelskou a knihkupeckou činností.⁸⁷

Sbírku hudebních nástrojů *Zemského průmyslového muzea* obohatil hned po svém příchodu dokonce samotný G. E. Pazaurek, daroval muzeu totiž empírové vídeňské křídlo, na něž měl hrávat samotný Ludwig van Beethoven.⁸⁸

Prof. Pazaurek však nejen rozšiřoval stávající sbírky, ale pracoval i se samotnou strukturou muzejních fondů, tato činnost pak vyústila např. v založení nové sbírky vějířů, do níž byly zakoupeny luxusní exempláře inkrustované perletí a slonovinou, příklady vějířů rokokových i moderních.⁸⁹

⁸⁶ Ibidem, s. 22-39.

⁸⁷ Ibidem, s. 39-44.

⁸⁸ Ibidem, s. 12.

⁸⁹ Ibidem, s. 42.

Již v závěrečné zprávě o činnosti muzea za rok 1906 se setkáváme s prvními kroky k vytvoření oddělení kýchů, které později Pazaureka i stuttgartské muzeum proslaví po celém Německu. Prof. Pazaurek tehdy shromáždil první díla pro oddělení „*uměleckořemeslných poklesků, které při tak mimořádně prakticky působícím muzeu, jakým náš ústav je, vytvoří nedocenitelné doplnění sbírky předloh. Není pochyb o tom, že lze pedagogicky působit mnohem snadněji, když je člověk také schopen konfrontovat požadavky se zákazem. Zatímco stále sbírky spojují vzorové a příkladné objekty, mělo by k nim nyní přistoupit větší oddělení, které – od ostatních sbírek plně oddělené a také svou instalací od nich odlišené – by mělo obsáhnout nejružnější uměleckořemeslné předměty, které nějakým způsobem vykazují těžkou vadu, např. materiálové náhražky, materiálové přehmaty, nevhodné konstrukce, výrobky s nevydařeným ornamentem nebo zdobením na nevhodném místě, pobuřující sestavy barev, průmyslová zhrubnutí uměleckých předloh atd.*“⁹⁰ Přitom Pazaurek shledává, že dostatek materiálu pro nové oddělení skýtají už dosavadní muzejní sbírky, zároveň je třeba získávat předměty, jejichž nevkusnost není zřejmá na první pohled, tedy historické produkty, které jsou v současnosti nekriticky adorovány, zatímco při nezaujatém pohledu skýtají po estetické stránce prostor pro mnoho výtek. Aby se však z výstavy takových objektů nestala expozice hrůzy, je třeba shromažďovat také předměty, které jsou v běžném kontextu ze sběratelského hlediska hodnotné. Hned v prvním roce proto prof. Pazaurek zakoupil např. hliněný džbán imitující Böttgerovu kameninu, modře malovanou frankenthalskou terrinu s konstrukčně nevhodnými girlandami, dvě keramické napodobeniny empírových objektů z kovu, stříbrný rokokový oltářní svícen, který není plně kruhový, ale plošně pojednaný, z novějších produktů pak tři porcelánové zvířecí figurky z kodaňské a míšeňské porcelánky jako

⁹⁰ „(...) 'kunstgewerbliche Verirrungen', welche bei einem so außerordentlich praktisch arbeitenden Museum, wie dies unsere Anstalt ist, eine nicht zu unterschätzende Ergänzung der vorbildlichen Sammlung bilden wird. Es ist nicht zu zweifeln, daß man pädagogisch viel leichter arbeiten kann, wenn man dem Gebot auch das Verbot gegenüberzustellen in der Lage ist. Während die ständigen Sammlungen mustergültige und vorbildliche Objekte vereinigen, soll nun eine größere Abteilung hinzukommen, die – vollständig von den übrigen Sammlungen getrennt und sich auch durch ihr Arrangement von ihnen abhebend – die verschiedensten kunstgewerblichen Gegenstände umfassen soll, die in irgend einer Weise einen schweren Tadel herausfordern, z. B. Materialsurrogate und Materialübergriffe, unglückliche Konstruktionen, Stücke mit verunglückten Ornamenten oder Schmuck an unpassender Stelle, beleidigende Farbenzusammenstellungen, industrielle Vergrößerungen künstlerischer Vorbilder usw.“; ibidem, s. 45.

ukázkou zhrubnutí umělecké předlohy, včetně jejich původních předobrazů. Prostřednictvím darů se do sbírky dostaly další pozoruhodné předměty, např. peněženka s neobyčejně náročnou výšivkou z lidských vlasů nebo porcelánový talíř polepený dopisními známkami.⁹¹

Za první rok Pazaurkova působení bylo podniknuto jak rozsáhlé rozšíření sbírek o nové přírůstky, tak ještě intenzivnější vytřídění starých a pro současné potřeby nevhodných sbírkových předmětů, a sbírky tak byly podstatně reorganizovány. Výrazné změny se v důsledku nové koncepce dotkly také samotných expozic muzea, tyto proměny však pokračovaly také v následujících letech v souvislosti s nepřetržitým vývojem sbírek. Podnětem pro expoziční změny byly vedle ideových pohnutek zejména nevyhovující technické parametry výstavních prostor, zejména nevhodné osvětlení. Nové organizační uspořádání zasáhlo takřka všechny oblasti muzejního provozu, takže např. módní časopisy byly z kanceláří muzejních zaměstnanců přeřazeny do knihovny *Centrály pro průmysl a obchod*, ta naopak předala muzeu sbírku plakátů a pracovalo se také na věrohodnější prezentaci vystavených kopií (např. sbírka galvanických rozmnoženin plaket Petera Flötnera, zarážející svým pronikavým měděným vzezřením, byla opatřena stříbřitě šedým povrchem odpovídajícím originálu). Personální struktura muzea byla za účelem vyššího zabezpečení sbírek obohacena o tři pomocné dozorce.⁹²

V následujících letech byla akviziční koncepce, podmíněná přirozeně mírou příznivosti finanční situace, podobně velkorysá a rozrůstala se opět všechna sbírková oddělení: dřevo, kovy (drahé kovy, bronzy, mosaz, cín, olovo, železo), keramika, sklo, textil, drahé kameny a slonovina, sbírky hodin i hudebních nástrojů, kolekce knižního umění, papíru, kůže atd. Jedním z hlavních požadavků přitom nadále zůstávala snaha dokumentovat stejnou měrou historické i soudobé projevy uměleckořemeslné výroby a zprostředkovat domácím živnostníkům to nejlepší ze soudobé evropské uměleckořemeslné produkce. Výše zmíněná změna statut v roce 1907 umožnila konečně v žádoucí míře nákupy kvalitních historických originálů a sbírky se dále

⁹¹ Ibidem, s. 46.

⁹² Ibidem, s. 46-47.

utěšeně rozvíjely v podobném duchu, jako tomu bylo v prvním roce Pazaurova vedení instituce.

V roce 1910 už Pazaurek konstatuje, že výrazné doplnění starých fondů vyplnilo ty nejkřiklavější mezery a stav sbírek je nyní po překotné akviziční činnosti a vylučování nevhodných předmětů posledních let víceméně konsolidován. Tento stav umožnil dovést reorganizaci instituce do důsledku i na úrovni expoziční – nové uspořádání expozic bylo provedeno právě v roce 1910 – a pro příští sbírkotvornou činnost postavil do centra zájmu už jen skutečně výjimečně kvalitní předměty, které by kýženým způsobem obohatily stávající sbírky.⁹³ Obohacování sbírek však ani nadále neztrácí své započaté tempo a např. rok 1911 znamenal v oblasti sbírkotvorné dosud nejbohatší období vůbec. Hlavní pozornost v něm byla věnována sbírce hodin, slonoviny a kovů, zatímco v roce 1910 zaznamenalo nejvíce přírůstků oddělení keramiky. Rok 1912 se pak ve smyslu akvizičním nesl ve znamení skla a kovů a zcela nově byla vytvořena sbírka malířských portrétních miniatur, která se rekrutovala z nového přírůstku 16 exemplářů za pomoci několika předmětů ze stávajících sbírek.

Bohatě utvářené sbírky tak na prahu 1. světové války skýtaly skutečně silný návštěvnický zážitek.⁹⁴ Expozice hodin nabízela přehled nejrůznějších technických řešení napříč historickými epochami, slunečními, vodními, olejovými, přesýpacími, světelnými systémy a věčnými kalendáři počínaje a pestrou kolekcí stojacích hodin konče, k pozoruhodnostem této části sbírek patřil také soubor dokumentující dlouhý vývoj tradičních tuzemských schwarzwaldských hodin. Pro svou sepiatost s jedním z místních výrobních odvětví budilo velkou pozornost také oddělení klávesových nástrojů, které vedle jednotlivých exemplářů počínaje 16. stoletím nabízelo k podrobnému studiu také sbírku mechanik a ukázek různých výrobních fází, pocházející z daru stuttgartského výrobce pián a obchodního rady Karla A. Pfeiffera. Vedle těchto dvou víceméně specifických sbírek, vztahujících se k tradičním produktům Württemberska, patřila dominantní role co do rozsáhlosti i podchycení technologické, typologické i historické rozmanitosti zejména kolekci textilu,

⁹³ Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1910, Stuttgart [1911], s. 10.

⁹⁴ Pazaurek, Führer (pozn. 70).

keramiky, nábytku a ušlechtilých kovů. Rozlehlý sál s textilními produkty byl uvozen technologickou sbírkou nejrůznějších materiálů a dále textilními stroji, pomůckami a jejich modely, i schematickými nákresy různých technik a postupů. Samotná sbírka textilií se pak členila do pěti pododdílů: tkaniny (staroegyptské látky pocházející ze starých muzejních fondů, pozdně gotické textilie, brokáty z Flander či severní Itálie, barokní, rokokové a empírové exempláře až po současné ukázky textilního umění), textilní potisky, výšivky, krajky a oděvy (opulentní kostýmy příslušníků dvora i lidové kroje jednotlivých württemberských regionů). Přední role mezi muzejními fondy náležela také grafické sbírce, a to především z pozice Stuttgartu jako centra knižní produkce pro celou oblast jižního Německa. Také grafická sbírka měla svou část technologickou, která představovala provoz v tiskařské dílně a seznamovala s celou řadou grafických a fotografických technik. Rozšiřována byla dále sbírka plakátů i knižního umění, která se rozpínala od středověkých pergamenových rukopisů až po moderní knihy nakladatelství *Inselverlag* v Brémách. V rámci tohoto oddílu bylo budováno také oddělení maleb miniatur, provedených technikami olejomalby na mědi či kvašemi společně s obrázky na slonovině a papíru. Práce z kůže se objevovaly především v oddělení knižních vazeb, kde prozatím chyběly gotické, kůží potažené dřevěné vazby s bohatým kováním, tento nedostatek byl však vyvážen bohatou skupinou renesančních příkladů. Pomyslnou časovou osu tohoto sbírkového oddělení pak uzavíraly návrhy soudobých tvůrců – Delitsche, Ehmckeho, Kleukense ad. V rámci sbírky knižních vazeb byly do muzejních sbírek shromažďovány také ukázky předsádkových papírů sahající až do poloviny 17. století. Typologickou pestrost nabízela také kolekce vějířů s exponáty ze začátku 18. století. Sbírkou keramiky se jako jedna z Pazaurových domén těšila obzvláštní pozornosti. Vedle nevelké podskupiny keramických stavebních prvků a kachlí od středověku po empír nabízela rozsáhlou kolekci keramických nádob a plastiky. Poslední dva oddíly se opět vyznačovaly obdivuhodnou obsáhlostí a pokrytím všech významných vývojových období i lokalit, a to od prehistorických ukázek až po soudobou produkci. Podobně důsledně sbírka prezentovala také celou materiálovou, typologickou a výzdobnou škálu hrnčířství, keramiky a porcelánu. Výjimečnou pozici zaujímal svým významem zejména

skupina německého porcelánu, mapující podrobně jeho vývoj od prvních úspěchů evropských experimentů J. Böttgera v roce 1709. Kompletně byl ve sbírkách představen především vývoj míšeňského porcelánu, samostatnou skupinu vytvořily díky Pazaurkovým odborným zájmům a hluboké erudici ukázky děl domácích malířů porcelánu. Méně významnou roli hrálo z pohledu württemberského průmyslu a na něj se orientujících sbírek muzea oddělení skla, neboť se ve Württembersku na rozdíl od severních Čech téměř neprodukovalo. Výraznější zájem tomuto odvětví tak mohl Pazaurek na služební úrovni věnovat až po 1. světové válce, kdy se na domácí půdě rozvíjí umělecké zpracování skla zejména zásluhou Wilhelma von Eiffa, který ve 20. letech založil na stuttgartské uměleckoprůmyslové škole speciální třídu rytého skla a glyptiky [24]. Přesto Pazaurek sbírku skla obohacoval o mnohé cenné příklady vývojových etap a metod zušlechťování a výzdoby včetně podmaleb, mozaik či emailu. Výsostné místo v rámci sbírky přitom zaujímaly Čechy a Slezsko, které daly světu tradici řezaného a broušeného skla, v oddělení moderní skleněné produkce hrály prim ukázky prací Gallého a Tiffanyho. Menší pozornost byla dále věnována také východoasijské sbírce, která měla kvalitní profil už před Pazaurkovým příchodem a vyrostla vlastně ze tří objemných darů tajného dvorního rady prof. Erwina Bälze, stavebního rady Georga Baura a obchodního rady Karla Schölla. Velká část původní východoasijské sbírky, která vykazovala národopisný charakter, byla navíc v roce 1907 přenechána stuttgartskému muzeu lidového umění (*Linden-Museum*). V oddělení železa shromáždil prof. Pazaurek kované mříže, osvětlovací tělesa, nářadí, zámky a kování i kamnářské pláty počínaje gotikou a konče moderními objekty Müllera, Hagenbachera či Wildhagena. Do oddělení cínu byly vedle různých nástrojů a užitkových nádob soustředěny také ukázky náročné umělecké práce, např. okázalá mísa s motivem Adama a Evy podle rytiny Etiennea Delauneho nebo štrasburský džbán Isaaka Fausta podle Briota. Menší sbírce olova dominovala scéna Ukládání do hrobu z poloviny 18. století provedená podle rakouského sochaře R. Donnera. Bronzové plakety a medaile stuttgartského průmyslového muzea pocházely hlavně z renesanční Itálie a z Německa. Oddíl bronzů, mědi a mosazi se pyšnil dvěma bronzovými svícny z románského období, ale také pracemi Kolomana Mosera a Josefa

Hoffmanna, nacházely se v něm předměty dokumentující techniky odlévání, tepání, leptání i rytí. Velmi kvalitně a poučeně byla budována také sbírka nábytku a řezbářského umění. Skýtala originální poklady gotického (ulmská truhla zdobená plochou řezbou, truhlička ze severní Itálie), renesančního (skříň s řezbami a intarziemi z Bavorska) i barokního (intarzovaný stolec ve stylu francouzského dvorního umělce Charlese A. Boulleho) nábytkového umění, ukázky rokokového a empírového nábytku a exempláře ve stylu Ludvíka XVI. Cennými součástmi fondu byly také práce řezané v jantaru, želvovině, korálech, rohovině, perleti i slonovině. Oddělení ušlechtilých kovů soustředilo vedle galvanoplastických kopií starých cenných děl zlatnického umění kolekci německého, rakouského a francouzského medailérského umění 19. století. Ve sbírce starých zlatnických originálů si Pazaurek v roce 1913 ještě stěžuje na skromnost a nedostatečnost, přesto se v ní nacházely vynikající práce zejména domácího švábského zlatnického umění z Augsburgu, ale také práce z Basileje, Vratislavi, Drážďan či dokonce z Francie, Ruska a Norska. Také sbírka šperků nebyla nijak početná, obsahovala několik prací renesančních, většina předmětů však spadala do 17.-18. století. Moderní šperky byly zastoupeny pracemi domácích návrhářů a šperkařů (Th. Fahrner z Pforzheimu, P. Haustein ze Stuttgartu ad.) i umělců celoevropsky věhlasných jmen (van de Velde, Lettré, Hoffmann, Mayerhofer). V neposlední řadě Pazaurek po celou svou aktivní kariéru v čele muzea velmi intenzivně pracoval na rozšiřování sbírky špatných příkladů a poklesků vůči dobrému vkusu, které se návštěvníkům muzea od roku 1909 představily také ve stálých expozicích [21, 22].

První světová válka zasáhla těžce do činnosti *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu. Nejenže začaly bolestně scházet finance na provozování dosavadní velkorysé sbírkotvorné činnosti, ale odchod velké části personálu na frontu ohrozil citelně také běžný provoz instituce, takže muzeum bylo dokonce na půl roku zcela uzavřeno. O svízelné situaci těchto let svědčí také podoba výročních zpráv o činnosti muzea, které od roku 1914 vycházejí ve sdružených vydáních, v nichž jsou pojednány dva a více let souhrnně, neboť rozpočet muzea byl stlačen ve prospěch nezbytnějších výdajů a ani bohaté dary příznivců muzea už nepřicházely tak často jako

v předchozích letech. Ze skromného rozsahu těchto brožurek v následujících letech, kdy se navíc obsah dělí mezi delší období, než tomu bylo dříve, lze vyčíst, že válka ochromila činnost muzea na všech úrovních. Nová situace však také přinesla odlišná témata a nové pohledy na množství otázek. K nejpříznačnějším projektům tohoto období patřila výstava válečného umění (*Kriegskunst-Ausstellung*) či prohlídka muzea pro vojáky z lazaretů s ohledem na jejich civilní zaměstnání. Pružně dokázal prof. Pazaurek zareagovat i v oblasti přednáškové činnosti, když během roku 1915 vystoupil s tématy jako „válečný šperk“ nebo „pohlednice v době války“. S válečnými událostmi také vyvstala otázka bezpečnostních opatření na ochranu cenných sbírkových předmětů. I přes nepříznivou situaci se však prof. Pazaurek snažil udržet akviziční politiku v dosavadním směřování, ač v nesrovnatelně menším rozsahu, za zmínku stojí především nové impulzy pro sbírku kýčů – tzv. válečné „hurá-kýče“ (*Hurrakitsch*).⁹⁵

Očekávané oživení bohaté předválečné činnosti stuttgartského průmyslového muzea se bohužel nenaplnilo. Průzkum registratury muzea, uchovávané nástupnickou institucí *Württembergského zemského muzea*, jasně ukazuje sestupnou tendenci sbírkotvorné činnosti, která před první světovou válkou čítala okolo pěti set (v roce 1907 dokonce 905!) nových položek ročně. Otřes utrpěla akviziční činnost zejména v roce 1915, kdy bylo pro muzejní sbírky získáno pouhých 99 předmětů, ale ani poválečná léta už nedokázala tuto aktivitu pozvednout na někdejší obdivuhodnou úroveň a počet ročních přírůstků už se nedokázal v průměru vyšplhat nad dvě stě kusů. Zlatá éra uměleckoprůmyslových muzeí byla bohužel nenávratně pryč...

Vedle všech aktivit, zřejmých i vně budovy muzea, nezapomínal prof. Pazaurek ani na nezbytnou muzejní rutinu, spočívající mj. ve vytvoření přehledného inventárního soupisu pro interní potřeby instituce, v průběžné inventarizaci, katalogizaci atd., jejichž význam si uvědomoval a snažil se na něj také upozorňovat osvětou na stránkách závěrečných zpráv o činnosti muzea. Také na tomto poli byla Pazaurekova činnost ceněna širokou odbornou veřejností, jím vyvinuté a propagované metodiky správy sbírek se dokonce stávaly předobrazem pro postup ostatních

⁹⁵ Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1914-1915, Stuttgart [1916].

muzejních institucí. Zpráva o činnosti muzea za rok 1913 kupříkladu informuje, že na základě stuttgartského vzoru provedlo inventarizaci pražské městské muzeum, a Pazaurkův systém zpracování sbírky plakátů byl pro potřeby inventarizace převzat hned několika dalšími sesterskými ústavy, např. průmyslovým muzeem v Brémách.⁹⁶

Zavedení nového systému do správy sbírek bylo součástí Pazaurkovy reformy stuttgartského průmyslového muzea. Hned po svém příchodu v roce 1906 totiž nahradil dosavadní způsob průběžného číselného značení nových přírůstků, který pro správu muzea užívala *Centrála pro průmysl a obchod*, novým, přehlednějším způsobem evidence, který před pořadové číslo nového přírůstku předřadil koncovou číslici letopočtu, v němž byla daná akvizice učiněna (tedy nové sbírkové předměty z roku 1906 byly označeny „6, 1“, „6, 2“ atd. až do Pazaurkova odchodu z muzea, kdy ještě v roce 1933 dostávaly přírůstky čísla „33, 1“, „33, 2“ atd.). Ačkoli byl systém vyhovující, eliminoval nebezpečí nepohodlně dlouhého číselného označení a na první pohled demonstroval rok začlenění předmětu do sbírek, byl po Pazaurkově odchodu v roce 1933 nahrazen opět průběžným číslováním.⁹⁷

5.2.2.3 Veřejné služby muzea, přednášky, výstavy

V souladu s úlohami instituce se *Zemské průmyslové muzeum* snažilo nabídnout co nejširší služby veřejnosti. Vedení muzea se dokonce honosilo, že skýtá „nejliberálnější návštěvnické poměry mezi všemi podobnými sbírkami“,⁹⁸ k nimž patřila poměrně velkorysá provozní doba: v týdnu bylo muzeum otevřeno 10:00-12:30 a 14:00-17:00 (v zimě pouze do 16:00) a o nedělích pak od 11:00 do 15:00. Kromě toho fungovala v zimním období, vždy v úterý a v pátek, rozšířená večerní otevírací

⁹⁶ Kgl. Landsgewerbemuseum Stuttgart. *Bericht über das Jahr 1913*, Stuttgart [1914], s. 80-81.

⁹⁷ Za uvedené informace k reformě evidenčního značení děkuji někdejší kurátorce fondu uměleckého řemesla a designu 19. a 20. století a vedoucí oddělení *Uměleckých a kulturních dějin Württemberského zemského muzea* ve Stuttgartu dr. Heike Schröder.

⁹⁸ „(...) unter sämtlichen verwandten Sammlungen wohl die liberalsten Besuchsverhältnisse“; *Bericht 1913* (pozn. 96), s. 47.

doba 20:00-21:30.⁹⁹ Oproti roku 1904¹⁰⁰ se tak nedělní provozní doba prodloužila o 2 hodiny, na druhou stranu byla zavedena 1,5 hodinová polední pauza, čímž Pazaurek prokázal své řídicí nadání, neboť na základě údajů o návštěvnosti eliminoval návštěvníky téměř nevyužívaný obědový čas.

V roce 1906 zaznamenalo muzeum na 150 000 návštěvníků a více než 3 000 vypůjčených sbírkových předmětů, na 7 500 lidí si pak prohlédlo sbírku sádrových odlitků.¹⁰¹ V následujících letech se návštěvnost pohybovala v podobných hodnotách kolem 100 000 návštěvníků ročně (rekordního počtu 162 099 bylo dosaženo v roce 1908). Pokud vůči předchozím letům nějaký z údajů v návštěvnických a výpůjčkových statistikách výrazně klesl, vedení muzea v závěrečné zprávě vždy připojilo vysvětlení s přiblížením faktorů, které mohly takové změny způsobit. Např. v roce 1909 je pokles návštěvnosti o celých 60 000 vysvětlen konstatováním, že tematika výstav byla v daném roce zaměřena povětšinou na užší zájmové skupiny než na masovou veřejnost. Zájem publika přirozeně klesal ve válečných letech, kdy se v roce 1917 dostal dokonce na nejnižší hodnotu 26 724, ve 20. letech se však situace pozvolna opět stabilizovala na cca 80 000 návštěvníků za rok. Od konce 20. let do roku 1932, kdy Pazaurek dobrovolně opouští post vedoucího muzea, se pak návštěvnost, zřejmě vlivem hospodářské krize a celkového úpadku zájmu o muzea tohoto charakteru, snížila na polovinu.

Nejen sbírkotvornou činností, ale také aktivy v oblasti přednáškové činnosti muzea vyzvedl prof. Pazaurek na novou úroveň. Do roku 1906 totiž přednášky z oborů uměleckého řemesla konané v budově muzea pořádal výhradně württemberský *Uměleckořemeslný spolek*, s Pazaurekovým příchodem se však do těchto aktivit začali zapojovat také samotní odborní zaměstnanci muzea. Během prvního roku v čele muzea tak G. E. Pazaurek nabídl zájemcům přednášku zacílenou na „moderní stylové otázky“ a příspěvek věnovaný pozici Paříže v posuzování soudobého uměleckého dění. Jak se u Pazaurekových přednášek již stalo dobrým zvykem, vystoupení byla

⁹⁹ Ibidem, s. 48.

¹⁰⁰ Bekanntmachungen der K. Zentralstelle. Bekanntmachung, betreffend die Sammlungen im K. Landes-Gewerbemuseum, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVI, 1904, Nr. 38, 17. 9., s. 297.

¹⁰¹ *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 48-49.

bohatě ilustrována projekcí na skioptikonu. Vedle přednášek se bohatě rozvíjela také tradice komentovaných prohlídek aktuálních krátkodobých výstav i stálých expozic. V roce 1906 je prof. Pazaurek připravil k výstavě reprodukcí přední památky flámské knižní malby, *Breviaria Grimani*, dále k výstavě učňovských prací, děl funerálního umění, výstavě sklenářů a pestrobarevných papírů. Nejintenzivnější prohlídkový program však byl uspořádán k výstavnímu počínu roku, totiž výstavě *Symetrie a rovnováha*, který nabídl dokonce 7 prohlídek, při nichž se prof. Pazaurek střídal se svým kolegou A. Brinckmannem. Navíc se prof. Pazaurek téhož roku vypravil se dvěma přednáškami také mimo Stuttgart, do Schrambergu a Švábského Gmündu.¹⁰²

Už v následujícím roce ale vedení muzea zjišťuje, že přednášková činnost se v samotném Stuttgartu netěší žádané odezvě publika, neboť město je akcemi podobného druhu doslova přesyceno. Proto se napříště zájem odborných muzejních pracovníků soustředí spíše na komentované prohlídky pořádaných výstav i stálých expozic.¹⁰³ Tradice přednášek vedoucího muzea mimo Stuttgart se však udržela i v následujících letech, a to s rostoucí intenzitou. Novinkou pro rok 1908 byly prohlídky sbírek pro pedagogy,¹⁰⁴ které měly vést k jejich hlubšímu seznámení se s fondy, jež pak mohly poučenější a přitažlivější formou zprostředkovat svým žákům při společných návštěvách muzea.

G. E. Pazaurek však nejenom podněcoval přednáškovou činnost, ale také zlepšoval její technické zázemí. Hned v roce 1906 bylo pro přednáškový sál muzea zakoupeno velké projekční zařízení, které umožňovalo učinit příspěvky prostřednictvím doprovodného obrazového materiálu názornější. Jednalo se o epidiaskop, který dovolil reprodukci neprůhledných předloh a plochých reliéfů a dostupným se tak stala také projekce barevných obrázků. Pro přednáškové účely odborných zaměstnanců muzea bylo dále zhotoveno množství skleněných diapozitivů z nejrůznějších oblastí uměleckého řemesla (za účelem zhotovování obrazového materiálu pro vlastní projekce a publikační činnost provozovalo muzeum vlastní fotografický ateliér). O tom, jak podstatné bylo pro Pazaureka působení prostřednictvím přednáškové činnosti,

¹⁰² *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 56-57.

¹⁰³ *Bericht 1907* (pozn. 81), s. 75.

¹⁰⁴ *Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1908*, Stuttgart [1909], s. 61.

svědčí také jím iniciovaná úprava přednáškového sálu, která přinesla nově řešené, příhodnější osvětlení, instalaci pevného promítacího plátna a signalizační spojení mezi projekčním přístrojem a řečnickým pultíkem.¹⁰⁵

Vedle těchto vlastních bohatých přednáškových aktivit, podporujících rozkvět místní výroby, přistoupilo muzeum ke zcela ojedinělému projektu, který měl do jisté míry suplovat osobní vystoupení odborných pracovníků muzea, kteří vzhledem ke své vytíženosti nemohli věnovat tolik času přednášení na území celého Württemberska. Muzeum proto ještě v roce 1906 vypracovalo písemné podklady dvou přednášek s uměleckořemeslnou (G. E. Pazaurek – *Symetrie a rovnováha*) a technickou (stavební inspektor Klaiber – *Motorová vzduchoplavba*) tematikou doprovázené ilustračními obrázky, které byly společně s projekčním zařízením nabídnuty bezplatně k zapůjčení živnostenským spolkům po celé zemi.¹⁰⁶ V následujících letech byly pak tyto materiály obohaceny o další tématické okruhy.

V oblasti výstavní činnosti pokračoval Pazaurek po příchodu do Stuttgartu v linii velkých projektů, doprovázených drobnějšími výstavami. Krátkodobé výstavy zpravidla obsadily rozlehlý a důstojný prostor Haly krále Karla a tempo jejich výměny bylo pozoruhodné – už během roku 1906 se v ní vystřídal sedm výstav, v prostoru vstupní haly pak proběhlo dokonce 16 drobnějších krátkých prezentací, zpravidla výsledků různých soutěží, učňovských prací nebo designových návrhů. Další solitéry a menší kolekce byly návštěvníkům předvedeny také v prostorech stálé expozice.¹⁰⁷ Mezi tyto souhrny přitom nebyly zahrnuty výstavy württemberského *Uměleckořemeslného spolku*, jehož vedení bylo personálně propojeno s *Centrálou pro průmysl a obchod* a v jehož výboru zasedal od počátku svého stuttgartského působení také G. E. Pazaurek.¹⁰⁸

¹⁰⁵ *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 56.

¹⁰⁶ Jahresbericht (pozn. 78), s. 237. – *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 57.

¹⁰⁷ *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 51-55.

¹⁰⁸ V roce 1906/1907 oslavil württemberský *Uměleckořemeslný spolek* 30 let od svého založení. V jeho čele stál jako administrativní předseda Heinrich von Mosthaf, prezident *Centrály pro průmysl a obchod*. K 1. dubnu 1908 čítal spolek 763 členů. Náplní jeho činnosti byla aktivní podpora uměleckého řemesla v zemi, kterou stimuloval mj. pořádáním celé řady přednášek a výstav; viz Einunddreissigste Generalversammlung des württembergischen Kunstgewerbevereins am 12. November 1908, *Mitteilungen des württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/1909, Heft 2, s. 70-71.

Výstavy vznikaly nejen z vlastní činnosti odborných zaměstnanců muzea, ale tvořily je také výsledky práce nejrůznějších odborných a zájmových sdružení související s uměleckou či uměleckořemeslnou výrobou, dále učňovské práce a produkty různých odborných vzdělávacích kurzů či vypsání soutěží. Vystavovány byly nejnovější ukázky moderního uměleckého řemesla ve všech jeho odvětvích, ale např. také architektonické návrhy. Nadto muzeum svými sbírkovými předměty obesílalo také zahraniční výstavy.

Bohaté výstavní aktivity si udržely svou intenzitu i v následujících letech, muzeum hostilo každoročně na 2 desítky výstav a prof. Pazaurek na bohatost výstavního plánu každoročně upozorňoval v závěrečné zprávě o činnosti muzea: „*Výstavní činnost je v Zemském průmyslovém muzeu natolik rozvinutá, že slouží jako vzor mnoha jiným ústavům.*“¹⁰⁹ Téměř každý rok Pazaurekova působení se v muzeu navíc představil výrazný a svými ambicemi i úrovní nad ostatní vyčnívající výstavní projekt, k němuž byl zpravidla vydán katalog nebo doprovodná publikace. Vzhledem k nedostatku prostoru budiž tento aspekt Pazaurekova muzejní práce načrtnut jen skromným výčtem, tituly sloužící k detailnějšímu seznámení se s danou problematikou jsou dostupné v připojené bibliografii. Hned v roce 1906 připravil prof. Pazaurek rozsáhlou výstavu *Symetrie a rovnováha (Symmetrie und Gleichgewicht, 15. listopadu 1906-6. ledna 1907)*,¹¹⁰ která na pozadí určitých výchovných ambicí nastolila otázku symetrie jako základního prvku každého výtvarného tvoření. Následovaly další významné pořady: výstava *Blahopřání z období biedermeieru (Glückwunschkarten der Biedermeierzeit, 30. listopadu 1907-19. ledna 1908)*¹¹¹ či *Povznesení německého studentského umění (Hebung der deutscher Studentenkunst, 1. června-26. července 1908)*. Nejvýznamnější událostí roku 1909 bylo otevření nového oddělení stálých expozic, věnovaného problematice kýče [21]. Téma kýče a výchovy k dobrému vkusu se v souvislosti s proměnami uměleckého citění těšilo velké oblibě už od počátků anglického obrodného hnutí *Arts & Crafts*. G. E. Pazaurek se touto tematikou zabýval velkou část

¹⁰⁹ „*Das Ausstellungswesen ist im Landesgewerbemuseum so ausgebildet, daß es vielfach anderen Anstalten als Muster hingestellt wird.*“; *Bericht 1910* (pozn. 93), s. 47.

¹¹⁰ Gustav Edmund Pazaurek, *Symmetrie und Gleichgewicht. Ausstellung im Königl. Württ. Landesgewerbemuseum, Stuttgart 1906.*

¹¹¹ Gustav Edmund Pazaurek, *Biedermeier-Wünsche, Stuttgart 1908.*

své profesní kariéry a publikoval k němu nejen mnoho dílčích studií a článků, ale v roce 1912 také samostatnou monografii *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*. Pazaurova expozice a její propagace podnítila bouřlivý ohlas a zájem odborníků i laických návštěvníků, avšak s odstupem času se nakonec Pazaurovi svým způsobem stala i osudnou.¹¹²

V tomtéž roce připravilo muzeum mj. ještě obsáhlou výstavu *Troji rokoko (Dreierlei Rokoko, 8. září–17. října 1909)*.¹¹³ Pro rok 1910 byla zřejmě nejpozoruhodnějším projektem výstava starých a nových prací ze skleněných perel (*Ausstellung alter und neuer Glasperlenarbeiten, 13. listopadu–26. prosince 1910*).¹¹⁴ Nevidaný ohlas publika vzbudila výstava švábského církevního umění (*Ausstellung kirchlicher Kunst Schwabens, 1. srpna–15. října 1911*).¹¹⁵ Tvarosloví užitkového cínu a kameniny přiblížila výstava v roce 1912 (*Gebrauchszinn und Steingut, 5. července–11. srpna 1912*). V předvečer 1. světové války si zaslouží jmenovat ještě výstava moderních německých koberců, která opět rozšířila tématickou šíři výstavních projektů novým směrem (*Moderne deutsche Teppiche, 1.–30. listopadu 1913*).¹¹⁶ Období 1. světové války přineslo proměnu výstavních témat (výstava *Válka a umělecké řemeslo (Krieg und Kunstgewerbe), 1. května–30. června 1915*), ale přirozeně také nucenou stagnaci v této oblasti, k jistému oživení výstavní činnosti a aktivit muzea obecně došlo až na počátku 20. let. Přesto však muzeum už nikdy

¹¹² Vzhledem k tomu, že k tématu Pazaurovy sbírky kýchů, která zůstala dodnes v jisté podobě zachována ve *Württembergském zemském muzeu* ve Stuttgartu, byla vytvořena celá magisterská práce a sám Pazaurek věnoval této problematice obsáhlou publikaci a řadu dílčích studií a článků, nebude zde toto téma blíže pojednáno. – Gustav Edmund Pazaurek, *Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe. Führer für die neue Abteilung im Kgl. Landesgewerbemuseum*, 1. Aufl., Stuttgart 1909. – Idem, *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, Stuttgart – Berlin 1912. – Gudrun Kainz, „*Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe*“. *Die Sammlung von Gustav E. Pazaurek im Württembergischen Landesgewerbemuseum Stuttgart* (diplomní práce), Universität Stuttgart, Institut für Kunstgeschichte, Stuttgart 1986.

¹¹³ Gustav Edmund Pazaurek, *Dreierlei Rokoko. Ausstellung im Kgl. Württ. Landes-Gewerbemuseum*, Stuttgart 1909.

¹¹⁴ Gustav Edmund Pazaurek, *Glasperlen und Perlenarbeiten aus alter und neuer Zeit*, Darmstadt 1911. – Idem, *Königl. Landesgewerbemuseum. Ausstellung alter und neuer Glasperlenarbeiten*, Stuttgart 1910.

¹¹⁵ Gustav Edmund Pazaurek, *Ausstellung kirchlicher Kunst Schwabens*, Stuttgart 1911. – Idem, *Alte Goldschmiedearbeiten aus schwäbischen Kirchenschätzen*, Leipzig 1912.

¹¹⁶ *Ausstellung Der moderne deutsche Teppich. König-Karls-Halle Landes-Gewerbemuseum. 1.–28. November 1913*, Stuttgart 1913.

nedokázalo navázat na překotný rozkvět všech oblastí svého působení, příznačný pro předválečné období.

Po první světové válce muzeum usilovalo o to, neomezit příliš původní bohatě založenou výstavní činnost, takže co do počtu byla nabídka dosti pestrá a jednotlivé výstavy za sebou následovaly v poměrně rychlém sledu, neobjevovaly se však už tak výrazné a velkolepě pojaté výstavní projekty. Poválečný nedostatek surovin i financí tlačil rozpočet muzea co nejnižší a prostředků se nedostávalo nejen pro pořádání výstav, ale zejména pro publikační činnost, která nesla velkou měrou propagační úkoly instituce; výroční zprávy o činnosti muzea proto napříště vycházejí v mnohem skromnější podobě, oprostěné od všech nadbytečných okras včetně přílohy se světlotiskovými reprodukcemi nových přírůstků. Na druhou stranu muzeum opět rychle reagovalo na momentální situaci a mnoho stávajících sil vložilo nově do vypisování soutěží pro umělce a řemeslníky, které měly do válkou zdecimovaných oblastí přinést nové podněty a oživení a pomoci překonat utrpená traumata.

Vraťme se však k dalším aspektům proměny instituce po roce 1906. Jednou z dalších novinek v činnosti muzea, jejímž iniciátorem zřejmě Pazaurek byl, byly putovní výstavy, s jejichž pořádáním se započalo v roce 1907 v Ravensburgu. Tyto aktivity, provozované na nejrůznějších místech celého Württemberska, měly zajistit ještě lepší dostupnost služeb muzea a *Centrály pro průmysl a obchod*, měly se dostat co nejlíže a k co největšímu počtu obyčejných živnostníků i konzumentů.¹¹⁷

S vývojem *Zemského průmyslového muzea* se vedle výstavního programu proměňovala také skladba jeho stálých expozic. První změny byly spojeny s Pazaurovou důslednou reorganizací ústavu, započatou v roce 1906, fáze zahrnující proměny stálé expozice přišla však ke slovu až následujícího roku. Sbírkou uměleckého řemesla z Japonska a Číny byly tehdy nově umístěny do původně pro expozice nevyužitých prostor vstupní haly a jimi uvolněné místo na nároží Schlosstraße a Lindenstraße zaujaly předměty z kůže, ukázky knižního umění, kostěné a perleťové řezby a vějíře a v navazujícím sále pak sbírka nábytku a dřevorezeb, za níž následovala expozice klávesových nástrojů, která vzhledem ke své vysoké hodnotě a

¹¹⁷ *Bericht 1907* (pozn. 81), s. 73.

ojedinělosti nemohla nadále zůstat mezi stroji a technickými modely, jako tomu bylo doposud. Oddělení dřevěných, kostěných a kožených předmětů tak společně s grafickou sbírkou uvolnilo závěrečný velký sál při Hospitalstraße, kde bylo vystaveno nové sbírkové oddělení proměn vkusu uplynulých pěti desetiletí.¹¹⁸

Další vlna proměn zastihla muzeum v roce 1909,¹¹⁹ kdy byla otevřena expozice kýchce [21]. Následující rok pak přinesl zásadní proměnu stálých expozic [18]. Muzeum tehdy získalo dvě nové prostory, které opustila expozice *Poradny pro stovební průmysl* a sbírky vrchního školního rady pro průmysl, další prostory se uvolnily, když naproti sídlu muzea byla otevřena nová výstavní budova Centrály, kam své výstavní aktivity přesunul württemberský *Uměleckořemeslný spolek*. Ukázky „proměn vkusu posledních desetiletí“, které prezentovaly starší uměleckořemeslné výrobky, jež pozbyly své aktuálnosti a sdělnosti pro současné producenty i spotřebitele, byly přesunuty do postranních galerií Haly krále Karla v přízemí budovy. Sbírkou kýchců, která naproti tomu prezentovala ukázky zřejmých provinění vůči vhodné konstrukci, materiálu či výzdobě, byla vystavena v přízemním prostoru pravé věže a navazující místnosti. Největší část uměleckořemeslných expozic pak byla soustředěna v prvním poschodí. Sál při Hospitalstraße, odkud byly přesunuty „proměny vkusu“ posloužil nově expozici nábytku a dřevorezeb, uspořádané chronologicky podle příslušných uměleckých stylů. K tomuto poslednímu sálu přiléhající místnost, sloužící původně provozu knihovny, byla v novém expozičním řešení využita k instalaci hudebního pokoje, navrženého pedagogem stuttgartské uměleckoprůmyslové školy Bernhardem Pankokem původně jako reprezentační ukázka württemberské nábytkové produkce, kterou *Centrála pro průmysl a obchod* představila v roce 1905 na světové výstavě v St. Louis. Přemístěna byla také sbírka klavírů, která se původně napojovala na expozici nábytku, své nové místo teď našla blíže k dalšímu typickému odvětví domácího průmyslu – výrobě hodin, a sice v místnosti předcházející velkému sálu textilního oddělení při Schloßstraße. Náplň obou velkých sálů s textilní sbírkou a expozicí keramiky a skla zůstala (jistě i kvůli jejich rozsáhlosti) zachována. Na textilní

¹¹⁸ Ibidem, s. 65.

¹¹⁹ Pazaurek, *Führer* (pozn. 70), s. X.

sál pak navazovala ukázka domácích krojů pocházející z nově a hojně rozšiřované sbírky kostýmů. Kolekce hudebních nástrojů navíc uvolnila zároveň s původně společnou expozicí dřevěných, kostěných, kožených a papírových produktů jednotný a větší prostor na nároží Schloss- a Lindenstrasse, který zaujala kolekce grafiky a knižní produkce, rozdělená dříve nevhodně do technického suterénu a prvního poschodí. Kolekci hodin v pravé postranní galerii Haly krále Karla vytvářelo levý pendant oddělení ušlechtilých kovů, emailů a medailí, neušlechtilé kovy pak tvořily přechod mez sbírkou keramiky a skla a expozicí nábytku.

Touto zásadní proměnou realizoval Pazaurek další etapu reorganizace instituce a dosáhl logického uspořádání stálých expozic, které začínaly ukázkou dvou typických odvětví domácí výroby (produkce klávesových hudebních nástrojů a hodin) a dále pokračovaly v systematickém řazení na základě materiálových skupin, aniž by byly rušeny nějakými cizorodými prvky. Nyní mohl vedoucí muzea přikročit k dalšímu kroku, jímž bylo vydání průvodce po stálých expozicích uměleckého řemesla. „*Nyní bude moci také býti brzy započato s vydáním pomůcky, resp. průvodce bez toho, aby se bylo třeba obávat rychlého zastarání.*“¹²⁰ Ten vyšel až v roce 1913 a vedle cenných informací o skladbě sbírek podává také přehledné svědectví o vývoji podoby expozic [18].¹²¹

Rovněž v následujících letech prodělaly expozice pochopitelně drobnější úpravy, modifikace členění jednotlivých pododdílů či pozměnění původní instalace, které souvisely s novými akvizicemi.

Z hlediska hlavní úlohy *Zemského průmyslového muzea*, totiž podpory württemberské průmyslové a uměleckořemeslné výroby, byly dále v rámci veřejných služeb muzea stěžejní soutěže z nejrůznějších oblastí uměleckého řemesla, které zároveň výrazně podporovaly rozvoj na poli umělecké tvorby a designu. Württemberské hranice pak přesáhly významnější projekty tohoto druhu, kdy např. Pazaurovým přičiněním přispěl stuttgartský bankovní dům částkou 8 000 Marek na vypsání soutěže na návrh nových říšských poštovních známek. Celoněmecké ambice

¹²⁰ „*Nun wird auch die Herausgabe eines Wegweisers bezw. Führers bald in Angriff genommen werden können, ohne daß man ein zu rasches Veralten befürchten müßte.*“; *Bericht 1910* (pozn. 93), s. 10.

¹²¹ Pazaurek, *Führer* (pozn. 70).

měl také projekt „Povznesení německého studentského umění“ z roku 1907, spojující vypsání soutěže s následnou výstavou zúčastněných prací.¹²² Velký ohlas vyvolala dále soutěž na návrh balení cigaret, jíž se v roce 1920 zúčastnili umělci z prostoru celého Německa.¹²³

5.2.2.4 Publikační činnost

Problematika publikační činnosti Pazaurkovy stuttgartské epochy zde bohužel rovněž nemůže být uspokojivě pojednána, neboť soupis titulů z tohoto období čítá stovky položek. Hlubší analýza budiž proto ponechána pro další bádání. V rámci stručného přehledu lze pouze poznamenat, že bohatost témat i četnost publikací opět vzbuzuje obdiv k Pazaurkovu profesnímu nasazení a produktivitě, a upozornit na některé vybrané aspekty.

Nejprve se nabízí srovnání stuttgartských a libereckých podmínek. Vedle řady jiných činností, které přináležely do kompetence odborného správce muzea, odpadlo G. E. Pazaurkovi oproti libereckému působení také redigování muzejního čtvrtletníku. Oficiální zprávy o dění v muzeu byly občasně uveřejňovány ve zpravodaji *Centrály pro průmysl a obchod – Gewerbeblatt aus Württemberg*, tento týdeník však reflektoval činnost celého odboru včetně všech podřízených institutů, takže pro informace ze *Zemského průmyslového muzea* byl zpravidla určen jen omezený prostor. Navíc byly tyto články psány také dalšími autory a zcela zmizela starost o řízení celého periodika, která si ještě v Liberci jistě nárokovala mnoho z času vedoucího muzea. Pazaurkovi tak zbývalo více prostoru pro propagaci muzea a zejména výsledků vlastní odborné práce v denním tisku a všech významnějších evropských odborných periodikách. Výstavní projekty pak vzhledem k absenci vlastního muzejního časopisu byly blíže pojednány v samostatných katalozích nebo příslušných článcích v tisku.

¹²² *Bericht 1907* (pozn. 81), s. 75.

¹²³ Viz Fuger (pozn. 25), s. 53.

Příchod G. E. Pazaurka do Stuttgartu evidentně velmi intenzivně stimuloval publikační aktivity spojené s institucí *Zemského průmyslového muzea*, v první volně uveřejněné závěrečné zprávě o jeho činnosti za rok 1906 se totiž dočítáme, že ani „publikační činnost už napříště nebude ponechána výhradně württemberskému Uměleckořemeslnému spolku.“¹²⁴ Následně je připojeno nejen 15 odborných článků a jedna knižní publikace prof. Pazaurka, ale také tituly publikované téhož roku ostatními odbornými zaměstnanci muzea, Abertem Brinckmannem a Kurtem Schmidtem. Tyto výčty se pak utěšeně rozrůstaly i v následujících letech.

Hlavní uměleckohistorická, uměleckořemeslná a estetická témata, jimiž se od roku 1906 až do své smrti prof. Pazaurek zabýval, byla obvykle prakticky napojena na muzejní činnost, tedy přípravu výstav či zpracování konkrétní části stálých sbírek a expozic. Nadto lze v denním tisku opět nalézt spoustu postřehů k aktuálním tématům, okořeněných často Pazaurkovou ironickou kritikou. Velmi zajímavá je v tomto směru např. skupina textů různým způsobem souvisejících s první světovou válkou a otázkami, které v mnoha oblastech uměleckého i běžného života nastolila, jakkoli zároveň válečná léta znamenala dlouhou pauzu pro větší publikační počiny.¹²⁵

Události 1. světové války podnítily G. E. Pazaurka k návratu ke své mladické literární činnosti. Ve *Württembergské zemské knihovně* ve Stuttgartu jsou uloženy originální strojopisy jeho dramatické trilogie *Obrazy ze světové války (Bilder aus dem Weltkrieg)*.¹²⁶ Rokem 1920 jsou označeny také strojopisy dalších 4 dramát, připsaných Pazaurkovi, které se zde nacházejí,¹²⁷ ačkoli se zřejmě jedná o výsledek literární činnosti delšího období.

¹²⁴ „Auch das Publikationswesen wird in der Folgezeit nicht mehr ausschließlich dem Württembergischen Kunstgewerbeverein überlassen bleiben.“; *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 58.

¹²⁵ Vedle bezpočtu článků a drobnějších studií zejména stať *Patriotismus, Kunst und Kunsthandwerk*; Gustav Edmund Pazaurek, *Patriotismus, Kunst und Kunsthandwerk*, 20. Heft der Flugschriften „Der deutsche Krieg“, Stuttgart 1914.

¹²⁶ [Gustav Edmund Pazaurek], *Die grosse Zeit. Bilder aus dem Weltkrieg (I. Heldentod, II. Das schwerere Opfer, III. Musterpatrioten. Ein Schattenspiel aus dem Kriegsjahr 1916)*, s. 1. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/26.

¹²⁷ [Gustav Edmund Pazaurek], *Das Schillerdenkmal. Lustspiel in einem Aufzuge*, s. 1. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/30. - [Gustav Edmund Pazaurek], *Ein Königsherz. Grotteske in einem Aufzuge*, s. 1. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/29. - [Gustav Edmund Pazaurek], *Satan streikt. Grotteske in einem Aufzuge*, s. 1. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/28. - G. Niedermann [Gustav

Poválečné poměry nepřály příliš snahám o oživení předválečné intenzity muzejní práce a neposkytovaly ani dostatek prostředků k sebeprezentaci muzea prostřednictvím tištěných publikací – průvodců po sbírkách i krátkodobých výstavách. G. E. Pazaurek se proto ve 20. letech soustředil na vlastní výzkum a publikování jeho výsledků mimo muzejní půdu. V tomto období tak vycházejí stěžejní práce pro oblasti, na nichž Pazaurek dosáhl největších úspěchů – obory sklářské výroby a umění malby na keramiku a porcelán: *Gläser der Empire- und Biedermeierzeit* (1923), *Kunstgläser der Gegenwart* (1925), *Deutsche Fayence- und Porzellan-Hausmaler* (1925), *F. Gondelach, der bedeutendste deutsche Glasschneider und seine Rivalen* (1927).¹²⁸

Ve své publikační činnosti nepolevoval G. E. Pazaurek během svého stuttgartského pobytu ani jako recenzent odborných publikací a více než výmluvným svědectvím jeho odborných kvalit je skutečnost, že si ho jako spolupracovníka přizvala velká encyklopedická kompendia - *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* Ulricha Thiemeho a Felixe Beckera, *Deutsches Künstlerlexikon*, ale např. také *Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften*.¹²⁹

5.2.3 Zahraniční cesty

Ačkoli jazyková vybavenost mohla být jedním z Pazaurekových limitů - materiály k výběrovému řízení na místo odborného vedoucího stuttgartského *Zemského průmyslového muzea* totiž hovoří o tom, že neovládal plynně ani francouzský, ani

Edmund Pazaurek], *Semiramis. Ein dreiteiliges babel-biblisches Musikmärchen*, s. l. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/27.

¹²⁸ Gustav Edmund Pazaurek, *Gläser der Empire- und Biedermeierzeit*, Leipzig 1923. – Idem, *Kunstgläser der Gegenwart*, Leipzig 1925. – Idem, *Deutsche Fayence- und Porzellan-Hausmaler*, Leipzig 1925. – Idem, *F. Gondelach, der bedeutendste deutsche Glasschneider und seine Rivalen, Keramik- und Glasstudien*“, Heft 1, Berlin 1927.

¹²⁹ Gustav Edmund Pazaurek, heslo Auffenwerth Johann, in: *Künstlerlexikon*, Leipzig 1906, s. 927. – Idem, heslo Bottengruber, Ignaz A., in: Ulrich Thieme – Felix Becker (edd.) *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band 4 Bida-Brevoort*, Leipzig, 1910, s. 413-414. – Idem, heslo Bottengruber, Ignaz A., in: *Deutsches Künstlerlexikon. Band 4*, Leipzig 1910, s. 707-708. – Idem, heslo Kunstgewerbemuseen, in: J. Brix – H. Lindemann – O. Most et al., *Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften. Ergänzungsband II H-Z*, Jena 1927, s. 938-942.

anglický jazyk¹³⁰ – podnikal Pazaurek ročně celou řadu služebních cest po celé Evropě. „*Jak je známo, cestování má pro zaměstnance muzea velký význam, neboť (...) umožňuje sbírat podněty zakládající se na autopsii (...)*.“¹³¹ Nutno ovšem poznamenat, že Pazaurova situace byla v tomto ohledu ve srovnání s libereckou etapou odlišná, v důsledku velkého pracovního vytížení už nepřicházely v úvahu mnohatýdenní studijní cesty napříč Evropou, které podnikal z Liberce, služební cesty se proto nově soustředily spíše na návštěvu významných evropských výstav a účast na odborných setkáních a konferencích.

Už v prvním roce své stuttgartské služby tak nejprve procestoval Württembersko, aby se seznámil se stavem domácí uměleckořemeslné produkce, a vypravil se na výstavy v Drážďanech, Norimberku a Liberci. V saské metropoli se navíc v roce 1906 účastnil muzeologického kongresu. O rok později vystoupil prof. Pazaurek na kongresu muzeí v Paříži s vlastním příspěvkem a svou řeč na téma studentského umění přednesl také na půdě nové univerzitní budovy v Jeně.¹³² V následujícím roce se Pazaurovo vystoupení na kongresu ve Frankfurtu už týkalo ryze muzeologické problematiky, a sice bezpečnostních opatření v muzejních provozech.¹³³ V belgickém Bruselu přednášel v roce 1910 pro *Německý umělecký spolek (Deutscher Kunstverein)* a navštívil zde také světovou výstavu, další cesta toho roku směřovala na kongres muzeí v Mnichově.¹³⁴ Své příspěvky přednesl prof. Pazaurek také ve Vídni, v Dessavě, v Halle, v Brně a před první světovou válkou dokonce podnikl cestu do dalekého Ruska a při této příležitosti vystoupil v Petrohradě s přednáškou na téma „*raně středověké práce z kovu a emailu*“.¹³⁵ V tomto duchu by bylo možné pokračovat prakticky po celou dobu Pazaurovy aktivní kariéry...

Většina z těchto cest proběhla za služebními či profesními úkoly, ať už se jednalo o návštěvu výstav a aukcí a s ní spojenou sbírkotvornou činnost či (zpravidla) aktivní

¹³⁰ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 2, Die Besetzung der Stelle des Vorstands des Landesgewerbemuseums (14., 23. 10. 1905).

¹³¹ „*Reisen sind für die Museumsbeamten bekanntlich von der größten Wichtigkeit, da es (...) auf Autopsie beruhende Anregungen zu sammeln gilt (...)*“; *Bericht 1906* (pozn. 54), s. 60.

¹³² *Bericht 1907* (pozn. 81), s. 76.

¹³³ *Bericht 1908* (pozn. 104), s. 61.

¹³⁴ *Bericht 1910* (pozn. 93), s. 56, 60.

¹³⁵ *Bericht 1913* (pozn. 96), s. 75.

účast na odborných konferencích a kongresech. Výčet všech navštívených destinací by byl příliš dlouhý, proto zde bylo podáno jen několik příkladů, odrážejících zároveň prostřednictvím pravidelné návštěvy muzeologických kongresů velmi živou účast G. E. Pazaureka na dění v oblasti dějin umění, znalectví a muzeologie v celoevropském měřítku...

5.2.4 Členství v oborových organizacích

Pazaurovu mimořádně silnou pozici v odborných kruzích dokládá mj. i členství v nejrůznějších oborových sdruženích. O tom, že byl členem komise pro správu *Sbírky vlasteneckých uměleckých a starověkých památek (Sammlung vaterländischen Kunst- und Altertumsdenkmale)* a zasedal v představenstvu württemberského *Uměleckořemeslného spolku (Kunstgewerbeverein)*, už bylo pojednáno výše. Roku 1916 byl jmenován čestným členem *Spolku přátel plakátu (Verein der Plakatfreunde)*, posléze *Grafického klubu (Graphischer Klub)* a od roku 1930 pak náležel jako čestný člen do *Spolku přátel zpracování skla a drahých kamenů (Verein der Freunde der Glas- und Edelsteinbearbeitung)*.¹³⁶

Mnohem zásadnější z hlediska jeho osobní angažovanosti a podílu na utváření moderního uměleckého směřování však bylo jeho členství v *Německém Werkbundu (Deutscher Werkbund)*, kam byl roku 1908 zvolen jako odborný zmocněnec pro oblast sklářské výroby. V této funkci setrval až do svého vystoupení ze spolku v roce 1931.¹³⁷ Také tato kapitola Pazaurova života dospěla k nečekanému zvratu, vrcholícímu dobrovolným vystoupením z organizace, a zasloužila by si v dalším bádání samostatnou pozornost.

¹³⁶ Viz Fuger (pozn. 25), s. 43.

¹³⁷ Dietrich Schneider-Henn, *Gustav E. Pazaurek. Die Seele des Zahnstochers. Eine Bibliographie zum Kunstgewerbe*, München – Paris 1986, s. 4.

5.2.5 Pazaurek jako sběratel

Neméně zajímavá je ve srovnání se všemi Pazaurokovými aktivitami také jeho činnost sběratelská [36]. Že byl sběratelem vášnivým, který soustředil předměty z různých oborů užitého umění, bylo na příkladech jeho osobních darů do muzejních sbírek naznačeno už v kapitole věnované jeho libereckému působení. Rozmanitost však jeho sběratelské aktivity vykazují díky podobným zmínkám také ve Stuttgartu. Vedle Beethovenova klavíru věnoval dále muzeu např. v roce 1913 „vyřezávanou perskou kokosovou misku se stříbrným řetězem“,¹³⁸ jeho sběratelská vášeň se tedy dotýkala také umění orientálního.

Část Pazaurokových sbírek, zaměřená především na sklo, se nám dodnes zachovala v pražském *Uměleckoprůmyslovém muzeu*, kterému ji věnoval sám sběratel v roce 1932. Geneze tohoto aktu byla komplikovanější a souvisela zřejmě s výbušnou atmosférou Německa počátku 30. let a Pazaurokovými neshodami s vedením i útoky a tlakem, který na něj vyvíjeli jeho odpůrci v tisku. Darování sbírky do Prahy předcházelo dvojí nabídnutí sbírky *Zemskému průmyslovému muzeu* ve Stuttgartu, dar byl však státem odmítnut.¹³⁹ Na druhou stranu je možné kalkulovat také s existencí vzájemných kontaktů – např. v roce 1891 děkuje vedení *Uměleckoprůmyslového musea* na stránkách *Zpráv kuratoria* Pazaurokovi za spolupráci při bližší neurčené akvizici, roku 1926 pak Pazaurek muzeu daruje plaketu se svým portrétem [31].¹⁴⁰

K Pazaurokovu mecenášskému daru z roku 1932 se na stránkách *Zpráv kuratoria* dozvídáme: „Nesmírných zásluh o rozmnožení sbírek našich získal si p. Dr. G. E. Pazaurek, ředitel *Zemského průmyslového musea* ve Stuttgartě a rodák pražský. Tento vynikající znalec a odborný spisovatel německý rozhodl se počátkem loňského roku, že svoji obsáhlou soukromou sbírku skla, kterou po léta s odbornou znalostí k účelům studijním a publikačním zakládal a rozmnožoval, věnuje do sbírek *Umělecko-*

¹³⁸ *Bericht 1913* (pozn. 96), s. 64.

¹³⁹ Prof. Pazaureks Sammlungen und der Staat, *Württembergische Zeitung*, 1932, Nr. 62, 15. 3.

¹⁴⁰ Dana Stehlíková, *Kabinety umění a kuriozit. Pět století sběratelství uměleckého řemesla. – Cabinets of Arts and Curiosities. Five Centuries of Arts and Crafts Collecting* (kat. výst.), Císařská konírna Pražského Hradu 1996, s. 108-109.

*průmyslového musea Obchodní a živnostenské komory ve svém rodném městě Praze.*¹⁴¹

Darovací listina Pazaurovy pražské sbírky z 21. února 1932¹⁴² uvádí 2034 předmětů především z oboru skla, ale také pečetidla, klasicistní gemy a příbory. Hodnota a význam Pazaurova odkazu byly tak obrovské, že spojením s cennou Lannovou sbírkou, kterou *Uměleckoprůmyslové museum* spravovalo, vytvořil z muzea jednu z předních institucí ke studiu skla v Evropě. Díky Pazaurovi muzeum obohatilo své fondy o řadu vzácných exponátů, které ve sbírce dosud postrádalo, zejména pohár H. Schwingera, díla F. Gondelacha a ukázky rýžového skla. Výrazně byla také rozšířena kolekce dvojstěnných sklenic a sklenic Mohnových, sbírka německého středověkého skla, skla malovaného i barevného skla z 16. a 17. století, dále řezaného skla 19. století a hyalithového a lithyalinového skla. Sbírkou dále obsahovala práce ze skleněných perli, siluety na zlatém pozadí a malby pod sklem. Jednalo o skutečně poučený a ucelený přehled rozmanitými technikami a způsoby výzdoby, a to včetně ukávek antického a středověkého skla [23].¹⁴³

*„Část sbírky skla si Pazaurek ponechal do smrti ke studijním účelům. Z politických důvodů ji pak Německo odmítlo předat do Prahy, zůstala uložena ve Vratislavi, část během války shořela, 22 ks bylo vráceno do UPM (Uměleckoprůmyslového musea v Praze, pozn. aut.), ostatní bylo předáno do Muzea ve Varšavě.“*¹⁴⁴ Podle výsledků archivních průzkumů, které na poli válečného pohybu uměleckých děl a jejich případných následných restitucí provedl Vít Vlnas, se jednalo o 359 předmětů, které z Pazaurovy pozůstalosti měly ještě přejít do vlastnictví *Uměleckoprůmyslového musea*, v roce 1935 však byly zadrženy německými úřady¹⁴⁵ a v roce 1939 pak byly na dobu 8 let uloženy do muzea ve Vratislavi. O rok později byla kolekce zabalena a

¹⁴¹ *Zpráva kuratoria za správní rok 1932. Umělecko-průmyslové museum Obchodní a živnostenské komory v Praze, Praha 1933, s. 3.*

¹⁴² Autorce práce se přes několik dotazů na *Centrum dokumentace sbírek Uměleckoprůmyslového musea* nepodařilo darovací smlouvu dohledat.

¹⁴³ *Zpráva kuratoria* (pozn. 141), s. 4. – František Xaver Jiřík, *Pazaurova sbírka skla. Průvodce výstavou*, Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 1932. – Idem, *Glassammlung Pazaurek. Führer durch die Ausstellung*, Prag: Kuntsgewerbliches Museum, 1932.

¹⁴⁴ Viz Stehlíková (pozn. 140), s. 109.

¹⁴⁵ AUPM, fond G. E. Pazaurek, dopis ředitele *Uměleckoprůmyslového musea*, dr. Heraina, Marii Pazaurové-Janovské (29. 12. 1947).

uložena do beden, které byly v letech 1941 a 1942 rozmístěny po úkrytech ve Slezsku. Ze zachované dokumentace bohužel nevyplývá, zda mezi skupinami předmětů, které v těchto úkrytech podlely zániku, byla také Pazaurkova sbírka.¹⁴⁶

Celá záležitost ohledně Pazaurkova odkazu sbírky do Prahy vzbudila zejména ve Stuttgartu bouřlivou vlnu reakcí¹⁴⁷ a zasloužila by si pozornost samostatné studie. Dění kolem této události je svým konfliktním pozadím odrazem nadcházející éry národního socialismu a předznamenává konec éry Pazaurkova působení ve stuttgartském veřejném životě.

Zbylá část Pazaurkových bohatých sbírek byla zřejmě rozptýlena nedlouho po jeho smrti a je dnes jen velmi těžko rekonstruovatelná. O jejích osudech svědčí např. pozvánka na aukci Pazaurkovy sbírky wedgwoodské keramiky a kameniny 26.-27. března 1935 ve stuttgartské aukční síni Paula Hartmanna.¹⁴⁸ Vybraná skupina keramiky byla zřejmě přímo z této aukce zakoupena do *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, v jejíž registratuře o ní dodnes podává svědectví 20 karet s původními inventárními čísly 383-402.¹⁴⁹ Podle inventárních záznamů na kartách přečkaly všechny tyto předměty druhou světovou válku a intenzivní bombardování Stuttgartu a byly ve sbírkách muzea zachovány ještě v roce 1947.

5.2.6 Odchod G. E. Pazaurka ze *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu

Pazaurkovy zásluhy byly ceněny nejen odbornou veřejností, ale byli si jich vědomi i jeho nadřízení. Během jeho služeb pro württemberské království se mu tak dostalo

¹⁴⁶ Vít Vlnas, *Prameny k uměleckým ztrátám na československém území v letech 1939-1945. (Regesta fondu B 323 Spolkového archivu v Koblenci)*, s. 150, www.phil.muni.cz/~mackova/DAN_SPFFBU_word.../005vlnas.doc, vyhledáno 19. 3. 2010.

¹⁴⁷ Za všechny citujeme pouze Pazaureks Gläsersammlung kommt nach Prag, *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 1932, Nr. 116, 10. 3.

¹⁴⁸ Kunstauktion aus dem Nachlaß des † Gustav E. Pazaurek, *Stuttgarter Neues Tagblatt – Abendausgabe*, 1935, Nr. 140, 23.-24. 3., s. 13.

¹⁴⁹ Za upozornění na tuto skupinu předmětů děkuji dr. Anje Heuß, která svého času prováděla ve *Württembergském zemském muzeu* výzkum provenience sbírek.

hned několika čestných ocenění – nejprve rakousko-uherská jubilejní medaile pro státní civilní zaměstnance (*Jubiläums-Medaille für Zivilstaatsbedienstete*),¹⁵⁰ a královským rozhodnutím z 5. října 1916 posléze také válečný *Kříž krále Viléma*.¹⁵¹ Toto vyznamenání bylo udělováno württemberským králem Vilémem II. jako čestné ocenění a symbol upomínající na dobu 1. světové války; „*Vilémův kříž propůjčíme mužům, kteří se během Naší vlády, obzvláště v důsledku nynější války, bez toho, aby se na ni bezprostředně podíleli, služební anebo dobrovolnou činností vynikajícím způsobem zasloužili o veřejné blaho.*“¹⁵²

Vedle státních vyznamenání však Pazaurkovi prokazovaly čest i odborné kruhy udílením čestného členství v různých oborových sdruženích či přizváním do poroty různých soutěží, ale také samotní producenti. Jedním z nejvýznamnějších, který se takto Pazaurkovi poklonil, byla jistě porcelánka v Míšni, která v roce 1926 nechala podle návrhu E. P. Börnera vytvořit ku příležitosti Pazaurkových 60. narozenin jeho portrétní plaketu z böttgerovské kameniny [31].¹⁵³

Přes všechny tyto pocty a všeobecné uznání nebyl odchod G. E. Pazaurka z pozice vedoucího stuttgartského průmyslového muzea právě důstojný. Jak poznamenává Walter Fuger, byl Pazaurek váženým odborníkem, avšak jeho jasné a nezvratné názory a přímočarost, leckdy možná podpořená ironickým podtónem, nemusely být každému příjemné.¹⁵⁴ Poslední léta Pazaurkova profesního stuttgartského působení zhořkla nepochopením a výpady vůči jeho osobě. Mezi Pazaurkem a *Centrálou pro průmysl a obchod*, resp. *Zemským živnostenským úřadem* vystávaly postupně neshody. *Zemský živnostenský úřad* se musel potýkat s důsledky hospodářské krize, na prof. Pazaurka

¹⁵⁰ *Hof- und Staatshandbuch* (pozn. 53). – Zmínku o tomto vyznamenání nalézáme u Pazaurkova jména poprvé v roce 1911; viz *Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1911, s. 142.

¹⁵¹ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), 1a - Stammliste.

¹⁵² „*Das Wilhelmskreuz werden Wir an Männer verleihen, die sich während Unserer Regierung, insbesondere aus Anlaß des dermaligen Krieges, ohne an ihm unmittelbar teilzunehmen, in dienstlicher oder freiwilliger Tätigkeit namhafte Verdienste um die öffentliche Wohlfahrt erworben haben.*“; Jörg Nimmergut, *Deutsche Orden und Ehrenzeichen bis 1945, Bd. IV Württemberg II – Deutsches Reich*, München 2001, s. 1786-1787.

¹⁵³ Viz Schneider-Henn (pozn. 137), s. 4.

¹⁵⁴ Viz Fuger (pozn. 25), s. 53.

naopak začalo doléhat stáří a zdravotní problémy, které byly vlivem konfliktů a štvavých kampaní v tisku ještě umocněny.¹⁵⁵

Útoky vůči Pazaurovi byly směřovány především na expozici kýčů, v níž se jako krajně negativní a odstrašující příklady objevily objekty z vydělané lidské kůže či nehtů. Pazaurek nechal tyto exponáty odstranit, avšak nadále zastával stanovisko, že přes svou zvrácenost do oddělení kůže a nejhorších omylů vkusu patří.¹⁵⁶ Další, zřejmě uměle rozdmýchávaná kauza se týkala Pazaurovy busty [30], kterou si údajně v sobeckém sebeobdivu objednal na státní náklady u sochaře stuttgartské Akademie výtvarných umění, prof. Ludwiga Habicha. Autor busty a Pazaurov přítel se vůči útočné kampani ohradil a ve svém článku vysvětlil, že dílo nebylo Pazaurem objednáno, ale že se sám rozhodl jej vytvořit jako poctu dlouholetému příteli. Sádrový odlitek díla uhradil Pazaurek a náklady na zhotovení bronzového originálu busty nezištný Habich nepožadoval ani po státu ani po Pazaurovi.¹⁵⁷

Nakonec se rozhodujícím okamžikem stalo vyhrocení sporu mezi Pazaurem a *Zemským živnostenským úřadem* o rozvržení a využití prostor muzea (uměleckořemeslné versus technické expozice), v němž se Pazaurek se stížností obrátil dokonce na Ministerstvo hospodářství.¹⁵⁸ Ministerstvo se při vši snaze obě strany usmířit přiklonilo na stranu zřizovatele muzea, na což Pazaurek reagoval dosti podrážděně a rozhodl se ve svých 66 letech ukončit předčasně svou kariéru: „*Protože Ministerstvo hospodářství potvrdilo nařízení Zemského živnostenského úřadu a protože mým opakovaným prosbám, aby tyto otázky byly posouzeny kompetentními muzejními odborníky z tuzemska i zahraničí, bohužel nebylo vyhověno a jelikož*

¹⁵⁵ War's nur ein Sturm im Wasserglas?, *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 1931, Nr. 298, 30. 6. – Was wird mit dem Landesgewerbemuseum?, *Schwäbische Tagewacht*, 1931, Nr. 150, 1. 7. – Sinn und Aufgabe des Landesgewerbemuseums. Gedanken zum Fall Pazaurek, *Neckar-Rundschau* XI, 1931, Nr. 46, 26. 11.

¹⁵⁶ Viz Fuger (pozn. 25), s. 53.

¹⁵⁷ Ludwig Habich, „Sinn und Aufgabe des Landesgewerbemuseums“, *Neckar-Rundschau* XI, 1931, Nr. 47, 3. 12.

¹⁵⁸ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 67, Beschwerde der professor Dr. Pazaurek gegen die vom *Landesgewerbeamt* angeordnete Raumverteilung im Landesgewerbemuseum (27. 6. 1931).

*zároveň nejsem s to, sám zničit své životní dílo a nést odpovědnost za plánované přeměny, prosím o své penzionování.*¹⁵⁹

Pazaurek bez toho stál na prahu zákonného věku nutného k penzionování, jelikož ho však ještě zcela nedosáhl a celá záležitost byla intenzivně veřejně diskutovaná, protahovala se jednání o další měsíce. Po mnohých ústních i písemných naléháních zaslal G. E. Pazaurek v říjnu 1931 svým nadřízeným téměř smířlivé, avšak přeci poněkud jízlivé vyjádření: *„Jestliže je mé penzionování, jak vypovídá výnos Ministerstva hospodářství č. A 1389, možné pouze na základě článku 87 úředního zákona, tzn. jestliže je po mně požadováno, nechat si lékařsky potvrdit, že jsem tělesně chatrný nebo duševně pomatený, pak mi nezbude nic jiného, než ještě chvíli počkat. Cítím se tělesně, pokud po mně úřad nebude vyžadovat žádnou fyzickou námahu, veskrze zdravý a odolný, duševně myslím ještě také, abych se mohl měřit s nejmladšími zaměstnanci. Budete proto muset se mnou – a já s Vámi - mít ještě trochu trpělivosti.*

*Pokud by byla možná ještě jiná cesta, prosím o její sdělení.*¹⁶⁰

Celá kauza byla o to nepříjemnější, že se odehrávala v době, kdy Pazaurek oslavil jubileum 25 let ve württemberských státních službách. Při této příležitosti vyšlo po celém Německu mnoho medailonů věnovaných přehledu jeho celoživotní odborné práce.

Situace byla vyřešena až na jaře následujícího roku, kdy Pazaurek dosáhl věku vyžadovaného k penzionování zákonem a k 15. dubnu¹⁶¹ z muzea definitivně odešel.

¹⁵⁹ „Da das Wirtschaftsministerium die Verfügung des Landesgewerbeamt bestätigt und da meine wiederholten Bitten, zur Beurteilung dieser Fragen kompetente Museumsfachleute des In- oder Auslandes zu hören, leider nicht stattgegeben wurde, da ich aber außer Stande bin, mein Lebenswerk selbst zu zerstören und die Verantwortung für die geplanten Umwälzungen nicht zu tragen vermag, bitte ich um meine Zuruhesetzung.“; LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 68, dopis G. E. Pazaureka Württemberskému Ministerstvu vnitra (30. 6. 1931).

¹⁶⁰ „Wenn meine Zuruhesetzung, wie es der Erlass des Wirtschaftsministerium Nr. A 1389 ausspricht, lediglich nach Artikel 87 des Beamtengesetzes möglich ist, d. h. wenn man von mir verlangt, es mir ärztlich bestätigen zu lassen, dass ich körperlich gebrechlich oder geistig vertrottelt wäre, so bleibt mir nichts anderes übrig, als noch ein wenig zu warten. Ich fühle mich körperlich, da das Amt keine leiblichen Strapazen von mir verlangt, durchaus gesund und widerstandsfähig, und geistig glaube ich es auch noch, selbst mit den jüngsten Beamten, aufnehmen zu können. Daher werden Sie noch mit mir und ich mit Ihnen etwas Geduld haben müssen. Sollte ein anderer Weg möglich sein, so bitte ich um dessen Bekanntgabe.“; LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 76, dopis G. E. Pazaureka Zemskému živnostenskému úřadu (13. 19. 1931).

Se svým úřadem se rozloučil po svém, když svým kolegům zanechal jako vzpomínku vlastní, ironicky podbarvenou báseň diskutující jeho údajné staromilství.¹⁶²

*„Aus bessren Zeiten könnt ich stolz verfügen
Noch über drei Glanzbutten kühnen Bau's;
Die Krempen schon ein Mode-Augenschmaus!
Für Altmannshofen werden sie genügen,
Doch kann man mit Vorsintflut-Kalabassen
- Eins dieser Wunderwerke stammt sogar
Noch aus Paris vom Weltausstellungsjahr –
Sich in der Hauptstadt nicht gut sehen lassen;
Die Gassenjungen würden mich verlachen. –
Noch ein Zylinder? – Schad um die Moneten! –
Ich kann somit – um Nachsicht sei gebeten –
Auch nicht mehr feierlich Besuche machen. –
Visiten überhaupt! Auch sie empfangen!
Wer trüge heute noch darnach Verlangen?
Und gar ein abgedankter Pensionist,
Der mach sich schnell von allem durch die Bank los,
Was einst ihm lieb und wert gewesen ist,
Und fahr dahin, verdufte möglichst klanglos.
So laßt mich denn von Euch so Abschied nehmen.
Wer sollte denn, wenn wir verschwunden sind,
Uns ernstlich missen und wer könnt sich grämen?
Lebt wohl denn!“*

Pazaurek nebst Weib und Kind

Stuttgart, April 1932

¹⁶¹ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 84, dopis č. 1143 *Zemského živnostenského úřadu* uměleckořemeslnému oddělení *Zemského průmyslového muzea*.

¹⁶² LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazaurek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935), Qu 92.

Po svém odchodu z muzea opustil G. E. Pazaurek definitivně také Stuttgart a poslední 3 roky svého života strávil na švábském zámku Altmannshofen [35, 37] nedaleko městečka Leutkirch im Allgäu, kam odešel na odpočinek. Závěrečné měsíce svého života dělil mezi stále neutuchající zájem o odbornou práci a studium a čas strávený v kruhu nejbližší rodiny – své druhé manželky Gertrudy, rozené Albert (1892-1976) [25], a dcerky Gertrud Charlotte (1929-po 1989).¹⁶³ Zemřel na srdeční slabost 27. ledna 1935 ve věku nedožitých 70 let.

¹⁶³ Manželství G. E. Pazaureka a Marie Janovské bylo rozvedeno roku 1916, o složité situaci tohoto manželství, ale také o osobních kontaktech a nových možnostech, které rodině přineslo přesídlení do Stuttgartu hovoří velmi výmluvně korespondence mezi Pazaurovými a Annou Pleschnerovou, uložená v Archivu hlavního města Prahy, AHMP, fond Patzaurek Gustav JUDr. – Další podklady pro studium Pazaurova osobního života nabízí složka materiálů mapujících poválečné osudy Marie Pazourkové-Janovské a její matky Charlotty v Archivu Uměleckoprůmyslového muzea, AUPM, fond G. E. Pazaurek, složka „Janovských“ (č. j. 1482/71). – Druhý sňatek G. E. Pazaureka s učitelkou a malířkou Gertrudou Albert z Chotěbuzi se uskutečnil 7. února 1925; WLGM, archiv oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, složka Pazaurek, Gustav E., svatební oznámení G. E. Pazaureka a G. Albert. – Z manželství se 6. 6. 1929 narodila dcera Gertrud Charlotte (Gerlotte), která podle výsledků pátrání Heinz-Jürgena Krauseho měla od 30. 10. 1981 žít jako Gudrun Gerlotte Wetzel, roz. Pazaurek, v Murnau v Horním Bavorsku; WLGM, archiv oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, složka Pazaurek, Gustav E., kopie dopisu H.-J. Krauseho kurátorce oddělení *Uměleckých a kulturních dějin Württemberského zemského muzea* ve Stuttgartu, dr. Sabine Hesse (21. 2. 1989).

6 Závěr

Předkládaná práce se pokusila na základě zachovaného pramenného materiálu, sekundární literatury i vlastních textů Gustava Edmunda Pazaurka (1865-1935) podat přehled o jeho životní a profesní dráze. Základní uchopení tématu vycházelo z faktu, že k osudům této výjimečné osobnosti přelomu 19. a 20. století na poli dějin umění a muzeologie dosud neexistuje souhrnná monografie, která by podala syntézu Pazaurkova života a díla. Při tomto nelehkém úkolu se však tato práce nemohla podrobněji zabývat mnoha zajímavými kapitolami a aspekty Pazaurkova osudu a ukázalo se nereálné, zejména v závěrečném a nejdelším stuttgartském období, podat hlubší analýzu dílčích témat a souvisejících otázek. Nakonec z metodologického hlediska převážil pohled na Pazaurka jako muzejního pracovníka - kustoda a odborného vedoucího dvou významných uměleckoprůmyslových muzeí, ač byla neustále přítomna snaha nepustit ze zřetele bohatou šíři Pazaurkových aktivit.

Členění práce reflektuje Pazaurkovu životní dráhu, a je proto rozvrženo do tří hlavních kapitol. Nejprve je pojednáno Pazaurkovo dětství, rodinné zázemí a doba středoškolských i univerzitních studií v česko-německé Praze 2. poloviny 19. století, která skýtala jak bohaté kulturní a umělecké podněty, tak také výbušné prostředí česko-německých národnostních konfliktů. V následujících 2 kapitolách, věnovaných vedení uměleckoprůmyslových muzeí v severočeském Liberci a jihoněmeckém Stuttgartu, je pozornost směřována na tři hlavní pilíře muzejní a odborné práce: činnost sbírkotvornou, oblast služeb veřejnosti a konečně aktivity publikační. Závěrečná část poslední kapitoly se přitom na omezeném prostoru ještě lehce dotýká Pazaurkovy činnosti sběratelské a několika dalších dílčích otázek.

Obraz Gustava Edmunda Pazaurka je podán jako životní příběh mimořádně nadaného a činorodého historika umění, muzejního pracovníka, znalce, sběratele, literárního tvůrce, pedagoga i kritika soudobého dění, který svými vyhraněnými názory dokázal trefně komentovat aktuální události. V oblasti muzejní práce bylo jeho největší zásluhou bezesporu nové směřování uměleckoprůmyslových muzeí v Liberci

a ve Stuttgartu, jakkoli bylo jeho postavení v obou institucích poněkud odlišné. Navzdory své pozici, v níž v konečném důsledku vždy podléhal vůli nadřízeného správního orgánu, dokázal oběma institucím svou neúnavnou a náročnou prací vtisknout podobu, která se v jejich charakteru odráží dodnes, zejména v kvalitě a složení jím budovaných sbírkových fondů.

Severočeské průmyslové muzeum v Liberci dovedl dr. Pazaurek k nové, reprezentativní budově. Stálá expozice, kterou pro ni v roce 1898 vytvořil, byla na svou dobu velmi pokroková a ve svém pojetí také nadčasová, neboť při smysluplném využití celého vnitřního prostoru objektu a představení celé škály muzejních fondů vedle sebe do zajímavých konfrontačních vztahů stavěla jak evropské a orientální umění, tak také historickou a moderní uměleckořemeslnou produkci, přičemž neopomínala představit ani regionální rozměr užitého i volného umění. *Zemské průmyslové muzeum* ve Stuttgartu pak G. E. Pazaurek dovedl svou důkladnou reorganizací v mnoha aspektech muzejního provozu z pozice vzorkovny pro domácí živnostníky na úroveň nejlepších uměleckoprůmyslových muzeí na prostoru Německa s velmi hodnotnými a odborně budovanými sbírkami.

Ve výstavní činnosti obou institucí byl v rámci promyšlené výstavní koncepce dán prostor prezentaci takřka celé škále užitého umění, ale také všem druhům volného umění, ať už dílům malířským, grafickým a sochařským či architektonickým návrhům a studiím. Prezentací historických svědků uměleckého vývoje stejně jako systematickým seznamováním se soudobou uměleckou produkcí nejvyšší úrovně bylo pokryto také široké spektrum časové, podobně jako provenienční hledisko, v němž se uplatnily jak státy celé Evropy, USA, tak i orientální krajiny a zvláštní pozornost byla věnována také místnímu umění a uměleckořemeslné produkci.

Škála Pazaurekových odborných znalostí byla skutečně široká a dokazuje to nejen obdivuhodně bohatá publikační činnost. Svůj vědecký zájem soustředil dr. Pazaurek zejména na obory skla, keramiky a porcelánu, přičemž právem jsou nejvíce ceněny jeho znalosti v oblasti historického vývoje české sklářské produkce v období klasicismu, empíru a biedermeieru, ve kterých zůstává i po sto letech rozhodující autoritou, neboť mnoho z jeho publikací dodnes neztratilo na aktuálnosti.

Předkládaná práce doufá propojit Pazaurkovu pražskou, libereckou i stuttgartskou životní etapu a poskytnout tak ucelený obraz o životní dráze tohoto mimořádného odborníka na umělecké řemeslo pro stranu českou i německou. Jejím dalším velkým přínosem by měla být předložená bibliografie G. E. Pazaurka, která je zatím nejúplnějším souhrnem tohoto druhu v dosavadním pazaurkovském bádání.

Mnoho otázek však zůstává ještě otevřených. V rámci dalšího badání bude třeba hlouběji prozkoumat Pazaurkovo působení v celé řadě odborných sdružení a spolků, zejména ve *Svazu rakouských uměleckoprůmyslových muzeí (Verband österreichischer Kunstgewerbemuseen)*, *Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách*, předchůdce pražské německé akademie věd, a *Německém Werkbundu*. Jiným tématem vytyčujícím směr dalšího bádání jsou osobně-profesní vztahy k významným osobnostem uměleckého a odborného světa, zejména dlouholetému řediteli opavského uměleckoprůmyslového muzea Edmundu Wilhelmu Braunovi a významnému stuttgartskému glyptikovi Wilhelmu von Eiffovi [24, 28, 29].¹ Nový výzkum by byl žádoucí také v oblasti Pazaurkovy téměř celoživotní aktivity na poli estetiky, výchovy k dobrému vkusu a jeho sbírky kýchů, které byly v minulých letech dotčeny v řadě titulů recentní odborné literatury² a zasloužily by si důkladněji propracovanou komplexní studii. Velmi zajímavým aspektem Pazaurkova aktivního zapojení do veřejného života jsou také jeho příspěvky k otázce geneze znaku

¹ Podnětný materiál k této problematice nabízí zejména korespondence mezi Pazaurkem a Eiffem zachovaná ve *Württembergském zemském muzeu* ve Stuttgartu, viz WLGM, archiv oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, Kopien des Briefwechsels Eiff/Pazaurek 1914-1939. – Dále viz např. Maria Schüly, „*Glas ist der Erde Stolz und Glück*“. *Wilhelm von Eiff und seine Schule*, Freiburg im Breisgau 1989.

² Pazaurkovým výzkumem v této oblasti se v posledních letech zabýval hlavně archiv *Werkbundu* a jím vedené *Museum der Dinge* v Berlíně, viz *Böse Dinge* (kat. výst.), Museum der Dinge Berlin 2009. – Imke Volkers, *Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe*, in: Renate Flagmeier (ed.), *Kampf der Dinge. Der Deutsche Werkbund zwischen Anspruch und Alltag*, Leipzig 2008, s. 77-87. – Ute Dettmar – Thomas Küpper (edd.), *Kitsch. Texte und Theorien*, Stuttgart 2007. — Dietmar Rübel – Monika Wagner – Vera Wolff (edd.), *Materialästhetik. Quellentexte zu Kunst, Design und Architektur*, Berlin 2005. – Gabriele Mentges, *Pazaureks Sammlung der „Geschmacksverirrungen“*. Versuch einer volkskundlichen Restudy, in: Hermann Heidrich (ed.), *Sach. Kultur. Forschung. Gesammelte Beiträge der Tagung der Arbeitsgruppe Sachkulturforschung und Museum in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde vom 15. bis 19. September 1998 in Bad Wisheim*, Bad Wisheim 2000, s. 49-71. – Herbert Spaich, *Gustav E. Pazaurek: Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, in: Harry Pross (ed.), *Kitsch. Soziale und politische Aspekte einer Geschmacksfrage*, München 1985, s. 174-184.

nové Württemberské republiky, vzniklé po 1. světové válce, k níž se nám zachoval poměrně bohatý archivní materiál i záznamy diskuzí v denním tisku.³

Gustav Edmund Pazaurek byl neobyčejně pozoruhodnou osobností nejen šířkou svých odborných i obecně kulturních zájmů, ale také co do rozponu svých osobních kontaktů, které jeho význam v těchto oblastech ještě umocňovaly, zejména se samotnými výrobci uměleckého řemesla (zejména sklářskými hutěmi), umělci, návrháři, historiky umění a sběrateli i antikváři a nakladateli. Ve své muzejní práci byl poučeným propagátorem moderních tendencí a podněcovatelem náročné uměleckořemeslné práce. Během více než 50 let dlouhé odborné kariéry se stal ceněným znalcem v mnoha oborech uměleckého řemesla i uznávaným sběratelem a publikoval mnoho prací, které jsou ve své oblasti považovány za standardní i po uplynutí mnoha desetiletí od jejich vydání. Právě pro bohatost svého díla a nepopiratelný, v řadě oblastí dodnes platný odborný přínos, bude G. E. Pazaurek jistě i nadále budit pozornost badatelů...

³ LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand Q 1/2: Nachlass Dr. Conrad Haußmann, (Reichs-) Staatssekretär, DDP-Politiker (1857-1922), Bü 75 Württemberg: Verfassung, Wahlrecht, Wahlkreiseinteilungen, Staatsrechtlicher Ausschus. – LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand Q 1/2: Nachlass Dr. Conrad Haußmann, (Reichs-) Staatssekretär, DDP-Politiker (1857-1922), Bü 75 Württemberg: Wappenfrage 1919-22.

7 Seznam zkratek

AHMP	Archiv hlavního města Prahy
AUK	Archiv Univerzity Karlovy, Praha
AUPM	Archiv Uměleckoprůmyslového musea v Praze
LAB-W	Landesarchiv Baden-Württemberg
MÚ AV ČR	Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha
NA ČR	Národní archiv ČR
SČM	Severočeské muzeum Liberec
SOkA Lbc	Státní okresní archiv Liberec
WLB	Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart
WLGM	Württembergisches Landesgewerbemuseum Stuttgart
WLM	Württembergisches Landesmuseum Stuttgart
WZGA	Waldburg-Zeil'sches Gesamtarchiv, Schloß Zeil

8 Seznamy použitých pramenů a literatury

8. 1 Prameny

- AUK, Katalogy posluchačů Karlo-Ferdinanovy univerzity, Hauptkatalog der Philosophen im Winter-Semester 1885/6, Hauptkatalog der Philosophen im Sommer-Semester 1886, Hauptkatalog der Philosophen im Sommer-Semester 1887, Katalog der ordtl. Hörer der philosophischen Facultaet im Winter-Semester 1887-88, Philosophen im Sommer-Semester 1888.
- AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, Výpis absolvovaných předmětů (Abgangs-Zeugnis) č. 69 Gustava Edmunda Pazaurka.
- AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Děkanát, posudek disertační práce G. E. Pazaurka, 1888.
- AUK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, Rigorosní protokol Filosofické fakulty Německé univerzity 24. III. 1877-18. XII. 1913, sv. I, č. 104.
- AHMP, fond Německé státní gymnasium Praha I. - Staré Město, Staroměstské náměstí 16, třídní výkazy z let 1879-1883.
- AHMP, fond Německé státní gymnasium Praha I. - Staré Město, Staroměstské náměstí 16, Protokol k maturitní zkoušce ve školním roce 1882-1883.
- AHMP, fond Patzaurek Gustav JUDr.
- AUPM, fond G. E. Pazarek.
- LAB-W, pobočka Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bestand E 383 b: Wirtschaftsministerium: Personalakten, Bü 196 – Pazarek, Gustav, Prof. Dr. phil. (1905-1935).
- MÚ AV ČR, fond Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, složka Pazarek G. E., karta 37.
- WLGm, archiv oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, složka Pazarek.
- WZGA, fond G. E. Pazarek, složka „Wissenschaftliche Korrespondenz 1928-1932“.

8.2 Použitá literatura

- Kol. aut., *100 let Severočeského muzea v Liberci*, Liberec 1973.
- 120 let budovy Státní opery Praha [I.], *OPERA: čtvrtletník Státní opery Praha*, Zima 2007, č. 2 (75), s. 6.
- Bekanntmachungen der K. Zentralstelle. Bekanntmachung, betreffend die Sammlungen im K. Landes-Gewerbemuseum, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVI, 1904, Nr. 38, 17. 9., s. 297.
- Bekanntmachungen der K. Zentralstelle. Satzung für das K. Württembergische Landesgewerbemuseum, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 45, 9. 11., s. 353-354.
- Pavel Bělina – Zdeněk Dragoun – Jan Gebhart et al., *Praha. Kronika metropole*, Praha 2006.
- Wilhelm von Bentin, Gustav E. Pazaurek. Phantasievoller Gelehrter – idealer Museumsman, *Weltkunst* LVI, 1986, Heft 6, 15. 3., s. 873.
- Jarmila Blažková, *Nástěnné koberce Severočeského muzea v Liberci*, edice Poklady Severočeského muzea v Liberci, Liberec [1975].
- Heslo „Werunsky, Emil“, in: Kol. aut., *Brockhaus' Konversationslexikon. 16. Band: Turkestan – Zz*, Leipzig – Berlin – Wien, 1894-1896, s. 649.
- J. Butzke, heslo „Pazaurek Gustav Edmund“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. 34. Lieferung. Paget – Pechmann von Massen*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977, s. 378.
- Das K. Württembergische Landes-Gewerbemuseum in Stuttgart. Festschrift zur Einweihung des neuen Museumsgebäudes*, Stuttgart 1896.
- Das Landesgewerbemuseum in den Jahren 1930 und 1931, *Schwäbischer Merkur*, 1932, Nr. 89, 7. 4.
- Heslo „Pazaurek, Gustav Edmund“, in: *Deutschlands, Österreich-Ungarns und der Schweiz Gelehrte, Künstler und Schriftsteller in Wort und Bild*, 2. Ausgabe, Hannover 1910, s. 531-532.
- Die Gewerbeförderung im Geschäftsbereich der Zentralstelle für Gewerbe und Handel. 2. Das Landesgewerbemuseum in Stuttgart, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVII, 1905, Nr. 2, 14. 1., s. 10-11.
- Einunddreissigste Generalversammlung des württembergischen Kunstgewerbevereins am 12. November 1908, *Mitteilungen des württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/1909, Heft 2, s. 70-71.
- Walter Fuger, Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive* 1991, [s. 1.] 1992, s. 21-55.
- Heslo „Pazaurek, Gustav Eduard“, in: Hans Giebisch – Gustav Gugitz, *Bio-Bibliographisches Literaturlexikon Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Verlag Brüder Hollinek, Wien 1964, s. 293.
- Heslo „Pazaurek, Gustav Edmund“, in: Der Große Brockhaus. Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden. Band 14 Osu – Por, Leipzig 1933, s. 268.
- Ch. Gruber – E. Lebensaft – J. Seidl, heslo „Schultz Alwin“, in: Peter Csendes (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. XI. Band. Schoblik Friedrich – [Schwarz] Ludwig Franz*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1999, s. 341-342.

- Ludwig Habich, „Sinn und Aufgabe des Landesgewerbemuseums“, *Neckar-Rundschau* XI, 1931, Nr. 47, 3. 12.
- Valerie Hanus, heslo „Lambel Hans“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. IV. Band. (Knolz - Lan)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 410-411.
- Jan Havránek (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990. III. 1802-1918*, Praha 1997.
- Karel Herain, Ředitel Dr. Gustav Pazaurek zemřel, *Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci* VIII, 1935, s. 273-274.
- Hans Hildebrandt, Kunsthandwerk und Kunstgewerbe in Stuttgart, *Kultur. Südwestdeutsche Monatschrift für Theater, Kunst, Film, Sport, Mode, Handel und Verkehr* III, 1923, Doppelheft Nr. 29./30., nečíslováno.
- Volker Himmelein, Die Geschichte des Museums, in: Heike Schröder (ed.), *Kunst im Alten Schloß*, Württembergisches Landesmuseum Stuttgart, Stuttgart 1998, s. 7-16.
- Hans Günter Hockerts (ed.), *Neue deutsche Biographie. Zwanzigster Band. Pagenstecher – Püterich*, Berlin: Duncker & Humblot, 2001.
- Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1905.
- Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1906.
- Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1907.
- Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1908.
- Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1911.
- Hof- und Staatshandbuch des Königreichs Württemberg*, Stuttgart 1913.
- Staatshandbuch für Württemberg 1928 I*, Stuttgart 1922.
- Staatshandbuch für Württemberg 1928 I*, Stuttgart 1928.
- C. Höslinger, heslo „Rettich Pirk Sarolta von“, in: Kol. aut., *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. Bd. 9 (Lfg. 41). Ráz – Sav*, Wien 1988, s. 94.
- Hs., heslo „Pazaurek Gustav Edmund“, in: Bohumil Němec (ed.), *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, dílu čtvrtého, svazek druhý*, Praha: Novina, 1937, s. 946.
- Rudolf Chadraba – Josef Krása – Rostislav Švácha – Anděla Horová, *Kapitoly z českého dějepisu umění I. Předchůdci a zakladatelé*, Praha: Odeon, 1986.
- Hana Chocholoušková – Markéta Lhotová, *Liberec*, edice Zmizelé Čechy, Praha – Litomyšl 2010.
- Kol. aut., *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg für das Jahr 1905*, Reichenberg 1904.
- Jahresbericht des Landesgewerbemuseums, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 30, 27. 7., s. 235-236.
- Josef Janáček, *Malé dějiny Prahy*, Praha 1983.
- František Xaver Jiřík, *Pazaurkova sbírka skla. Průvodce výstavou*, Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 1932.
- František Xaver Jiřík, *Glassammlung Pazaurek. Führer durch die Ausstellung*, Prag: Kunstgewerbliches Museum, 1932.
- František Xaver Jiřík, *Kniha o skle*, Praha: Jan Štenc, 1934.
- Gudrun Kainz, „Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe“. *Die Sammlung von Gustav E. Pazaurek im Württembergischen Landesgewerbemuseum Stuttgart* (diplomní práce), Universität Stuttgart, Institut für Kunstgeschichte, Stuttgart 1986.
- Mária Karpašová, Češi, Němci, Liberecko 1848-1918, *Kalmanach*, 2003, s. 2.
- Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1906*, Stuttgart [1907].

- Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1907*, Stuttgart [1908].
- Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1908*, Stuttgart [1909].
- Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1909*, Stuttgart [1910].
- Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1910*, Stuttgart [1911].
- Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1913*, Stuttgart [1914].
- Kgl. Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über das Jahr 1914-1915*, Stuttgart [1916].
- Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998.
- Kunstauktion aus dem Nachlaß des † Gustav E. Pazaurek, *Stuttgarter Neues Tagblatt – Abendausgabe*, 1935, Nr. 140, 23.-24. 3., s. 13.
- Hans Lemberg (ed.), *Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert*, München 2003.
- Markéta Lhotová, Zlatá epocha libereckých pohlednic, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia XIV*, Liberec 2006, s. 34-61.
- DB [Dobroslav Líbal], heslo „čp. 160/I“, in: Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov*, Praha 1996, s. 188-189.
- Lob des Kitschmuseums, *Deutsches Volksblatt*, 1933, Nr. 25, 31. 1.
- Karel B. Mádl, K historii české malby (rubrika Literární hlídka), *Příloha Národních listů*, 1889, č. 246, 6. 9.
- Heslo „Pazaurek, Gustav“, in: *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl V. N - Q*, Praha: Československý kompas, 1931, s. 576.
- Miloslava Melanová, Liberec na cestě k projektu samostatné provincie, in: idem (ed.), *Česko-slovenské vztahy. - Slovensko-české vztahy. Liberecký seminář 1996, 1997*, Liberec 1998, s. 83.
- Heslo „Willmann, Otto“, in: Kol. aut., *Meyers Konversationslexikon. 18. Band: Jahres Supplement 1890-1891*, Leipzig – Wien, 1885-1892, s. 987-988.
- Zdeněk Míka (ed.), *Dějiny Prahy v datech*, Praha 1988.
- Jan Mohr, Sto let periodických publikací Severočeského muzea, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia VII*, Liberec 1984, s. 5-24.
- Jan Mohr, Severočeské muzeum v Liberci v létě roku 1896, *Jizerská kóta 0428*, červenec-srpen 1996, č. 4, s. 45-46.
- Jan Mohr, Umělečtí kováři a zámečníci při stavbě budovy Severočeského průmyslového muzea v Liberci, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia XIII*, Liberec 2004, s. 76-94.
- Jan Mohr, *Zbraně a zbroj ze sbírek Heinricha von Liebieg* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 2005.
- Barbara Mundt, *Die deutschen Kunstgewerbemuseen im 19. Jahrhundert*, München 1974.
- Jaromír Neumann, *Karel Škréta 1610-1674* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 1974.
- Jörg Nimmergut, *Deutsche Orden und Ehrenzeichen bis 1945, Bd. IV Württemberg II – Deutsches Reich*, München 2001, s. 1786-1787.
- V. J. Nováček (rec.), Dr. Gustav E. Pazaurek, Carl Scretta (1610-1674). Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des XVII. Jahrhunderts, *Časopis Musea král. českého LXIII*, 1889, s. 289-291.
- Bohumil Nuska, Dějiny Severočeského muzea, *Sborník Severočeského muzea. Společenské vědy. Historia II*, Liberec 1959, s. 3-28.

- Heslo „Czyhlarz Karl von“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. I. Band (A-Glä)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 165.
- Heslo „Janovský Vítězslav“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. Bd. 3 (Lfg. 11)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1961, s. 76.
- Heslo „Janovský Jaroslav“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. Bd. 3 (Lfg. 11)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1961, s. 75-76.
- Heslo „Jodl Friedrich“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. III. Band. (Hüb - Knoll)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 120-121.
- Heslo „Kelle Johann von“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. III. Band. (Hüb - Knoll)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 286.
- Heslo „Klein Wilhelm“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. III. Band. (Hüb - Knoll)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 385-386.
- OP-DS [Oldřich Palata – Dana Stehlíková], heslo „Pazaurek, Gustav Edmont“, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, Praha: Academia, 2006, s. 585-586.
- Oldřich Palata et al., *Z pokladů Severočeského muzea v Liberci*, Liberec: Severočeské muzeum, 1988.
- Oldřich Palata, *Porcelánové variace. Počátky historie německého porcelánu (1710-1880)* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 1992.
- Oldřich Palata, Severočeské muzeum v Liberci jako tradiční a novodobé centrum dokumentace textilních sbírek, *Museum-Bulletin-Muzeum*, 1996, Nr./č. 5, s. 7-14.
- Oldřich Palata, Historie japonské sbírky Severočeského muzea v Liberci, in: Filip Suchomel – Oldřich Palata, *Japonská sbírka Severočeského muzea v Liberci. The Japanese Collection of the North Bohemian Museum in Liberec*, Národní galerie v Praze – Sběrka mimoevropského umění, Praha 2000, s. 7-19.
- Oldřich Palata, Poznámky k výstavě sbírky skla z produkce firmy Moser v Severočeském muzeu v Liberci, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia XIII*, Liberec 2004, s. 95-101.
- Sophie Pataky, heslo „Görner, Frau Anna Nora v.“, in: idem, *Lexikon deutscher Frauen der Feder*, Bd. 1., Berlin 1898, S. 273.
- Vladimír Pávek, *Sedmdesátpět let Severočeského muzea v Liberci* (zvláštní otisk z časopisu „Beseda“), Železný Brod 1949.
- Pazaureks Gläserammlung kommt nach Prag, *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 1932, Nr. 116, 10. 3.
- R. Pichl, heslo „Sauer August“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. IX. Band. Rázus Martin – Savić Žarko*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988, s. 438-439.
- Emanuel Poche, *Uměleckoprůmyslové museum v Praze. K 70. výročí založení ústavu*, Praha 1955.
- Professor Pazaurek, *Staatsanzeiger für Württemberg*, 1932, Nr. 79, 6. 4., s. 4.
- Professor a. D. Dr. Pazaurek †, *Stuttgarter NS-Kurier. Abendausgabe*, 1935, Nr. 46, 28. 1.
- Prof. Pazaurek trat in den Ruhestand, *Deutsches Volksblatt*, 1932, Nr. 79, 7. 4.

- Prof. Pazaureks Sammlungen und der Staat, *Württembergische Zeitung*, 1932, Nr. 62, 15. 3.
- Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 bis 1900: Ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht, Reichenberg 1902.
- Ferdinand Sagasser, Buch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg 1895.
- Ferdinand Seibt (ed.), *Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern*, München 1984.
- R. Schachel, heslo „Neuwirth Josef“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. VII. Band. Musić August – Petra-Petrescu Nicolae*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978, s. 107-108.
- Pavel Scheufler, *Praha 1848-1914. Čtení nad dobovými fotografiemi*, Praha 1984.
- Josef Václav Scheybal, *Katalog uměleckých plakátů z období 1890-1915 ve sbírkách Severočeského muzea v Liberci*, Liberec 1966.
- Dietrich Schneider-Henn, *Gustav E. Pazaurek. Die Seele des Zahnstochers. Eine Bibliographie zum Kunstgewerbe*, München – Paris 1986
- Sinn und Aufgabe des Landesgewerbemuseums. Gedanken zum Fall Pazaurek, Neckar-Rudschau. Heilbronner Blätter für Kunst und Wissen. Beilage zu Neckarzeitung XI, 1931, Nr. 46, 26. 11., s. 1-2.
- Sitzung des Gesamtkollegiums der K. Zentralstelle für Gewerbe und Handel am 22. Juni 1904, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVI, 1904, Nr. 27, 2. 7., s. 210.
- František Stehlík, Výstava „Z pokladů Severočeského muzea III – secese“ v roce 1964, *Sborník Severočeského muzea. Acta musei Bohemiae Borealis. Historia V*, Liberec 1966, s. 265-267.
- Dana Stehlíková, Kabinety umění a kuriozit. Pět století sběratelství uměleckého řemesla. – Cabinets of Arts and Curiosities. Five Centuries of Arts and Crafts Collecting (kat. výst.), Císařská konírna Pražského Hradu 1996, s. 108-109.
- Rostislav Švácha, *Vývoj dějepisu umění*, č. 1, roč. 1980, vydal Český fond výtvarných umění jako přílohu členského věstníku Klubu přátel výtvarných umění PANORAMA.
- Jaroslav Toms, Přehled vývoje česko-německých vztahů na území České republiky od 12. století do roku 1947, Plzeň 2002.
- Tradice. Krása. Elegance.* (kat. výst.), Severočeské muzeum v Liberci 2008.
- Heslo „Pazaurek, Gustav Edmund“, in: Rudolf Vierhaus (ed.), *Deutsche biographische Enzyklopädie. Band 7 Menghin – Pötel*, 2., überarbeitete und erweiterte Aufl., München 2007, s. 712.
- Volksbewegung der Katholiken in Reichenberg. Vom 10. bis 17. November. Getraute, *Reichenberger Zeitung*, 1899, 19. 11., s. 5.
- Radim Vondráček (rec.), Jiří Šerých, Michael Rentz fecit, *Umění* LVII, 2009, č. 1, s. 94-97.
- Vorstand des Landesgewerbemuseums, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVII, 1905, Nr. 46, 18. 11., s. 368.
- Tomáš Vrbka, *Státní opera Praha. Opera 1888-2003. Historie divadla v obrazech a datech*, Praha 2004.
- Tomáš Vrbka, V hlavní roli Maestro (1). Vynikající dirigenti minulosti za pultem Státní opery Praha, *OPERA: čtvrtletník Státní opery Praha*, Podzim 2005, č. 1 (66), s. 30.
- Tomáš Vrbka, Im Chambre séparée (3). Opereta na pražské německé scéně 1883-1945, *OPERA: čtvrtletník Státní opery Praha*, Jaro 2008, č. 3 (76), s. 30.

- War's nur ein Sturm im Wasserglas?, *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 1931, Nr. 298, 30. 6.
- Was wird mit dem Landesgewerbemuseum?, *Schwäbische Tagewacht*, 1931, Nr. 150, 1. 7.
- Iva Weidenhofferová (ed.), *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století*, Praha 1996.
- Eduard Winter, heslo „Marty Anton“, in: Eva Obermayer-Marnach (ed.), *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. VI. Band. [Maier] Stefan – Musger August*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, s. 119-120.
- Zpráva kuratoria za správní rok 1932. Umělecko-průmyslové museum Obchodní a živnostenské komory v Praze, Praha 1933, s. 3-5.
- Zum Abgang von Professor Dr. Pazaurek, *Stuttgarter Neue Tagblatt*, 1932, Nr. 158, 6. 4., s. 5.

8.3 Internetové zdroje

- H. G. Adler, Literární tvorba Pražské školy, *Revue Politika*,
<http://www.virtually.cz/clanky2/3142.html>, vyhledáno 26. 3. 2011.
- Das Königreich Württemberg in Zahlen*, http://maja.bsz-bw.de/zollvereinsstatistik/bevoelkerungszahl_start.php, vyhledáno 24. 4. 2011.
- Freier Volkstaat Württemberg*,
http://de.wikipedia.org/wiki/Freier_Volksstaat_W%C3%BCrttemberg, vyhledáno 24. 4. 2011.
- Österreichische Krone*,
http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichische_Krone#cite_ref-0, vyhledáno 28. 4. 2011.
- Stadtarchiv Stuttgart, *Stuttgarter Stadtgeschichte im Überblick*,
<http://www.stuttgart.de/img/mdb/item/13822/10893.pdf>, vyhledáno 24. 4. 2011.
- Stuttgart*, <http://de.wikipedia.org/wiki/Stuttgart>, vyhledáno 24. 4. 2011.

9 Summary

The thesis deals with the life and work of an art historian, museologist, expert in many fields of arts and crafts and collector G. E. Pazaurek (1865-1935). His professional life was very lively and thematically rich and many of his books are still recognized in academic circles. Although Pazaurek's benefit was discussed by many researchers, there is no complex monograph that would give a comprehensive overview of his life stories. The submitted work just wants to response to this request.

As the main guide line was for the difficulty of the task ultimately selected Pazaurek's museum work, which is determinated by three main components: acquisitions and collection management, field of services for the public and finally publishing activities. At the same time we try to constantly remind Pazaurek's versatility and commitment.

G. E. Pazaurek was born in 1865 in a German family in Prague, as a son of lawyer JUDr. Gustav Pazaurek. After studying at the school first he began to attend the Faculty of Law in the German University in Prague, but soon moved to the Faculty of Arts, where he studied art history at the Joseph Neuwirth and Alwin Schultz. In 1888 passed he the doctoral exam and defended his doctoral thesis with the titel "*Karel Škréta 1610-1674. A contribution to the history of the 17th century art*". Prague in the late 19th century was very stimulating surrounding for a young art historian who was also literary active - Pazaurek maintained lively contacts with the New German Theatre in Prague, wrote plays and poems.

In 1892 he was appointed as a curator of the Museum of North Bohemia in Liberec, and stayed there until 1905. Under his leadership the museum really prospered - Pazaurek built an extremely good and varied collection of various fields of arts and crafts, set up countless valuable exhibitions, lectures and publications, and also contributed greatly to the development of vocational schools in the wider region. He brought the museum also to a new representative building in the 1898. The museum in Liberec became known in leading European professional circles thanks to his activities and his achievements were highly appreciated.

In 1905 Pazaurek wins the competition for Head of the Provincial Museum of Stuttgart and goes further to build a career in the southern Germany. Here starts he his work with a thorough reorganization of the entire institution. The museum has

originally served as a showroom for local tradesmen and on the basis of its status could not expand the collections with historical objects. G. E. Pazaurek built up with incredibly intense acquisition activity before the First World War extremely good and extensive collection, realized meaningful projects and regularly participated in European museology-conferences. One of the most remarkable merits of G. E. Pazaurek is a creation of the collection of kitsch and errors of taste, which he made available to the public in 1909.

The First World War meant a significant paralysis of the existing extensive activities of the museum in the 20th years; the government faced out with the aftermath of war and with the economic crisis ten years later. The museum could not realize so opulent activities as before, and G. E. Pazaurek thus focused primarily on research, especially in the field of glass and ceramics, and on publishing the results. In 1932 culminated a conflict situation in relation to Pazaurek's superiors and the public in his retirement. In the same year he gave part of his glass collection of high quality to the Museum of Applied Arts in Prague. G. E. Pazaurek then died three years later at the castle Altmannshofen.

Pazaurek's rich activities and repute between leading professional circles is still relevant and valuable and his books are published repeatedly. Not a research interest in Pazaurek-topic will surely perish, because there is still many questions to resolve...

10 Přílohy

10.1 Bibliografie Gustava Edmunda Pazaurka

1886

Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Ergo bibamus! Neue Lieder für durstige Kehlen*, Leipzig [s. d.].

1887

G. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Das neue deutsche Theater in Prag, *Neue Freie Presse*, 1887, Nr. 8268, Samstag 3. 9., s. 5-6.

1888

Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Grüße aus Prag*, 2. vyd., Praha 1888.

G. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ueber christliche Kunst in Böhmen, *Allgemeine Kunst-Chronik*, 1888, 12. Bd., Nr. 12, 24. 3., s. 312-313.

Gustav Edmund Pazaurek, Ein Tag in Freiberg, *Freiberger Anzeiger*, 1888, Nr. 213, 12. 9.

Dr. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die archäologische Gipsammlung in Prag, *Beilage zur Bohemia LXI*, 1888, Nr. 345, 12. 12., s. 1-2.

1889

Gustav Edmund Pazaurek, *Carl Scretta (1610-1674). Ein Beitrag zur Kunstgeschichte des XVII. Jahrhunderts*, Praha 1889.

Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Liebesgeschosse. Reglementwidriges Einzelfeuer eines Artilleristen*, Praha 1889.

G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Dr. Albert Ilg, *Beilage zur Bohemia LXII*, 1889, Nr. 65, 6. 3., s. 1-2.

1890

g. p. [Gustav Edmund Pazaurek], Der neue Katalog der Rudolphinum-Galerie, *Bohemia LXIII*, 1890, Nr. 95, 6. 4., s. 21.

gp. [Gustav Edmund Pazaurek], Emanuel Ritter von Max, *Montags-Revue (a. B.)*, 1890, Nr. 42, 20. 10., s. 6.

G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Der gräflich Clam'sche Garten in Koschiř, *Bohemia LXIII*, 1890, Nr. 299, 2. 11., s. 17-18.

Gustav Edmund Pazaurek, *Wallensteins Verrat*, 1890.

Gustav Edmund Pazaurek, *Die Venus*, 1890.

Gustav Edmund Pazaurek, *Der Kampf mit dem Drachem*, 1890.

1891

- Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Die Liebeserklärung. Eine Dichtung mit lebenden Bildern*, Praha 1891.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Anton Springer als Kunsthistoriker, *Beilage zur Bohemia* LXIV, 1891, Nr. 161, 14. 6., s. 1-3.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Auch eine Prager Sehenswürdigkeit, *Beilage zur Bohemia* LXIV, 1891, Nr. 310, 11. 11., s. 1.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Anton Springers letztes Buch, *Beilage zur Bohemia* LXIV, 1891, Nr. 332, 3. 12., s. 1-2.

1892

- G. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Eine Charwoche in Hohenelbe, *Beilage zur Bohemia* LXV, 1892, Nr. 106, 15. 4., s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Eisenarbeiten der Renaissance und Barockzeit, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* X, 1892, Nr. 4, s. 49-54.

1893

- Franz Friedrich Leitschuh – Gustav Edmund Pazaurek, *Führer durch die kunstgewerblichen Sammlungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums in Reichenberg*, Reichenberg 1893.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Beiträge zu einer Geschichte der Musik in Böhmen* (aus dem 31. und 32. Jahrgang der Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen besonders abgedruckt), Praha 1893.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums, *Der Sammler* XIV, 1893, s. 145 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums I., *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XI, 1893, Nr. 2, s. 17-20.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums II., *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XI, 1893, Nr. 3, s. 33-40.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums I., *Die Glashütte* XXIII, 1893, Nr. 16, s. 192 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums II., *Die Glashütte* XXIII, 1893, Nr. 21, s. 256 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums I., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* VIII, 1893, Nr. 276, 20. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums I., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XV, 1893, Nr. 32, 11. 11.

- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums II., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XV, 1893, Nr. 33, 21. 11.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Das Nordböhmisches Gewerbe-Museum, *Bohemia* LXVI, 1893, Nr. 107, 18. 4., s. 17.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ostasiatische Keramik im Nordböhmisches Gewerbe-Museum, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XI, 1893, Nr. 4, s. 49-53.

1894

- Gustav E. Pazaurek, heslo Theoderich (Meister Theodorich oder Dietrich), in: *Allgemeine deutsche Biographie. 37. Band. Sturm (Sturmi) – Thimo*, 1894 [2., nezměné vydání vyšlo v Berlíně 1971], s. 708-710.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ostasiatische Keramik im Nordböhmisches Gewerbe-Museum, *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* IX, 1894, Nr. 307, 1. 7.
- Die böhmische Granatwarenindustrie..., *Mittheilungen des Mährischen Gewerbemuseums* XII, Nr. 7, Juli 1894, s. 110.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums II., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* IX, 1894, Nr. 308, 10. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glassammlung des Nordböhmisches Gewerbe-Museums III., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* IX, 1894, Nr. 309, 20. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein altes Inventar, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XII, 1894, Nr. 2, s. 17-20.
- [Alfred Klaar - Friedrich Maschek - Gustav Edmund Pazaurek], Die Fachschulenausstellung in Reichenberg, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XII, 1894, Nr. 3, s. 33-41.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Aus Reichenberg, *Bohemia* LXVII, 1894, Nr. 347, 16. 12., s. 33.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte und neue Schlüsselschilder, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XII, 1894, Nr. 4, s. 49-52.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Majoliken von Urbino, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XII, 1894, Nr. 4, s. 52-55.

1895

- Gustav Edmund Pazaurek, Majoliken von Urbino, *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* X, 1895, Nr. 331, 1. 3., s. 63.
- Zwei Sonderausstellungen..., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* X, 1895, Nr. 330, 20. 2.

- Wiener Porcellanmaler Franz Wagner..., *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXVIII, 1895, Nr. 9, 28. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altwiener Porcellan, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 2, s. 25-32.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altwiener Porcellan I., *Keramik*, 1895, Nr. 13, 23. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altwiener Porcellan II., *Keramik*, 1895, Nr. 14, 7. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altwiener Porcellan I., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* X, 1895, Nr. 348, 20. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altwiener Porcellan II., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* X, 1895, Nr. 349, 1. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altwiener Porcellan III., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* X, 1895, Nr. 350, 10. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococo, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 3, s. 45-50.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococo I., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XVII, 1895, Nr. 35, 11. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococo II., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XVII, 1895, Nr. 36, 21. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Bei Arthur Fitger in Bremen, *Beilage zur Bohemia* LXVIII, 1895, Nr. 359, 29. 12., s. 1-3.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die alte Reichenberger Stadtwage, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIII, 1895, Nr. 4, s. 61-63.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Kunstschmiede- und Schlosserarbeiten aus den Sammlungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museum in Reichenberg*, Leipzig 1895.

1896

- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Rococostickereien, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 1, s. 1-3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Nordböhmische Kunstdenkmäler I. Die St. Laurentiuskirche in Gabel, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 3, s. 57-63.
- Gustav Edmund Pazaurek, St. Laurentius in Gabel, *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs* XX, 1. Heft, März 1897, s. 46-53.
- Gustav Edmund Pazaurek, Eine Kaisergenealogie in Karlstein, *Beilage zur Bohemia* LXIX, 1896, Nr. 307, 7. 11, s. 1-2.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Karl Schirek, Mährens Kunstindustrie (in: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild), *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 3, s. 77.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Paul Clemen, Die Denkmalspflege in der Rheinprovinz, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 3, s. 77.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Julius von Schlosser, Die höfische Kunst des Abendlandes in byzantinischer Beleuchtung, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 3, s. 77.

- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), K. Berling, Führer durch das Kgl. Kunstgewerbemuseum zu Dresden II. Metalle, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 3, s. 77-78.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Führer durch das kgl. bayerische Nationalmuseum in München, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 3, s. 78.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Wilhelm Neumann, Kunstdenkmäler der Stadt Reval, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 4, s. 101.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Altdeutsch“, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 4, s. 82-85.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Truhen in unserem Museum, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XIV, 1896, Nr. 4, s. 85-88.
- Die Gablonzer Glaskurzwaren-Industrie..., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XI, 1896, Nr. 365, 10. 2.
- Die Gablonzer Glaskurzwaren-Industrie..., *Reichenberger Zeitung*, 1896, 7. 3.
- Münzfund in Niemes... *Gebirgsfreund* VIII, 1896, Nr. 5, 1. 3.
- Zuwachs der Sammlungen. Bauchiger Glas-Krug. Handspiegel..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XVIII, 1896, Nr. 8, 11. 3.
- Ankäufe. Flache Glas-Schüssel. Glas-Pokal..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XVIII, 1896, Nr. 8, 11. 3.
- Ankäufe. Weißer Schweinsleder-Einband..., *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer* XXIX, 1896, Nr. 25, 16. 12.

1897

- Gustav Edmund Pazaurek, *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände*, Nordböhmisches Gewerbe-Museum, Reichenberg 1898.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Truhen in unserem Museum, *Die österreichisch-ungarische Tischler- und Tapezierer-Zeitung* VI, 1897, Nr. 7, 1. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Truhen in unserem Museum, *Allgemeine Tischler-Zeitung* XIV, 1897, Nr. 16, 18. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Altdeutsch“, *Mittheilungen des Kunstgewerbe-Vereins zu Magdeburg*, Oktober 1897.
- Zuwachs der Sammlungen. Brauner Leder-Bucheinband..., *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer* XXX, 1897, Nr. 12., 24. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Nordböhmische Kunstdenkmäler II., *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 1, s. 1-12.
- Weyrs Brunnenmodell für Tetschen... Ein neuer Verein..., *Das Atelier. Organ für Kunst und Kunstgewerbe* VII, Nr. 2, Januar 1897, s. 7-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die keramische Gruppe..., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XII, 1897, Nr. 412, 1. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die keramische Gruppe..., *Die Glashütte* XXVII, 1897, Nr. 10.

- Gustav Edmund Pazaurek, Die keramische Gruppe..., *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXX, 1897, Nr. 32, 12. 8.
- Zuwachs der Sammlungen. Champagner-Glas-Kelch, *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XIX, 1897, Nr. 17, 11. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Gläserammlung..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XIX, 1897, Nr. 18, 21. 6.
- Auch ein Festzug!, *Deutsche Sattler-Zeitung* XV, 1897, Nr. 11, 1. 6., s. 133.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Literatur, Theater und Kunst, *Reichenberger Zeitung*, 1897, 22. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Erinnerungen an Kaiser Josef II., *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 2, s. 37-41.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die cylindrische Caffee-Ober- und Untertasse, *Die Tonwaren-Industrie* XI, 1897, Nr. 36, 2. 9.
- Zuwachs der Sammlungen. Octav-Bucheinband, *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer* XXX, 1897, Nr. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein Mäcen der Barockzeit und dessen Beziehungen zur Buchdruckerkunst, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 2, s. 41-44.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Die Modewandlungen in der Kleidertracht, *Reichenberger Zeitung*, 1897, 24. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altwiener Porcellan, *Zeitschrift für Keramik* II, 1897, Nr. 23, 1. 12., s. 368 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bucheinbände, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 3, s. 61-67.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die neue Richtung, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 3, s. 68-73.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bucheinbände (Fortsetzung und Schluss), *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XV, 1897, Nr. 4, s. 85-93.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Zur Frage der Bucheinbände, *Gewerbeblatt aus Württemberg* XLIX, 1897, Nr. 52, 25. 12., s. 414.

1898

- Gustav E. Pazaurek, *Das Nordböhmische Gewerbe-Museum 1873-98. Denk-Schrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, Reichenberg 1898.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bucheinbände, *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer* XXXI, 1898, 54. Band, Nr. 16, 20. 4., s. 151-154.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bucheinbände (Fortsetzung), *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer* XXXI, 1898, 54. Band, Nr. 17, 27. 4., s. 161-163.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bucheinbände (Fortsetzung), *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer* XXXI, 1898, 54. Band, Nr. 18, 4. 5., s. 171-174.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bucheinbände (Fortsetzung), *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer* XXXI, 1898, 54. Band, Nr. 19, 11. 5., s. 181-182.

- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bucheinbände (Schluss), *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer XXXI*, 1898, 54. Band, Nr. 20, 18. 5., s. 191.
- Alte Bucheinbände aus dem Nordböhmischen Gewerbe-Museum in Reichenberg, *Illustrierte Zeitung für Buchbinderei und Cartonagenfabrikation sowie für sämtliche verwandte Fächer XXXI*, 1898, 54. Band, Nr. 21, 25. 5., s. 201.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Rococo, *Die Edelmetall-Industrie X*, Nr. 1-3, Januar–Februar 1898.
- Alte Bucheinbände im Nordböhm. Gewerbemuseum, *Wegweiser für Sammler X*, 1898, Nr. 5, 15. 3., s. 33-34.
- Mannigfaltiges, *Zeitschrift für Zeichen- und Kunstunterricht XXIV*, Nr. 4, April 1898, s. 61-64.
- Mannigfaltiges (Fortsetzung und Schluss), *Zeitschrift für Zeichen- und Kunstunterricht XXIV*, Nr. 5, Mai 1898, s. 76-79.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die neue Richtung, *Tirolisches Gewerbeblatt XI*, Nr. 3-4, März-April 1898.
- Das Moderne in der Kunst, *Zeitschrift des Vereines Deutscher Zeichenlehrer XXV*, 1898, Nr. 8, 11. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Ornamente der Prinz Eugen-Zeit, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums XVI*, 1898, Nr. 1, s. 1-9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unter den keramischen Objecten..., *Tonindustrie-Zeitung XXII*, 1898, Nr. 52, 4. 6., s. 684.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unter den keramischen Objecten..., *Keramische Rundschau VI*, 1898, Nr. 25, 23. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unter den keramischen Objecten..., *Zeitschrift für Keramik III*, 1898, Nr. 17, 10. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unter den keramischen Objecten..., *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien XXXI*, 1898, Nr. 24, 16. 6., s. 792.
- Die Morchensterner Glaswarenerzeuger..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung XX*, 1898, 1. 6., s. 352.
- Die k. k. kunstgewerbliche Fachschule..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung XX*, 1898, 1. 6., s. 352.
- In der letzten Sitzung..., *Der österreichisch-ungarische Bildhauer und Steinmetz XIV*, 1898, Nr. 16, 1. 6, s. 313.
- Zuwachs der Sammlungen. Büste Kaiser Josef II. Porzellan-Väschen..., *Zeitschrift für Keramik III*, 1898, Nr. 17, 10. 6.
- Zuwachs der Sammlungen. Büste Kaiser Josef II. Porzellan-Väschen..., *Keramische Rundschau VI*, 1898, Nr. 25, 23. 6.
- Zuwachs der Sammlungen. Feines Kelchgläschen..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung XX*, 1898, 1. 6.
- Ankäufe. Reiche Porcellankanne und Tasse..., *Zeitschrift für Keramik III*, 1898, Nr. 17, 10. 6.
- Ankäufe. Glasbecher mit Emailfarben..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung XX*, 1898, 1. 6., s. 351.
- Ankäufe. Hoher Glasbecher..., *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung XX*, 1898, 1. 9., s. 558.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Mittelalterliche Schnitzereien und ihr vorbildlicher Wert, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums XVI*, 1898, Nr. 2, s. 36-40.

- Gustav Edmund Pazaurek, Die Heimat der Zwischengoldgläser, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 3, s. 53-60.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Heimat der Zwischengoldgläser, *Die Glashütte* XXVIII, 1898, Nr. 20-22.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Eisenäztkunst, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 3, s. 60-63.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Eisenäztkunst, *Zeitschrift für Maschinenbau und Schlosserei* XV, 1898, Nr. 24, 22. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kusthistorisches aus Liboch a. Elbe, *Beilage zur Bohemia* LXXI, 1898, Nr. 296, 27. 10., s. 1-2.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Das neue Museumsgebäude, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 4, s. 73-75.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococoöfen, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVI, 1898, Nr. 4, s. 80-83.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococoöfen, *Deutsche Töpfer- und Ziegler-Zeitung* XXX, 1899, Nr. 20, 11. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococoöfen, *Ofen-Industrie*, 1899, Nr. 3, 23. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococoöfen, *Tonindustrie-Zeitung* XXIII, 1899, 23. 3., s. 392.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rococoöfen, *Zeitschrift für Keramik* IV, 1899, Nr. 7, 1. 4.

1899

- Gustav Edmund Pazaurek, *Kleiner Führer durch das Nordböhmische Gewerbemuseum in Reichenberg*, Liberec 1899.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Heimat der Zwischengoldgläser, *Keramische Rundschau* VII, 1899, Nr.1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Heimat der Zwischengoldgläser, *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XXI, 1899, Nr. 9 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Eisenäztkunst, *Deutsche Schlosser-Zeitung* XVII, 1899, Nr. 3, 20. 1.
- Ankäufe. Kleinerer Porcellanleuchter. Größerer Porcellanleuchter..., *Zeitschrift für Keramik* IV, 1899, Nr. 5, 1. 2.
- Ankäufe. Quadratische Fliese. Bartmannskrug..., *Zeitschrift für Keramik* IV, 1899, Nr. 6, 15. 3.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Alte und neue Eisenäztkunst, *Deutsche Schlosser-Zeitung* XVII, 1899, Nr. 3, 20. 1., s. 47-49.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunstgewerbliche Vorbilder, in: *Neuer Prager Kalender*, A. Haase, Praha 1899, s. 91-96.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glasdecoration in Oesterreich und deren Geschichte, in: *Die Gross-Industrie II*, 1899, s. 143-154.
- Die k. k. kunstgewerbliche Fachschule..., *Die Tonwaren-Industrie* XIII, 1899, Nr. 10, 9. 3.
- Zuwachs der Sammlungen. Schlanke Steinzeug-Vase..., *Zeitschrift für Keramik* IV, 1899, Nr. 6, 15. 3.
- Das neue Nordböhmische Gewerbe-Museum in Reichenberg, *Gebirgsfreund* XI, 1899, Nr. 6, 15. 3., s. 66-68.
- Das neue Nordböhmische Gewerbe-Museum in Reichenberg (Schluss), *Gebirgsfreund* XI, 1899, Nr. 7, 1. 4., s. 78-79.

- Das neue Museumsgebäude in Reichenberg, *Kärntner Gewerbe-Blatt*, 1899, Bd. 33, Nr. 8, 15. 4., s. 59-60.
- Das neue Museumsgebäude in Reichenberg (Nordböhmen), *Süddeutsche Bauzeitung* IX, 1899, Nr. 25, 24. 6., s. 193-195.
- Das neue Museumsgebäude in Reichenberg (Nordböhmen) (Schluss), *Süddeutsche Bauzeitung* IX, 1899, Nr. 26, 1. 7., s. 203-205.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Wandgemälde von Emauz, *Beilage zur Bohemia* LXXII, 1899, Nr. 35, 4. 2., s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Abschied vom Akanthus, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 1, s. 1-10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Versammlungstätte des Friedenscongresses, *Reichenberger Zeitung*, 1899, 18. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Reichenberg. Im Nordböhmischen Gewerbemuseum war..., *Kunstchronik. Wochenschrift für Kunst und Kunstgewerbe* X (Neue Folge), 1898/99, Nr. 26, 25. 5., sl. 407-409.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die erste Kunstausstellung in Reichenberg, *Beilage zur Bohemia* LXXII, 1899, Nr. 200, 21. 7., s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Schloss in Reichenberg, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 2, s. 37-40.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Grossindustrie Österreichs, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 2, s. 41-43.
- Gustav Edmund Pazaurek, Musterstücke in Kunstgewerbe-Museen, *Kunstwart. Rundschau über Dichtung, Theater, Musik und bildende Künste* XII, 1899, Heft 24, 2. Septemberheft, s. 398-403.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schlaggenwalder Porcellan, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 3, s. 57-67.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die erste Kunstausstellung in Reichenberg, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 3, s. 67-68.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Nürnberger Patricier als Kunstmäcene, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVII, 1899, Nr. 4, s. 81-88.

1900

- Gustav Edmund Pazaurek, Das deutsche Kunstgewerbe in Böhmen, in: *Deutsche Arbeit in Böhmen*, Concordia, Berlin 1900, s.
- Gustav Edmund Pazaurek, Krystallstil und Glasstil, *Die Glashütte* XXX, 1900, Nr. 3, 7. 3., s. 33-35.
- Gustav Edmund Pazaurek, Metallreflexe in der Glasindustrie und Keramik, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 1, s. 1-9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Metallreflexe in der Glasindustrie und Keramik, *Die Thonwaaren-Industrie* XIV, 1900, Nr. 27, 21. 6., s. 387-388.
- Gustav Edmund Pazaurek, Metallreflexe in der Glasindustrie und Keramik (Schluss), *Die Thonwaaren-Industrie* XIV, 1900, Nr. 28, 26. 6., s. 404-405.
- Gustav Edmund Pazaurek, Metallreflexe in der Keramik, *Zeitschrift für Keramik* V, 1900, Nr. 14, Sonntag 15. 7., s. 157-158.
- Gustav Edmund Pazaurek, Metallreflexe in der Keramik (Schluss), *Zeitschrift für Keramik* V, 1900, Nr. 15, Mittwoch 1. 8., s. 169-170.

- [Gustav Edmund Pazaurek], Metallreflexe in der Glasindustrie und Keramik, *Gemeinnützige Polytechnische Monatsschrift* LIV, Nr. 10, Oktober 1904, s. 149-151.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Metallreflexe in der Glasindustrie und Keramik (Schluss), *Gemeinnützige Polytechnische Monatsschrift* LIV, Nr. 11, November 1904, s. 161-162.
- Metallreflexe in der Keramik, *Antiquitäten Zeitung* VIII, 1900, Nr. 33, 15. 8., s. 258.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Lieblingspflanzen in den dekorativen Künsten. Eine Skizze* (Sonderabdruck aus Westermanns Illustrierten Deutschen Monatsheften, April 1900), Braunschweig 1900.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunsthandwerkliche Arbeiten des 17. Jhs. (Zusammenstellung), *Westermanns Illustrierten Deutschen Monatsheften*, April 1900.
- Gustav Edmund Pazaurek, In der Zeit des elektrischen Funkens I., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XV, 1900, Nr. 516, 1. 5., s. 381-382.
- Gustav Edmund Pazaurek, In der Zeit des elektrischen Funkens II., *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XV, 1900, Nr. 517, 10. 5., s. 389-390.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Gläserformen, *Sprech-Saal. Organ der Porzellan-, Glas- und Thonwaaren-Industrie* XXXIII, 1900, Nr. 22, 21. 5., s. 717-718.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die moderne „englische“ Richtung, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 2, s. 43-54.
- Gustav Edmund Pazaurek, Englische Einflüsse in unserem Kunstgewerbe, *Das Kunstgewerbe in Elsass-Lotrungen* I, Heft III, Juli 1900, s. 25-27.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Endosmose der Kunstgedanken, *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900, Nr. 378, 5. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Falsche Wege unserer Glasdecoration, *Sprech-Saal. Organ der Porzellan-, Glas- und Thonwaaren-Industrie* XXXIII, 1900, Nr. 36, 6. 9., s. 1202-1204.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die dritte nordböhmische Fachschulenausstellung, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 3, s. 61-79.
- Gustav Edmund Pazaurek, Initiative in Stilfragen, *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900, 8. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Initiative in Stilfragen (Schluss), *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900, 9. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Franz Anton Reichsgraf von Sporck. Ein Mäcen der heimischen Barocke, *Beilage zur Bohemia* LXXIII, 1900, Nr. 328, 27. 11., s. 1-2.

1901

- Gustav Edmund Pazaurek, *Moderne Gläser*, Leipzig [1901].
- Gustav Edmund Pazaurek, *Franz Anton Reichsgraf von Sporck. Ein Mäcen der Barockzeit und seine Lieblingsschöpfung Kukul*, Leipzig 1901.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Franz Anton Reichsgraf von Sporck. Ein Mäcen der heimischen Barocke*, *Trautenauer Wochenblatt*, 1901, 7. 1.

- Gustav Edmund Pazaurek, Zur Geschichte der Barockarchitektur in Böhmen, *Beilage zur Bohemia* LXXIV, 1901, Nr. 6, 6. 1., s. 2-4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Reichenberger Goldschmiede-Ausstellung 1900, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 4, s. 93-102.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das nordböhmische Kunstgewerbe in Paris 1900, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbe-Museums* XVIII, 1900, Nr. 4, s. 102-112.
- Gustav Edmund Pazaurek, Revanchegeleüste, *Der Meister. Organ für die Interessen der Träger individueller Arbeit* I, 19001, Nr. 1, 1. 2., s. 2-4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das deutschböhmische Smyrna, *Beilage zur Bohemia* LXXIV, 1901, Nr. 60, 1. 3., s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die nordböhmischen Fachschulen, *Kunstgewerbeblatt* XII, Heft 6, März 1901, s. 107-115.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ignaz A. Bottengruber, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XIX, 1901, Nr. 1, s. 1-6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Credo, quia absurdum I., *Deutsche Bauhütte* V, 1901, Nr. 12, 21. 3., s. 82-83.
- Gustav Edmund Pazaurek, Credo, quia absurdum II., *Deutsche Bauhütte* V, 1901, Nr. 14, 4. 4., s. 96-98.
- Gustav Edmund Pazaurek, Keramik der Teplitzer Fach-Schule, *Deutsche Kunst und Dekoration* IV, Heft VII, April 1901, s. 348-351.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Reichenberger Schützenscheiben, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XIX, 1901, Nr. 2, s. 29-38.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des böhmischen Porcellans, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XIX, 1901, Nr. 2, s. 38-40.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des böhmischen Porcellans, *Bohemia* LXXIV, 1901, Nr. 134, 16. 5., s. 21.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des böhmischen Porcellans, *Centralblatt für Glasindustrie und Keramik* XVI, 1901, Nr. 551, 15. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des böhmischen Porcellans, *Die Thonwaaren-Industrie* XV, Nr. 26, 27. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des böhmischen Porcellans, *Die Thonwaaren-Industrie* XV, Nr. 32, 8. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des böhmischen Porcellans, *Sprech-Saal* XXXIV, 1901, Nr. 31, 1. 8., s. 1048 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vormärz und heute, *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XVI, 1901, Nr. 548, 1. 5., s. 639-640.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Das Hospital von Kukul. Eine Monumentalwidmung eines österreichischen Cavaliers der Barockzeit* (Separatabdruck aus der Wiener Bauindustrie-Zeitung XVIII, 1901, Nr. 36 a 37, 6. 6. a 13. 6.), Wien 1901.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Kirchenleuchter aus Holz, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XIX, 1901, Nr. 3, s. 61-66.
- Gustav Edmund [Pazaurek], Das Nordböhmische Gewerbemuseum, *Deutsche Arbeit. Monatschrift für das geistige Leben der Deutschen in Böhmen* I, Heft 2, November 1901, s. 109-125.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unser modernstes Kunstgewerbe, *Bohemia* LXXIV, 1901, Nr. 355, Mittwoch 25. 12., Morgen-Ausgabe, s. 29-30.

- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Preisgekrönte Gegenstände des nordböhmischen Kunstgewerbes, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XIX, 1901, Nr. 4, s. 73-81.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein versäumtes Jubiläum, *Mittheilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XIX, 1901, Nr. 4, s. 81-87.

1902

- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Gläserammlung des Nordböhmischen Gewerbemuseums in Reichenberg*, Leipzig 1902.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unser Glas und Porzellan in der Biedermeierzeit, *Beilage zur Bohemia* LXXV, 1902, Nr. 1, 1. 1., s. 3-4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unser Glas und Porzellan in der Biedermeierzeit, *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XXIV, 1902, Nr. 4-5, 1. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unser Glas und Porzellan in der Biedermeierzeit, *Keramische Rundschau* X, 1902, 6. 2., s. 104 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unser Glas und Porzellan in der Biedermeierzeit, *Centralblatt für Glasindustrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XVII, 1902, Nr. 581 a 583, 15. 9. a 15. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue preisgekrönte Gläser, *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XVII, 1902, Nr. 564, 1. 1., 765-766.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue preisgekrönte Gläser (Schluss), *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für keramischen Specialmaschinen und alle verwandten Branchen* XVII, 1902, Nr. 565, 15. 1., s. 773-774.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ein kunstgewerbliches Sammelwerk, *Beilage zur Bohemia* LXXV, 1902, Nr. 53, 22. 1., s. 2-3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein Kunstarchiv, *Königliche privilegierte Berlinische Zeitung*, 1902, 26. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Preisausschreiben des Nordböhmischen Gewerbemuseums, *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XIX, 1902, Nr. 27, 3. 4., s. 204-205.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Preisausschreiben des Nordböhmischen Gewerbemuseums (Fortsetzung), *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XIX, 1902, Nr. 28, 10. 4., s. 211-214.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Preisausschreiben des Nordböhmischen Gewerbemuseums (Schluss), *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XIX, 1902, Nr. 30, 24. 4., s. 225-227.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunstgegenstände in unseren Landkirchen, *Die Denkmalpflege* IV, 1902, Nr. 5, 16. 4., s. 36-38.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rothweingläser, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXV, 1902, Nr. 20, 15. 4., s. 745-748.
- Gustav Edmund Pazaurek, Niederländisches Kunstgewerbe im Nordböhmischen Gewerbemuseum, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XX, 1902, Nr. 1, s. 1-14.

- Gustav Edmund Pazaurek, Ästhetische Fortschritte, *Zeitschrift für Zeichen- und Kunstunterricht* XXVIII, Nr. 7, Juli 1902, s. 135-142.
- Einheitliche Nomenklaturen. Vortrag bei der Brünner Konferenz des Verbandes der österreichischen Kunstgewerbe-Museen am 31. Mai 1902 gehalten von Dr. Gustav E. Pazaurek, *Mittheilungen des Maehrischen Gewerbe-Museums* XX, Nr. 14, Juli 1902, s. 105-111.
- Gustav Edmund Pazaurek, Einheitliche Nomenklaturen I, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXV, 1902, Nr. 34, s. 1294.
- Gustav Edmund Pazaurek, Einheitliche Nomenklaturen I, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXV, 1902, Nr. 35, s. 1339
- Gustav Edmund Pazaurek, *Einheitliche Nomenklaturen*, Brno 1902.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Ignaz Bottengruber, einer der ältesten deutschen Porzellanmaler*, Breslau 1902.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Ignaz Bottengruber. Einer der ältesten deutschen Porzellanmaler* (Sonderabdruck aus Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift, Neue Folge, Bd. II), Breslau 1902.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ignaz Bottengruber, Porzellanmaler, *Jahrbuch des schlesischen Museum für Kunstgewerbe*, 1902, s. 117 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Schlacht bei Reichenberg 1757, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XX, 1902, Nr. 2, s. 37-47.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Glas, in: *Das Hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe: dargestellt zur Feier des 25jährigen Bestehens von Freunden und Schülern Justus Brinckmanns*, Hamburg 1902, s. 365-378.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Errichtung von Kunstarchiven. Ein Vorschlag von Gustav E. Pazaurek, *Deutsche Arbeit. Monatschrift für das geistige Leben der Deutschen in Böhmen* II, 1902, Heft 1, s. 46-61.
- Gustav Edmund Pazaurek, Caspar Lehmann. Ein Gedenktag unserer Glasindustrie, *Beilage zur Bohemia* LXXV, 1902, Nr. 273, 9. 10., s. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Caspar Lehmann. Ein Gedenktag unserer Glasindustrie, *Centralblatt für Glasindustrie und Keramik mit General-Anzeiger für die gesammte Maschinen-, Metall- und Blechindustrie* XVII, 1902, Nr. 584, 1. 11., s. 925.
- Gustav Edmund Pazaurek, Caspar Lehmann. Ein Gedenktag unserer Glasindustrie, *Glashütte* XXXII, 1902, Nr. 44, 3. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Caspar Lehmann. Ein Gedenktag unserer Glasindustrie, *Oesterreichische Glaserzeitung* III, 1902, Nr. 60, 15. 11., s. 4 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Caspar Lehmann. Ein Gedenktag unserer Glasindustrie, *Der Diamant. Glas-Industrie-Zeitung* XXV, 1903, Nr. 1, 1. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur bevorstehenden keramischen Ausstellung in Reichenberg, *Die Zeit*, 1902, XXXIII. Bd., Nr. 423, Samstag 8. 11., s. 68-69.
- Gustav Edmund Pazaurek, Isochromie und Polychromie, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XX, 1902, Nr. 3, s. 57-67.
- Gustav Edmund Pazaurek, Turin und Düsseldorf, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XX, 1902, Nr. 3, s. 68-72.
- Gustav Edmund Pazaurek, Turin und Düsseldorf, *Kunstgewerbe in Elsass-Lothringen* II, 1902, s. 89 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Thüringer Porzellan, *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für die gesammte Maschinen-, Metall- und Blechindustrie* XVII, 1902, Nr. 586, 1. 12., s. 941.

Gustav Edmund Pazaurek, Unsere keramische Ausstellung, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XX, 1902, Nr. 4, s. 85-112.

1903

Gustav Edmund Pazaurek, Die Errichtung von Kunstarchiven, in: *Offizieller Bericht über die Verhandlungen des VII. Internat. kunsthistorischen Kongresses in Innsbruck. 9.-12. 9. 1902*, Berlin 1903, s. 38 ff.

[Gustav Edmund Pazaurek], Niderlandskija chudožestvennyja remesla v Severno-Bogemskom muzee, *Keramičeskoe Obozrenie* III, 1903, Nr. 7, 1. 11., s. 111-113.

[Gustav Edmund Pazaurek], Niderlandskija chudožestvennyja remesla v Severno-Bogemskom muzee (Okončanie), *Keramičeskoe Obozrenie* III, 1903, Nr. 8, 15. 11., s. 131-133.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Reichenberger keramische Ausstellung I, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXVI, 1903, Nr. 4, 22. 1., s. 111-113.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Reichenberger keramische Ausstellung II, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXVI, 1903, Nr. 6, 5. 2., s. 185-188.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Reichenberger keramische Ausstellung III, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXVI, 1903, Nr. 7, 12. 2., s. 221-224.

Gustav Edmund Pazaurek, O keramičeskoj vystavke v Rejchenberge (Bogemija), *Keramičeskoe Obozrenie* II, 1903, Nr. 23, 1. 7., s. 577-579.

Gustav Edmund Pazaurek, O keramičeskoj vystavke v Rejchenberge (Bogemija) (Okončanie), *Keramičeskoe Obozrenie* II, 1903, Nr. 24, 15. 7., s. 597-603.

J. W. Frohne - Wilhelm Neumann - Gustav Edmund Pazaurek, Neues über den Mitbegründer der Wiener Porzellanfabrik, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 1, s. 1-9.

P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ex libris-Kunst, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 1, s. 10-16.

Gustav Edmund Pazaurek, Museumsbauten, *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XX, 1903, Nr. 40, 2. 7., s. 313-316.

Gustav Edmund Pazaurek, Museumsbauten (Fortsetzung), *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XX, 1903, Nr. 41, 9. 7., s. 319-324.

Gustav Edmund Pazaurek, Museumsbauten (Fortsetzung), *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XX, 1903, Nr. 42, 16. 7., s. 329-332.

Gustav Edmund Pazaurek, Museumsbauten (Fortsetzung), *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XX, 1903, Nr. 43, 23. 7., s. 337-341.

Gustav Edmund Pazaurek, Museumsbauten (Schluss), *Wiener Bauindustrie-Zeitung* XX, 1903, Nr. 44, 30. 7., s. 343-348.

Gustav Edmund Pazaurek, Museum Buildings, *Communications to the trustees regarding the new building*, Boston (Museum of fine arts), März 1904, s. 54 ff.

Gustav Edmund Pazaurek, Aus Böhmens alter Glashüttenpraxis, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 2, s. 63-78.

Gustav Edmund Pazaurek, Miniatur-Porträte, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 2, s. 41-62.

[Gustav Edmund Pazaurek], Miniatur-Bildnisse, *Die Welt der Technik* LXV, 1903, Nr. 2, 15. 10., s. 28-31.

- Gustav Edmund Pazaurek, Miniatur-Porträte, *Österreichs Illustrierte Zeitung*, 1903, Heft 50, 13. 9., s. 901.
- Gustav Edmund Pazaurek, Miniatur-Porträte, *Antiquitäten Zeitung* XI, 1903, s. 361 ff., 369 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Spranger und Peterle, *Beilage zur Bohemia* LXXVI, 1903, Nr. 308, 11. 11., s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alt-Reichenberger Haustüren, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 3, s. 89-104.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kranke Gläser, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 3, s. 104-117.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kranke Gläser, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXVI, 1903, s. 1719 ff., 1791 ff., 1846 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Kranke Gläser. Eine Untersuchung (Dem internationalem Museumskongress zu Berlin 1903 gewidmet vom Nordböhmisches Gewerbemuseum)*, Reichenberg 1903.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Reichenberger Keramische Ausstellung 1902-03* (Sonderabdruck aus den Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums), Nordböhmisches Gewerbemuseum in Reichenberg, Liberec 1903.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wedgwood, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXI, 1903, Nr. 4, s. 125-137.

1904

- Gustav Edmund Pazaurek, Alt-Reichenberger Haustüren, *Österreichs Illustrierte Zeitung*, 1904, Heft 17, 24. 1., s. 366-367.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gallé und seine Schule, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1903/1904, Hefte 2 u. 3, s. 155-168.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein Wort zur bevorstehenden Alt-Wien-Ausstellung im k. k. Oesterreichischen Museum, *Central-Blatt für Glas-Industrie und Keramik mit General-Anzeiger für die gesammte Maschinen-, Metall- und Blechindustrie* XIX, 1904, Nr. 612, 1. 1., s. 1149-1150.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alt-Wiener Porzellan-Ausstellung im k. k. Oesterreichischen Museum, *Die Tonwaren-Industrie* XVIII, 1904, Nr. 2, 14. 1., s. 19-20.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alt-Wiener Porzellan. Eine Ausstellungsbetrachtung von Dr. Gustav E. Pazaurek, *Kunstgewerbeblatt* XV, Heft 5, Februar 1904, s. 81-91.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kreuz und quer durch Europa, *Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs* XXVII, 1904, 1. Heft, s. 70-72.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sammlerfreuden, *Die Zeit*, 1904, XXXIX. Band, Nr. 491, Samstag 27. 2., s. 105-107.
- Gustav Edmund Pazaurek, Eine ungelöste Porzellanfrage, *Die Zeit*, 1904, XXXIX. Band, Nr. 508, Samstag 25. 6., s. 153-154.
- Gustav Edmund Pazaurek, Eine ungelöste Porzellanfrage, *Deutsche Töpfer- und Ziegler-Zeitung* XXXV, 1904, Nr. 55, s. 309 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte und neue Beleuchtungskörper, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 2, s. 39-54.
- Gustav Edmund Pazaurek, Im Zeichen des österreichischen Balkenschildes, *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 2, s. 55-62.

- Gustav Edmund Pazaurek, Emile Gallé, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 3, s. 75-79.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte und neue Beleuchtungskörper (Fortsetzung und Schluss), *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 3, s. 79-92.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Kunstanschauungen, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 3, s. 92-96.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Maioliki iz Urbino, *Keramičeskoe Obozrenie* III, 1904, Nr. 17, 1. 4., s. 309-311.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sächsische Keramik, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 4, s. 103-111.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kleine Ausstellungsfragen, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXII, 1904, Nr. 4, s. 111-113.

1905

- Gustav Edmund Pazaurek, *Ausgewählte Sammlungs-Gegenstände*, Nordböhmisches Gewerbemuseum, 2. Folge, Reichenberg 1905.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Marken der Älteren Porzellan- und Steingut-Fabriken Böhmens*, Reichenberg 1905.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Beleuchtungskörper, *Österreichs Illustrierte Zeitung*, 1905, Heft 14, 1. 1., s. 361-362.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wedgwood, *Tidsskrift for Industri* VI, Nr. 5, Maj 1905, s. 101-112.
- Gustav Edmund Pazaurek, Emile Gallé, *Kunstgewerbe für Elsass-Lothringen* V, 1905, 9. 3., s. 171 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Keramik*, Nordböhmisches Gewerbemuseum, Reichenberg 1905.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Hirsvogelfrage, *Sprechsaal. Zeitschrift für die Keramischen, Glas- und verwandten Industrien* XXXVIII, 1905, Nr. 33, 17. 8., s. 1333-1335.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altmeissen in Reichenberg, *Die Tonwaren-Industrie* XIX, 1905, Nr. 48, 30. 11., s. 756-758.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zufallskünste, *Königliche privilegierte Berlinische Zeitung*, 1905, 3. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zufallskünste, *Deutsche Töpfer- und Ziegler-Zeitung* XXXVI, 1905, Nr. 3, 11. 1., s. 14-15.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zufallskünste, *Die Tonwaren-Industrie* XIX, 1905, Nr. 4, 26. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sächsische Keramik, *Die Glas-Industrie, General-Anzeiger für die gesammte Glas- und keramische Industrie sowie verwandte Gewerbe* XVI, 1905, Nr. 11, 12. 3., 2. Beiblatt, s. 13-14.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sächsische Keramik (Fortsetzung), *Die Glas-Industrie, General-Anzeiger für die gesammte Glas- und keramische Industrie sowie verwandte Gewerbe* XVI, 1905, Nr. 12, 19. 3., 2. Beiblatt, s. 13-14.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sächsische Keramik (Schluss), *Die Glas-Industrie, General-Anzeiger für die gesammte Glas- und keramische Industrie sowie verwandte Gewerbe* XVI, 1905, Nr. 13, 26. 3., 2. Beiblatt, s. 13-14.

- Gustav Edmund Pazaurek, Neujahrskarten, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 1, s. 1-17.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Feuersgefahr in Museen* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band I, Heft 2, s. 97-104), Berlin 1905.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Bedeutung der Lannaschen Kunstsammlung in Prag, *Beilage zur Bohemia* LXXVIII, 1905, Nr. 136, 19. 5., s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Im Schillerjahre, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 2, s. 41-42.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schloß Friedland, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 2, s. 43-60.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schloß Nachod, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 2, s. 61-75.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Schloß Friedland* (Sonder-Abdruck aus den Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums XXIII, 1905, Nr. 2, s. 43-60), Liberec 1905.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Schloß Nachod* (Sonder-Abdruck aus den Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums XXIII, 1905, Nr. 2, s. 43-60). Liberec 1905.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ferdinand Laban, Heinrich Friedrich Füger, der Porträtminiaturist, *Monatshefte der kunstwissenschaftlichen Literatur*, Nr. 7, Juli 1905, s. 155-156.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kaiser Josef II. im Bilde, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 85-102.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altmeißen in Reichenberg, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 103-115.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Alt-Reichenberger Stadtbild, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 116.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Dresdner Jahrbuch 1905. Beiträge zur bildenden Kunst, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 123.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Alfred Gotthold Meyer, Geschichte der Möbelformen III. Bett, Wiege, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 123-124.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Otto von Falke, Meister Nicolaus von Verdun und der Dreikönigenschrein im Kölner Domschatz, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 124.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Die Werkkunst. Zeitschrift des Vereines für deutsches Kunstgewerbe in Berlin, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 124-125.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), P. Bergner, Verzeichnis der Gräfllich Nostitzschen Gemälde-Galerie in Prag, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 125-126.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), E. W. Braun, Alt-Troppauer Goldschmiedekunst, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 126.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Friedrich Schneider, Die Trinkschale des hl. Lutwinus zu Mettlach, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 126.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Julius Leisching, Der Brunnen als Straßen- und Zimmerschmuck, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 126.

- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Dekorative Kunst, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 126-127.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 127.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Anton F. Ressel, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes, *Mitteilungen des Nordböhmischen Gewerbemuseums* XXIII, 1905, Nr. 3, s. 128.

1906

- Gustav Edmund Pazaurek, Neujahrswünsche der Empire- und Biedermeierzeit, *Archiv für Buchgewerbe*, 1906, 43. Band, Heft 1, s. 2-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Keramik im Schlosse Dux, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* XLV, 1906, s. 104-111.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Einiges über Museumsschränke* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band II, Heft 2, s. 79-84), Berlin 1906.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Bälzsche Japan-Ausstellung, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVIII, 1906, Nr. 5, 3. 2., s. 34-36.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schloss Nachod, *Neues Tagblatt*, 1906, 10. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Von der Stuttgarter Künstlerkolonie, *Die Werkkunst* I, 1906, 15. Heft, 15. 4., s. 233-236.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das moderne Kunstgewerbe – im Zuchthause, *Königliche privilegierte Berlinische Zeitung*, 1906, 20. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das moderne Kunstgewerbe – im Zuchthause, *Der Beobachter*, 1906, 23. 4., s. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Ausstellung des „Breviarium Grimani“, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVIII, 1906, Nr. 20, 19. 5., s. 158-159.
- Gustav Edmund Pazaurek, Paul Haustein-Stuttgart, *Dekorative Kunst* IX, Nr. 9, Juni 1906, s. 374-385.
- Gustav Edmund Pazaurek, Strassburger Kleinkunstobjecte in Kopenhagen und Wien, *Das Kunstgewerbe in Elsass-Lotrringen* VI, 1906, 12. 6., s. 179-184.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Schloß Kreuzenstein an der Donau, *Schwäbischer Merkur. Mittagsausgabe*, 1906, 8. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Einige Bemerkungen zur Landesausstellung von Lehrlingsarbeiten, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVIII, 1906, Nr. 25, 23. 6., s. 194-196.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ausstellung zur Hebung der Friedhof- und Grabmalkunst, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVIII, 1906, Nr. 29, 21. 7., s. 226-227.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Dresdener Ausstellung. Durch die rosige und durch die schwarze Brille gesehen, *Kunstgewerbeblatt* XXII, Heft 12, September 1906, s. 239-243.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Dresdener Ausstellung. Durch die rosige und durch die schwarze Brille gesehen, *Kunstgewerbe-Blatt des Kunstgewerbe-Vereins Pforzheim* V, 1906, s. 175 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Bemalte Möbel, *Der Süddeutsche Maler*, 1906, Heft 9, s. 97-99.
- Gustav Edmund Pazaurek, heslo Auffenwerth Johann, in: *Künstlerlexikon*, Leipzig 1906, s. 927.

- Gustav Edmund Pazaurek, *Symmetrie und Gleichgewicht. Ausstellung im Königl. Württ. Landesgewerbemuseum*, Stuttgart 1906.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Symmetrie und Gleichgewicht. Ausstellungswinke für unsere Gewerbetreibenden, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVIII, 1906, Nr. 48, 1. 12., s. 380-381.

1907

- Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1906*, Stuttgart [1907]
- Gustav Edmund Pazaurek, *Corriger la Fortune* (Sonderabdruck aus den Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins), Stuttgart 1907, s. 79 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, St. Wenzel in Schwaben, *Beilage zur Bohemia* LXXX, 1907, Nr. 3, 3. 1.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Das Stuttgarter Lusthaus, *Münchner neueste Nachrichten*, 1907, Nr. 16, 10. 1.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Führer durch die K. Staatssammlung vaterländischer Kunst- und Altertumsdenkmäler in Stuttgart, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 4, 26. 1., s. 31-32.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alltägliche Majestätsbeleidigungen, *Königliche privilegierte Berlinische Zeitung*, 1907, 17. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Studenten-Kunst. Eine vernachlässigte Gruppe des Kunstgewerbes, *Dekorative Kunst* X, 1907, Nr. 7, 19. 4., s. 288-296.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Hebung der Studentenkunst, *Deutsche Kunst und Dekoration* X, Nr. 7, April 1907, s. 46-55.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Ästhetik des Eisens, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 14, 6. 4., s. 106-107.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Stuttgarter Königliche Gemäldegalerie* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band III, Heft 2, s. 62-67), Berlin 1907.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Bilderpostkarte (Zur Ausstellung im Landesgewerbemuseum.), *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 15, 13. 4., s. 114-115.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Anregungen im Anschluss an die Ausstellung 'Symmetrie und Gleichgewicht'* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band III, Heft 3, s. 176-179), Berlin 1907.
- Gustav Edmund Pazaurek, Symmetrie in der Heraldik, *Antiquitäten Zeitung* XV, 1907, Nr. 25, 19. 6., s. 225-227.
- Gustav Edmund Pazaurek, Lehren von der Mannheimer Ausstellung 1907, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 26, 29. 6., s. 202-203.
- Gustav Edmund Pazaurek, Lehren von der Mannheimer Ausstellung 1907, *Der Maler* II, 1907, Heft 15, s. 235-236.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Die Neuerwerbungen des Königlichen Landesgewerbemuseums zu Stuttgart, *Antiquitäten Zeitung* XV, 1907, Nr. 32, 7. 8., s. 282-283.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Die Neuerwerbungen des Königlichen Landesgewerbemuseums zu Stuttgart (Schluss), *Antiquitäten Zeitung* XV, 1907, Nr. 33, 14. 8., s. 292-294.

- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Wichtige Neuerwerbungen im Landesgewerbemuseum, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 34, 24. 8., s. 269-270.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wichtige Neuerwerbungen im Landesgewerbemuseum, *Schwäbischer Merkur*, 1907, 24. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wichtige Neuerwerbungen im Landesgewerbemuseum, *Neues Tagblatt*, 1907, 24. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rudolf Bitzan, *Moderne Bauformen* VI, 1907, Heft 8, s. 308-309.
- Gustav Edmund Pazaurek, Architekt Rudolf Bitzan, *Reichenberger Zeitung*, 1907, Sonntag 1. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Drei alte Klaviere (Neuerwerbungen für die Klaviersammlung des K. Landesgewerbemuseums), *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 44, 2. 11., s. 346-348.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neuerwerbungen für die Klaviersammlung des Königl. Landesgewerbemuseums in Stuttgart, *Deutsche Instrumentenbau-Zeitung* IX, 1907/8, Nr. 7, 7. 12. 1907, s. 62-65.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Georg Lehnert, Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1907, s. 50.
- Gustav Edmund Pazaurek, Künstlerische Besuchskarten, *Archiv für Buchgewerbe*, 1907, 44. Band, Heft 11/12, s. 445-452.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Heimatkunst, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LIX, 1907, Nr. 52, 28. 12., s. 410-412.

1908

- Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1907*, Stuttgart [1908]
- Gustav Edmund Pazaurek, Drei alte Klaviere. Neuerwerbungen für die Klaviersammlung des K. Landesgewerbemuseums in Stuttgart, *Antiquitäten Zeitung* XVI, 1908, Nr. 3, 15. 1., s. 19-21.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Biedermeier-Wünsche*, Stuttgart 1908.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Wesen der Kunst, *Hohe Warte* III, 1908, 21. Heft, s. 333-334.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Künstlerische Besuchskarten* (Sonder-Abdruck aus den Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins, 1907/08, Heft 2, s. 53 ff.), Stuttgart 1908.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Künstlerische Besuchskarten (Auszug), *Süddeutsche Bauzeitung* XVIII, 1908, Nr. 15, 11. 4., s. 119-120.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Das Photographieren von alten Gläsern* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band IV, Heft 3, s. 138-145), Berlin 1908.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ludwigsburger Porzellan, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LX, 1908, Nr. 9, 29. 2., s. 71-72.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gedanken über neue Dekorationsmalereien, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LX, 1908, Nr. 14, 4. 4., s. 116-119.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gedanken über neue Dekorationsmalereien, *Der Maler* III, 1908, Nr. 16, 19. 4., s. 187-190.

- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Joseph Folnesics – Edmund Wilhelm Braun, Geschichte der Wiener Porzellan-Manufaktur, *Deutsche Kunst und Dekoration* XI, Heft 19, April 1908.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Die Wiener Operette, *Neues Tagblatt*, 1908, 12. 12.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Die Werkkunst, Zeitschrift des Vereins für Deutsches Kunstgewerbe in Berlin und des Vereins für Echtfärberei, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LX, 1908, Nr. 2, 11. 1., s. 15-16.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Stuttgarter Gewerbeschule für Frauen und Mädchen, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1907/08, Heft 3, s. 103-119.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Studentenkunst-Ausstellung und die heimischen Gewerbetreibenden, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LX, 1908, Nr. 30, 25. 7., s. 251-253.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Stuttgarter Studentenkunst-Ausstellung, *Dekorative Kunst* XI, Nr. 11, August 1908, s. 497-512.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Glas auf den Leipziger Messen, *Die Leipziger Messe* II, 1908, 2. Heft, Herbstmesse, s. 25-40.
- Gustav Edmund Pazaurek, Armer Zeppelin! Ein Wehruf, *Neues Tagblatt*, 1908, 26. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Besteuerung der Geschmacklosigkeiten, *Königliche privilegierte Berlinische Zeitung*, 1908, Nr. 593, 18. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Besteuerung der Geschmacklosigkeiten, *Neues Tagblatt*, 1908, 30. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der breite Rand bei Kunstdrucken, *Kunstgewerbeblatt*, Band XX, Heft 2, November 1908, s. 32-33.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Weihnachtsmarkt, *Schwäbischer Merkur. Abendausgabe*, 1908, 22. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unwürdige Tributpflichtigkeit, *Neues Tagblatt*, 1908, 24. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Stuttgart (Kunstleben), *Jahrbuch der bildenden Künste*, 1908.

1909

- Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1908*, Stuttgart [1909]
- Gustav Edmund Pazaurek, *Dreierlei Rokoko. Ausstellung im Kgl. Württ. Landes-Gewerbemuseum*, Stuttgart 1909.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Schwarzkunst in Schwaben. Eine Silhouettenstudie* (Sonderabdruck aus Westermanns Monatsheften, Januar 1909), Braunschweig 1909.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe. Führer für die neue Abteilung im Kgl. Landesgewerbemuseum*, 1. Aufl., Stuttgart 1909.
- Gustav Edmund Pazaurek, Besteuerung der Geschmacklosigkeiten, *Die Werkstatt der Kunst* VIII, 1909, Heft 19, 8. 2., s. 257-258.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vereinskunst, *Dürer-Bund. Flugschrift zur ästhetischen Kultur*, [München, 1909], Nr. 54, , s. 1-22.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schrezheimer Fayencen, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 4, s. 157-186.

- Gustav Edmund Pazaurek, München und Darmstadt (eine Ausstellungsbetrachtung des Jahres 1909), *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 55-61.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Aus dem Württembergischen Kunstgewerbeverein, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 80.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Friedrich Pollak, Lorenzo Bernini, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 103.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), E. von Czihak, Die Edelschmiedekunst früherer Zeiten in Preussen II., *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 103.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Die „Dekorative Kunst“, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 103-104.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Oskar Münsterberg, Japans Kunst, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 104.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Walter Stengel, Deutsche Keramik im Germanischen Museum, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 104-105.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Ernst Zimmermann, Die Plauesche Steinzeug-Manufaktur, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 105.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Wilhelm Neumann, Riga und Reval, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 105.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), „Berühmte Kunststätten“, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 2, s. 105-106.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Mustermord, *Die Leipziger Messe* III, 1909, 3. Band, Ostermesse, s. 12-19.
- Gustav Edmund Pazaurek, In Angelegenheit der Staatssammlung vaterländischer Altertümer (Antwort auf den Aufsatz des Landeskonservators Prof. Dr. E. Gradmann), *Schwäbischer Merkur*, 1909, 13. 3.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Friedrich Naumann, Form und Farbe, *Neues Tagblatt*, 1909, 17. 3.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ein Hauptwerk über Glasgemälde, *Neues Tagblatt*, 1909, 18. 3.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Die berühmte Kunstsammlung von Lanna-Prag, *Neues Tagblatt*, 1909, 18. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sicherheitsmaßregeln in den Museen, *Mitteilungen des Internationalen Museumsverbandes*, 1909, s. 1-4.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Julius Hoffmann, Renaissance in Deutschland, *Neues Tagblatt*, 1909, 28. 6.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ein neues Buch über Dresden, *Neues Tagblatt*, 1909, 16. 8.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die „dekorative Kunst“, *Neues Tagblatt*, 1909, 24. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Geschmacksbildung des Kaufmanns, *Die Welt des Kaufmanns* V, Heft 10, Oktober 1909, s. 453-457.
- Gustav Edmund Pazaurek, Beurteilung kunstgewerblicher Arbeiten, *Kunstgewerbe für's Haus* X, Heft 1, Oktober 1909, s. 5-7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Frauen und der gute Geschmack, *Wiener Mode* XXIII, 1909, 1. Heft, 1. 10., s. 31-32.

- Gustav Edmund Pazaurek, Dreierlei Rokoko, *Antiquitäten Zeitung* XVII, 1909, Nr. 39, 29. 9., s. 373-377.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Christian Scherer, Das Fürstenberger Porzellan, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 3, s. 152.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neuzeitliche Goldschmiede-Arbeiten für schwäbische Kirchen, *Mitteilungen des Württembergischen Kunstgewerbevereins*, 1908/09, Heft 3, s. 187-192.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Rudolf v. Larisch, Unterricht in ornamentaler Schrift, *Neues Tagblatt*, 1909, 5. 8.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Fr. Naumann, Ausstellungsbriefe, *Neues Tagblatt*, 1909, 9. 8.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Leipziger Universitäts-Jubiläums-Ausstellung, *Neues Tagblatt*, 1909, 16. 9.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die grossen Maler in Wort und Farbe, *Neues Tagblatt*, 1909, 18. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schwatzhafte Kunsthandwerk, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXI, Heft 3, Dezember 1909, s. 48-55.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Eine Geschichte des Kunstgewerbes, *Neues Tagblatt*, 1909, 21. 12.

1910

- Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1909*, Stuttgart [1910]
- Gustav Edmund Pazaurek, Glas, in: *Käuferregeln herausgegeben vom Deutschen Werkbund*, Leipzig [1910], s. 34-37.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Königl. Landesgewerbemuseum. Ausstellung alter und neuer Glasperlenarbeiten*, Stuttgart 1910.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dreierlei Rokoko, *Über Land und Meer: allgemeine illustrierte Zeitung* LII, 1910, Nr. 7, s. 172-174.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dreierlei Rokoko, *Arena. Oktav-Ausgabe von Ueber Land Und Meer* XXVI, 1910, Heft 7, s. 153-162.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Trinkgefäße, *Dekorative Kunst* XIII, Nr. 4, Januar 1910, s. 174-175.
- Gustav Edmund Pazaurek, heslo Bottengruber, Ignaz A., in: Ulrich Thieme – Felix Becker (edd.) *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band 4 Bida-Brevoort*, Leipzig, 1910, s. 413-414.
- Gustav Edmund Pazaurek, heslo Bottengruber, Ignaz A., in: *Deutsches Künstlerlexikon. Band 4*, Leipzig 1910, s. 707-708.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Der heutige Vortrag im Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Neues Tagblatt*, 1910, 17. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Lehmann, Zur Geschichte der Glasmalerei in der Schweiz, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXI, Heft 6, März 1910, s. 114.
- Gustav Edmund Pazaurek, Thüringer Porzellan, *Antiquitäten Zeitung* XVIII, 1910, Nr. 15, 13. 4., s. 145-146.
- Gustav Edmund Pazaurek, Antiquitäten, in: R. Dammert, *Kulturbeiträge*, Stuttgart 1910.
- Gustav Edmund Pazaurek, Antiquitäten, *Württembergische Zeitung* IV, 1910, 29. 4.

- Gustav Edmund Pazaurek, Ein deutscher Prunkschrank in Schweden, *Königliche privilegierte Berlinische Zeitung*, 1910, 28. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein deutscher Prunkschrank in Schweden, *Antiquitäten Zeitung* XVIII, 1910, Nr. 27, 6. 7., s. 269-270.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Leipziger Messe..., *Neues Tagblatt*, 1910, 13. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Drei Gefahren für Architektur und Kunsthandwerk, *Anzeiger für Architektur, Kunsthandwerk und Bau-Industrie* XIII, Nr. 7, Juli 1910, s. 99-100.
- Gustav Edmund Pazaurek, Drei Gefahren für Architektur und Kunsthandwerk (Schluss), *Anzeiger für Architektur, Kunsthandwerk und Bau-Industrie* XIII, Nr. 8, August 1910, s. 115-116.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Luftschiffhalle und Architektur, *Schwäbischer Merkur*, 1910, Nr. 363, 8. 8., s. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schenkungen aus Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Neues Tagblatt*, 1910, 25. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schenkungen aus Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Antiquitäten Zeitung* XVIII, 1910, Nr. 32, 10. 8., s. 319-320.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die beiden neuen Kunstuhren im Landesgewerbemuseum, *Schwäbischer Merkur*, 1910, 26. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ehrenurkunden und Ehrenpreise, *Über Land und Meer: allgemeine illustrierte Zeitung* LII, 1910, Nr. 46, s. 1111-1113.
- Gustav Edmund Pazaurek, Moderne Ehrenurkunden, *Dekorative Kunst* XIV, Nr. 1, Oktober 1910, s. 25-31.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wandernder Kitsch, *Wiener Mode* XXIV, 1910, 2. Heft, 15. 10., s. 107-108.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Prof. Dr. Heinrich Weizsäcker..., *Neues Tagblatt*, 1910, 18. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Lehren von der Brüsseler Weltausstellung, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXII, 1910, Nr. 48, 26. 11., s. 378-379.
- Gustav Edmund Pazaurek, Lehren von der Brüsseler Weltausstellung (Schluss), *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXII, 1910, Nr. 49, 3. 12., s. 387-388.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die neue Kleukens-Frakturschrift..., *Neues Tagblatt*, 1910, 27. 12.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Julius Baum, Romanische Baukunst in Frankreich, *Neues Tagblatt*, 1910, 16. 12.

1911

Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1910, Stuttgart [1911].

- Gustav Edmund Pazaurek, *Glasperlen und Perlenarbeiten aus alter und neuer Zeit*, Darmstadt 1911.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Ausstellung kirchlicher Kunst Schwabens*, Stuttgart 1911.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wandernder Kitsch, *Hamburger Frauenzeitung*, 1911, 25. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ehrenurkunden und Ehrenpreise, *Arena. Oktav-Ausgabe von Ueber Land Und Meer* XXVII, 1911, Heft 3, s. 365-372.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neues Steinzeug von Albin Müller, *Dekorative Kunst* XIV, Nr. 4, Januar 1911, s. 177-183.

- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Textilien von Professor J. V. Cissarz, *Textile Kunst und Industrie* IV, 1911, Heft 1, s. 1-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Tradition in der wissenschaftlichen Arbeit, *Zeitschrift für Hochschulpädagogik* II, Heft 1, Januar 1911, s. 19-24.
- Gustav Edmund Pazaurek, Fraktur oder Antiqua?, *Schwäbischer Merkur*, 1911, 13. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Nachod, die Heimat unserer Königin, *Schwäbischer Merkur*, 1911, Donnerstag 6. 4., s. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Deutsches Theaternuseum, *Neues Tagblatt*, 1911, 27. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Glasperlen-Arbeiten *Wiener Mode* XXIV, 1911, 15. Heft, 1. 5., s. 849-852.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Friedrich Pollak, Anton Dominik von Fernkorn, *Kunstgewerbeblatt*, 1911, Band XXII, Heft 8, 11. 5., s. 158.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Leo Balet, Ludwigsburger Porzellan (Figurenplastik), *Kunstgewerbeblatt*, 1911, Band XXII, Heft 8, 11. 5., s. 158-160.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Leipziger Schriftschule, *Kunstgewerbeblatt*, 1911, Band XXII, Heft 10, 14. 7., s. 193-196.
- Gustav Edmund Pazaurek, Erhardsche Metall-Intarsien, *Dekorative Kunst* XIV, Nr. 12, September 1911, s. 558-560.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), „*Deutsche Kunst und Dekoration*“ (blíže neurčený novinový výstřížek, přístupný ve Württembergische Landesbibliothek Stuttgart), Stuttgart 1911.
- Gustav Edmund Pazaurek, Entwicklungsgeschichte der Möbelformen, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXIII, 1911, Nr. 41, 14. 10., s. 333-334.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neues über Meissner Porzellan, *Schwäbische Kronik. Abendblatt*. 1911, Nr. 504, 28. 10., s. 9-10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alt-Ludwigsburger Prunk, *Neues Tagblatt*, 1911, Nr. 168, 15. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zwei Alt-Ludwigsburger Prunkvasen in Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Antiquitäten Zeitung* IXX, 1911, Nr. 52, 27. 12., s. 539-540.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), G. M. Elwood, Möbel und Raumkunst in England 1680-1800, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXIII, 1911, Nr. 44, 4. 11., s. 361.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Corrado Ricci, Barockzeit in Italien, *Kunstgewerbeblatt*, 1911, Band XXII, Heft 3, 8. 12., s. 56.
- Gustav Edmund Pazaurek et al., Das deutsche Prag, *Bohemia* LXXXIV, 1911, Nr. 355, 24. 12., s. 20-24.
- Gustav Edmund Pazaurek, Eine neue Kunstgeschichte, *Neues Tagblatt*, 1911, 20. 12.

1912

Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1911, Stuttgart [1912].

- Gustav Edmund Pazaurek, *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, Stuttgart – Berlin 1912.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Alte Goldschmiedearbeiten aus schwäbischen Kirchenschätzen*, Leipzig 1912.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Kunstgeschichtliche Handbücher (Karl Woermann, Geschichte der Kunst aller Zeiten), *Antiquitäten Zeitung* XX, 1912, Nr. 4, 24. 1., s. 31-32.

- Gustav Edmund Pazaurek, Der Stuttgarter Wettbewerb um einen Stammtisch-Ständer, *Dekorative Kunst* XV, Nr. 5, Februar 1912, s. 245-248.
- Gustav Edmund Pazaurek, Und wo bleibt die Kunst?, *Schwäbischer Merkur*, 1912, 8. 2.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die „Dekorative Kunst“, *Neues Tagblatt*, 1912, 2. 3.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Württemberg und der Fremdverkehr. Eine Umfrage II., *Württembergische Zeitung. 2. Blatt der Württembergischen Zeitung* VI, 1912, Nr. 82, Mittwoch 10. 4., s. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Zierkämme, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXIV, 1912, Nr. 18, 4. 5., s. 177-179.
- Gustav Edmund Pazaurek, Stuttgarter Museumsfragen. Eine Entgegnung, *Neues Tagblatt*, 1912, 12. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Stuttgarter Museumsfragen. Der hoffentlich letzte, offene Brief an Kollegen Goeszler, *Neues Tagblatt*, 1912, 15. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Erdbebengefahr und unsere Museen* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band VIII, Heft 1, s. 20-27), Berlin 1912.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Neue Werke über Innenraumkunst (Casimir Hermann Baer, Bauformen-Bibliothek; Alexander Koch, Handbuch neuzeitlicher Wohnungskultur), *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXIV, 1912, Nr. 26, 29. 6., s. 244-246.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Grundgesetze für den kunstgewerblichen Entwurf: Edelmetall, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXIV, 1912, Nr. 28, 13. 7., s. 261-262.
- Gustav Edmund Pazaurek, Fortschritte der Studentenkunst, *Zeitschrift für Hochschulpädagogik* III, Heft 3, Juli 1912, s. 92-95.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Stuttgarter Theater-Festschrift, *Neues Tagblatt*, 1912, 9. 9.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Haus Rosenfeld in Stuttgart, *Neues Tagblatt*, 1912, Nr. 287, 13. 10., s. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Moderne Inszenierungskünste. Gedanken zur Stuttgarter Uraufführung „Ariadne auf Naxos“, *Vossische Zeitung*, 1912, 7. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der französische Farbstich, *Neues Tagblatt*, 1912, 29. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Etwas von Grabschriften und Bücherzeichen, *Schwäbischer Merkur*, 1912, 10. 12.

1913

- Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1912*, Stuttgart [1913].
- Gustav Edmund Pazaurek, *Führer durch die kunstgewerblichen Sammlungen des Kgl. Württembergischen Landes-Gewerbemuseums*, Stuttgart 1913.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Porzellansammlung des Kgl. Württembergischen Landes-Gewerbe-Museums zu Stuttgart (Auszug aus dem Führer durch die kunstgewerblichen Sammlungen), *Antiquitäten Zeitung* XXI, 1913, s. 199-200, 224-225.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Landesgewerbemuseum, in: Julius Baum (ed.), *Die Stuttgarter Kunst der Gegenwart*, Stuttgart 1913, s. 29-34.

- Gustav Edmund Pazaurek, Habich, Janssen und andere nach Stuttgart gezogene Künstler. Ludwig Habich, in: Julius Baum (ed.), *Die Stuttgarter Kunst der Gegenwart*, Stuttgart 1913, s. 195-201.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Technik des Plakatsammelns* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band IX, Heft 2, s. 106-117), Berlin 1913.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Technik des Plakatsammelns, *Seidels Reklame*, Juli 1913. s. 205-208.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Technik des Plakatsammelns, *Das Plakat IV*, November 1913, s. 237-247.
- Gustav Edmund Pazaurek, Erfolgreiche Kundenwerbung, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXV*, 1913, Nr. 2, 11. 1., s. 10-12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kommerzielle Graphik und einer ihrer Hauptvertreter, *Mitteilungen des Vereins Deutscher Reklamefachleute*, 1913, Heft 36, s. 5-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Geflügelte Worte und Halbflügler, *Sonntagsbeilage Nr. 6 zur Vossischen Zeitung Nr. 72*, 1913, 9. 2., s. 42-43.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gratulation zum 25jährigen Jubiläum der Verlagsanstalt Alexander Koch, *Innendakoration XXIV*, 1913, s. 126.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Wiener keramische Kleinplastik, *Kunstgewerbe fürs Haus XIII*, Heft 5, Februar 1913, s. 1-5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ausstellungsgelegenheiten in Stuttgart. Zur Eröffnung der grossen Kunstaussstellung, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1913, 7. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ueber Arthur Fitger, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1913, 5. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Deutsche Werkbundarbeit, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1913, 7. 7.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Alexander Koch, Alexander Koch's Handbuch neuzeitlicher Wohnungskultur. Band Herrenzimmer, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXV*, 1913, Nr. 28, 12. 7., s. 235.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gefahren für unsere Landkirchen, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXV*, 1913, Nr. 31, 2. 8., s. 255.
- Gustav Edmund Pazaurek, Studentenkunst-Bestrebungen, *Archiv für Buchgewerbe*, 50. Band, Heft 8, August 1913, s. 205-212.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Gläser aus Böhmen, *Dekorative Kunst XVI*, 1913, Nr. 12, 12. 9., s. 569-572.
- Gustav Edmund Pazaurek, Käthe Kruse-Puppen, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXV*, 1913, Nr. 37, 13. 9., s. 308-309.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Gläser, *Schlesien. Illustrierte Zeitschrift für die Pflege heimatlicher Kultur VII*, 1913, Heft 1, 1. 10., s. 30-31.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das deutsche Weinglas. Eine Skizze, *Deutschland. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatliebe*, Nr. 10/11, Oktober 1913, s. 488-492.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Wahl des geeigneten Materials..., *Die Kunst*, 1913, Bd. 28, s. 439-440.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unser Bühnenbild und Ernst Stern, *Die Kunstwelt. Deutsche Zeitschrift für die bildende Kunst III*, 1913, Heft 3, 1. 11., s. 81-90.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sophie Dorothea von Württemberg auf dem russischen Kaiserthron, *Schwäbische Kronik. Sonntagsbeilage. Beiträge zur Geschichte und Literatur. Abendblatt*, 1913, Nr. 523, 8. 11., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schwäbisches in Russland. Reiseneindrücke, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 19. 11.

- Gustav Edmund Pazaurek, Die werdende Werkbund-Ausstellung in Köln 1914, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1913, 26. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alte Gewebe in neuem Licht (Otto von Falke, Kunstgeschichte der Seidenweberei), *Schwäbischer Merkur*, 1913, 2. 12.
- Fehling – Augustin Kraemer - Gustav Edmund Pazaurek, *Erwin Baelz* (Sonder-Abdruck aus dem Württembergisches Medizinisches Correspondenz-Blatt, 1913, Nr. 52), Stuttgart 1913.

1914

- Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über das Jahr 1913*, Stuttgart [1914].
- Gustav Edmund Pazaurek, Studentenkunst, in: Erich Uetrecht (ed.), *Aura academica: ein Jahrbuch für alle die jungen Burschen II*, Leipzig 1914, s. 365-378.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Patriotismus, Kunst und Kunsthandwerk*, 20. Heft der Flugschriften „Der deutsche Krieg“, Stuttgart 1914.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Kommersbuch-Einbände, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXV, Heft 4, Januar 1914, s. 74-75.
- Gustav Edmund Pazaurek, Geschmack im Kunstgewerbe (Nachdruck der Einleitung aus „Guter und schlechter Geschmack“), *Volkstümliche Kunst*, 1914, 1. Januarheft, s. 21-22.
- Gustav Edmund Pazaurek, Stilisierung und Naturalismus (aus „Guter und schlechter Geschmack“), *Die Kunst*, 1914, Bd. 30, s. 16.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gisela von Schwaben, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, Freitag 9. 1., s. 18.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die alte deutsche Kaiserkrone, *Sonntagsbeilage Nr. 3 zur Vossischen Zeitung Nr. 31*, 1914, 18. 1., s. 22-23.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die werdende Werkbund-Ausstellung in Köln 1914, *Volkstümliche Kunst*, 1914, 2. Januarheft, s. 60.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Wiener Porzellanzimmer im Oesterreichischen Museum, *Antiquitäten Zeitung XXII*, 1914, Nr. 4, 28. 1., s. 45-46.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die ästhetische Seite der Neckarkanalisation bis Stuttgart, *Schwäbischer Merkur*, 1914, 6. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Weinglas, *Das Hotel XLVIII*, 1914, Nr. 6, 6. 2., s. 3-6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dreierlei Rokoko, *Volkstümliche Kunst*, 1914, 2. Februarheft, s. 109-121.
- Gustav Edmund Pazaurek, Louis XVI., *Gewerbeblatt aus Württemberg LXVI*, 1914, Nr. 11, 14. 3., s. 82-84.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der falsche Schein (Nachdruck aus „Guter und schlechter Geschmack“), *Bohemia LXXXVII*, 1914, 22. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Julius Leisching, Das Erzherzog Rainer-Museum für Kunst und Gewerbe in Brünn, *Volkstümliche Kunst*, 1914, 1. Aprilheft, s. 223.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), K. Berling (ed.), Stadtmarken sächsischer Zinngiesser, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXVI*, 1914, Nr. 17, 25. 4., s. 136.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Max Heidrich Paderborn, Deutsche Wohnungskunst, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXVI*, 1914, Nr. 19, 9. 5., s. 150.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Karl Kimmich, Zeichenschule, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXVI*, 1914, Nr. 19, 9. 5., s. 150.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Werbemarken, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXVI*, 1914, Nr. 21, 23. 5., s. 167.

- Gustav Edmund Pazaurek, Schmucke von F. Hauser, München, *Kunst und Kunstgewerbe fürs Haus* XIV, Frühling 1914, s. 5-13.
- Gustav Edmund Pazaurek, Heutiges württembergisches Kunstgewerbe, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXV, Heft 9, Juni 1914, s. 161-175.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Robert Schmidt, Brandenburgische Gläser, *Kunstchronik. Kunstmark*, 1914, Nr. 37, 5. 6., sl. 546-550.
- Gustav Edmund Pazaurek, Herostratentum in England, *Schwäbischer Merkur*, 1914, 8. 6.
- Max Diez – Gustav Edmund Pazaurek – S., Hermann Tafel †, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, 24. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Herostratentum in England, *Tägliche Rundschau. Morgen-Ausgabe*, 1914, Nr. 273, Sonntag 14. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schriftplakat und Plakatschrift, *Das Plakat* V, Juli 1914, s. 144-157.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schriftplakat und Plakatschrift, *Das Plakat* V, 1914, Werbeheft, s. 53-66.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das neue Lahrer Kommersbuch, *Schwäbischer Merkur*, 1914, 15. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Fahnen-Not, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, 29. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Erinnerung an Lüttich, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, 11. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gusseisen-Schmuck, *Schwäbische Merkur*, 1914, 27. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gusseisenschmuck, *Dresdener Anzeiger*, 1914, 13. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Löwen, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, 29. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unsere „Wohnungs-Kultur“, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXVI, 1914, Nr. 36, 5. 9., s. 285-287.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Metallabteilung des Kgl. Landesgewerbemuseums in Stuttgart (aus den Berichten des Museums über die Jahre 1912 und 1913), *Antiquitäten Zeitung* XXII, 1914, s. 438-439, 446, 454-455.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wiener Porzellan, *Antiquitäten Zeitung* XXII, 1914, Nr. 40, 7. 10., s. 461-462.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wiener Porzellan (Fortsetzung), *Antiquitäten Zeitung* XXII, 1914, Nr. 41, 14. 10., s. 469-470.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wiener Porzellan (Schluß), *Antiquitäten Zeitung* XXII, 1914, Nr. 42, 21. 10., s. 477-478.
- Gustav Edmund Pazaurek, Edelmetall in Kriegszeiten, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, 8. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Edelmetall in Kriegszeiten [Seine Verwendung für das Rote Kreuz], *Deutsche Goldschmiede-Zeitung* XVII, 1914, Heft 45/46, 14. 11., s. 349.
- Gustav Edmund Pazaurek, Edelmetall in Kriegszeiten [Seine Verwendung für das Rote Kreuz] (Schluss), *Deutsche Goldschmiede-Zeitung* XVII, 1914, Heft 47/48, 28. 11., s. 357-358.
- Gustav Edmund Pazaurek, Antwerpen, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, 10. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Warschau (Mittwochsartikel), *Schwäbischer Merkur*, 1914, 21. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Ausstellungsergebnisse des Jahres 1914, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXVI, 1914, Nr. 43, 24. 10., s. 315-316.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Ausstellungsergebnisse des Jahres 1914 (Fortsetzung), *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXVI, 1914, Nr. 44, 31. 10., s. 320-321.

- Gustav Edmund Pazaurek, Die Ausstellungsergebnisse des Jahres 1914 (Fortsetzung), *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXVI, 1914, Nr. 47, 21. 11., s. 338-339.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Ausstellungsergebnisse des Jahres 1914 (Schluss), *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXVI, 1914, Nr. 51, 19. 12., s. 373-374.
- Gustav Edmund Pazaurek, Belgische Kunstschatze, *Schwäbischer Merkur*, 1914, 25. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Falsche Kultur-Gradmesser, *Sonntagsbeilage* Nr. 45 zur *Vossischen Zeitung* Nr. 569, 1914, 1. Dezember-Heft, 8. 11., s. 358-359.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Heil dir im Siegerkranz“, *Kunstwart und Kulturwart: Kriegsausgabe* XXVIII, 1914, 1. Dezemberheft, s. 178-179.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Heil dir im Siegerkranz“, *Reichenberger Zeitung*, 1914, 6. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Heil dir im Siegerkranz“, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1914, 9. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Heil dir im Siegerkranz“, *Münchner neueste Nachrichten*, 1914, 16. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Heil dir im Siegerkranz“, *Deutsche Tageszeitung*, 1914, 17. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Heil dir im Siegerkranz“, *Hamburger Nachrichten*, 1914, 21. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Werkbundaustellung von Cöln 1914 (nepublikovaný článek napsaný pro *Kunst und Kunstgewerbe fürs Haus*, přístupný ve Württembergische Landesbibliothek Stuttgart), Stuttgart 1914.

1915

- Gustav Edmund Pazaurek, „Nur-Kunstgewerblich“, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXVI, Heft 5, Februar 1915, s. 84-90.
- Gustav Edmund Pazaurek, Paris und wir. Eine Stil- und Mode-Betrachtung, *März* IX, 1915, Heft 3, 23. 1., s. 56-64.
- Gustav Edmund Pazaurek, Paris und wir. Eine Stil- und Mode-Betrachtung, *General-Anzeiger für Dortmund und die Provinz Westfalen: Dortmunder Nachrichten* XXVIII, 1915, 26. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Paris und wir. Eine Stil- und Mode-Betrachtung, *Bohemia* LXXXVIII, 1915, 31. 1.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Die Kulturaufgaben leiden nicht, *Schwäbischer Merkur*, 1915, 4. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Justus Brinckmann †, *Schwäbischer Merkur*, 1915, 11. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorbeigelungene Reklame, *Seidels Reklame* III, Februar 1915, s. 71-76.
- Gustav Edmund Pazaurek, Krieg und Stilbildung, *Dekorative Kunst* XVIII, 1915, Nr. 6, 6. 3., s. 183-188. (viz Der Stil, Die Mode und der Krieg, *Die Heimatpost* 1916)
- Gustav Edmund Pazaurek, Altes Kupfer und Zinn, *Schwäbischer Merkur*, 1915, 27. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kaufmännische Geschmackspflege, *Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis* VIII, Heft 1, April 1915, s. 4-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vaterlandsliebe und Hurrakitsch, *Deutschland. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatliebe* VI, 1915, Nr. 4, 1. 4., s. 114-118.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), K. Berling, Meißner Porzellangruppen in Oranienbaum, *Monatshefte für Kunstwissenschaft* VIII, Mai 1915, s. 183-184.

- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Der Völkerkrieg. Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXVII, 1915, Nr. 16, 17. 4., s. 135-136.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Eiserne Kreuz als Schmuckmittel, *Dekorative Kunst* XVIII, 1915, Nr. 8, 8. 3., s. 252-257.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die patriotische Giesskanne, *Frankfurter Zeitung*, 1915, 4. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die patriotische Giesskanne, *Bremer Nachrichten*, 1915, 7. 6.
- Prof. Dr. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ein zeitgemässes Album, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1915, 19. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Italien und unsere Kunstideale, *Sonntagsbeilage* Nr. 23 zur *Vossischen Zeitung* Nr. 284, 1915, 6. 6., s. 176-177.
- Gustav Edmund Pazaurek, Bernardelli-Gitter. Eine Würdigung, *Moderne Bauformen* XIV, Heft 7, Juli 1915, s. 241-247.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), L. Schnorr von Carolsfeld, Porzellan. Handbücher der kgl. Museen zu Berlin, *Monatshefte für Kunstwissenschaft* VIII, Juli 1915.
- Gustav Edmund Pazaurek, Oesterreichische Vivatbänder, *Württembergische Zeitung* IX, 1915, 6. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Krieg und die Museen, *Sonntagsbeilage* Nr. 30 zur *Vossischen Zeitung* Nr. 375, 1915, 25. 7., s. 229-230.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Die Plakatkunst in Oesterreich (Ottokar Mascha, Oesterreichische Plakatkunst), *Mitteilungen des Vereins deutscher Reklamefachleute*, Nr. 8/9, September 1915, s. 235-240.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die gelbe Gefahr. Ein Mahnruf, *Frankfurter Zeitung*, 1915, 8. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die gelbe Gefahr. Ein Mahnruf, *Bonner Zeitung*, 1915, Nr. 260, Montag 20. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Archiv für Buchgewerbe*, 52. Band, Heft 9/10, September-Oktober 1915, s. 273-280.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Neues Winterthurer Tagblatt*, 1915, Dienstag 23. 11., s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Frankfurter Zeitung*, 1915, 21. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Leipziger neueste Nachrichten*, 1915, 21. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Schlesische Zeitung*, 1915, 21. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Straßburger Post*, 1915, 25. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Hallesche Zeitung*, 1915, 25. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorgekaute Süßlichkeit. Diagnose und Therapie der schwersten Bildpostkarten-Krankheit, *Dresdner Nachrichten*, 1915, 1. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Warmbrunner Kriegdenkzeichen, *Moderne Bauformen* XIV, Heft 11, November 1915, s. 396-400.

- „Wie schaffen wir würdige Denkmäler der grossen Zeit?“ Eine Rundfrage bei Deutschlands Künstlern, *Kultur-Beiträge. Arbeiten erster Autoren für Tageszeitungen*, 1915, Weihnachts-Festnummer, s. 1-8.
- „Wie schaffen wir würdige Denkmäler der grossen Zeit?“ Eine Rundfrage, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1915, 24. 12.
- „Wie schaffen wir würdige Denkmäler der grossen Zeit?“ Eine Rundfrage, *Hannoversches Tagblatt*, 1915, 25. 12.
- Deutsche Ehre. „Wie schaffen wir würdige Denkmäler der grossen Zeit?“ Eine Weihnachtsrundfrage, *Mannheimer Tageblatt*, 1915, 24. 12.
- „Wie schaffen wir würdige Denkmäler der grossen Zeit?“ Eine Rundfrage, *Fränkischer Kurier. Samstag-Morgen-Ausgabe*, 1915, Nr. 659, 25. 12., s. 5-6.
- „Wie schaffen wir würdige Denkmäler der grossen Zeit?“ Eine Rundfrage, *Ostsee-Zeitung und Neue Stettiner Zeitung. Morgen-Ausgabe*, 1915, Nr. 658, Sonnabend 25. 12., s. 1-2.
- „Wie schaffen wir würdige Denkmäler der grossen Zeit?“ Eine Rundfrage, *Wiesbadener Zeitung. Morgen-Ausgabe*, 1915, Samstag 25. 12., s. 5-6.

1916

- Kgl. Landesgewerbemuseum. Bericht über die Jahre 1914 und 1915*, Stuttgart [1916].
- Gustav Edmund Pazaurek, Vorwort, in: *Katalog der Sammlung Philipp Schwarz, Stuttgart. Alte Gläser in künstlerischer Veredlung. Auktion in München in der Galerie Helbing [25. 10. 1916]* (aukční katalog), München 1916, s. 3-4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sammlung Philipp Schwarz, Stuttgart – Altes Edelglas aller Zeiten, *Antiquitäten Zeitung XXIV*, 1916, Nr. 29, 11. 10., s. 230-231.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Kunstgewerbe in Württemberg, in: *Württemberg unter der Regierung König Wilhelms II.*, Stuttgart 1916, s. 661-680.
- Gustav Edmund Pazaurek, Besteuerung von Kunstbesitz, *Schwäbischer Merkur*, 1916, 13. 1.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Gmünder Kriegsschmuck, *Gewerbeblatt aus Württemberg LXVIII*, 1916, Nr. 3, 15. 1., s. 9-11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die ausstellungslose, die schreckliche Zeit. Eine Betrachtung, *Sonntagsbeilage Nr. 7 zur Vossischen Zeitung Nr. 80*, 1916, 13. 2., s. 49-50.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Spiele zu Gunsten des Bundes deutscher Offiziersfrauen, *Schwäbischer Merkur*, 1916, 23. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ludwig Hohlwein, *Archiv für Buchgewerbe*, 53. Band, Heft 1, Januar 1916, s. 10-15.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Stil, die Mode und – der Krieg, *Dekorative Kunst*, 1916, Nr. 4, 10. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Stil, die Mode und – der Krieg, *Die Heimatpost*, 1916, Heft 10, 25. 3., s. 3-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Edelmetallsammlung des Württ. Vaterlandsdankes, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1916, 14. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Edelmetallsammlung des Württembergischen Vaterlandsdankes, *Antiquitäten Zeitung XXIV*, 1916, Nr. 15, 21. 5., s. 115-116.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Edelmetallsammlung des Württ. Vaterlandsdankes und ihre wissenschaftliche Seite, *Deutsche Goldschmiede-Zeitung XIX*, 1916, Heft 23/24, I. Orient-Nummer, 3. 6., s. 141-142.

- Gustav Edmund Pazaurek, Abschied vom zweierlei Tuch, *Deutscher Wille des Kunstwarts* XXIX, 1916, 2. Aprilheft, s. 60-62.
- Gustav Edmund Pazaurek, Abschied vom zweierlei Tuch (článek pro *Vossische Zeitung. Sonntagsbeilage*, přístupný ve Württembergische Landesbibliothek Stuttgart), Stuttgart 1916.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Benagelungsrummel, *Sonntagsbeilage* Nr. 17 zur *Vossischen Zeitung* Nr. 209, 1916, 23. 4., s. 127-128.
- Gustav Edmund Pazaurek, Anonymität und Qualität, *Das Plakat* VII, Mai 1916, s. 151 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Neue Forschungen über alten Goldschmuck (Marc Rosenberg, Eine Fibelfrage; Richard Stettiner, Kleinodienbuch des Jakob Mores), *Deutsche Goldschmiede-Zeitung* XIX, 1916, Heft 19/20, 6. 5., s. 117-118.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Forschungen über alten Goldschmuck (Marc Rosenberg, Eine Fibelfrage; Richard Stettiner, Kleinodienbuch des Jakob Mores) (Schluss), *Deutsche Goldschmiede-Zeitung* XIX, 1916, Heft 21/22, 20. 5., s. 124-125.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Hildebrandt, Krieg und Kunst, *Schwäbische Kronik. Abendblatt*, 1916, Nr. 238, s. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Neue Forschungen über Glasmalerei (J. L. Fischer, Handbuch der Glasmalerei), *Antiquitäten Zeitung* XXIV, 1916, Nr. 19, 1. 7., s. 147-148.
- Gustav Edmund Pazaurek, Geschmackskunde als Unterrichtsgegenstand, *Berliner Tageblatt*, 1916, 14. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der schwäbische Anteil an der Kriegsliteratur, *Kriegs-Lese. Kriegsausgabe der Wochenschrift Die Lese* VII, 1916, Nr. 28, 2. Juliheft, s. 20-23.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wandernder Kitsch. Eine Betrachtung für heimkehrende Feldgraue, *Zeitung der 10. Armee Wilna*, 1916, Nr. 119, 13. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Hildebrandt, Krieg und Kunst, *Berliner Tageblatt*, 1916, 18. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Künstlermarken und Fabrikzeichen. Ein Vorschlag, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXVII, Heft 11, August 1916, s. 214-218.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Aufstellung der Museums-Porzellane. Ein Vorschlag* (Sonderabdruck aus der *Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen*, Band XII, Heft 2/3, s. 105-112), Berlin 1916.
- Gustav Edmund Pazaurek, Muttergottes-Ideale. Eine Betrachtung, *März* X, 1916, Heft 34, 26. 8., s. 147-152.
- Gustav Edmund Pazaurek, Muttergottes-Ideale. Eine Betrachtung, *Bonner Zeitung*, 1916, Nr. 251, Montag 11. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Kriegerdenkzeichen und Ehrentafeln, *Illustrierte Zeitung* LXXIII, 1916, Nr. 3825, s. 542-543.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schülerarbeiten der Stuttgarter Kunstgewerbeschule, *Die Kunst* XVIII, Heft 2, November 1916, s. 54-72.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kriegsheilige, in: *Westermanns Monatshefte. Sonderabdruck aus dem 61. Jahrgang September 1916-August 1917*, Braunschweig 1916, s. 501-512.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die neuen württembergischen Jubiläumsbriefmarken, *Schwäbischer Merkur*, 1916, 12. 12.

Gustav Edmund Pazaurek, Lebkuchen und Kuchenmodel, *Wieland*, 1916, Heft 9, s. 17-18.

1917

Gustav Edmund Pazaurek, Schönheitswert der Marken im allgemeinen und der württembergischen Jubiläumsmarken im besonderen, *Der Philatelist* XXXVIII, 1917, Nr. 1 (Nr. 466), 15. 1., s. 5-7.

Gustav Edmund Pazaurek, Vorwort, in: *Porzellan-Sammlung Czermak, München. Verst.-Kat. Helbing* (aukční katalog), München 1917.

Gustav Edmund Pazaurek, Porzellansammlung Czermak, München. Auszug aus dem Vorwort zum Verst.-Kat. Helbing, *Antiquitäten Zeitung* XXV, 1917, s. 110.

Gustav Edmund Pazaurek, *Katalog zur Ausstellung von Emil Pirchan*, München 1917.

Gustav Edmund Pazaurek, Schülerarbeiten der Stuttgarter Kunstgewerbeschule, *Die Kunst*, 1917, Bd. 36, s. 54 ff.

Gustav Edmund Pazaurek, Stuttgarter Edelmetall-Ausstellung des Württembergischen Vaterlandsdanks, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXVIII, Heft 4, Januar 1917, s. 57-62.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Dr. Hermann Erhard, La Tour, der Pastellmaler Ludwigs XV., *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1917, 1. 3.

Gustav Edmund Pazaurek, Ein Denkmal für den Grafen Zeppelin, *Schwäbischer Merkur*, 1917, 15. 3.

Gustav Edmund Pazaurek, Unser Stolz und unsere Hoffnung, *Illustrierte Zeitung* LXXIV, 1917, Nr. 3850 (Kriegsnummer 141), 12. 4.

Gustav Edmund Pazaurek, *Künstlerische Packungen. Ergebnis des Wettbewerbs der C. Heidrich Akt.-Ges.-Hamburg-Altona Dampfmühlenwerke und Nahrungsmittelfabrik* (Sonderdruck aus dem April/Mai-Heft 1917 der Deutschen Kunst und Dekoration, s. 101 ff.), Darmstadt 1917.

Gustav Edmund Pazaurek, Bahnbrecher der deutschen Plakatkunst, *Das Plakat* VIII, Mai 1917, s. 165 ff.

Gustav Edmund Pazaurek, Johann Vincenz Cissarz, *Das Plakat* VIII, 1917, s. 171 ff.

Gustav Edmund Pazaurek, Moderne Bucheinbände. Ein Epilog zur Stuttgarter Krausse-Bund-Ausstellung, *Allgemeiner Anzeiger für Buchbindereien* XXXII, 1917, Nr. 18, 4. 5., s. 199-200.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Reichsanleihe vom ästhetischen Standpunkt, *Berliner Tageblatt. 2. Beiblatt*, 1917, Nr. 254, Sonntag 20. 5., s. 1.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Reichsanleihe vom ästhetischen Standpunkt, *Das Plakat* VIII, Juli 1917.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alexander Koch, Das vornehm-bürgerliche Heim. Handbuch neuzeitlicher Wohnungskultur, *Staatsanzeiger für Württemberg*, 1917, 15. 6.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alexander Koch, Das vornehm-bürgerliche Heim. Handbuch neuzeitlicher Wohnungskultur, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXIX, 1917, Nr. 23, 9. 6., s. 100.

Gustav Edmund Pazaurek, Ben Akiba in unserem Weltkrieg, *Deutsche Handels-Warte*, 1917, Nr. 13, 1. Juliheft, s. 360-371.

Gustav Edmund Pazaurek, Glasschnitt im Hochrelief, *Kunstgewerbeblatt*, Band XXVIII, Heft 10, Juli 1917, s. 185-188.

Gustav Edmund Pazaurek, Stuttgarter Theaterkunst, *März* XI, 1917, Heft 38, 22. 9., s. 895-898.

Gustav Edmund Pazaurek, Armer Hindenburg. Eine Betrachtung, *Reclams Universum* XXXIII, Heft 11, Dezember 1917, s. 1-4.

1918

Gustav Edmund Pazaurek, Gläser ehem. im Besitz von Dr. Spitzner, Dresden. Vorwort, in: *Verst.-Kat. Helbing*, München 1918.

Gustav Edmund Pazaurek, Sieg der Qualität, *Deutsche Kunst und Dekoration* XXI, Januar 1918, s. 301-303.

Gustav Edmund Pazaurek, Kunstgeschmack und Bewegungsbild (Kulturrundschau der Leipziger „Illustrierten Zeitung“. Die Verwendung und Veredlung des Bewegungsbildes), *Illustrierte Zeitung* LXXV, 1918, Nr. 3889 (Kriegsnummer 180), s. 40.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alexander Koch, Das Landhaus „Sanct-Antonius“, ein Künstlertraum, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXX, 1918, Nr. 17, 27. 4., s. 62.

Gustav Edmund Pazaurek, Ucalegon und Zephises, *Frankfurter Zeitung*, 1918, 26. 5.

Gustav Edmund Pazaurek, Ein Kriegsanzleihe-Erinnerungsblatt zum Wettbewerb der Stahl und Federer A.-G. im Kgl. Landesgewerbemuseum von Stuttgart, *Das Plakat* IX, 1918, Mai-Juli Heft, s. 134 ff.

Gustav Edmund Pazaurek, Kronen. Eine aktuell-nichtaktuelle Betrachtung, *Berliner Tageblatt*, 1918, Nr. 368, 21. 7.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Dekorative Kunst* XXI, August 1918, s. 326-332.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Berliner Tageblatt*, 1918, 1. 8.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Vossische Zeitung*, 1918, 1. 8.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1918, Nr. 385, 1. 8.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Württembergische Zeitung*, 1918, 1. 8.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Münchener Neueste Nachrichten*, 1918, 1. 8.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Königsberger Hartung'sche Zeitung*, 1918, Nr. 356, 1. 8.

Neue Briefmarken, *Schwäbischer Merkur*, 1918, 2. 8.

Gustav Edmund Pazaurek, Neue Briefmarken, *Straßburger Post*, 1918, 4. 8.

Gustav Edmund Pazaurek, Und sie muß doch kommen. Erläuterung zu dem Preisausschreiben für eine Reichspostmarke, *Der Philatelist* XXXIX, 1918, Nr. 9 (Nr. 486), 1. 9., s. 142-144.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Aufgaben der öffentlicher Kunstpflege (Kulturrundschau der Leipziger „Illustrierten Zeitung“. Die Förderung der Gegenwartskunst), *Illustrierte Zeitung* LXXV, 1918, Nr. 3920 (Kriegsnummer 211), s. 182.

Gustav Edmund Pazaurek, Ausgleich, *Berliner Tageblatt. 2. Beiblatt*, 1918, Sonntag 1. 9.

Gustav Edmund Pazaurek, Notgeld, *Zeitschrift des Deutschen Vereins für Buchwesen und Schrifttum* I, September-Oktober 1918, s. 106-112.

Gustav Edmund Pazaurek, Geschmackserziehung, *Deutsche Handels-Warte*, Nr. 11, November 1918, s. 453-457.

- Gustav Edmund Pazaurek, Postwertzeichen. Zum Preisausschreiben für eine neue deutsche Reichs-Postmarke, *Deutsche Kunst und Dekoration* XXII, Dezember 1918, s. 203-206.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Stuttgarter Museumsfragen* (Sonderabdruck aus der Museumskunde. Zeitschrift für Verwaltung und Technik öffentlicher und privater Sammlungen, Band XIV, Heft 2/3, s. 66-68), Berlin 1918.

1919

- Gustav Edmund Pazaurek, *Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe. Führer dieser Abteilung im Landes-Gewerbemuseum Stuttgart*, 3. geänderte Aufl., Stuttgart 1919.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Schönheitswerte der Postmarken*, Stuttgart 1919.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Schönheitswerte der Postmarken. Betrachtungen im Anschluss an das Preisausschreiben des Landes-Gewerbemuseum in Stuttgart, *Das Plakat* X, 1919, Heft 1, s. 41 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Kunstgewerbemuseen und die Geschmacksbildung* (Sonderdruck aus Die Kunstmuseen und das deutsche Volk), München 1919.
- Gustav Edmund Pazaurek, Niederlage der Qualität?, *Innendekoration* XXX, Januar-Februar-Heft 1919, s. 13 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Reichsadler, *Berliner Tageblatt. Abend-Ausgabe*, 1919, 31. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Reichsadler, *Die Lese* X, 1919, Nr. 12/13, 4. Märzheft, s. 148.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Lily Hildebrandt, Klein Rainers Weltreise, *Deutsche Kunst und Dekoration* XXII, Februar 1919, s. 330.
- Gustav Edmund Pazaurek, Was geschieht mit der alten Kaiserkrone. Eine Anregung, *Vossische Zeitung. Abend-Ausgabe*, 1919, 5. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Hoheitszeichen des württembergischen Volkstaats, *Stuttgarter neues Tagblatt. Morgen-Ausgabe*, 1919, 15. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Embleme des neuen deutschen Reiches, *Deutsche Handels-Warte*, Nr. 4, April 1919, s. 109-113.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunstunterricht in unseren Schulen, *Schwäbische Kronik. Abendblatt*, 1919, Nr. 166, Samstag 12. 4., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunstraubpläne unserer Feinde, *Die Lese* X, 1919, Nr. 19, 2. Maiheft, s. 247.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die rote Fahne, *Über Land und Meer: allgemeine illustrierte Zeitung* LXI, 1919, Nr. 34, s. 460.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altschwäbische Plastik, *Staats-Anzeiger für Württemberg*, 1919, Samstag 10. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die neue deutsche Briefmarke, *Das gelbe Blatt* I, 1919, Nr. 19., 19. 7., s. 288-289.
- Zur neuen deutschen Briefmarke – das Reichspost-Ministerium/Gustav E. Pazaurek, *Das gelbe Blatt* I, 1919, Nr. 28/29., s. 422-423.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dem deutschen Werkbund, *Stuttgarter neues Tagblatt. Abend-Ausgabe*, 1919, Samstag 6. 9., s. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unser Theaternuseum. Eine Betrachtung, *Stuttgarter neues Tagblatt. Abend-Ausgabe*, 1919, 19. 9.

- Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des Deutschen Theatermuseums, *Schwäbische Kronik. Morgenblatt*, 1919, Nr. 434, Samstag 20. 9., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Johann Georg Loehnig, ein Hauptmaler der Meissner Porzellanfabrik, *Kunst und Kunsthandwerk XXII*, 1919, Heft 6-8, s. 263-277.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Die Glocke von Neresheim, *Deutsches Volksblatt*, 1919, 24. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glocke von Neresheim, *Antiquitäten Zeitung XXVII*, 1919, Nr. 22, 15. 11., s. 197-198.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kaufmännische Plakate, *Frankfurter Zeitung. I. Morgen-Ausgabe*, 1919, 1. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die neuen österreichischen Briefmarken, *Weltpost-Echo I*, 1919, Nr. 1, Oktober-Heft, s. 7-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Sparen und „Sparen“. Eine Betrachtung, *Wie spare ich? I*, Nr. 1, Oktober 1919.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Wappen-Entwurf für Württemberg, *Staats-Anzeiger für Württemberg*, 1919, Nr. 259, Dienstag 11. 11., s. 3.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Von der Ausstellung zum Museum, *Stuttgarter dramaturgische Blätter I*, November 1919, s. 44-46.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Streit um das Landeswappen, *Staats-Anzeiger für Württemberg*, 1919, Mittwoch 26. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur württembergischen Wappenfrage, *Staats-Anzeiger für Württemberg*, 1919, 12. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur württembergischen Wappenfrage, *Staats-Anzeiger für Württemberg*, 1919, Nr. 296, 24. 12., s. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altes schwäbisches Kirchensilber, *Das gelbe Blatt I*, 1919, Nr. 34, s. 511-512.
- Gustav Edmund Pazaurek, Altes Zinn, *Der Kunstwanderer I*, 1919, 1. Dezemberheft, s. 139-142.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Sammlungsgebiet des Landesgewerbemuseums, *Schwäbischer Merkur. Abend-Ausgabe*, 1919, 12. 12.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Alexander Koch, Das schöne Heim, *Stuttgarter neues Tagblatt. Morgen-Ausgabe*, 1919, 24. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Irrwege der Farbkunst, *Das gelbe Blatt I*, 1919, Nr. 38, s. 574-576.

1920

- Gustav Edmund Pazaurek, *Württembergische Glas- und Edelsteinschneider* (Sonderabruck aus der Zeitschrift „Der Kunstwanderer“, März-Mai 1920), Berlin 1920.
- [Gustav Edmund Pazaurek], *Die grosse Zeit. Bilder aus dem Weltkrieg (I. Heldentod, II. Das schwerere Oper, III. Musterpatrioten. Ein Schattenspiel aus dem Kriegsjahr 1916)*, s. 1. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/26.
- [Gustav Edmund Pazaurek], *Das Schillerdenkmal. Lustspiel in einem Aufzuge*, s. 1. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/30.

- [Gustav Edmund Pazaurek], *Ein Königsherz. Grotteske in einem Aufzug*, s. l. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/29.
- [Gustav Edmund Pazaurek], *Satan streikt. Grotteske in einem Aufzuge*, s. l. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/28.
- G. Niedermann [Gustav Edmund Pazaurek], *Semiramis. Ein dreiteiliges babel-biblisches Musikmärchen*, s. l. e. d. [Stuttgart kol. 1920], strojopis uložený ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart, sign. A 14 Ca/27.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Entwicklung des Parfümerie-Plakats. Eine Untersuchung, *Deutsche Parfümerie-Zeitung* VI, 1920, Nr. 1, 10. 1., s. 1-16.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das deutsche Theatermuseum, *Reclams Universum* XXXVI, 1920, Heft 16, 15. 1., s. 249-252.
- Gustav Edmund Pazaurek, Aufstieg der Begabten (Kulturrundschau der Leipziger „Illustrierten Zeitung“), *Illustrierte Zeitung* LXXVII, 1920, Nr. 3995, s. 146.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Schmuck-Entwürfe. Betrachtungen im Anschluss an den Wettbewerb der Heilbronner Silberwaren-Fabrik Peter Bruckmann & Söhne im Stuttgarter L.-G.-Museum, *Deutsche Kunst und Dekoration* XXIII, Heft 5, Februar 1920, s. 305-309.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Bruckmannsche Schmuckwettbewerb im Landesgewerbe-Museum in Stuttgart, *Deutsche Goldschmiede-Zeitung* XXIII, 1920, Heft 8, 17. 4., s. 133-134.
- Gustav Edmund Pazaurek, Handarbeit und Maschinenarbeit, besonders im Schmuck des Glases, *Kunst und Industrie* I, 1920, Nr. 2, 14. 2., s. 12-14.
- Gustav Edmund Pazaurek, Handarbeit und Maschinenarbeit, besonders im Schmuck des Glases, *Deutsche Kunst und Dekoration* XXIII, April 1920, s. 68 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Karl Sigrist, *Das Plakat* XI, 1920, Heft 2, Schwabenheft, Februar 1920, s. 65-68.
- Gustav Edmund Pazaurek, Edel-Waren. Eine Betrachtung, *Kleinmöbel, Korb- und Kunstgewerbe* I, 1920, Nr. 11, April-Heft, s. 14-16.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Graf Karl von Moy, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1920, 19. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Edel-Waren. Eine Betrachtung, *Frankfurter Zeitung. Morgen-Ausgabe*, 1920, 21. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Reichsadler an der Leine, *Über Land und Meer: allgemeine illustrierte Zeitung* LXII, 1920, Nr. 26, s. 579-581.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wilhelm von Eiff, der erste Glasschneider der Gegenwart, *Schwäbisches Heimatbuch* VIII, 1920, s. 24-30.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die württembergische Abschiedsmarken, *Schwäbische Kronik. Morgenblatt*, 1920, Nr. 168, Dienstag 13. 4., s. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Württembergische Briefmarken. Eine Betrachtung, *Sammler-Woche* III, Nr. 4, April 1920, s. 46-48.
- Gustav Edmund Pazaurek, Was ist Kitsch?, *Frankfurter Zeitung*, 1920, 29. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Was ist Kitsch?, *Das Plakat* XI, Juli 1920, s. 311-312.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], Gradmanns Abschied, *Württembergische Zeitung*, 1920, 11. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alte Bregenzer Silberarbeiten, *Kunst und Kunsthandwerk* XXIII, 1920, Heft 1-3, s. 61 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ästhetik der Wandmalerei (Hans Hildebrandt, Wandmalerei), *Der Kunstwanderer* II, 1920, 2. Juniheft, s. 400-402.

- Gustav Edmund Pazaurek, Verschollene Kunstwerke, *Der Kunstwanderer* II, 1920, 1. Augustheft, s. 443-444.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Möbelentwürfe. Zum Wettbewerb der Möbelfabrik Erwin Behr-Wendlingen im Stuttgarter Landesgewerbemuseum 1920, *Moderne Bauformen* XIX, Heft 5, September 1920, s. 145-162.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Wanderausstellung des Landesgewerbemuseums „Guter Geschmack des Alltags“, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXXII, 1920, Nr. 35, 28. 8., s. 151-152.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunstwerke, die noch nicht bestimmt sind. Eine rätselhafte Fayence-Figur, *Der Kunstwanderer* II, 1920, 2. Augustheft, s. 470.
- Gustav Edmund Pazaurek, Künstlerische Packungen, *Das Plakat* XI, 1920, Heft 9, Sonderheft, September 1920, s. 399-426.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Ahasver unter den Briefmarken, *Schwäbischer Merkur*, 1920, Nr. 486, 26. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Heinrich Strehblow, Der Schmuck des Glases, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXXII, 1920, Nr. 44, 30. 10., s. 187-188.
- Gustav Edmund Pazaurek, Emanuel J. Margold, *Kleinmöbel, Korb- und Kunstgewerbe* I, 1920, Nr. 25/26, Mitte Oktober, s. 2-6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kino-Kultur, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1920, Nr. 532, 19. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Max Strauch, „Wurzel-Plastik“, *Schwäbischer Merkur*, 1920, Nr. 557, 2. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Wettbewerb der Firma J. Pilnik & Co. für Zigarettenpackungen, *Das Plakat* XI, Dezember 1920, s. 568-572.

1921

- Gustav Edmund Pazaurek, *Steingut, Formgebung und Geschichte*, Stuttgart 1921.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Kleinwohnungsbauten (Georg Metzendorf, Kleinwohnungsbauten und Siedelungen), *Die Technische Messe* IV, 1921, Nr. 1, 3. 1., s. 6-7.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ratschläge für Sammler I., *Schwäbischer Merkur*, 1921, Nr. 28, 20. 1.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Ratschläge für Sammler II., *Schwäbischer Merkur*, 1921, Nr. 29, 21. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Literarische Ratschläge für Sammler, *Antiquitäten Zeitung* XXIX, 1921, Nr. 3, 1. 2., s. 25-26.
- Gustav Edmund Pazaurek, Literarische Ratschläge für Sammler (Schluß), *Antiquitäten Zeitung* XXIX, 1921, Nr. 4, 15. 2., s. 39-40.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gustav E. Pazaurek (Selbstbiographie), *Stuttgarter Kunstführer* II, 1921, Nr. 8, 19. 2., s. 57-58.
- Gustav Edmund Pazaurek, Keine Schriftvernachlässigung!, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LXXIII, 1921, Nr. 8, 19. 2., s. 29-30.
- Gustav Edmund Pazaurek, Keine Schriftvernachlässigung!, *Das Plakat* XII, Heft 3, März 1921, s. 174.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Kitsch und die Damen. Eine Betrachtung, *Die Dame* X, 1921, Heft 11, Mitte März, s. 42-46.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die drei Hirschstangen, *Schwäbische Kronik. Abendblatt*, 1921, Nr. 170, Freitag 15. 4., s. 1.

- Gustav Edmund Pazaurek, Das neue Landeswappen, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1921, Nr. 170, 15. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Württembergische Wappenfrage, *Schwäbische Kronik. Abendblatt*, 1921, Nr. 178, Mittwoch 20. 4., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die beiden Vorschläge, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1921, Nr. 182, 22. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wappenfragen, *Württembergische Zeitung*, 1921, 23. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alte Gmünder Goldschmiedekunst (Walter Klein, Geschichte des Gmünder Goldschmiedegewerbes), *Gewerbeblatt aus Württemberg LXXIII*, 1921, Nr. 20, 14. 5., s. 79.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Steinschönauer Fachschule für Glasindustrie, *Dekorative Kunst XXIV*, 1921, 9. 6, s. 193-199.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Dannecker und seine Beziehungen zu Russland* (Sonderabdruck aus dem Jahrbuch für Kunstsammler I. Jahrgang 1921, s. 37-46), Frankfurt am Main 1921.
- Gustav Edmund Pazaurek, Expressionismus und Glasveredlung. Betrachtungen im Anschluß an die Bestrebungen der Wiener Werkstätten, *Kunst und Kunstgewerbe. Beilage zur „Nürnberger Warte“ I*, 1921, Nr. 5, 25. 6., s. 1-6.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Peter Jessen, Der Ornamentstich, *Kultur. Südwestdeutsche Monatschrift für Theater, Kunst, Film, Sport, Mode, Handel und Verkehr I*, Heft 6, Juni 1921, s. 13-16.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Faun-Wettbewerb im Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Die Reklame III*, Nr. 138, Juli 1921, s. 249-253.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Verschollene Liebenswürdigkeiten (Walter von Zur Westen, Vom Kunstgewand der Höflichkeit), *Schwäbischer Merkur*, 1921, Nr. 385, 22. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Christ, Ludwigsburger Porzellanfiguren, *Der Kunstwanderer III*, 1921, 1. Oktoberheft, s. 56-58.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Stuttgarter Werkbundausststellung, *Schwäbischer Merkur*, 1921, Nr. 458, 4. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Stuttgarter Werkbund-Ausstellung, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1921, Nr. 458, 4. 10.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Das gewerbliche Ausstellungswesen in Stuttgart in Gefahr, *Schwäbische Kronik. Morgenblatt*, 1921, Nr. 502, Samstag 29. 10., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das neue Landeswappen, *Schwäbische Kronik. Abendblatt*, 1921, Nr. 513, Freitag 4. 11., s. 1.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Zum neuen Landeswappen, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1921, Nr. 513, 4. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Renaissance-Möbel (Frida Schottmüller, Wohnungskultur und Mobiliar der italienischen Renaissance), *Der Kunstwanderer III*, 1921, 2. Novemberheft, s. 138-139.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), O. Riesebieter, Die deutschen Fayencen, *Der Kunstwanderer III*, 1921, 2. Novemberheft, s. 139.
- Gustav Edmund Pazaurek, Künstlerische Umzugsanzeigen, *Das Plakat XII*, Sonderheft Familien-Graphik, November-Dezember 1921, s. 631-635.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Wappen des Volksstaates, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1921, Nr. 564, Sonntag/Montag 4. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das neue württemb. Landeswappen im Landtag, *Schwäbische Kronik. Morgenblatt*, 1921, Nr. 564, 4./5. 12.

- Gustav Edmund Pazaurek, Nochmals die Wappenfrage, *Schwäbische Kronik. Morgenblatt*, 1921, Nr. 568, 7. 12.
 Zum Landeswappen, *Schwäbische Kronik. Morgenblatt*, 1921, Nr. 590, Dienstag 20. 12., s. 5.
 Gustav Edmund Pazaurek, Eingelaste Pasten I, *Der Kunstwanderer* III, 1921, 2. Dezemberheft, s. 173-179.

1922

- Landesgewerbemuseum. Bericht über die Jahre 1916-1921*, Stuttgart [1922].
 Gustav Edmund Pazaurek, *Die Tapete. Beiträge zu ihrer Geschichte u. ästhetischen Wertung*, Stuttgart 1922.
 Gustav Edmund Pazaurek, Louise Duttenhofer. Eine Silhouettenstudie mit 14 Abbildungen im Kalendarium und 8 im Text, *Von schwäbischer Scholle. Kalender für Schwäbische Literatur und Kunst*, 1922, s. 54-61.
 Gustav Edmund Pazaurek, Eingelaste Pasten II, *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 1. Januarheft, s. 199-201.
 Gustav Edmund Pazaurek, Eingelaste Pasten III, *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 2. Januarheft, s. 223-226.
 Gustav Edmund Pazaurek, *Eingelaste Pasten* (Sonderabdruck aus der Zeitschrift „Der Kunstwanderer“, Dezember 1921 – Januar 1922), Berlin 1922.
 Gustav Edmund Pazaurek, *Die Transparentmalerei von Mohn und Genossen* (Sonderabdruck aus *Belvedere. Zeitschrift für Kunstsammler*, Heft 1 und 3, s. 177 ff.), [Wien] 1922.
 Gustav Edmund Pazaurek, Wo ist das Zwischengoldglas von P. Kriegel?, *Belvedere. Zeitschrift für Kunstsammler*, 1922, Heft 3, s. 188.
 Gustav Edmund Pazaurek, Glasschneider der Iser- und Riesengebirges in der Empire- und Biedermeierzeit. Eine Studie I., *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 1. Oktoberheft, s. 49-52.
 Gustav Edmund Pazaurek, Glasschneider der Iser- und Riesengebirges in der Empire- und Biedermeierzeit. Eine Studie II., *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 2. Oktoberheft, s. 76-79.
 Gustav Edmund Pazaurek, Glasschneider der Iser- und Riesengebirges in der Empire- und Biedermeierzeit. Eine Studie III., *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 2. Novemberheft, s. 120-123.
 Gustav Edmund Pazaurek, Glasschneider der Iser- und Riesengebirges in der Empire- und Biedermeierzeit. Eine Studie (Schluß), *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 1. Dezemberheft, s. 147-150.
 Gustav Edmund Pazaurek, Venetianisierende Tendenzen bei den Biedermeiergläsern (Fadenglas – Millefiori – Aventuringlas), *Antiquitäten Zeitung* XXX, 1922, Heft 1, 1. 1., s. 1-4.
 Gustav Edmund Pazaurek, Venetianisierende Tendenzen bei den Biedermeiergläsern (Fadenglas – Millefiori – Aventuringlas) (Schluß), *Antiquitäten Zeitung* XXX, 1922, Heft 2, 16. 1., s. 10-13.
 Gustav Edmund Pazaurek, Das Tier in der Keramik. Zur Ausstellung im Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Die Woche*, 1922, Heft 2, s. 46-48.
 Gustav Edmund Pazaurek, Keramische Zoologie, *Kunst und Kunstgewerbe. Beilage zur „Nürnberger Warte“* II, 1922, Nr. 5, 4. 2., s. 1-6.

- Gustav Edmund Pazaurek, Die Stuttgarter Werkbund-Ausstellung, (Werkbund-Ausstellung. Württembergische Erzeugnisse), *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1922, 24. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ein Denkmal deutscher Gründlichkeit (Erwin Hintze, Die deutschen Zinngießer und ihre Marken), *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 2. Februarheft, s. 274-275.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dominik Bimann (1800-1857), der erste Glasschneider der Biedermeierzeit, *Kunst und Kunsthandwerk* XXIV, s. 221-232.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur Geschichte des Biedermeierglases. Hyalith und Lithyalin, *Der Cicerone. Halbmonatsschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler* XIV, Heft 6, März 1922, s. 221-239.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Jugend auf der Werkbundausstellung, *Stuttgarter Kunstführer* III, 1922, Nr. 13, Werkbund-Nummer, 1. 4., s. 152-156.
- Gustav Edmund Pazaurek, Vom kulturellen Fortschritt (aus dem Buch „Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe“), *Innendekoration* XXXIII, Aprilheft 1922, s. 154-157.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der reine Quell, *Innendekoration* XXXIII, Aprilheft 1922, s. 161.
- Gustav Edmund Pazaurek, Eine Weltausstellung in München. Zur Eröffnung der Deutschen Gewerbeschau am 13. Mai, *Schwäbischer Merkur*, 1922, Nr. 213, 9. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Schlesische Museum für Kunst und Altertümer in Breslau, *Der Cicerone. Halbmonatsschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler* XIV, Mai 1922, s. 395-396.
- Gustav Edmund Pazaurek, Farbengläser der Biedermeierzeit, *Antiquitäten Zeitung* XXX, 1922, Heft 9, 1. 5., s. 71-75.
- Gustav Edmund Pazaurek, Farbengläser der Biedermeierzeit (Schluß), *Antiquitäten Zeitung* XXX, 1922, Heft 10, 16. 5., s. 80-83.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Schönheit des Glases, *Über Land und Meer: allgemeine illustrierte Zeitung* LXIV, 1922, Nr. 39, Sonderheft zur Dresdener Jahresschau „Deutsche Ideen“, s. 900-902.
- Gustav Edmund Pazaurek, Glas-Musterbücher der Biedermeierzeit. I. Abschnitt, *Kunst und Kunstgewerbe. Blätter zur Förderung deutscher Wertarbeit* II, Nr. 10, Juliheft 1922, s. 1-5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Glas-Musterbücher der Biedermeierzeit. II. Abschnitt, *Kunst und Kunstgewerbe. Blätter zur Förderung deutscher Wertarbeit* II, Nr. 12, Septemberheft 1922, s. 1-6.
- Gustav Edmund Pazaurek – Karl Scheffler – Ferdinand Spiegel et al., Wie gefallen Ihnen die neue Briefmarken?, *Frankfurter Zeitung*, 1922, Nr. 507, 10. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur Geschichte des Biedermeierglases. Die Transparentmalerei von Kothgasser und seinen Nachfolgern, *Der Cicerone. Halbmonatsschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler* XIV, Heft 14, Juli 1922, s. 569-598.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die beiden Ueberraschungen von München. Die Nutzenanwendung der Münchner Gewerbeschau, *Schwäbischer Merkur*, 1922, Nr. 345, 27. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das schöne Stuttgart. Natur- und Kunstschönheiten der württembergischen Landeshauptstadt. Eine Betrachtung, *Stuttgarter Kunstführer* III, August 1922, s. 1-9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die erste Dresdner „Jahresschau“, *Schwäbischer Merkur*, 1922, Nr. 393, 24. 8.

- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ein neues Waffenbuch (Hans Stöcklein, Meister des Eisenschnitts), *Der Kunstwanderer* IV, 1922, 2. Augustheft, s. 546.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue kunstgewerbliche Literatur, *Berliner Tageblatt*, 1922, Nr. 407, 10. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Buchwerke der Textilkunst, *Berliner Tageblatt*, 1922, Nr. 443, Sonntag 1. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Heimatliche Stücke im Landesgewerbemuseum, *Schwäbischer Merkur*, 1922, 27. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Seele des – Zahnstochers. Eine elegisch – pädagogische Betrachtung, *Frankfurter Zeitung*, 1922, Nr. 642, 11. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Wiener Gläserausstellung, *Der Cicerone. Halbmonatsschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler* XIV, Heft 22, November 1922, s. 897-898.

1923

- Gustav Edmund Pazaurek, *Gläser der Empire- und Biedermeierzeit*, Leipzig 1923.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Möbelbeschläge aus Bronze und Messing. Aus den Sammlungen des Württ. Landesgewerbe-Museums in Stuttgart*, Stuttgart 1923.
- Gustav Edmund Pazaurek, Glasschneider der Iser- und Riesengebirges in der Empire- und Biedermeierzeit (Sonderabdruck aus der Zeitschrift „Der Kunstwanderer“, Oktober - Dezember 1922), Berlin 1923.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alexander Koch, Das neue Kunsthandwerk in Deutschland und Oesterreich, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1923, Nr. 33, 24. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Künstlerspende für das deutsche Buchmuseum, *Der Kunstwanderer* V, 1923, 2. Januarheft, s. 215-216.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hermann Schmitz, Deutsche Möbel des Klassizismus, *Der Kunstwanderer* V, 1923, 1. Aprilheft, s. 332-335.
- Gustav Edmund Pazaurek, Meißner Porzellan, *Die Kachel- und Töpferkunst* II, 1923, Heft 4, 15. 4., s. 65-72.
- Gustav Edmund Pazaurek, Möbelbeschläge aus Bronze, *Antiquitäten Zeitung* XXXI, 1923, Heft 9, 1. 5., s. 78-81.
- Gustav Edmund Pazaurek, Möbelbeschläge aus Bronze (Schluß), *Antiquitäten Zeitung* XXXI, 1923, Heft 10, 16. 5., s. 86-88.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), August Trueb – Hanns Heinz Josten, Räume und Menschen, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1923, Nr. 241, 12. 6.
- Der Widerhall. Stimmen über unsere Beilage „Wertarbeit und Edelware“, *Wertarbeit und Edelware. Beilage der Württemberger Zeitung*, 1923, Nr. 3, 25. 6., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Geblasene Glasarbeiten (Anlässlich der Juli-Ausstellung im Landesgewerbemuseum), *Württembergische Zeitung*, 1923, 16. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Otto von Falke, Alt-Berliner Fayencen, *Die Kachel- und Töpferkunst* II, 1923, Heft 7, 15. 7., s. 138 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Walter Klein, Gmünder Kunst, *Schwäbischer Merkur*, 1923, 18. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alte holländische Möbel (Caroline Henriette de Jonge (ed.), *Holländische Möbel und Raumkunst von 1650 - 1780. Bauformen-Bibliothek* Bd. 13), *Der Kunstwanderer* V, 1923, 1./2. Juliheft, s. 458-459.

- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hintzes Zinnmarken-Werk (E. Hintze (ed.), Die deutschen Zinngiesser und ihre Marken III), *Der Kunstwanderer* V, 1923, 1./2. Juliheft, s. 470-471.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Silberschatz der Fürsten von Lobkowitz (Edmund Wilhelm Braun, Die Silberkammer eines Reichsfürsten (das Lobkowitz'sche Inventar), *Antiquitäten Zeitung* XXXI, 1923, Heft 15, 1. 8., s. 131-132.
- Gustav Edmund Pazaurek, Rückkehr zur Bronze, in: Alexander von Gleichen-Russwurm (ed.), *Lauchhammer Bildguss: eine Übersicht über die Erzeugnisse neuerer Zeit*, Leipzig 1923, s. 19-34.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das schöne Stuttgart, *Kultur. Südwestdeutsche Monatschrift für Theater, Kunst, Film, Sport, Mode, Handel und Verkehr* III, 1923, Doppelheft Nr. 29./30., s. 1-3.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Feinmechanik und Kunst (Alfred Rohde, Geschichte der wissenschaftlichen Instrumente. Vom Beginn der Renaissance bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts), *Schwäbischer Merkur*, 1923, Nr. 210, 8. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Geschmacklosigkeiten, *Der Bosch-Zünder* V, 1923, 9. Heft, 30. 9., s. 220-222.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Bildsprache des Kindes. Eine Betrachtung, *Velhagen & Klasings Monatshefte* XXXVIII, Oktober 1923, 2. Heft, s. 208-216.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], *Spielzeugabteilung*, Württembergisches Landesgewerbemuseum, Stuttgart 1923.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], *Spielzeugabteilung* (Sonderabdruck aus „Wertarbeit und Edelware“ Beilage der Württemberger Zeitung vom 5. November 1923), Stuttgart 1923.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Mord der geistigen Kultur, *Schwäbischer Merkur*, 1923, Nr. 269, 16. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), G. Delitsch-Rudolph, Schreibmeister-Drucke, *Der Kunstwanderer* V, 1923, 2. Novemberheft, nečíslovaná vnitřní strana obálky.

1924

- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Scherenkünstlerin Luise Duttenhofer (1776-1829)*, Stuttgart 1924.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ernst Zimmermann, Chinesisches Porzellan und die übrigen keramischen Erzeugnisse Chinas, *Keramische Rundschau* XXXII, 1924, Nr. 8 (2. Meßnummer), 21. 2., s. 87-89.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Das neue Michelangelo-Buch von Georg Brandes (Georg Brandes, Michelangelo Buonaroti), *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1924, Nr. 145, 2. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Nymphenburger Porzellan. Zum Abschluß des Monumentalwerkes von F. H. Hofmann, *Der Kunstwanderer* VI, 1924, 1./2. Aprilheft, s. 220-222.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Kunstveröffentlichungen, *Schwäbischer Merkur*, 1924, 5. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hermann von Trenkwald, Gläser der Spätzeit, *Antiquitäten Zeitung* XXXII, 1924, Heft 8, 16. 4., s. 59-60.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das weibliche Schönheitsideal und die jüngste Kunst, *Frauen-Zeitung. Wöchentliche Beilage zum Schwäbischen Merkur*, 1924, Nr. 141, Sonntag 22. 6., s. 1.

- Gustav Edmund Pazaurek, Mittelalterliche Bildwerke, *Der Kunstwanderer* VI, 1924, 1./2. Juniheft, s. 284-285.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Deutsche Porzellan-Figuren, (Max Sauerlandt, Deutsche Porzellanfiguren des XVIII. Jahrhunderts: 124 Abbildungen nebst einer Einleitung und einem Verzeichnis der Lebensdaten der bedeutendsten Modelleure der deutschen Porzellanmanufakturen), *Antiquitäten Zeitung* XXXII, 1924, Heft 14, 16. 7., s. 117-119.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Form I. (Zur bevorstehenden Ausstellung der Württ. Arbeitsgemeinschaft des Deutsch. Werkbunds im Handelshof), *Schwäbischer Merkur*, 1924, 29. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur Werkbundaussstellung im Handelshof II., *Schwäbische Kronik*, 1924, Nr. 151, Freitag 4. 7., s. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Form. Zur Werkbundaussstellung im Handelshof III., *Schwäbische Kronik*, 1924, Nr. 162, Donnerstag 17. 7., s. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur Werkbundaussstellung „Die Form“ IV., *Schwäbischer Merkur*, 1924, 26. 7.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek], Lebensweisheit eines Theaterliebings, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1924, Dienstag 29. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das neue Frozzel-Ornament. Eine wehmütige Betrachtung, *Der Kunstwanderer* VI, 1924, 1./2. Augustheft, s. 335-338.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Stuttgarter Kunstleben..., *Belvedere. Monatsschrift für Sammler und Kunstfreunde/Forum*, 1924, s. 175-177.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zugeständnisse an den Allerweltschmack. Binsenweisheiten die man nicht gern hört, *Keramische Rundschau* XXXII, 1924, Nr. 33 (Leipziger Messe-Heft), 14. 8., s. 453-454.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Kunstgläser (Carl Jaeger – Georg Fraunberger, Kunstgläser: werktreue Schöpfungen aus alter und neuer Zeit), *Der Kunstwanderer* VI, 1924, 1./2. Septemberheft, s. 13-14.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Lehren des Stuttgarter Kunstsommers, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1924, Nr. 396, 13. 9.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Bücher über Kunst und Kunstgewerbe (Walter Riezler, Die Form ohne Ornament. Werkbundaussstellung 1924; Siegfried Mollier, Plastische Anatomie: die konstruktive Form des menschlichen Körpers; Kurt Glaser, Hans Holbein d. J. Zeichnungen; Ludwig Lang, Was ist Barock?), *Schwäbischer Merkur*, 1924, Nr. 244, 18. 10.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), S. Mollier, Plastische Anatomie; Kurt Glaser, Hans Holbein d. J. Zeichnungen; Ludwig Lang, Was ist Barock?, *Schwäbischer Merkur*, 1924, Nr. 244, 18. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Altholländisches Glas (Ferrand W. Hudig, Das Glas: Mit besonderer Berücksichtigung der Sammlung im Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst in Amsterdam), *Keramische Rundschau* XXXII, 1924, Nr. 46, 13. 11., s. 681-682.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Karl R. Fischer, Die Schürer von Waldheim, *Keramische Rundschau* XXXII, 1924, Nr. 47, 20. 11., s. 701.
- Gustav Edmund Pazaurek, Moderne Keramik, *Münchner neueste Nachrichten*, 1924, 10. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Moderne Keramik, *Zeitschrift für Haus-und Küchengerät*, 1924, Nr. 23/24, 29. 12., s. 5-7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Helfet der Kunst, in: *Schwaben im Strom der neuen Zeit*, Stuttgart 1924, s. 3.

1925

- Landesgewerbemuseum. Bericht über die Jahre 1922-1924*, Stuttgart [1925].
- Gustav Edmund Pazaurek, *Deutsche Fayence- und Porzellan-Hausmaler*, Leipzig 1925.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Kunstgläser der Gegenwart*, Leipzig 1925.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Moderne Keramik, Wertarbeit und Edelware. Beilage der Württemberger Zeitung*, 1925, Nr. 3, 19. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), *Deutsche Barock- und Rokokomöbel* (Otto von Falke – Hermann Schmitz, *Deutsche Möbel vom Mittelalter bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*, 2. Bd. *Deutsche Möbel des Barock und Rokoko*), *Der Kunstwanderer VII*, 1925, 1./2. Januarheft, 1. 1., s. 149-150.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), *Deutsche Möbel des Mittelalters und der Renaissance* (Otto von Falke, *Deutsche Möbel vom Mittelalter bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*, 1. Bd. *Deutsche Möbel des Mittelalters und der Renaissance*), *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel I*, Nr. 2, Januar 1925, s. 16.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Moderne Glasveredlung, Keramische Rundschau XXXIII*, 1925, Nr. 5, 29. 1., s. 70-71.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Pariser Ausstellung 1925, Münchner neueste Nachrichten*, 1925, 2. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Die Pariser Ausstellung 1925, Wertarbeit und Edelware. Beilage der Württemberger Zeitung*, 1925, Nr. 7, 16. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Glückspilz und Pechvogel. Wandlungen des Geschmacks, Unterhaltungsblatt der Vossischen Zeitung*, 1925, 12. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Woher kommt das Wort „Kitsch“?*, *Zeitschrift für Haus- und Küchengerät*, 1925, Nr. 18, 7. 5., s. 14-16.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), *Richard Ernst, Wiener Porzellan des Klassizismus, die Sammlung Bloch-Bauer, Keramische Rundschau XXXIII*, 1925, Nr. 22, 28. 5., s. 356-357.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), *Festschrift zum 25jährigen Jubiläum des Schlesischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümer, Antiquitäten Zeitung XXXIII*, 1925, Heft 11, 1. 6., s. 111.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Der Kreuzzug gegen das Ornament. Ein Mahnruf, Münchner neueste Nachrichten*, 1925, 10. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Der Kreuzzug gegen das Ornament. Ein Mahnruf, Wertarbeit und Edelware. Beilage der Württemberger Zeitung*, 1925, Nr. 26, 29. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Nochmals der „Kreuzzug gegen das Ornament“. Antwort an Professor Riemerschmid, Münchner neueste Nachrichten*, 1925, 7. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Der Kampf um das Ornament. Ein Schlusswort, Münchner neueste Nachrichten*, 1925, 3. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Alt-Württembergische Ofenwand-Fliesen. Eine Untersuchung, Festschrift zum deutschen Verbandstag Stuttgart 1925 des Verbandes der Arbeitgeber des Töpfer- und Ofensetzer-Gewerbes Deutschlands*, Berlin 1925, s. 7-14.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Alt-Württembergische Ofenwand-Fliesen. Eine Untersuchung, Die Kachel- und Töpferkunst IV*, 1925, Heft 5/6, 15. 6., s. 86-93.
- Gustav Edmund Pazaurek, *„Gewerbekunst“ in München und Stuttgart, Stuttgarter neues Tagblatt. Morgenausgabe*, 1925, Nr. 284, 23. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Kunstpublikationen des Piper-Verlags, Antiquitäten Zeitung XXXIII*, 1925, Heft 13, 1. 7., s. 129-130.

- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Neue Werke des Verlages Julius Hoffmann, Stuttgart, *Der Kunstwanderer* VII, 1925, 1./2. Juliheft, s. 407-408.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Landesgewerbemuseum, in: Fritz Elsas (ed.), *Stuttgart: das Buch der Stadt*, Stuttgart 1925, s. 224-227.
- Gustav Edmund Pazaurek, Fälschungen deutscher Hausporzellane, *Mitteilungen des Schwäbischen Museen-Verbands* I, 1925, 12. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Heiligenbildchen, *Schwäbischer Merkur*, 1925, Nr. 379, 17. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Heiligenbildchen, *Württembergische Zeitung*, 1925, 17. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Heiligenbildchen, *Süddeutsche Zeitung*, 1925, Nr. 382, 19. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Heiligenbildchen, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* I, 1925, Nr. 19, 15. 10., s. 1-3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Pariser Kunstgewerbe-Ausstellung, *Schwäbischer Merkur*, 1925, Nr. 385, 20. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Reklame! Reklame! Noch lange nicht amerikanisch!, *Berliner Tageblatt. 1. Beiblatt*, 1925, Nr. 396, Sonnabend 22. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Lehmann, Zur Geschichte der Glasmalerei in der Schweiz, *Keramische Rundschau* XXXIII, 1925, 3. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein Steinschnitt-Porträt Gustav Freytags von F. Siebenhaar, *Der Wanderer im Riesengebirge* XLV, 1925, Nr. 10, 1. 10., s. 204-206.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Industrie und der kunstgewerbliche Nachwuchs, *Münchener neueste Nachrichten*, 1925, 19. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Volkskunst, *Schwäbischer Merkur*, 1925, Nr. 525, 10. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Arbeiter in unseren Museen, *Schwäbische Tagwacht*, 1925, 20. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die deutsche Metropole der Porzellan-Liehaberei, *Antiquitäten Zeitung* XXXIII, 1925, Heft 23, 1. 12., s. 228-229.
- Gustav Edmund Pazaurek, Modernes Spielzeug. Eine Betrachtung, *Velhagen & Klasings Monatshefte* XL, Dezember 1925, 4. Heft, s. 429-440.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Zwei neue Bilderbücher (Carl O. Petersen, Tripp, Trapp, Troll und ihre lustigen Streiche; Max Jungnickel, Das Käte Kruse Bilderbuch), *Frankfurter Zeitung. Literaturblatt*, 1925, 6. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Friedrich Hüllweck: Handwerkliches Gestalten, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* I, 1925, Nr. 23, 15. 12., s. 15-16.
- Gustav Edmund Pazaurek, Weihnachtsschund, *Schwäbischer Merkur*, 1925, Nr. 598, 23. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Qualität und Quantität, (Der neue Mensch. Eine Neujahrs-Umfrage des Stuttgarter neuen Tagblatt), *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1925, 31. 12., s. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alexander Koch, 1000 Ideen zur künstlerischen Ausgestaltung der Wohnung, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* I, 1925, Nr. 24, 25. 12., s. 15.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Gläser der Warmbrunner Menzelwerkstatt und J. J. Mildner. Eine Untersuchung, *Belvedere. Monatschrift für Sammler und Kunstfreunde/Forum*, Dezember 1925, s. 57-70.

1926

- Gustav Edmund Pazaurek, Braunschweiger Museumsarbeit, *Antiquitäten Zeitung* XXXIV, 1926, Heft 1, 1. 1., s. 2-3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Braunschweiger Museumsarbeit, *Braunschweigische Landeszeitung*, 1926, Dienstag 27. 4.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Stuttgart. Landesgewerbemuseum. Die Sammlungen..., *Belvedere. Zeitschrift für Kunst und künstlerische Kultur der Vergangenheit*, Januar 1926, Heft 43.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Dekorative Vorbilder: eine Sammlung von figürl. Darstellungen, kunstgewerbl. Verzierungen, plast. Ornamenten, dekorat. Tier- und Pflanzentypen, Allegorien, herald. Motiven, Trophäen etc. für Zeichner, Maler, graph. Künstler, Dekorateure, Bildhauer, Architekten, *Der Kunstwanderer* VIII, 1926, 1./2. Januarheft, s. 215.
- Gustav Edmund Pazaurek, Porzellanleidenschaft, *Die Kunst-Keramik* V, 1926, Heft 2, 15. 2., s. 21-25.
- Gustav Edmund Pazaurek, Preisausschreibungen für unsere Kunstindustrie, *Schwäbischer Merkur*, 1926, Nr. 26, 16. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Preisausschreibungen für unsere Kunstindustrie, *Kunst und Kunstgewerbe. Blätter zur Förderung deutscher Wertarbeit* VI, Märzheft 1926, s. 133 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Preisausschreibungen für unsere Kunstindustrie, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* II, 1926, Nr. 4, 28. 2., s. 14-16.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Bruno Tauts Wohnungsideal (Bruno Taut, Die neue Wohnung), *Der Cicerone. Halbmonatsschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler* XVIII, Heft 5, März 1926, s. 176-177.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein beschämendes Plagiat, *Gebrauchsgraphik. Sonderheft Das Plakat* II, 1926, Heft Nr. 4, s. 72.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Gewerbekunst in München, *Schwäbischer Merkur*, 1926, Nr. 148, 30. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Lehmann, Alte Züricher Glasmalerei, *Keramische Rundschau* XXXIV, 1926, Nr. 11, 18. 3., s. 173-174.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Gewerbekunst in München, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* II, 1926, Nr. 8, 30. 4., s. 14-15.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alexander Koch, Farbige Wohnräume der Neuzeit, *Haus und Wohnung. Sonder-Beilage zum Stuttgarter neuen Tagblatt*, 1926, Nr. 7, 9. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der – die – das Barocke. Ein Vorschlag, *Frankfurter Zeitung*, 1926, Nr. 282, 17. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der – die – das Barocke. Ein Vorschlag, *Antiquitäten Zeitung* XXXIV, 1926, Heft 9, 1. 5., s. 82-83.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der – die – das Barocke. Eine Untersuchung, *Wertarbeit und Edelware. Beilage der Württemberger Zeitung*, 1926, Nr. 19, 10. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der – die – das Barocke. Ein Vorschlag (Schlusswort zu diesem Thema), *Frankfurter Zeitung*, 1926, 30. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Geschichte der Reklame (Walter von Zur Westen, Reklamekunst aus zwei Jahrtausenden), *Anzeigen-Zeitschrift zur Pflege wirkungsvoller Insertionsreklame* I, 1926, Heft 6.-7., s. 125-128.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ernst Zimmermann, Meißner Porzellan, *Frankfurter Zeitung. Literaturblatt*, 1926, 27. 6.

- Gustav Edmund Pazaurek, Planloser Ausstellungsrummel. Eine Betrachtung, *Münchner neueste Nachrichten*, 1926, Nr. 184, 5. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Planloser Ausstellungsrummel. Eine Betrachtung, *Heidelberger Tageblatt*, 1926, 7. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Liebhaberkünste (*Westermanns Monatshefte*. Sonderabdruck aus dem 70. Jahrgang September 1925-August 1926), Braunschweig 1926, s. 638-644.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Deutsche Fayencekultur. Bemerkungen zu dem neuen Werk von Ed. Fuchs und P. Heiland, Stuttgart, *Der Kunstwanderer* VIII, 1926, 1./2. Juliheft, s. 447-449.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Ich halte einen Kampf...“, *Farbe und Form* XI, 6./7. Heft (Sonderheft Kunst – Handwerk – Maschine. Eine Rundfrage), Juni/Juli 1926, s. 84.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunstgewerbliche Ausstellungen des Jahres 1926, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1926, Nr. 388, 21. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Nürnberg und Selb, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* II, 1926, Nr. 18, 30. 9., s. 13-16.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Erwin Hintze, Schlesische Zinngießer, *Schlesische Monatshefte* III, Juli-Augustheft 1926, s. 360-364.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kirchensilber, *Schwäbischer Merkur*, 1926, Nr. 389, 23. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gute Bilderpostkarten, *Schwäbischer Merkur*, 1926, Nr. 390, 23. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Jean Louis Sponcel, Das Grüne Gewölbe, *Der Cicerone. Halbmonatsschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler* XVIII, Heft 17, September 1926, s. 577-578.
- Gustav Edmund Pazaurek, Deutsche Mosaikkunst, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* II, 1926, Nr. 17, 15. 9., s. 15-16.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Erwin Paneth, Entwicklung der Reklame, *Gebrauchsgraphik* III, 1926, Heft 9, s. 78.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ueber das Leder. Zur Stuttgarter Lederausstellung, *Frankfurter Zeitung*, 1926, Nr. 730, 1. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Stuttgarter Ausstellung alter Lederarbeiten, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* II, 1926, Nr. 21, 15. 11., s. 15-16.
- Gustav Edmund Pazaurek – Richard Riemerschmid, *Das Spielzeug. Führer durch die Ausstellung der Arbeitsgemeinschaft für Spielzeuggestaltung*, Nürnberg 1926.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das eigene Heim. Ein Kapitel über Wohnungseinrichtung, *Münchner neueste Nachrichten*, 1926, Nr. 277, 6. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neuzeitliche Wohnungseinrichtung I., *Der Deutsche Tapezier- und Sattlermeister* XXII, Heft 24, Dezember 1926, s. 467-469.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neuzeitliche Wohnungseinrichtung (Schluß), *Der Deutsche Tapezier- und Sattlermeister* XXII, Heft 25, Dezember 1926, s. 487-488.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Eugen Gradmann et al., Kunstwanderungen in Württemberg und Hohenzollern, *Antiquitäten Zeitung* XXXIV, 1926, Heft 20, 16. 10., s. 199.
- Gustav Edmund Pazaurek, Hundert Jahre österreichische Glaskunst, *Keramische Rundschau* XXXIV, 1926, Nr. 42, 21. 10., s. 684-686.
- Gustav Edmund Pazaurek, Glasperlen-Taschen, *Werkbund-Gedanken für Volksbildung, Kunsthandwerk und Industrie. Beiblatt zum Stuttgarter neuen Tagblatt*, 1926, Nr. 10, 25. 10., s. 1.

- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alfred Schröder, Goldschmiedemarken, *Deutsche Goldschmiede-Zeitung* XXIX, 1926, Heft 45, 6. 11., s. 459-460.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Frankfurter Glasschnitt und die Familie Heß, Stuttgart, *Der Kunstwanderer* VIII, 1926, 1./2. Novemberheft, s. 95-98.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Frankfurter Glasschnitt und die Familie Heß II., Stuttgart, *Der Kunstwanderer* VIII, 1926, 1./2. Dezemberheft, s. 145-148.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Lehmann, Das Kloster Wettingen und seine Glasgemälde, *Antiquitäten Zeitung* XXXIV, 1926, Heft 23, 1. 12., s. 220-221.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ernst Zimmermann, Meissner Porzellan, *Belvedere. Monatsschrift für Sammler und Kunstfreunde/Forum*, 1926, Heft 53, s. 189-192.

1927

- Gustav Edmund Pazaurek, *F. Gondelach, der bedeutendste deutsche Glasschneider und seine Rivalen*, Keramik- und Glasstudien“, Heft 1, Berlin 1927.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Frankfurter Glasschnitt und die Familie Heß III., Stuttgart, *Der Kunstwanderer* IX, 1927, 1./2. Februarheft, s. 235-238.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Frankfurter Glasschnitt und die Familie Heß IV., Stuttgart, *Der Kunstwanderer* IX, 1927, 1./2. Märzheft, s. 275-279.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Frankfurter Glasschnitt und die Familie Heß V., Stuttgart, *Der Kunstwanderer* IX, 1927, 1./2. Aprilheft, s. 317-321.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die neue Mundharmonika. Das verbreitetste Musikinstrument der Welt, *Das Unterhaltungsblatt der Vossischen Zeitung*, 1927, Nr. 12, Sonnabend 15. 1., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Josef Weingartner, Das kirchliche Kunstgewerbe der Neuzeit, *Schwäbischer Merkur*, 1927, Nr. 28, 19. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dänisches Porzellan, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* III, 1927, Nr. 2, 20. 1., s. 17-19.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zum Tod von Carl Pfeiffer, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1927, Nr. 54, 3. 2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein vergessener deutscher Maler (Felix Anton Scheffler), *Erinnerung und Erlebnis. Beilage zur Jahrhundert-Ausgabe der Bohemia*, 1927, 9. Beilage, 30. 1., s. 2-3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Deutsche Kunst in den Sudetenländern, *Die Einkehr. Unterhaltungs-Beilage der „Münchner neueste Nachrichten“* VIII, 1927, Nr. 12, 9. 2., s. 48.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Deutsche Kunst in den Sudetenländern* (strojopis, přístupný ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart), Stuttgart 1927.
- Gustav Edmund Pazaurek, F. F. Mayer – der Porzellan-Rosenmaler, *Altes Kunsthandwerk* I, 2. Heft, Februar 1927, s. 37-38.
- Gustav Edmund Pazaurek, Nutzen unserer Museumsausstellungen, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel* III, 1927, Nr. 4, 20. 2., s. 49-50.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Zwei neue „blaue Bücher“ (Max Sauerlandt, Werkformen deutscher Kunst; Karl Simon, Figürliches Kunstgerät aus deutscher Vergangenheit), *Antiquitäten Zeitung* XXXV, 1927, Heft 5, 1. 3., s. 37-38.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ein neues Kunsthandbuch (A. Schramm, Pantheon. Internationales Adressbuch der Kunst- und Antiquitätensammler und -Händler, Bibliophilen, Archive, Museen usw.), *Schwäbischer Merkur*, 1927, Nr. 96, 23. 2.

- Gustav Edmund Pazaurek, Beethoven-Erinnerungen im Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Schwäbischer Merkur*, 1927, Nr. 130, 19. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Beethoven-Erinnerungen im Stuttgarter Landesgewerbemuseum, *Antiquitäten Zeitung XXXV*, 1927, Heft 7, 1. 4., s. 46-47.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Neuste Glasliteratur (Herbert Read, English stained glass; A. Staehelin-Paravicini, Schiffscheiben der Schweiz; Ferrand Hudig, Essay on deutsch glass engravers; Robert Schmidt, Sammlung Kommerzienrat Jacques Mühsam), *Keramische Rundschau XXXV*, 1927, Nr. 12, 24. 3., s. 189-191.
- Gustav Edmund Pazaurek, Wen man Pankok verstehen... (Stimmen zu Pankoks Jubileum), *5. Blatt der Württemberger Zeitung*, 1927, Nr. 82, Freitag 8. 4., s. 17.
- Gustav Edmund Pazaurek, Unsere gärende Zeit, *Schwäbischer Almanach*, Stuttgart 1927, s. 34-36.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neues Spielzeug, *Der Bazar LXXIII*, 1927, Nr. 12, I. Juni-Heft, 1. 6., s. 13.
- Gustav Edmund Pazaurek, Möbelbeschläge, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel III*, 1927, Nr. 11, 5. 6., s. 173-174.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ornamentstiche, Elfenbein und Krippenfiguren, *Schwäbischer Merkur*, 1927, Nr. 264, 10. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Kunst in der Anzeigen-Reklame, *Gebrauchsgraphik IV*, 1927, Heft Nr. 5, s. 72-77.
- Gustav Edmund Pazaurek, Böhmisches Glas, in: *Glasfachschulen in der Čechoslovakischen Republik* (Ausstellungsschrift), Landesgewerbemuseum Stuttgart, Stuttgart 1927, s. 5-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die rote Farbe im Plakat. Eine Betrachtung, *Die Reklame IX*, 1927, Heft 13, 1. Juliheft, s. 456-457.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ausstellungsflut, *Schwäbischer Merkur*, 1927, Nr. 318, 12. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Zeitungsanzeigen, *Anzeigen-Zeitschrift zur Pflege wirkungsvoller Insertionsreklame II*, 1927, 10. Heft, s. 236-240.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zwei süddeutsche Intarsiamöbel von 1579. Der Ducher-Schrank in Kitzingen und die Winckle-Truhe in Karlsruhe, *Altes Kunsthandwerk I*, 7. Heft, Juli 1927, s. 159-172.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Hans Meyer, Böhmisches Porzellan und Steingut, *Der Cicerone. Halbmonatsschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler XIX*, 1927, 1. Augustheft, s. 488 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Grundsätzliches zur Werkbund-Ausstellung, *Schwäbische Kronik-Abendblatt*, 1927, Nr. 338, Samstag 23. 7., s. 15-16.
- Gustav Edmund Pazaurek, heslo Kunstgewerbemuseen, in: J. Brix – H. Lindemann – O. Most et al., *Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften. Ergänzungsband II H-Z*, Jena 1927, s. 938-942.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Altes Kunsthandwerk. Hefte über Kunst und Kultur der Vergangenheit, *Kunstchronik und Kunstliteratur. Beilage zur Zeitschrift für bildende Kunst*, Heft 8, November 1927, s. 82-83.
- Gustav Edmund Pazaurek, Glas im Haushalt, *Der Bazar LXXIII*, 1927, Nr. 24, II. November-Heft, s. 13.
- Leitsätze für die Stilbildung in den bildenden Künsten und im Kunstgewerbe. Aus dem Vortrag von Prof. Dr. G. E. Pazaurek vom 21. Nov. 1927 im Landes-Gewerbemuseum zu Stuttgart, [Stuttgart 1927].*

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Karl Stirner, Am Wallfahrtsort, *Schwäbischer Merkur. Sonntagsbeilage*, 1927, 26./27. 11.
Gustav Edmund Pazaurek, *Alte Keramik in Schloß Dux*, Stuttgart 1927.

1928

Landesgewerbemuseum. Bericht über die Jahre 1925-1927, Stuttgart [1928].

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Georg Lehnert, Geschichte des Kunstgewerbes, *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, 1928, XXII. Band, 13. 1., s. 125-126.

Gustav Edmund Pazaurek, Wilhelm v. Eiff, der Meister des Glasschnitts, *Mode und Kultur. Beilage zur Kölnischen Zeitung*, Januar 1928, s. 7.

P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), F. H. Ehmcke, Die historische Entwicklung der abendländischen Schriftformen, *Antiquitäten Zeitung XXXVI*, 1928, Heft 1, 1. 1., s. 5.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ueber alte Möbel (Adolf Feulner, Die Kunstgeschichte des Möbels), *Münchner neueste Nachrichten*, 1928, Nr. 3, 3. 1.

Gustav Edmund Pazaurek, Daumier und Gavarni, *Württembergische Zeitung*, 1928, 7. 1.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Altes Kinderspielzeug (Karl Gröber, Das Kinderspielzeug aus alter Zeit), *Schwäbischer Merkur*, 1928, Nr. 14, 10. 1.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Margarete Killing, Alte hessische Gläser, *Sprechsaal für Keramik, Glas und verwandte Industrien LXI*, 1928, Nr. 2, 12. 1., s. 36.

Gustav Edmund Pazaurek, Keramik- und Glasstudien, *Keramische Rundschau XXXVI*, 1928, Nr. 2, 12. 1., s. 32-33.

Gustav Edmund Pazaurek, Altes Kunsthandwerk in Bayern, *Antiquitäten Zeitung XXXVI*, 1928, Heft 2, 16. 1., s. 19-20.

G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Paul Englisch, Skatologische Element, *Antiquitäten Zeitung XXXVI*, 1928, Heft 2, 16. 1., s. 27.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Eine neue Kunstzeitschrift (Pantheon. Monatschrift für Freunde und Sammler der Kunst), *Schwäbischer Merkur*, 1928, Nr. 50, 31. 1.

Gustav Edmund Pazaurek, Porzellan-Chinoiserien, *Der Kunstwanderer X*, 1928, 1./2. Februarheft, s. 232-233.

Gustav Edmund Pazaurek, Für und um Sekt. All for Champagne. Ein Bericht, *Gebrauchsgraphik V*, Nr. 2, Februar 1928, s. 62-70.

Gustav Edmund Pazaurek, Ein neuer Glasschneider: Hans Klein, *Deutsche Kunst und Dekoration XXXI*, Heft 6, März 1928, s. 461-462.

Gustav Edmund Pazaurek, Kunstgläser von Leerdam, *Deutsche Kunst und Dekoration XXXI*, Heft 6, März 1928, s. 463-464.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Elizabeth Villiers – Anton Maximilian Pachinger, Amulette und Talismane und andere geheime Dinge: eine volkstümliche Zusammenstellung von Glücksbringen, Sagen, Legenden und Aberglauben aus alter und neuer Zeit, *Antiquitäten Zeitung XXXVI*, 1928, Heft 6, 16. 3., s. 82-83.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Kunstgewerbemuseen und ihre Aufgaben, *Berufsarbeit und Wissen in Gewerbe und Handel IV*, 1928, Nr. 6, 20. 3., s. 89-93.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Londoner Gläserammlung Buckley, *Sprechsaal für Keramik, Glas und verwandte Industrien LXI*, 1928, Nr. 12, 22. 3., s. 220-221.

Gustav Edmund Pazaurek, Das Landesgewerbemuseum, in: Felix Schlayer-Stiftung (ed.), *Kunstpfllege in Württemberg. Sorgen und Wünsche*, Stuttgart 1928, s. 64-71.

- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Oliver Brackett, Englische Möbel: ein Bilderatlas englischer Möbel von der gotik bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts, *Antiquitäten Zeitung* XXXVI, 1928, Heft 7, 1. 4., s. 98-99.
- Gustav Edmund Pazaurek, Verfeinerung der Lebenskultur (Zu den Arbeiten von August Trueb – Stuttgart), *Deutsche Parfümerie-Zeitung* XIV, 1928, Nr. 7, 10. 4., s. 163-165.
- Gustav Edmund Pazaurek, Einige Arbeiten von Friedrich Siebenhaar, *Schlesiens Vorzeit. Neue Folge*, 1928, Band IX, s. 139-144.
- Gustav Edmund Pazaurek, Humor im Glas, *Die Kunst* IXXX, Nr. 9, Juni 1928, s. 221-223.
- Gustav Edmund Pazaurek, König Wilhelm II. und das Landesgewerbemuseum. Persönliche Erinnerungen von Gustav E. Pazaurek, in: *Wilhelm II. Württembergs geliebter Herr*, Stuttgart 1928, s. 179-184.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Fürstpröbstliche-Ellwängische Hüttenwerk Wasseralfingen 1670-1801 und die Ellwanger Familie Paulus, *Ellwanger Jahrbuch 1926/1928*, s. 60 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Chinesische Kunstobjekte (Robert Lockhart Hobson, Chinesische Kunstwerke in farbiger Wiedergabe auf 100 Tafeln. Steingut, Porzellan, Jade, Lackarbeiten, Bronzen, Möbel, Gemälde), *Antiquitäten Zeitung* XXXVI, 1928, Heft 13, 1. 7., s. 204-205.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Das Weib und die Kunst (Hans Hildebrandt, Die Frau als Künstlerin), *Antiquitäten Zeitung* XXXVI, 1928, Heft 13, 1. 7., s. 205-206.
- G. E. P. [Gustav Edmund Pazaurek] (rec.), Erich Kleinhempel, Stoffmalerei, *Frauenzeitung des Schwäbischen Merkurs*, 1928, Samstag 7. 7.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Ozonil“-Plakat-Wettbewerb, *Die Reklame* XXI, 1928, Nr. 13, 1. Juliheft, s. 468-473.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Kulturausstellung in Brünn, *Schwäbischer Merkur*, 1928, Nr. 406, 30. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Wiener Kameenschätze (Fritz Eichler - Ernst Kris, Die Kameen im kunsthistorischen Museum: beschreibender Katalog), *Der Kunstwanderer* X, 1928, 1./2. Augustheft, s. 528-537.
- Gustav Edmund Pazaurek, Französische Stiche als Vorbilder für geschnittene Gläser. Eine Untersuchung, *Belvedere. Zeitschrift für Kunst und künstlerische Kultur der Vergangenheit*, 1928, Heft 71, s. 106-114.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Die Entwicklung der Schreibschrift (Heinrich Delitsch, Die Geschichte der abendländischen Schreibschriftformen), *Schwäbischer Merkur*, 1928, Nr. 586, 13. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Ich bin überzeugt...“ (Kitsch – was ist das? Vier Antworten auf eine Frage), *Illustrierte Zeitung*, 1928, Nr. 50, 15. 12., s. 1213.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Walter Bernt, Sprüche auf alten Gläsern, *Antiquitäten Zeitung* XXXVI, 1928, Heft 24, 16. 12., s. 383-384.
- Gustav Edmund Pazaurek, Deutsche Volkskunst, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1928, Nr. 607, 28. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Otto Dorfners Kunsteinbände, *Jahrbuch der Einbandkunst* II, 1928, s. 202-205.

1929

- Gustav Edmund Pazaurek, *Meißner Porzellanmalerei des 18. Jahrhunderts*, Stuttgart 1929.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Württembergische Hafnerkeramik*, „Keramik- und Glasstudien“, Heft 4, Berlin 1929.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Führer durch die Perlmutter-Ausstellung im Württ. Landesgewerbemuseum*, Landesgewerbemuseum Stuttgart, Stuttgart 1929.
- Gustav Edmund Pazaurek, Pantheon, *Schwäbischer Merkur*, 1929, Nr. 24, 15. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Josef Kerschensteiner zu seinem 65. Geburtstag, 13. Januar, *Schwäbischer Merkur*, 1929, Nr. 19, 12. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der große Wert formgebender Kunstgedanken...(aus „Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe“, Stuttgart – Berlin 1912, s. 240), *Deutsche Kunst und Dekoration* XXXII, Heft 6, März 1929, s. 384.
- Gustav Edmund Pazaurek, Je größer die Zahl der einzelnen Individuum ist..., *Deutsche Kunst und Dekoration* XXXII, Heft 6, März 1929, s. 412.
- Gustav Edmund Pazaurek, Tüchtige Kräfte werden nicht... (aus „Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe“, Stuttgart – Berlin 1912, s. 221), *Deutsche Kunst und Dekoration* XXXII, Heft 6, März 1929, s. 434.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ebensowenig, wie es statthaft ist... (aus „Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe“, Stuttgart – Berlin 1912, s. 241), *Deutsche Kunst und Dekoration* XXXII, Heft 6, März 1929, s. 438.
- Gustav Edmund Pazaurek, Mein „Kitschmuseum“, *Der Querschnitt* IX, 1929, Heft 3, Ende März, s. 182-185.
- Gustav Edmund Pazaurek, ABC – Fayencen, *Der Kunstwanderer* XI, 1929, 1./2. Aprilheft, s. 345-348.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Röntgen-Werkstatt von Neuwied und Stuttgart, *Schwäbischer Merkur*, 1929, Nr. 156, 4. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Fluch der Berühmtheit, *Reclams Universum* XLV, 1929, Heft 27, 4. 4., s. 615-618.
- Gustav Edmund Pazaurek, Das berühmteste Glas unter dem Hammer, *Frankfurter Zeitung*, 1929, Nr. 287, 18. 4.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Neue Zinn-Literatur (Hintze; Tischer; Gahlnbäck), *Antiquitäten Zeitung* XXXVII, 1929, Heft 11, 1. 6., s. 161-164.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Ich halte einen Kampf...“ (Kunst – Handwerk – Maschine), *Werkbund-Gedanken für Volksbildung, Kunsthandwerk und Industrie. Beiblatt zum Stuttgarter neuen Tagblatt*, 1929, Nr. 4, 20. 4., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ludwig Schnorr von Carolsfeld – Hans Buchheit, Die Kunstsammlung von Klemperer in Dresden (Katalog), *Der Kunstwanderer* XI, 1929, 1./2. Juniheft, s. 442-444.
- Gustav Edmund Pazaurek, Luise Duttenhofer. Ein versäumtes Jubiläum, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1929, Nr. 283, 20. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Aus der Eiszeit heraus!, *Das ideale Heim*, Nr. 8, August 1929, s. 359-361.
- Gustav Edmund Pazaurek, Werbekunst im letzten Menschenalter, *Köllnische Zeitung. Sonderbeilage zum 25. Weltreklame-Kongress Berlin August 1929*, s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Zur Perlmutter-Ausstellung im Württ. Landesgewerbemuseum Stuttgart, *Antiquitäten Zeitung* XXXVII, 1929, Heft 18, 16. 9., s. 273-277.

- Gustav Edmund Pazaurek, Perlmutter. Im Anschluss an die Stuttgarter Ausstellung, *Pantheon. Monatsschrift fuer Freunde und Sammler der Kunst*, Oktober 1929, s. 454-462.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Bruderschaft der Vagabunden, *Der Querschnitt IX*, 1929, s. 477 ff.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Eiff-Schule in Stuttgart, *Keramische Rundschau XXXVII*, 1929, Nr. 46, 14. 11., s. 779-782.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Italienischer Edelsteinschnitt (Ernst Kris, Meister und Meisterwerke der Steinschneidekunst in der italienischen Renaissance), *Der Kunstwanderer XI*, 1929, 1./2. Dezemberheft, s. 123-125.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Altes Zinn in Liv-, Est- und Kurland (Johannes Gahlnbäck, Zinn und Zinngiesser in Liv-, Est- und Kurland), *Antiquitäten Zeitung XXXVII*, 1929, Heft 24, 16. 12., s. 369-370.
- Chammurabi [Gustav Edmund Pazaurek], Das Reparations-Ei des Columbus, *Der Zwiebfisch XXII*, 1928/1929, Heft 8, s. 290-293.

1930

- Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über die Jahre 1928-1929*, Stuttgart [1930].
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Italienischer Edelsteinschnitt (Ernst Kris, Meister und Meisterwerke der Steinschneidekunst in der italienischen Renaissance), *Deutsche Graveur-Zeitung und Stempel-Zeitung LV*, 1930, Nr. 2, 15. 1., Nr. 2, Nr. 32-35.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Mittelalterlicher Edelsteinschliff* (Separatdruck aus *Belvedere*, Kunstzeitschrift, Heft XI und XII 1930), Wien – Leipzig – Zürich 1930.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dominik Bimann, *Glas und Schmuck. Mitteilungen der Gesellschaft zur Förderung der Glas- und Schmuckindustrie in Gablonz a. N. I*, Heft 1, Jänner 1930, s. 13-15.
- Gustav Edmund Pazaurek, Dominik Bimann (Fortsetzung und Schluß), *Glas und Schmuck. Mitteilungen der Gesellschaft zur Förderung der Glas- und Schmuckindustrie in Gablonz a. N. I*, Heft 2, Feber 1930, s. 5-7.
- Gustav Edmund Pazaurek, Kunstseide. Eine Betrachtung, *Die Frauenarbeitsschule IV*, Heft 3, Mai 1930, s. 5-8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neue Schmelzarbeiten und ihre Technik, *Velhagen & Klasings Monatshefte XLV*, März 1930, s. 68-72.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Kunstseide“. Eine Betrachtung, *Wertarbeit und Edelware. Beilage der Württemberger Zeitung*, 1930, Nr. 4, 27. 1., s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Marianne Pelliot, Verres anciens, *Deutsche Literaturzeitung*, 1930, Heft 15, 12. 4., sl. 699-702.
- [Gustav Edmund Pazaurek], Das Stuttgarter Wappentier hat's den Frankfurtern angetan, *Süddeutsche Zeitung. Zweites Blatt*, 1930, Nr. 212, Freitag 9. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Schweden und die Stockholmer Ausstellung, *Stuttgarter neues Tagblatt*, 1930, Nr. 277, 18. 6.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Wiener Sammlung Figdor, *Antiquitäten Zeitung XXXVIII*, 1930, Heft 11, 1. 6., s. 165-168.
- Gustav Edmund Pazaurek, Neues über Dominik Bimann, *Glas und Schmuck. Mitteilungen der Gesellschaft zur Förderung der Glas- und Schmuckindustrie in Gablonz a. N. I*, Heft 5, Mai 1930, s. 6-9.

- Gustav Edmund Pazaurek, Geschmacksverirrungen. Eine lehrreiche Betrachtung, *Die Wochenschau*, 1930, Nr. 27, 6. 7., s. 6-7, 14, 16.
- X. [Gustav Edmund Pazaurek], Der blamierte Professor!, *Berliner Tageblatt. 4. Beiblatt*, 1930, Nr. 368, Donnerstag 7. 8.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glasschneiderfamilie Sang. Eine Untersuchung, *Der Kunstwanderer XII*, 1930, 1./2. Juliheft, s. 389-394.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die Glasschneiderfamilie Sang. Eine Untersuchung (Schluß), *Der Kunstwanderer XII*, 1930, 1./2. Augustheft, s. 430-439.
- P. [Gustav Edmund Pazaurek], *Im Landesgewerbemuseum zeigt...* (strojopis, přístupný ve Württembergische Landesbibliothek Stuttgart), [Stuttgart 1930].
- Gustav Edmund Pazaurek, Das Pferd im Kunstgewerbe. Eine Betrachtung, *Reclams Universum XLVI*, 1930, Heft 47, 21. 8., s. 959-962.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Neuzeitliche Raumkunst (Alexander Koch, Einzelmöbel und neuzeitliche Raumkunst), *Schwäbischer Merkur*, 1930, Nr. 210, 10. 9.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die zweite Figdor-Auktion, *Antiquitäten Zeitung XXXVIII*, 1930, Heft 18, 16. 9., s. 292-293.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ist der Werkbund auf dem richtigen Wege?, *Münchner neueste Nachrichten*, 1930, Nr. 308, 12. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Dass meine letzten Darlegungen...* (nepublikovaný strojopis, přístupný ve Württembergisches Landesbibliothek Stuttgart), [Stuttgart 1930].
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Ernst Polaczek, Volkskunst im Elsass, *Schwäbischer Merkur*, 1930, Nr. 288, 9. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Alte Gläser aus dem nahen Orient (Carl Johan Lamm, Mittelalterliche Gläser und Steinschnittarbeiten aus dem nahen Osten), *Der Kunstwanderer XII*, 1930, 1./2. Dezemberheft, s. 104-105.
- Gustav Edmund Pazaurek, Glas- und Gemmenschnitt im ersten Jahrtausend, *Belvedere*, 1930.

1931

- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Heinrich Kreisel, Die Kunstschatze der Würzburger Residenz, *Schwäbischer Merkur*, 1931, 25. 3.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Glasschneider H. Hackel in Cilli (1784-1844), in: Karel Černohorský (ed.), *Festschrift zum sechzigsten Geburtstage von Edmund Wilhelm Braun. – Sborník k šedesátým narozeninám E. W. Brauna (Anzeiger des Landes-Museums in Troppau – Věstník Zemského musea v Opavě)*, Augsburg 1931.
- Gustav Edmund Pazaurek, Mißstände bei der Illustrierung wissenschaftlicher Arbeiten, *Mitteilungen des internationalen Museen-Verbandes*, 1931, Mai-Heft.
- Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Otto von Falke – A. L. Mayer, Pantheon, *Schwäbischer Merkur*, 1931, 20. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Gläserausstellungen in Stuttgart (Geislingen und Werkbundaussstellung), *Glastechnische Berichte IX*, Heft 8, August 1931.
- Gustav Edmund Pazaurek, Glas und Porzellan. Zur Stuttgarter Ausstellung des Deutschen Werkbundes, *Sprechsaal für Keramik, Glas und verwandte Industrien LXIV*, 1931, s. 684-685.

- Gustav Edmund Pazaurek, Glas und Porzellan. Zu den Bemerkungen von G. Stotz und H. Gretsch in Nr. 40, *Sprechsaal für Keramik, Glas und verwandte Industrien* LXIV, 1931, s. 758.
- Gustav Edmund Pazaurek, Der Kampf um das Ornament, *Deutsches Volksblatt*, 1931, Nr. 243, Donnerstag 22. 10., s. 5.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ohne scharfe Kanten, *Schwäbischer Merkur*, 1931, 27. 10.
- Gustav Edmund Pazaurek, „Rückständige“ Kunstgewerbe-Museen, *Vossische Zeitung*, 1931, 28. 11.
- Gustav Edmund Pazaurek, E. Hintzes Vermächtnis (Nachruf), *Kunst- und Antiquitätenzeitung* I, 1931, 16. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Die wertvollste Sammlung Stuttgarts, *Schwäbischer Merkur*, 1931, 20. 12.
- Gustav Edmund Pazaurek, Ein neues Museum. Ein Vorschlag, *Münchner neueste Nachrichten*, 1931, 28. 12.

1932

- Landesgewerbemuseum Stuttgart. Bericht über die Jahre 1930 u. 1931*, Stuttgart [1932].
- Gustav Edmund Pazaurek, Ohne scharfe Kanten, *Handwerkskunst im Holzgewerbe* V, 1932, s. 1.
- Gustav Edmund Pazaurek, *Ausstellung der Museums-Sammlung von Zeitungs-Anzeigen*, Württembergisches Landes-Gewerbemuseum Stuttgart, Stuttgart 1932.
- Gustav Edmund Pazaurek, A German View of Early American Glass. Part I, *The Magazine Antiques*, Vol. XXI, Nr. 4, April 1932, s. 164-167.
- Gustav Edmund Pazaurek, A German View of Early American Glass. Part II, *The Magazine Antiques*, Vol. XXI, Nr. 5, May 1932.

1933

- Gustav Edmund Pazaurek, Schweden und Coburg-Gotha. Beziehungen auf dem Gebiete der Glasveredlung, *Nationalmusei Årsbok*, 1933, Årg. 3, s. 49-69.
- Gustav Edmund Pazaurek, Anton Wilhelm Mäuerl. A German Glass Engraver in London. Part I, *The Magazine Antiques*, Vol. XXIV, Nr. 2, August 1933, s. 44-47.
- Gustav Edmund Pazaurek, Anton Wilhelm Mäuerl. A German Glass Engraver in London. Part II, *The Magazine Antiques*, Vol. XXIV, Nr. 3, September 1933, s. 102-105.
- Gustav Edmund Pazaurek, Alt-thüringischer Glasschnitt, *Glastechnische Berichte* XI, Heft 9, September 1933, s. 325-330.

1934

- Gustav Edmund Pazaurek, Neuer Monumental-Glasschnitt, *Glas und Schmuck. Mitteilungen der Gesellschaft zur Förderung der Glas- und Schmuckindustrie in Gablonz a. N. V*, Heft 1, Jänner 1934, s. 1-2.
- Gustav Edmund Pazaurek, Weiland das Stuttgarter Kitschmuseum, *Schwäbische Kronik*, 1934, Nr. 32, Freitag 9. 2., s. 5.

Gustav Edmund Pazaurek, Turnierspiele in Stuttgart, *Schwäbischer Merkur*, 1934, Nr. 40, 18. 2., s. 6.

Gustav Edmund Pazaurek (rec.), Deutsche Volkskunst, *Kunst- und Antiquitäten-Rundschau* XLII, 1934, Nr. 2, 15. 2., s. 65.

Gustav Edmund Pazaurek, Die Anfänge des deutschen Glasschnittes, *Reichenberger Zeitung*, 1934, Dienstag 15. 5., s. 6.

1935

Gustav Edmund Pazaurek, *Anton Wilhelm Mäuerl, ein deutscher Glasschneider in London*, Stuttgart 1935.

1937

Gustav Edmund Pazaurek, *Perlmutter* (mit einem Geleitwort von O. v. Falke), Berlin 1937.

1971

Gustav Edmund Pazaurek, *Deutsche Fayence-und Porzellan – Hausmaler*, 2. unveränd. Auflage, Stuttgart 1971.

1983

Gustav Edmund Pazaurek – Walter Spiegel, *Glas des 20. Jahrhunderts: Jugendstil, Art Déco*, München 1983.

10.2 Seznam vyobrazení

1. Portrétní fotografie Gustava Edmunda Pazaurka. Foto: *Deutschlands, Österreich-Ungarns und der Schweiz Gelehrte Künstler und Schriftsteller in Wort und Bild*, Hannover 1910, s. 531.
2. Portrétní fotografie Gustava Edmunda Pazaurka. Foto: Dietrich Schneider-Henn, *Gustav E. Pazaurek. Die Seele des Zahnstochers. Eine Bibliographie zum Kunstgewerbe*, München – Paris 1986, s. 4.
3. Dům *U zlaté ovce*, Husova ul. 23, Praha. Foto: Lenka Tvrzníková.
4. Sarolta von Rettich-Pirk (1863-1948). Foto: Tomáš Vrbka, Im Chambre séparée (3). Opereta na pražské německé scéně 1883-1945, *OPERA: čtvrtletník Státní opery Praha*, Jaro 2008, č. 3 (76), s. 30.
5. Fotografie z inscenace Pazaurkovy divadelní hry *Die Liebeserklärung* v *Novém německém divadle* v Praze (1891). Foto: Gustav Edmund [Gustav Edmund Pazaurek], *Die Liebeserklärung. Eine Dichtung mit lebenden Bildern*, Praha 1891.
6. Patitul Pazaurkovy básnické sbírky *Liebesgeschosse. Reglementwidriges Einzelfeuer eines Artilleristen* (1889). Foto: Lenka Tvrzníková.
7. Carl Lederle, Dům dr. Görlacha, Klothildenstrasse 6, Liberec. Foto: Gustav E. Pazaurek, *Das Nordböhmisches Gewerbe-Museum 1873-98. Denk-Schrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, Reichenberg 1898, s. 29.
8. Friedrich Ohmann, budova *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci, 1898, celkový pohled. Foto: <http://www.zinger-travel.com/Pics3/lbc-muzeum.jpg>, vyhledáno 24. 4. 2011.
9. Friedrich Ohmann, budova *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci, 1898, plán přízemí budovy. Foto: Gustav E. Pazaurek, *Das Nordböhmisches Gewerbe-Museum 1873-98. Denk-Schrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, Reichenberg 1898, s. 38.
10. Friedrich Ohmann, budova *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci, 1898, plán 1. patra budovy. Foto: Gustav E. Pazaurek, *Das Nordböhmisches Gewerbe-Museum 1873-98. Denk-Schrift zur Eröffnung des neuen Museums-Gebäudes*, Reichenberg 1898, s. 39.
11. Výstava keramiky, *Severočeské průmyslové muzeum* v Liberci, 1902. Foto: Gustav Edmund Pazaurek, Unsere keramische Ausstellung, *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XX, 1902, Nr. 4, s. 85.
12. Titulní strana *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museum*, 1893. Foto: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XI, 1993, Nr. 2, s. 17.
13. Titulní strana *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museum*, 1903. Foto: *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museums* XXI, 1903, Nr. 1, s. 1.
14. Svatební oznámení G. E. Pazaurka a Marie Janovské, Liberec, listopad 1899. Foto: AHMP, fond Patzaurek Gustav JUDr.
15. P. Schnorr, budova *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, 1896. Foto: *Das K. Württembergische Landes-Gewerbemuseum in Stuttgart. Festschrift zur Einweihung des neuen Museumsgebäudes*, Stuttgart 1896, ilustrace frontispisu.
16. Skjold Neckelmann, budova *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, 1896, plán přízemí s rozložením expozic (stav k roku 1905). Foto: Die Gewerbeförderung im Geschäftsbereich der Zentralstelle für Gewerbe und Handel. 2. Das Landesgewerbemuseum in Stuttgart, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVII, 1905, Nr. 2, 14. 1., s. 10.

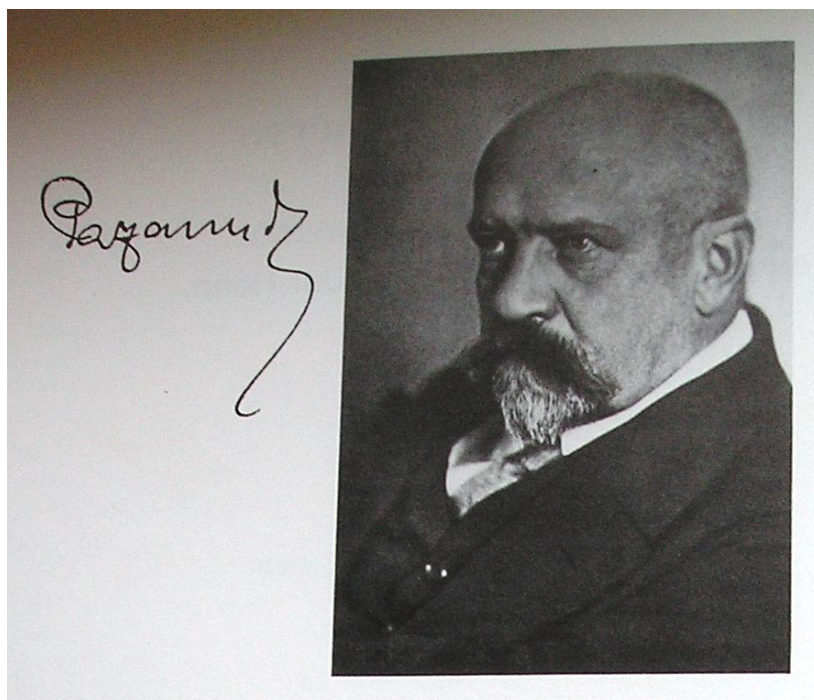
17. Skjold Neckelmann, budova *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, 1896, plán 1. patra s rozložením expozic (stav k roku 1905). Foto: Die Gewerbeförderung im Geschäftsbereich der Zentralstelle für Gewerbe und Handel. 2. Das Landesgewerbemuseum in Stuttgart, *Gewerbeblatt aus Württemberg* LVII, 1905, Nr. 2, 14. 1., s. 11.
18. Skjold Neckelmann, budova *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, 1896, plán 1. patra s rozložením expozic (stav k roku 1913). Foto: Gustav Edmund Pazaurek, *Führer durch die kunstgewerblichen Sammlungen des Kgl. Württembergischen Landes-Gewerbemuseums*, Stuttgart 1913.
19. Skjold Neckelmann, budova *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, 1896, současný stav (2010). Foto: Lenka Tvrzníková.
20. G. Loesti, Hala krále Karla, *Zemské průmyslové muzeum* ve Stuttgartu, 1896. Foto: *Das K. Württembergische Landes-Gewerbemuseum in Stuttgart. Festschrift zur Einweihung des neuen Museumsgebäudes*, Stuttgart 1896, s. 92.
21. Pohled do Pazaurovy expozice kýchů (*Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe*), *Zemské průmyslové muzeum* ve Stuttgartu, 1912. Foto: Gustav Edmund Pazaurek, *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe*, Stuttgart – Berlin 1912, s. 190.
22. Ukázky předmětů, zařazených Pazaurekem do sbírky kýchů: pivní džbán v podobě hlavy Otto von Bismarcka (*Württembergské zemské muzeum* ve Stuttgartu, inv. č. GV 1190) a pohlednice s umělými vlasy (*Württembergské zemské muzeum* ve Stuttgartu, inv. č. GV 1107/GV 433). Foto: Gudrun Kainz, „*Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe*“. *Die Sammlung von Gustav E. Pazaurek im Württembergischen Landesgewerbemuseum Stuttgart* (diplomní práce), Universität Stuttgart, Institut für Kunstgeschichte, Stuttgart 1986, katalog.
23. Ukázky předmětů, které G. E. Pazaurek v roce 1932 daroval *Uměleckoprůmyslovému muzeu* v Praze: číška se Stupni lidského věku, Jablonec nad Nisou, kol. 1830 (*Uměleckoprůmyslové muzeum* v Praze, inv. č. 17.399/1932 dar) a lahvička ve tvaru datle, Sýrie, 1. stol. n. l. (*Uměleckoprůmyslové muzeum* v Praze, inv. č. 16.872/1932 dar). Foto: Dana Stehliková, *Kabinety umění a kuriozit. Pět století sběratelství uměleckého řemesla. – Cabinets of Arts and Curiosities. Five Centuries of Arts and Crafts Collecting* (kat. výst.), Císařská konírna Pražského Hradu 1996, s. 43, 47.
24. G. E. Pazaurek a Wilhelm von Eiff s tzv. Královským pokálem, který glyptik von Eiff vytvořil pro württemberského krále Viléma II. Foto: Walter Fuger, *Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart*, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive* 1991, [s. 1.] 1992, s. 51.
25. Svatební oznámení G. E. Pazaureka a Gertrudy Albert, Stuttgart, 7. 2. 1925. Foto: WLGM, archiv oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, složka Pazaurek, Gustav E., svatební oznámení G. E. Pazaureka a G. Albert.
26. Hermann Finsterlin, Portrét G. E. Pazaureka, soukromá sbírka. Foto: Walter Fuger, *Ars et Labor. Gustav E. Pazaurek und die Gewerbemuseen in Reichenberg und Stuttgart*, in: *Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive* 1991, [s. 1.] 1992, s. 27.
27. Alfons Feuerle, Bronzová medaile s portrétem G. E. Pazaureka. Foto: Gustav Edmund Pazaurek, *Gustav E. Pazaurek (Selbstbiographie)*, *Stuttgarter Kunstführer* II, 1921, Nr. 8, 19. 2., s. 57.

28. Wilhelm von Eiff, oválné víko dózy s portrétem G. E. Pazaurka, 1919. Foto: Maria Schüly, „*Glas ist der Erde Stolz und Glück*“. *Wilhelm von Eiff und seine Schule*, Freiburg im Breisgau 1989, s. 20.
29. Wilhelm von Eiff, plaketa s portrétem G. E. Pazaurka, 1913; Wilhelm von Eiff, víko dózy z kouřového topasu s podobiznou G. E. Pazaurka. Foto: Maria Schüly, „*Glas ist der Erde Stolz und Glück*“. *Wilhelm von Eiff und seine Schule*, Freiburg im Breisgau 1989, s. 22.
30. Ludwig Habich, bronzová portrétní busta G. E. Pazaurka, 1930. Foto: František Xaver Jiřík, *Pazaurkova sbírka skla. Průvodce výstavou*, Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 1932, frontispis.
31. E. P. Börner, portrétní plaketa z böttgerovské kameniny ku příležitosti Pazaurkových 60. narozenin, 1926, Míšeň. Foto: WLM, oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, složka G. E. Pazaurek.
32. VH, Gustav Edmund Pazaurek. Foto: Prof. Dr. Gustav Pazaurek, *Württembergische Zeitung*, 1935, 28. 1.
33. Fotografie G. E. Pazaurka. Foto: WLM, oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, složka G. E. Pazaurek.
34. Jedna z posledních známých fotografií G. E. Pazaurka. Foto: Professor Dr. Pazaurek †, *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 1935, Nr. 48, 29. 1., s. 3.
35. Zámek Altmannshofen, Švábsko (Allgäu). Foto: AUPM, fond G. E. Pazaurek, Pazaurkova pohlednice prof. Hansi Hildebrandtovi.
36. G. E. Pazaurek se svou sbírkou skla. Foto: WLM, oddělení Uměleckého řemesla a designu od 19. století do současnosti, složka G. E. Pazaurek.
37. Interiér zámku Altmannshofen v době obývání G. E. Pazaurkem a jeho rodinou. Foto: AUPM, fond G. E. Pazaurek, č. 86/V 1972/a.

10.3 Obrazová příloha

1. Portrétní fotografie Gustava Edmunda Pazaurka

2. Portrétní fotografie Gustava Edmunda Pazaurka

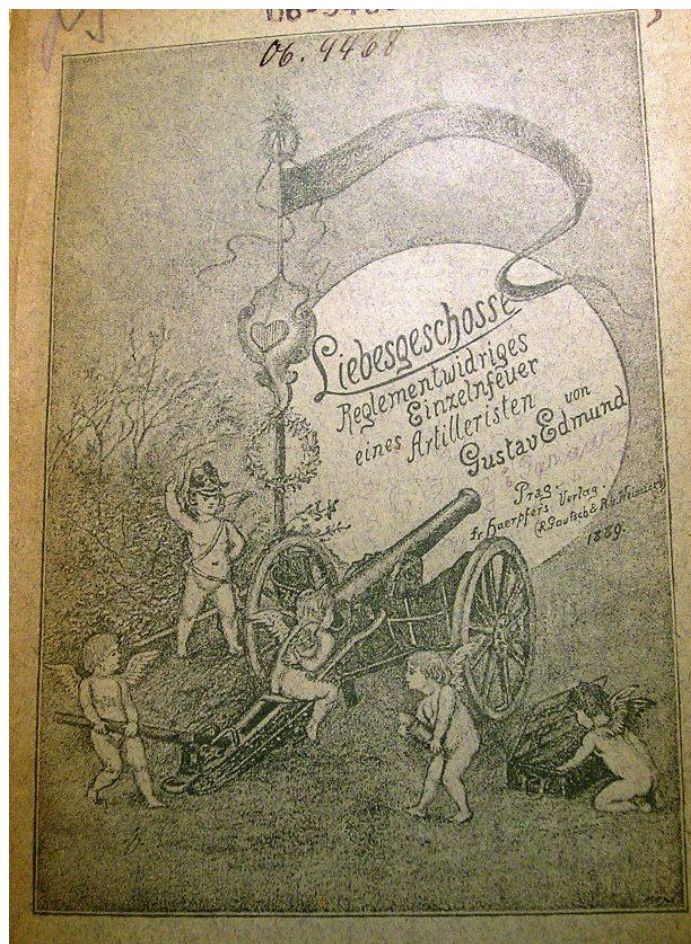
3. V jádru gotický dům *U zlaté ovce* v Husově ulici čp. 23 v Praze, v němž od roku 1882 bydlela rodina G. E. Pazaurka

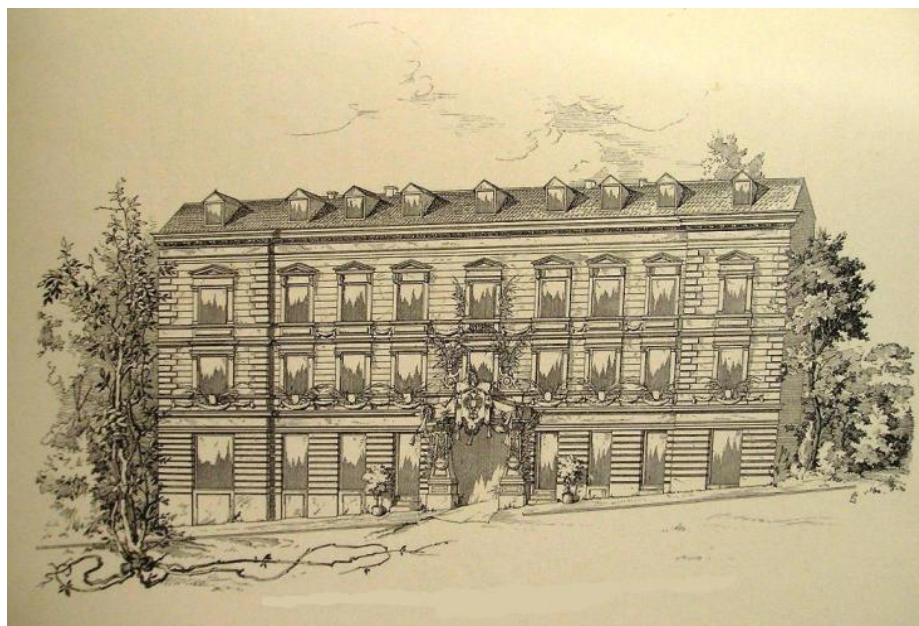
4. Herečka a zpěvačka *Nového německého divadla* v Praze Sarolta von Rettich-Pirk (1863-1948)

5. Fotografie z inscenace Pazaurkovy divadelní hry *Die Liebeserklärung* v Novém německém divadle v Praze (1891)

6. Patitul Pazaurkovy básnické sbírky *Liebesgeschosse. Reglementwidriges Einzelfeuer eines Artilleristen* (1889)

7. Dům dr. Görlacha (Klothildenstrasse čp. 6), v němž sídlilo liberecké muzeum mezi léty 1881 a 1898

8. Nové sídlo *Severočeského průmyslového muzea* v Liberci z roku 1898

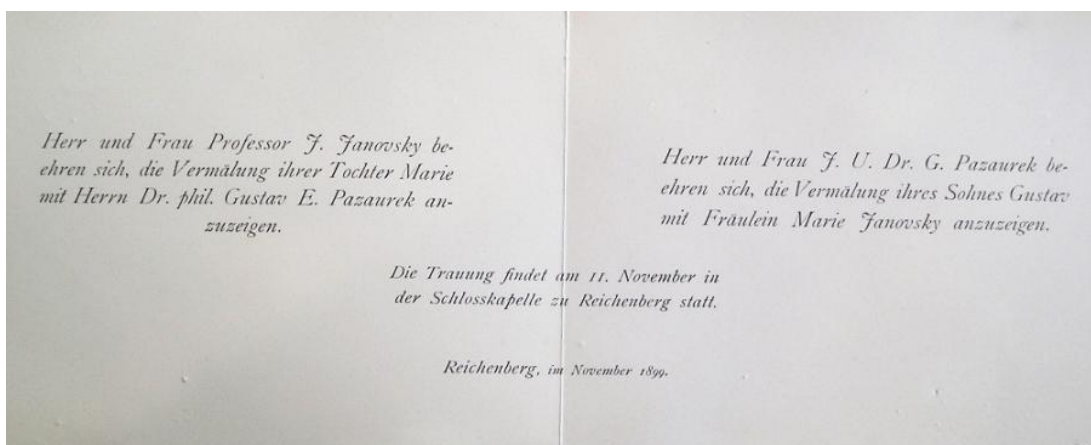
11. Pohled do instalace keramické výstavy, pořádané Severočeským průmyslovým muzeem v Liberci v roce 1902

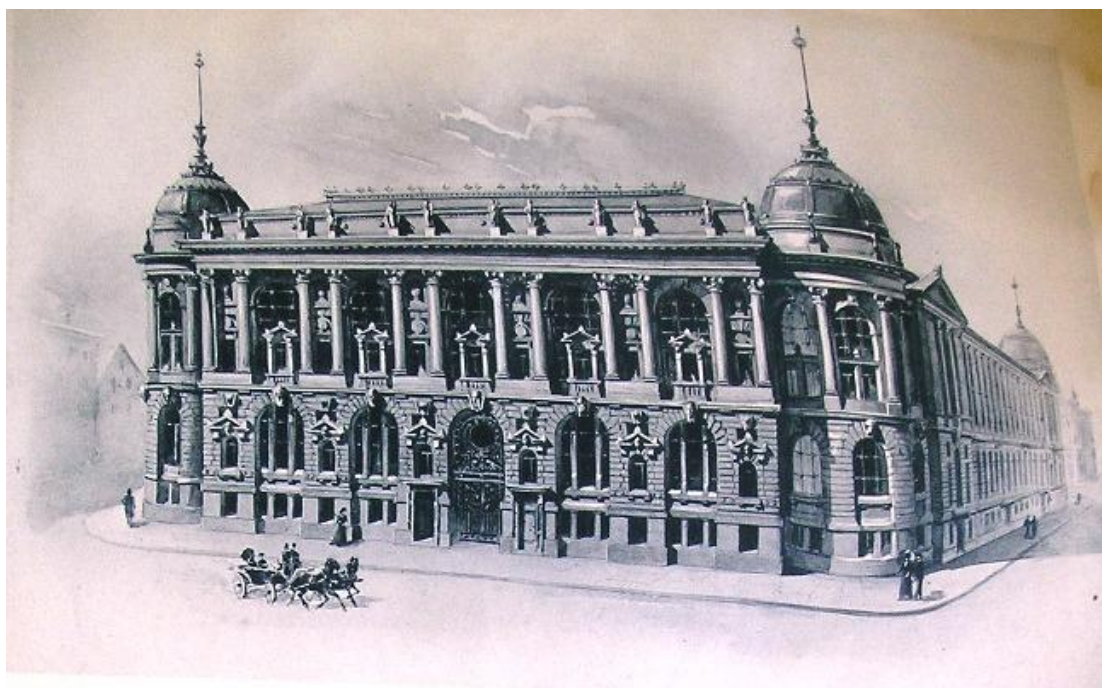
12. Titulní list *Mittheilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museum* (1893)

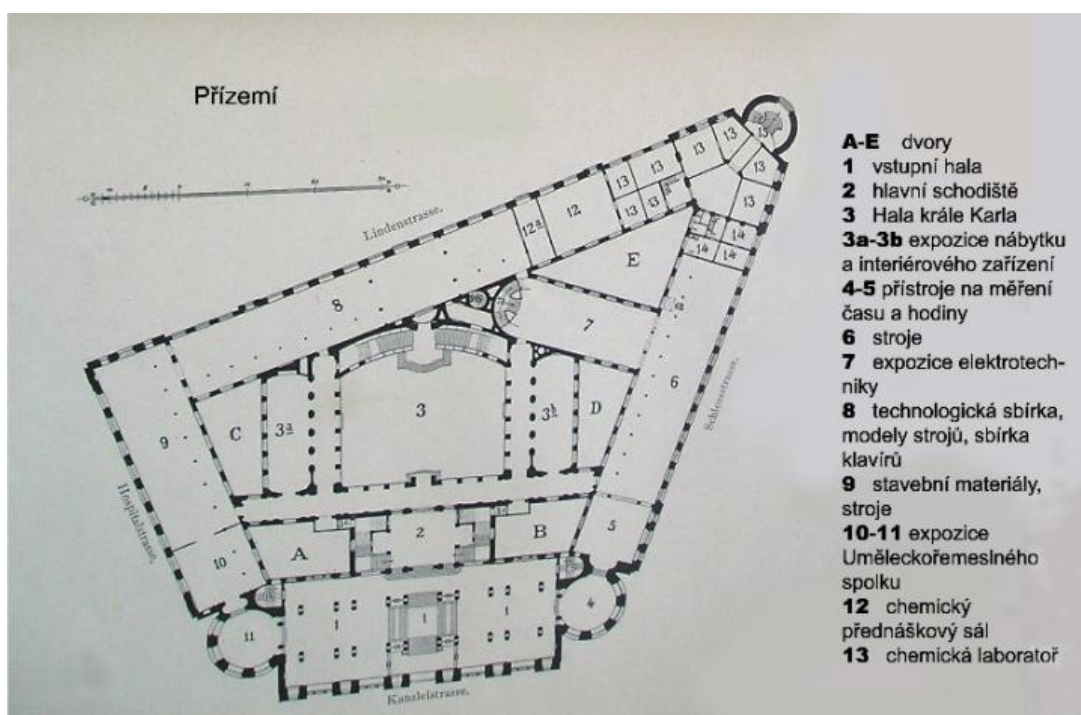
13. Titulní strana *Mitteilungen des Nordböhmisches Gewerbe-Museum* (1903)

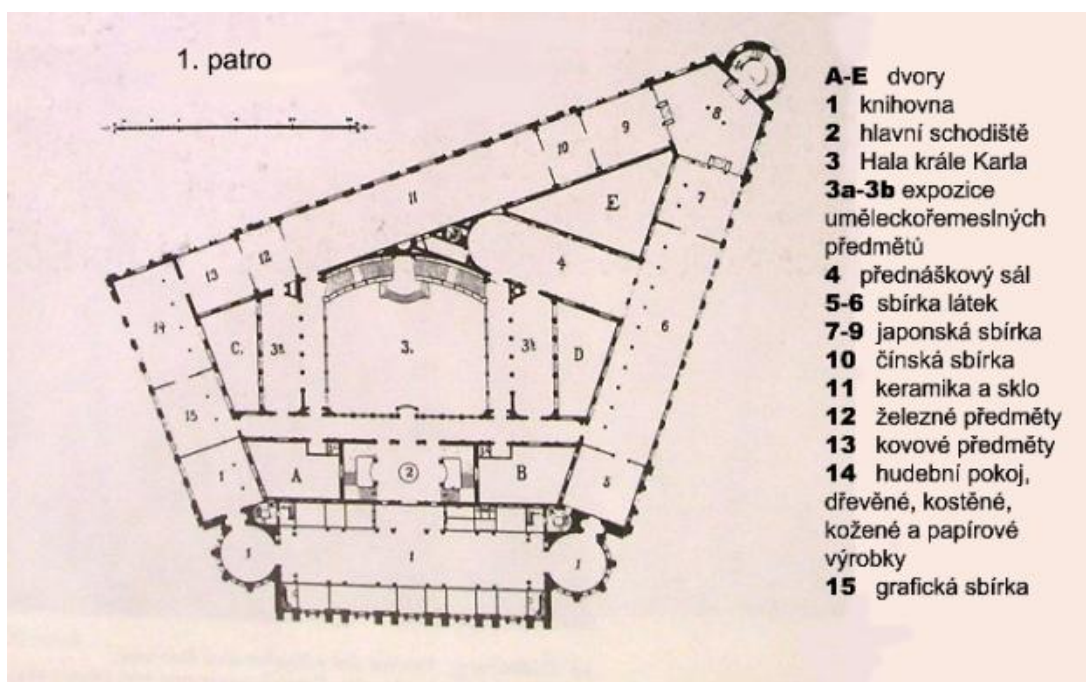
14. Svatební oznámení G. E. Pazaurka a Marie Janovské (1899)

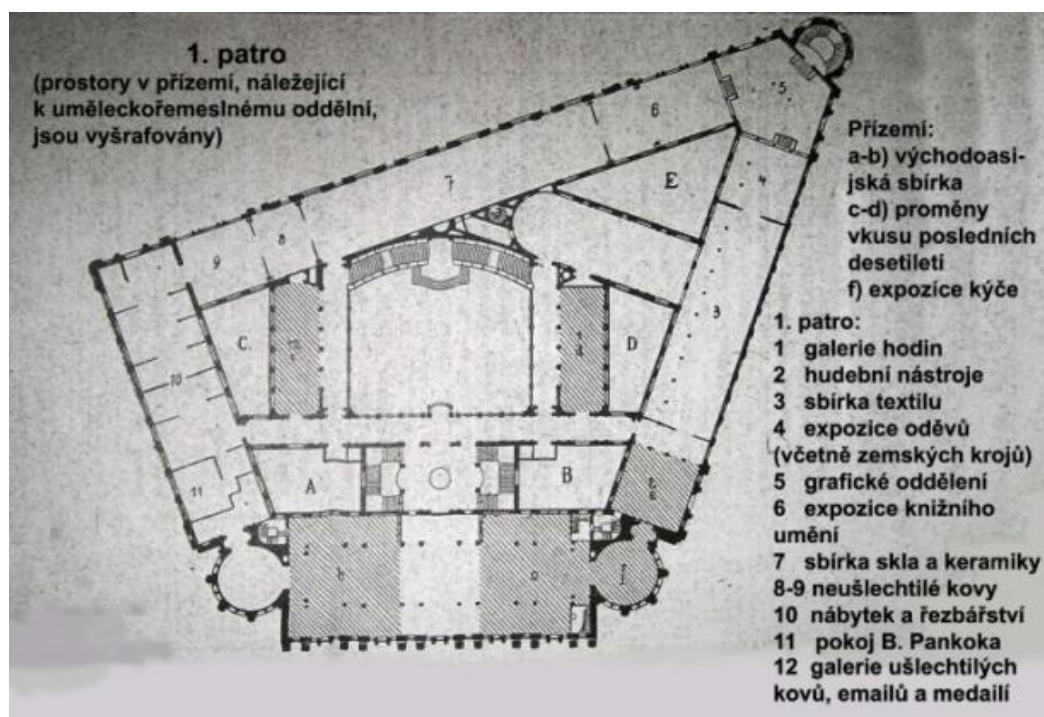
15. Nová reprezentativní budova *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu z roku 1896

16. Plán přízemí novostavby *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu (1905)

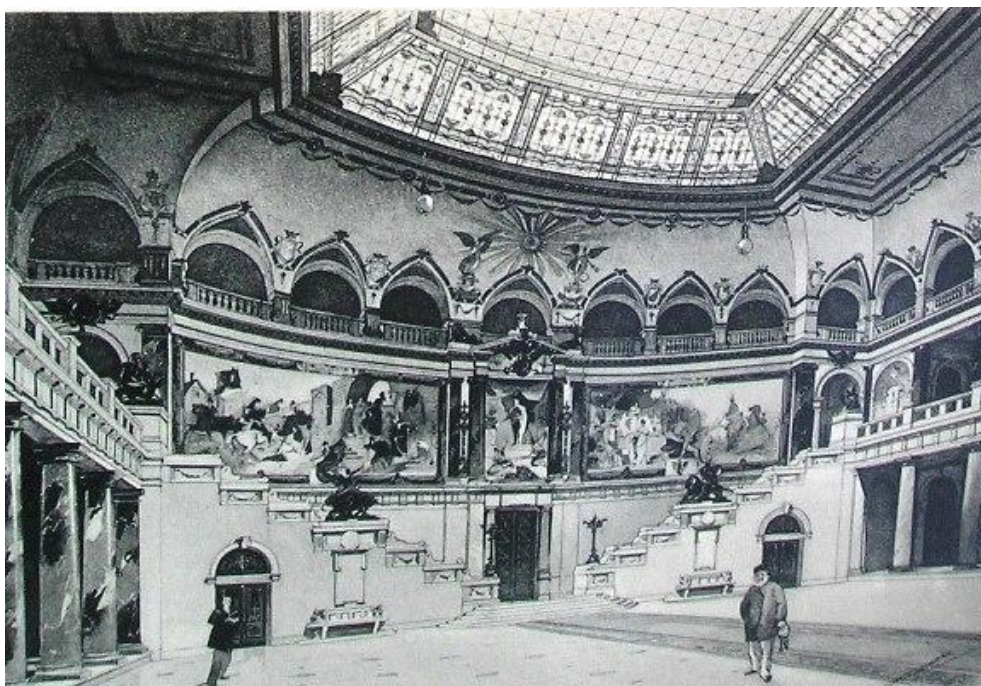
17. Plán 1. patra novostavby *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu (1905)

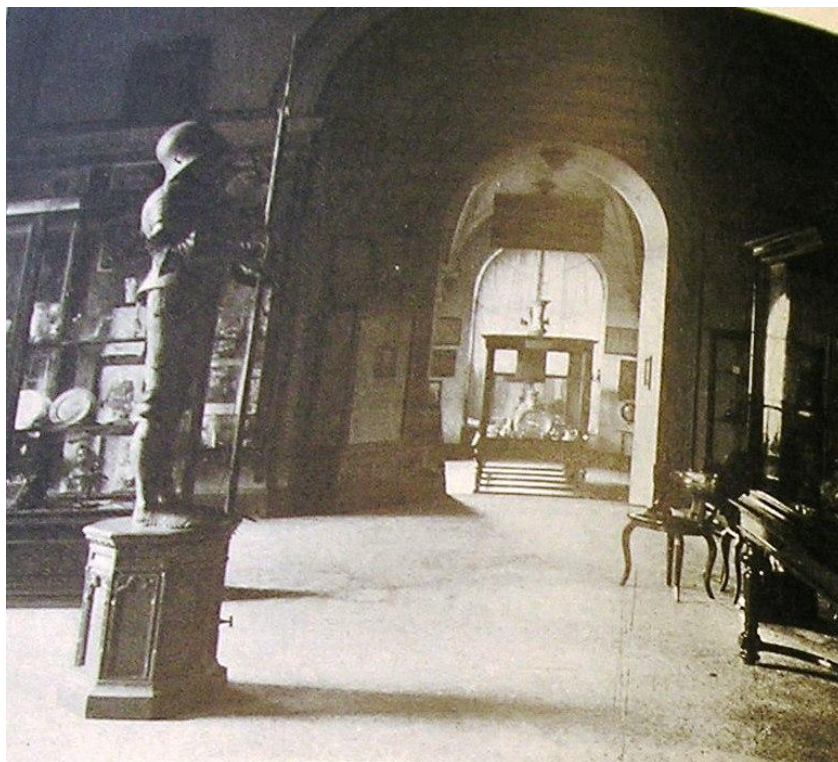
18. Rozložení expozic uměleckého řemesla v 1. patře *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu (1913)

19. Původní sídlo *Zemského průmyslového muzea* ve Stuttgartu, dnes *Haus der Wirtschaft* (2010)

20. Hala krále Karla, *Zemské průmyslové muzeum* ve Stuttgartu (1896)

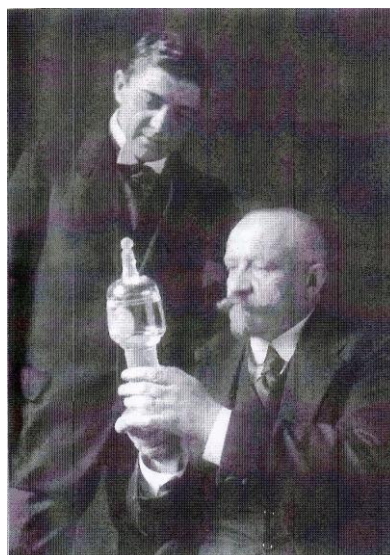
21. Pohled do Pazaurovy expozice kýchů v uměleckém řemesle
(*Geschmacksverirrungen im Kunstgewerbe*) z roku 1912

22. Ukázky předmětů, zařazených Pazaurem do sbírky kýchů: pivní džbán v podobě
hlavy Otto von Bismarcka a pohlednice s umělými vlasy

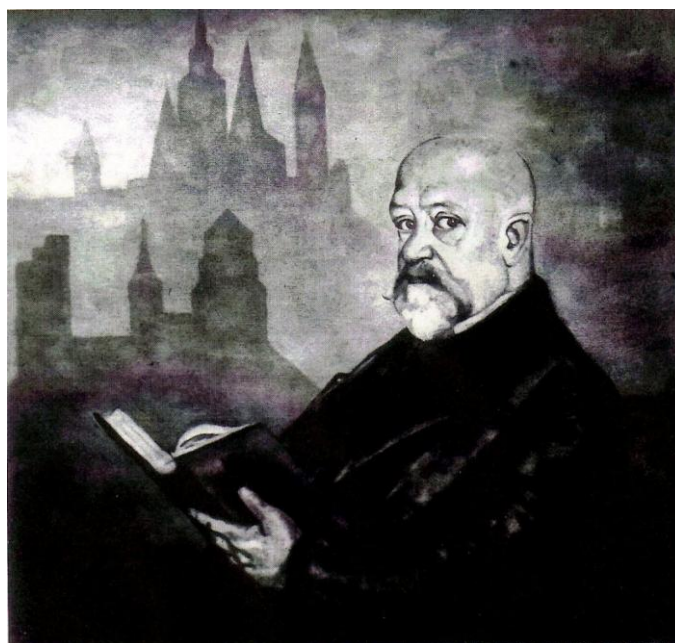
23. Ukázky předmětů, které G. E. Pazaurek v roce 1932 daroval *Uměleckoprůmyslovému museu* v Praze: číška se Stupni lidského věku, Jablonec nad Nisou, kol. 1830 a lahvička ve tvaru datle, Sýrie, 1. stol. n. l.

24. G. E. Pazaurek a Wilhelm von Eiff s tzv. Královským pokálem, který glyptik von Eiff vytvořil pro württemberského krále Viléma II.

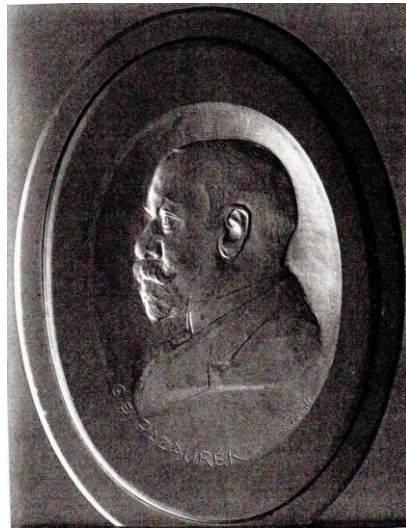
25. Svatební oznámení G. E. Pazaurka a Gertrudy Albert (1925)

26. Hermann Finsterlin: Portrét G. E. Pazaurka se siluetami Prahy a Stuttgartu v pozadí

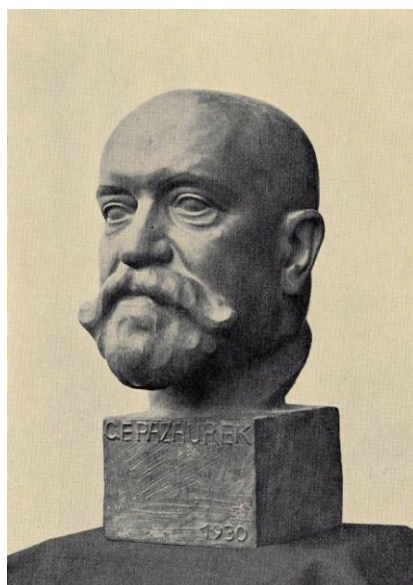
27. Bronzová portrétní medaile Alfonse Feuerleho s profilem G. E. Pazaurka

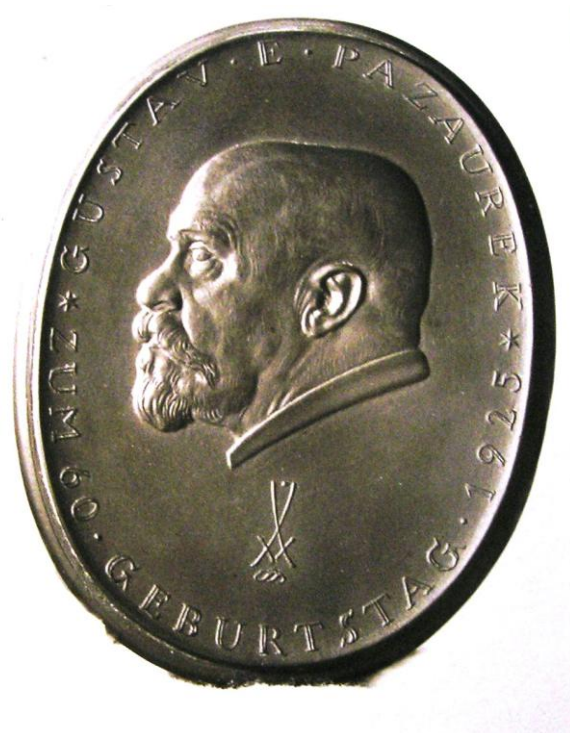
28. Wilhelm von Eiff: víko dózy s poprsím G. E. Pazaurka (1919)

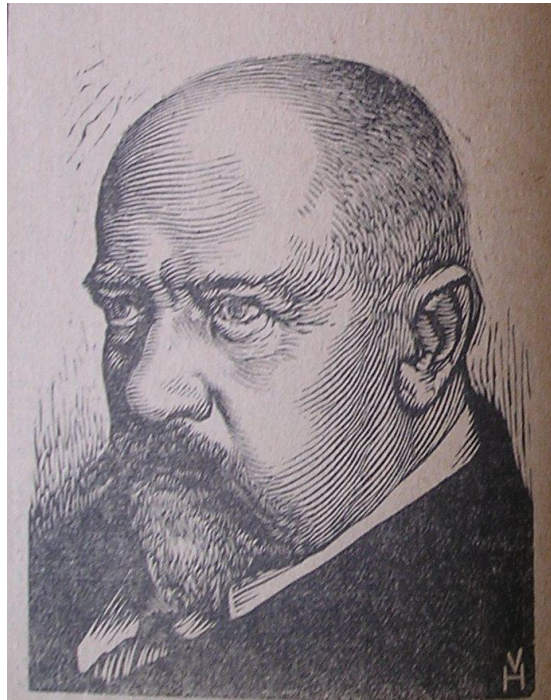
29. Pazaurkovy portréty vytvořené Wilhelmem von Eiffem

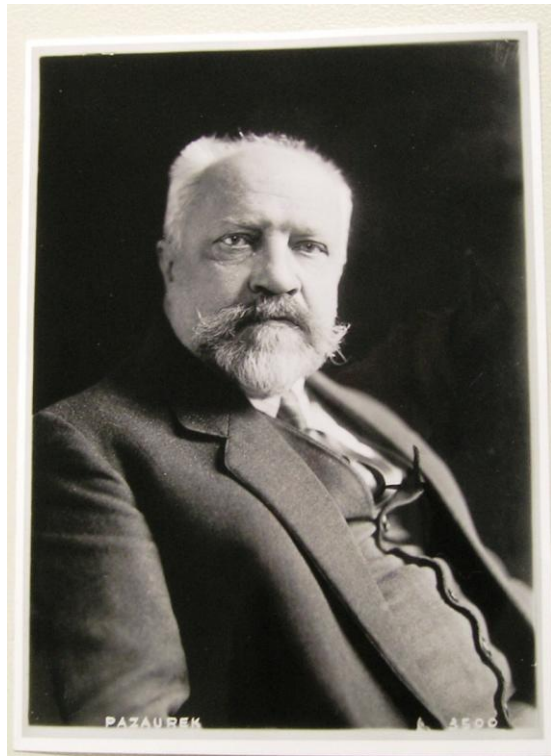
30. Pazaurova bronzová portrétní busta zhotovená Ludwigem Habichem (1930)

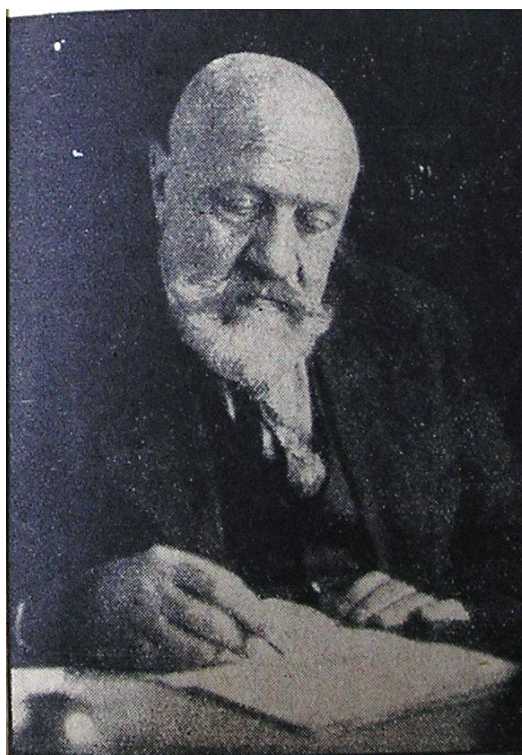
31. Portrétní plaketa vytvořená míšeňskou manufakturou k 60. narozeninám G. E. Pazaurka

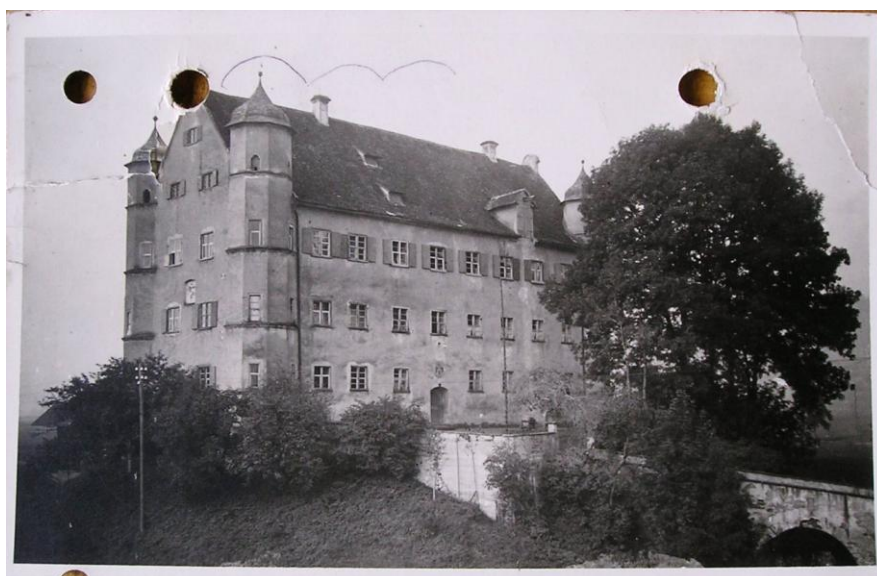
32. Portrét G. E. Pazaurka

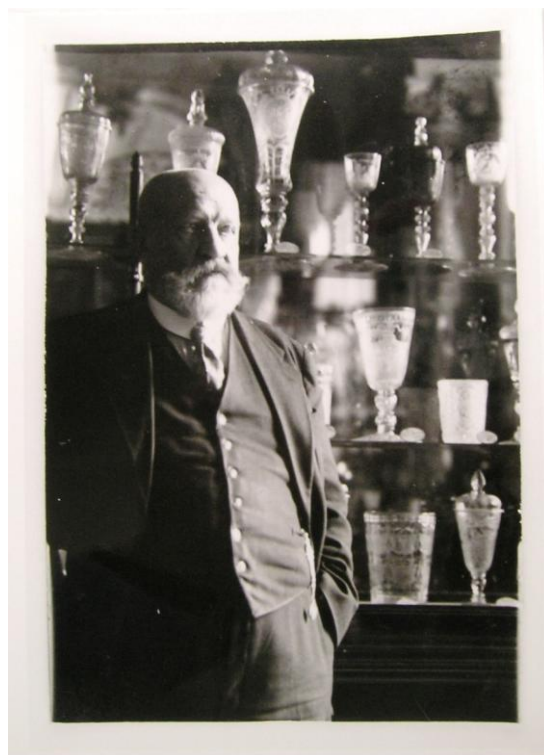
33. Fotografie G. E. Pazaurka

34. Jedna z posledních známých fotografií G. E. Pazaurka

35. Švábský zámek Altmannshofen – Pazaurkovo sídlo v letech 1932-35

36. G. E. Pazaurek se svou cennou sbírkou skla

37. Interiér zámku Altmannshofen, kam G. E. Pazaurek odešel na odpočinek

11 Anotace

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lenka Tvrzníková
Katedra:	dějiny umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Milan Togner
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Gustav Edmund Pazaurek (1865-1935)
Název v angličtině:	Gustav Edmund Pazaurek (1865-1935)
Anotace práce:	Práce se snaží rekonstruovat život a dílo G. E. Pazaurka – významného historika umění, muzejního pracovníka, sběratele a znalce mnoha oborů uměleckého řemesla – mládí v Praze a jeho vedení uměleckoprůmyslových muzeí v Liberci a ve Stuttgartu. Přiložena je Pazaurkova nově zpracovaná bibliografie.
Klíčová slova:	G. E. Pazaurek, Liberec, Stuttgart, uměleckoprůmyslové muzeum, dějiny umění, sběratelství, umělecké řemeslo
Anotace v angličtině:	This article would like to restore the life and work of G. E. Pazaurek – a meaningful art historian, museologist, collector and an authority in many themes of handcraft – the young period in Prague and his managing of the industrial art museums in Liberec and Stuttgart. The new completed Pazaurek's bibliography is enclosed.
Klíčová slova v angličtině:	G. E. Pazaurek, Liberec, Stuttgart, industrial art museum, history of art, collecting, handcraft
Přílohy vázané v práci:	Bibliografie G. E. Pazaurka Seznam vyobrazení Obrazová příloha
Rozsah práce:	284 stran
Jazyk práce:	čeština